T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1912-1990 YILLARA ARASINDA MAKEDONYA TÜRKLERİ: EĞİTİM, KÜLTÜR VE TOPLUM HAYATI

SEZGİN LUTVİYİ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. İBRAHİM KELAĞA AHMET

EDİRNE 2019

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1912-1990 YILLARA ARASINDA MAKEDONYA TÜRKLERİ: EĞİTİM, KÜLTÜR VE TOPLUM HAYATI

SEZGİN LUTVİYİ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. İBRAHİM KELAĞA AHMET

EDİRNE 2019

Tezin Adı: 1912-1990 Yıllara Arasında Makedonya Türkleri: Eğitim, Kültür ve Toplum Hayatı

Hazırlayan: Sezgin LUTVİYİ

ÖZET

Yüzyıllar boyunca Makedonya coğrafyasında yaşamlarını sürdüren Türkler, Balkan Savaşları'ndan sonra azınlık statüsünde hayatlarına devam etmiştir. Makedonya Türkleri hakkında özellikle ele aldığımız bu dönemda Türkçe bir kaç yetersiz araştırma haricinde bilimsel araştırma bulmak imkânsızdır. SHS Krallığı – Yugoslavya Krallığı (1918 – 1941) yönetim değişikliği ile azınlığa dönüşen Türk toplumu Sırp yöneticilerin baskıları ile karşı karşıya kalmış ve Türklerin, bir kısmı baskılara boyun eğerek yaşamlarına devam etmiş, diğer bir kısım ise baskıya dayanamayarak Türkiye'ye göç etmiştir. 1941-1944 yılları arasında meydana gelen 2. Dünya Savaşı'nda ise Makedonya'nın işgale uğraması ile birlikte Türk toplumu Makedonya'yı işgalden kurtarmak adına Makedon ve diğer etnik gruplar ile birlikte omuz omuza vererek her türlü fedakârlığı göstermiştir. Binlerce Türk savaşa iştirak edip yüzlercesi şehit olmuştur. Dolayısıyla Makedonya'nın kurtarılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Tezin en önemli kısmı 1945 – 1990, yani Komünist Yugoslavya dönemi Türk toplumu hakkındaki bölümdür. Bütün sistemin devletin kontrolü ve himayesinde çalıştığı bu 45 yıllık süre zarfında Türklere sistematik baskı politikası uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: SHS Krallığı, Makedonya Türkleri, Cemiyet, Komünist Yugoslavya Döenmi.

Name of Thesis: History of Turks from Macedonia between 1912-1990: Education, Culture and Social Life

Prepared by: Sezgin LUTVİYİ

ABSTRACT

The Turks, which has been living in Macedonian geography for centuries, has continued to live in minority status after Balkan war. It is impossible to find scientific research on the Turks of Macedonia, especially in this period, except for a few inadequate researches in Turkish. The Turkish society returned to the minority with administration changes in the SCS Kingdom – Kingdom of Yugoslavia (1918-1941). It was faced by the pressure of Serbian administrators. One part of Turks continued to their lives by obeying pressure, another part of them migrated to Turkey by not enduring the oppression. During the Second World War, which took place between 1941 and 1944, with the occupation of Macedonia, Turkish society fought to save Macedonia from the occupation with Macedonian and other ethnic groups. Thousands of Turks participated in the war and the hundred martyrized. Therefore, they played an important role in the liberation of Macedonia. The most important subject of the thesis is the 1945 - 1990 - Communist Yugoslavia period, which is about Turkish society. During this period of 45 years, a systematic oppression policy was applied to the Turks.

Keywords: SCS Kingdom – Kingdom of Yugoslavia, Turks of Macedonia, Cemiyet, Communist Yugoslavia Period.

ÖNSÖZ

Balkan Yarımadası Avrupa kıtasının güneydoğu kısmında yer almaktadır. Balkan coğrafyası etnik açıdan karmaşık bir yapıya sahiptir. Yüzyıllar boyunca imparatorlukların sahip olmak istedikleri bölgeler arasında yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun beş asırlık yönetiminden sonra 1912 – 1913 Balkan Harpleri'nden sonra bölgeden Türklerin geri çekilmesiyle Makedonya'da yaşayan Türkler azınlık durumuna düşmüşlerdir. Türk toplumu açısından sıkıntılı süreç bu dönemden itibaren kendini göstermeye başlamıştır. 1912 – 1990 dönemini araştırırken bu süreci 4 bölüme taksim ederek anlatmayı uygun buldum. 1912 – 1990 yılları arasında Makedonya Türk Toplumu hiç bir zaman isyan – başkaldırı – ayaklanma gibi eylemlere başvurmayarak her surette mensubu oldukları devletin yasalarına saygı göstererek sadık topluluk olduklarını kanıtlamalarına rağmen her fırsatta devlet baskısı ile haklarından mahrum edilmişlerdir.

Makedonya Türkleri 2. Dünya Savaşı'nda Makedonya'nın düşman işgalinden kurtarılması uğruna her türlü fedakârlığı gösterip yüzlerce şehit verilmesine ve yeni kurulan Sosyalist Yugoslavya'da kısmen azınlık hakları elde etmelerine rağmen bütün sistem devlet mekanizması tarafından yönetildiği için ülkenin kuruluşunda Makedonya Türklerinin fedakârlıkları kale bile alınmayarak unutulmuştur. Tezi yazmaya başladığım dönemde Makedonya Türkleri hakkında yeterli bilimsel bilgiler olmaması sebebiyle 1912 – 1941 döneminde istifade ettiğim kaynakların tamamı Sırpça ve Makedonca eserlerden oluşmaktadır. 1941 – 1990 döneminde ise yabancı kaynaklardan kısmen istifade etmek mümkün olmuştur. Dönem hakkında birinci elden kaynaklara başvurarak okul arşivleri, devlet kütüphaneleri – arşivleri, devlet istatistik kurumları ile Makedonya Türklerinin hafızası niteliği taşıyan Birlik Gazetesi ile Sesler Dergisi arşivlerini detaylı bir biçimde araştırdık. Neticede Makedonya Türk toplumu açısından paha biçilemez değere haiz olan bilgileri tez çalışmamıza aktarmaya çalıştık.

Bu süre zarfında şahsıma yardımlarını esirgemeyen, Üsküp'te Köprü Derneği Arşivinde araştırma yapmam için her türlü kolaylığı sağlayan değerli dostlarım Mehmet Arif ve Seyyid Emin'e, çalışmalarımı maddi manevi destkleyen İslam VARDARLI ve oğulları Âdem ile Ali VARDALI'ya, lisans ve yüksek lisans boyunca

manevi desteğini gördüğüm değerli dostum Yusuf ALERİK'e ve Büşra AYAR'a, Eylül 2011 tarihinden bu yana her hususta desteklerini esirgemeyen bu günlere gelmemde çok büyük emeği olan değerli Hocam Prof. Dr. İlker ALP'e, gerek tashihteki yardımları gerekse eleştiri ve önerileriyle destek olan kıymetli hocam Can Tankut ESMEN'e, yüksek lisans tez süreci boyunca her türlü desteği ve kolaylığı sağlayan tez danışmanım Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET'e, beni bugünlere getirip yetiştiren sevgili ***Anne*me, *Babama*** ve ***Kardeşime*** teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Bu tez, rahmetli dayım Refet HAYDAR'ın aziz hatırasına armağan edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET……..I

ÖNSÖZ……III

İÇİNDEKİLER……..V

KISALTMALAR……..XI

GİRİŞ…….1

I. BÖLÜM

SIRP HIRVAT SLOVEN KRALLIĞI'NDA MAKEDONYA TÜRKLERİ

1.1. Balkan Savaşlarından Sonra Makedonya Türkleri……...…….4

1.1.1. Sırbistan Krallığında Türklerin Eğitimi……..…...…12

1.1.2. Sırbistan Krallığında Türklerin Eğitim Sorunları…….....15

1.2. Birinci Dünya Savaşında Makedonya Türkleri……19

1.3. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Döneminde Makedonya Türkleri…….…...21

1.3.1 Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın Kurulması…… .21

1.3.2. Altı Ocak Darbesi…….…….25

1.3.3. İslam Dini Birliği……..26

1.3.4. Vardar Makedonya'sında Türklere Karşı Yapılan Haksızlıklar…..…..28

1.3.5. Emniyet Güçleri…….....29

1.3.6. İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti…….…….30

1.3.6.1. Cemiyet Fırkası ve 28 Kasım 1920 Genel Seçimleri…….…. .33

1.3.6.2. Cemiyet Fırkası ve 18 Mart 1923 Genel Seçimleri…….. 38

1.3.6.3. Cemiyet Fırkası ve 8 Şubat 1925 Genel Seçimleri…….…. 41

1.3.7. Sırp Hırvat Sloven Krallığı'nın Eğitim Politikası……45

1.3.8. Sırp Hırvat Sloven Krallığında Türklerin Eğitim Meselesi…….45

1.3.8.1. Vardar Makedonya'sında Eğitim Yıllarına Göre Türk Öğrenci ve Öğretmenlerinin İstatistiki Bilgileri……..……..…..58

1.3.8.2. Müfredat……..……...60

1.3.8.3 Ders İçerikleri…….……63

1.3.8.4. Kral Alexander Medresesi…….……64

1.3.9. Agrar Reformu ve Kolonizasyon…….…….67

1.3.10. Sırp- Hırvat -Sloven Krallığında Türklerde Basın…….……69

1.3.10.1. Uhuvvet……..…..…71

1.3.10.2. Rehber…….……71

1.3.10.3. Sosyalist Fecri…….……71

1.3.10.4. Hak……..…..……...71

1.3.10.5. Mücahede…….…….…..….73

1.3.10.6. Hak Yolu…….73

1.3.10.7. Yeni Vakit…….…….……..74

1.3.10.8. Saday-ı Millet……..……..……..74

1.3.10.9. Işık…….……..74

1.3.10.10. Doğru Yol……..……75

1.3.11. Türklerin Demografik Yapısı…….75

1.3.12. Göç……..……77

II. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA MAKEDONYA TÜRKLERİ

2.1. II. Dünya Savaşı Döneminde Yugoslavya…….….82

2.2. II. Dünya Savaşı'nda Makedonya'daki Durum…….……..…84

2.3. AVNOJ (Yugoslavya Anti Faşist Ulusal Kurtuluş Konseyi)..……91

2.3. ASNOM (Makedonya Anti Faşist Ulusal Kurtuluş Meclisi)……..….95

2.5. Eğitim……...…..101

2.6. II. Dünya Savaşında Makedonya Türkleri……..……...104

2.6.1. Makedonya'da İstilanın İlk Günlerinde Türklerin İşgalcilere Karşı Mücadelesi……..……..104

2.6.2. Halk Kurtuluş Savaşı'ında Manastır Türkleri…….107

2.6.2.1. Manastır Türk Kadınlarının Halk Kurtuluş Savaşı'na Katkısı……111

2.6.3. Halk Kurtuluş Savaşında Gostivar……..113

2.6.4. Bregalnica…….……...114

2.6.5. Tikveş Kavadar Negotino Yörelerindeki Türk Halkının Savaş'a İştiraki……...117

2.6.6. Doğu Makedonya'da Türklerin Savaşa İştiraki……..……121

2.6.7. Srem Cephesi…….……126

III. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE MAKEDONYA TÜRKLERİ 1945-1990

3.1. Yugoslavya Halk Cumhuriyeti Genel Bilgileri……..……..130

3.1.1. Analfabe (Okuma ve Yazma) Kursları ……..132

3.1.1.1 Kursların İşleyiş Şekli……...134

3.1.1.2. Makedonya'nın Doğu Bölgelerinde Türklerin Analfabe Kurslarına Katılımı…….……...135

3.1.2. Öğretmen Kursları…….…….143

3.1.3. Ders Kitapları…….…….153

3.1.4. Makedonya'da Türk Dilinde Eğitim Veren Okullar……...160

3.1.5. Müfredat…….…….161

3.1.5.1. Ders İçerikleri ……..……...162

3.1.5.1.1. Türkçe Dersi…….…….162

3.1.5.1.2. Tarih Ders Konularından Örnekler…….……..162

3.1.5.1.3. Makedonya'da Türk Dili Dersi Programı……164

3.1.6. Eğitim Hakkında Değerlendirme ……..…….……..167

3.1.7. Makedonya Genelindeki Türk Dilinde Eğitim Veren Okullar……..189

3.1.7.1. Üsküp……..……189

3.1.7.1.1. Tefeyyüz Erkek İlkokulu……..189

3.1.7.1.2. İrfan Kız İlkokulu……..……..191

3.1.7.1.3. Şefkat Kız Sanat Okulu…….……..192

3.1.7.1.4. Vuk Karacic Okulu …….…….……192

3.1.7.1.5. Cvetan Dimov Lisesi…….……193

3.1.7.2. Gostivar…….…..194

3.1.7.2.1. Petre Yovanovski İlkokulu ……..194

3.1.7.2.2. Pançe Popovski Lisesi……..196

3.1.7.3. Kalkandelen…….200

3.1.7.4. Ohri……..……202

3.1.7.4.1. Kardeşlik Birlik İlköğretim Okulu……..…….……202

3.1.7.4.2. Ohri'de Lisede Türkçe Eğitim Meselesi…….…….204

3.1.7.5. Struga……..…….……206

3.1.7.6. Manastır……..…….206

3.1.7.7. Resne……..……..207

3.1.7.8. Debre……208

3.1.7.9. Kumanova…….…….…….209

3.1.7.10. Pirlepe…….……..……209

3.1.7.11. Tito Köprülü – Veles…….……210

3.1.7.12. Gevgeli…….…….……..……...211

3.1.7.13. Ustrumca……...…….……212

3.1.7.14. Radoviş……..……..……215

3.1.7.15. İştip…….……...….218

3.1.7.16. Kiliseli…….……...……221

3.1.8. Yüksek Okullar…….…….……..……..……222

3.1.9. Türk Öğrencilerle İlgili İstatistiki Bilgiler…….……..……..……224

3.1.9.1. Ortaöğretim Okulları(Liseler)…….…..……..……..……..230

3.1.9.2. Makedonya Devletinin İlk Yıllarında Üniversite Eğitimi Alan Türk Öğrencilerin İstatistiki Bilgileri…….…….…….231

3.1.10. Türklere Yönelik Dil Politikaları…….……...……..231

3.2. Demografik Yapı ve Göçler …….…..……238

3.3. Makedonya Türkeri'nde Basın……..……..……..248

3.3.1. Birlik Gazetesi ……...…...…….248

3.3.2. Sesler Dergisi…….…….256

3.3.3. Sevinç Çocuk Dergisi……..…..……..259

3.3.4. Tomurcuk Çocuk Dergisi……..…….262

3.3.5. Üsküp Radyosu Türkçe Programı……..……..…..262

3.3.6. Üsküp Dışında Türkçe Radyo Yayınları……..……..268

3.3.6.1. Radoviş……...…….…….268

3.3.6.2. Resne……...……..……...…268

3.3.6.3. Usturumca…….……...…...……..269

3.3.6.4. Gevgeli……...……...……...…….269

3.3.6.5. Gostivar……..……..…..…….….270

3.3.6.6. Kalkandelen……...…….….270

3.3.6.7. Manastır…….…..270

3.3.6.8. Valandova…….…….……..271

3.3.6.9. Ohri……..271

3.3.7. Makedonya Radyo Televizyonunda Türkçe Yayınlar….……..271

3.3.6.1. Üsküp Türk Tiyatrosu……..……275

SONUÇ…….……...…….277

KAYNAKÇA……..…..……...280

EKLER…….…….……..306

KISALTMALAR

A.g.e; Adı Geçen Eser

A.g.m; Adı Geçen Makale

Agrar Reformu – Toprak Reformu

ASNOM – Makedonya Anti Faşist Ulusal Kurtuluş Meclisi

AVNOJ – Yugoslavya Anti Faşist Ulusal Kurtuluş Konseyi

FHYC- Federal Yugoslavya Halk Cumhuriyeti

HKS – Halk Kurtuluş Savaşı

JNA – Yugoslavya Halk Ordusu

Prosvetno Delo – Devlet Kitap Basımevi

SHS – Sırp Hırvat Sloven Krallığı

SKOJ -Yugoslavya Genç Komünistler Birliği

YKP – Yugoslavya Komünist Partisi

YKP MK- Yugoslavya Komünist Partisi Merkez Komitesi

GİRİŞ

Balkan Harplerinin sona ermesiyle birlikte Makedonya coğrafyasında yaşayan Türk toplumu açısından zor günler başlamıştır. 1913 – 1918 yılları arasında Eğitim – Toplumsal – Sosyal haklar açısından Makedonya Türker'ine bir hayli kısıtlamalar getirilmiştir. 1918 yılında kurulan SHS (Sıpr -Hırvat -Sloven) krallığı ile bir önceki dönemi kıyaslama yaparsak, bu dönemde kısmen de olsa Türklere bazı haklar tanınmıştır. Eğitim konusunda kendi ana dilinde eğitim görmek isteyen Türk toplumu ile devlet arasında problemler vuku bulmuştur. Ana dilinde eğitim konusunda devlet alenen müdahalede bulunmuştur. Kültür açısından ise 1918 – 1941 döneminde 11 Türkçe gazete yayınlanmış, fakat bu gazeteler devlete bağlı kişi ile kurum ve siyasi partilerin destekleriyle basılmıştır. Gazetelerin dili Osmanlıca olup Türk toplumuna ülkede olup biten olayları aktardıklarını düşünecek olursak güzel bir gelişme olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir.

Siyasi açıdan Cemiyet siyasi sahada Türkleri temsil etmiş yerel ve parlamento seçimlerine katılmış, parlamento seçimlerinde milletvekilleri kazanarak SHS siyasi tarihindeki yerini almıştır. Cemiyet bağımsız bir siyasi oluşumdan ziyade Hükümet'in başındaki siyasi partiler ile ittifak kurarak ayakta kalmaya çaba göstermiştir. Demografi ve göç hususunda ise baskılara mukavemet gösteremeyen Türk toplumu 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyetine göç etmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşına kadar göçler devam etmiştir. Bu konuda en etkili bilgileri Sırp tarihçi Vladan Jovanovic açıklamıştır.

II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya ve Makedonya, Almanya'nın saldırısına maruz kalmış, fazla direnç göstermeyerek kapitülasyon imzalamıştır. İşgal süresi boyunca Makedonya'da yaşayan Türk toplumu 6 Nisan 1941 tarihinden itibaren Bulgar birlikleri tarafından her türlü işkence ve zorbalığa maruz kalmıştır. Bu hususları belge ve delilleriyle tezimizde açıkladık. Ülkenin düşman işgalinden kurtarılması uğruna gerçekleşen miting, ayaklanma, direniş ve diğer eylemlere katılıp HKS(Halk Kurtuluş Savaşı)'ya iştirak eden 1000'lerce Türk Makedonya'nın kurtuluşu için

ellerinden gelenin fazlasını vererek ülkenin kurtuluşunda etkin rol oynamışlardır. Makedonya Devletinin temelleri olan ASNOM (Makedonya Anti Faşist Ulusal Kurtuluş Meclisi) oturumunda Türk menşeyli delegeler mevcuttur. Bu gelişmeler araştırılmadığı için unutulmaya yüz tutmuştur.

Sosyalist Yugoslavya dönemi Makedonya Türkleri açısında oldukça büyük öneme haizdir. Geçmişteki devletlere kıyasen bütün bölgenin komünizm ideolojisini benimsemesi, Yugoslavya'da sağlam yapıya sahip ve taviz vermeyen bir yönetim şekli meydana getirilmiştir. Yeni Yugoslavya'nın kurulmasıyla Türk toplumuna da bazı haklar tanınmıştır.

1945 yılında anayasanın verdiği yetki ile Türk dilinde okullar eğitim vermeye başlamıştır. Bu gelişme Türk toplumu tarafından sevinçle karşılanmıştır. Ancak Türkçe eğitim veren okulların yöneticileri ve öğretmenlerinin büyük bir kısmı devlet tarafından yetiştirilen kişiler oldukları için komünist yönetimin çizdiği çizgiden ve belirlediği hedeflerden ayrılmamışlar ve Türk çocuklarına devletin benimsediği ideolojiyi aşılama – sevdirme – empoze etme adına çaba gösterilmişlerdir bu hususlara uymayan milli şuur sahibi Türk Öğretmenleri ise görevden alınmışlardır.

Türkçe Radyo ve TV yayınlarında da genelde komünist yönetimin direktifleri doğrultusunda yayınlar gerçekleştirilmiştir. Yayınlanan programlar genelde Yugoslavya ile ilgili haberlerden oluşmuş, Türkiye hakkında bilgiler genelde kısıtlanmıştır.

Türkçe basında, yani gazete ve dergilerde sistem tarafından desteklenen kişiler üst makamlara getirilerek genellikle yetişkinlere “Birlik“ ile “Sesler”, çocuklara ise “Sevinç” ve “Tomurcuk” dergileri aracılığıyla beyin yıkama operasyonu gerçekleştirilmiştir. İddia ettiğimiz bu hususları kanıtlayacak çok sayıda belgeye ulaşmamız mümkün olmuştur.

Demografik yapı göçten doğrudan etkilenmiştir. 1953 yılında nüfus sayımlarında Makedonya’da 203 bin Türk mevcut iken, bu sayı sistematik operasyonlar sonucu göç nedeniyle gerilemiştir. Hükümet, Milli Güvenlik ve İstihbarat kurumlarının uyguladığı baskı Türklerin göç etmelerinin zemini

hazırlanmıştır. Türk nüfusunun eksilmesi ile birlikte başta eğitim ve diğer kurumlarda yetişmiş ve eğitimli Türklerin sayısı da azaltılmıştır. Türkçe sınıfları kapatılınca işsiz kalan öğretmenler de Türkiye'ye göç etmiştir. Dolayısıyla bizzat Yugoslavya devleti tarafından desteklenen Türkleri eksiltme projesi onlar açısından başarılı olmuştur.

I. BÖLÜM

SIRP HIRVAT SLOVEN KRALLIĞI DÖNEMİNDE MAKEDONYA TÜRKLERİ

1.1. Balkan Savaşları'ndan Sonra Makedonya Türkleri

Balkan Yarımadası Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alır. Balkan Yarımadası ırk, din, dil, lehçe, gelenek bakımından dünyanın en karmaşık bölgelerinden birisidir[1]. Karadeniz, Ege Denizi, Akdeniz ve Adriyatik Denizi ile çevrili olup stratejik açıdan Asya, Afrika ve Avrupa'nın kavşak noktasında bulunan Balkanlar hem fetih açısından hem de diğer bölgelere uzanan bir geçit olarak cezbedici olduğunu kanıtlamıştır[2]. Balkanlar Küçük Asya'dan Avrupa'ya kadar hareket eden kavimlerin uğrak yeri, büyük güçlerin çatışma alanı olmuştur[3].

Balkan Yarımadası'nda kilit bir rol oynayan Makedonya bölgesi için uzun mücadeleler verilmiştir. Bu mücadelenin sebebi bölgenin stratejik ve ekonomik açıdan son derece değerli olmasıdır. Avrupa'dan Akdeniz'e Morava ve Vardar vadileri boyunca uzanan bu koridor yüzyıllar boyunca Romalılar, Gotlar, Hunlar, Slavlar ve Türkler gibi pek çok kavmin egemenliğine girmiştir.

Hun Türklerinden sonra bölgeye Avar, Bulgar, Oğuz, Kuman, Peçenek ve Osmanlı Türkleri gelerek bu süreç devam etmiştir. Türk kültürü ve varlığı bu topraklarda yaklaşık 1600 yıllık bir tarihe sahiptir[4].

Osmanlı Devleti, kuruluştan itibaren yüzünü Batı'ya doğru çevirmiştir. I. Murad zamanında Rumeli'de büyük fetihler gerçekleştirilmiştir. Rumeli Beylerbeyliği'ne getirilen Kara Timurtaş Paşa I. Murad'ın Batı'ya doğru fetihlerine devam etme talebinin gereği olarak 1381 yılında ordunun Serez civarlarında bulunan kısmıyla Vardar nehrini aşmıştır. Derhal teslim olan Pirlepe surlarının önüne gelmiş

---

[1] Alp İlker, *Pomak Türkleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008, s. 3-4.
[2] Jelavich Barbara, *Balkan Tarihi 1 (18 ve 19. Yüz Yıllar)*, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s. 9.
[3] Poulton Hugh, *Balkanlar (Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler)*,İstanbul, s. 9.
[4] Osman Çavuşoğlu Emel, "Çözümlenmeyen Düğüm Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri", *Balkan Araştırma Dizisi: 9*, ASAM, Ankara 2003, s. 124-125.

ve ağır bir çarpışmadan sonra düşen Manastır'a yönelmiş ve fethedilmiştir. Manastır'dan sonra hiç bir direnişle karşılaşılmadan Osmanlı Devleti'nin sınırları İştip'e kadar genişleyerek Vardar Makedonyası'nda, Balkan Savaşları'na kadar devam edecek olan Osmanlı hâkimiyeti resmen başlamıştır.[5]

Balkan Devletleri'nin ittifak kurma çabaları Şubat ile Eylül 1912 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Bu görüşmelerden sonra Karadağ- Sırbistan- Bulgaristan ve Yunanistan devletleri arasında anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmada alınan en önemli karar Balkan Devletleri'nin Türk Hâkimiyeti'nden kurtulması ve özgürlüklerine kavuşması ile ilgiliydi. Bu görüşmelerde mutabakata varılamayan tek konu Makedonya Sorunu'ydu. Bu meselede Sırp ve Bulgar temsilciler Makedonya'dan vazgeçmek istemiyorlardı. Görüşmelerden çıkan sonuca göre Türkler mağlup edilirse Sırp ve Bulgarlar tarafından Makedonya bölünecekti. Türkler Rumeli'den çekilince Sırplar, Makedonya'nın kuzey ve batı bölgelerine sahip olmuştu. Kriva Palanka'dan Ohri'ye kadarki mıntıka Sırpların eline geçmişti.[6]

I. Balkan Savaşı dört Balkan devletinin ittifakı ile Osmanlı Devleti arasında cereyan etti. Savaş 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın, 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan'ın, ertesi gün de Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başladı. Amaç, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve askeri zayıflığından ve İtalya ile savaş halinde olmasından yararlanarak Balkanlardaki son Osmanlı topraklarını da ele geçirmekti. Ayrıca Rusya'nın Panslavizm propagandasıyla bölgedeki Slav halkları Osmanlı'ya karşı kışkırtılmıştır.

Balkan Savaşları'nda, Slav milletlerinin Türklere karşı elde ettiği başarı Avrupa basınında şaşkınlık yaratmıştır. Sırp Ordusu Ekim 1912 tarihinde Kumanova Muharebesinde galip gelmesiyle Üsküp şehrini kuşatmış ve aynı yılın Kasım ayı ortalarında Manastır şehrine kadar ilerlemişlerdi. Bulgar birliklerinin saldırıları sonucu Türk Orduları "Povardarje" yani Makedonya'nın Doğu'su ya da Vardar Nehri'nin ötesi anlamına gelen şehirlerden mağlup olarak geri çekilmişlerdir.

---

[5] Zeinkeisen Wilhelm Johan, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1299-1453)*, C.1, Yeditepe Yayınları, Istanbul, 2011, s. 177.
[6] Milicevic Milic, *Balkanski Ratovi*, Zavod za Ucbenika, Beograd, s. 13-14.

Sırp tarihçi Vladan Jovanovic'e göre; II. Balkan Savaşı esnasında, Doğu Makedonya bölgesinde özellikle Dıyran, Gevgeli, Bogdanci, Valandovo ve Ustrumca şehirlerinde 170 köy yakılıp 16.000 ev yerle bir edilmişti. Anlatılan bölge ve şehirlerde yazarın deyişine göre Slav Orduları (Sırp ve Yunan) Türk halkına karşı etnik temizlik gerçekleştirmiştir. Tek cümle ile özetlemek gerekirse Türklerin evleri yakılıp yaş ve cinsiyet farkı gözetilmeksizin Türklere katliam yapılmıştır.[7] Radoviş ve Ustrumca şehir ve köylerinden göç etmek ya da kaçmak için yola çıkan Türkler, uzun kervanlar halinde öküz arabaları ve üzerlerinde yük bulunan at ve eşeklerle kitlesel olarak bölgeyi terk etmişlerdir. Kadın ve küçük çocuklar ise bunların ardında yer almıştır. Bu çok hüzünlü bir manzara yaratmıştır.[8]

Osmanlı Devleti bu olaylar karşısında, karşı koyma gücünü muhafaza etmek amacıyla Türk halkının bölgeden göç etmesini yasaklamıştır. 21 Ekim 1912 tarihinde Ustrumca şehrine Bulgar ve Sırp birlikleri giriş yapmıştır. Bulgar ve Sırpların şehire girişi Hristiyan halk tarafından sevinç ve mutlulukla karşılanmıştır. Şehir yönetimi Sırp birliklerinin emrine verilmiştir. Bu birlikler Selanik şehrini ele geçirme hedefi doğrultusunda hiç vakit kaybetmeden kendilerine karşı gelen her türlü direnişi yerle bir etmişlerdir.

Makedon tarihçiler Manol Pandeski ve Gjorgi Stoev'in aktardığı, Makedonya Türk halkı açısından çok önemli ve değerli bilgilere göre Sırplar Kukliş ismindeki Müslüman köyünü bombalayıp halkı dayaktan geçirerek köydeki birçok haneyi ateşe vermişlerdir. Bu olaydan bir kaç gün sonra Ustrumca Türklerini acımasız bir şekilde katletmişlerdir. Radıviş şehrine giden yolun sağ tarafında 5000 Türkün katledilmiş cesetleri bir kenara atılmıştır. Geriye kalan Türk halkının büyük bir çoğunluğunun işkenceye maruz kaldığını da bildirmişlerdir. Bu acı olaylardan sonra Türkler bütün varlıklarını arkalarında bırakarak Ustrumca şehrini terk etmişlerdir. Türklerden geriye kalan tarihi ve kültürel eserler ise büyük tahribata maruz kalmıştır[9].

---

[7] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i JuznaSrbija 1918 – 1929 (Makedonija, Sandzak, Kosovo i Metohija u Kraljevini u SHS)*, Institut za Noviju İstoriju, Beograd, 2002, s. 15.
[8] Pandevski Manol, *Strumica i Strumicko Niz Istorijata*, Opstinski Odbor Na Sojuzot Na Zdruzenjeto Na Borcite Od NOB, 1969, Strumica, s.279-281.
[9] Manol Pandevski, *a.g.e*, s. 282-284.

Hırvat akademisyen Branko Horvat, kaleme aldığı “Kosova Sorunu” isimli eserinde Balkan Savaşları esnasında Türk ve Müslümanlara karşı işlenilen suçları objektif bir şekilde dile getirmiştir. Yazarın anlattığı en önemli hususlardan biri I. Balkan Savaşı sırasında hasta ve yaralı olan Türk askerlerinin, Sırp, Yunan ve Bulgar birlikleri tarafından katledildiği gerçeğidir. İştip şehrinde Bulgar birliklerinin bütün Türk halkının evlerini ateşe verdiklerini ve bu olayın ardından Türklerin şehirden kitlesel bir biçimde kaçtıklarını da söylemiştir. [10] Hırvat yazar, Batı Makedonya’da bazı yerleşim yerlerinden bahsederken bu bölgelerde sadece Makedon ve Arnavutların yaşadıklarını yazmıştır. Fakat bahsi geçen Lisicani ve Debreste köylerinin ekseriyeti ya da tamamı Türk kökenli halktan oluşmaktadır. Bu Türk köyleri Eylül 1913 tarihinde Sırp askerleri (Çetnikler) tarafından ateşe verilerek yakılıp Türk halkına çeşitli baskılar uygulanmıştır. Yazar, Sırp polis, asker ve Çetnik birliklerinin Manastır, Üsküp, İştip ve Gevgeli şehirlerinde gerçekleştirdiği kitlesel katliamlara da değinmektedir. Yine Türk ifadesini kullanmayan yazar, büyük bir ihtimalle Makedonya Bölgesi'ni iyi bilmediği için sadece Makedon ve Arnavutların bu baskılara uğradığını aktarmıştır. Nüfus sayımlarına baktığımız zaman Iştip ve Gevgeli şehirlerinde nüfusun büyük bir bölümü'nün Türkler'den oluştuğunu dolayısıyla bu şehirlerdeki katliama maruz kalanlar ağırlıklı olarak Türkler olduğunu söyleyebiliriz.

Türklerin kütüphaneler ve eğitim müesseseleri yakılmış, askeri mahkemeler aracılığı ile de Müslümanlar'ı suçsuz oldukları halde yargılayıp hapse mahkûm etmişlerdir. Çetnikler, Debre ve Gostivar şehirlerinde de geniş çaplı cinayetler işlemişlerdir. Ohrid şehrine bağlı olan 30 Müslüman köyünü de yakmışlardır. Ohri ve Gostivar şehirleri arasında Balkan Savaşları zamanında 180 köy, köy sakinleri ile birlikte Çetnikler tarafından ateşe verilerek yakılmıştır. Bu yakılan köylerin ekseriyetinde Türklerin sayısı da hayli yüksek orandaydı. Ekim 1913 tarihinde ise Batı Makedonya’da Sırplar, Türk ve Arnavut olmak üzere öldürdükleri insan sayısının 500 olduğunu açıklamıştır. [11]

Osmanlı ordusu I.Balkan Savaşı’ında bütün cephelerde yenilgiye uğramış ve kısa bir sürede bütün Rumeli kaybedilmiştir. Osmanlı ve Balkan Devletleri arasındaki

[10]Horvat Branko, *Kosovsko Pitanje*, Globus, Zagreb, s. 56.
[11]Branko Horvat, *a.g.e*, s. 61-62.

savaş 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra Barış Antlaşmasıyla sona ermiştir. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin batı Sınırı Midye – Enez hattı olarak belirlenmiştir

II. Balkan Savaşı, ise Bulgaristan'ın 29 Haziran 1913 tarihinde, kendisine karşı birleşen Yunanistan ve Sırbistan'a saldırmasıyla başlamıştır. Ancak II. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan I. Balkan Savaşı'ında kazandığı toprakların bir bölümünü komşu devletlere vermek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti de Edirne'yi kurtamıştır. Bulgaristan ile diğer Balkan devletleri arasında 10 Ağustos 1913 tarihinde Bükreş Antlaşması imzalanmıştır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti Balkan Savaşları'nda tarihinin en ağır yenilgisine uğramıştır. İmparatorluğun batı sınırı Adriyatik Denizi'nden Meriç nehrine kadar gerilemiştir. Böylelikle altı yüzyıldır Türk yurdu haline gelen Rumeli terk edilmiştir. Bu vahim sonuçla birlikte Balkanlarda yaşayan yüzbinlerce Türk anavatan topraklarına göç etmeye başlamış ve bu göç sırasında birçok facia yaşanarak çok sayıda Türk hayatını kaybetmiştir.



Balkan Savaşları öncesi ve sonrasında Osmanlı Devletinin sahip olduğu ve kaybettiği toprakları gösteren harita [12]

Bükreş Antlaşması'ndan sonra Makedonya Bölgesi, Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan tarafından paylaşılmıştır. Sırbistan, Makedonya'nın orta ve kuzey kısmı dâhil olmak üzere geniş bir bölgeyi ele geçirmiştir[13]. Makedonya'da kalan Türkler ise hayatlarını zor şartlar altında devam ettirmişlerdir. Bölgeyi ele alan yeni yöneticiler

[12] Milicevic Milic, *a.g.e.*, s. 121.
[13] Gencer Ali İhsan, *Türk İnkılap Tarihi*, DER Yayınları, İstanbul 2011, s. 40-45.

Osmanlı Devleti'ne karşı olan hıncını köy ve şehirlerde hayatını sürdüren Türklerden çıkarmışlardır. Yeni rejim Makedonya'da Türklerin beş yüz küsur yıl kurup geliştirdikleri eğitim ve kültür kurumlarını dağıtıp bütün eğitim müesseselerini kapatmıştır.

Makedonya Türkleri egemen ulus statüsünden azınlık durumuna düşmüşlerdir. Sırp Krallığı'nda yaşayan Türklerin herhangi bir toplumsal faaliyete katılmaları mümkün değildi[14]. Türklere karşı yürütülen baskı politikası sebebiyle toplumun tahsilli kesimi ya ülkeyi terk etmiş ya da tedirginlik ve korku içinde hayatlarını sürdürmüştür Bu sebeple Türklerde eğitimli kadro sıkıntısı meydana gelmiştir.

Balkan Harpleri'nden sonra Makedonya'da bulunan Türkler, hayatlarını Sırbistan Krallığı sınırları içerisinde sürdürmeye devam etmişlerdir. Sırp Krallığı'nda Sırp ulusundan başka milletlerin varlığı tanınmıyordu. Kendi özgürlüğünü isteyen azınlıkların yürüttüğü girişimler de silah gücüyle, yani kuvvet kullanarak bastırılmaktaydı. Bükreş Antlaşması'ndan sonra toprakları genişleyen Sırp Krallığı geniş bölgelere hükmetme tecrübesi olmadığı için sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. İlk olarak ülkede okul çağına gelmiş bütün çocukların Sırp dilinde eğitim veren okullara gitmesi zorunlu hale getirilmiştir. Dolayısıyla Türklerin kendi dillerinde eğitim görme hakkı olmamıştır [15].

Bükreş Antlaşması'ndan sonra Sırp Krallığı, Makedonya topraklarında Sırp Eğitim ve Diyanet sistemini uygulamaya başlamıştır. 1-14 Mart 1914 tarihlerinde Sırbistan Krallığı ve Osmanlı Devleti arasında yapılan anlaşma gereğince Sırbistan Krallığı, İslam Birliği'ne ait olan enstitüleri tanıyacaktır. Müslümanların dini haklarına saygı gösterilecek ve dini eğitim veren okullar faaliyetine devam edecektir. Sırbistan Krallığı bünyesinde bütün Türk halkı vatandaşlık alma hakkına sahiptir.

---

[14] Çelik Bilgin, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Makedonya ve Kosova Türkleri*, Gürer Yayınları, İstanbul 2013, s. 86.

[15] Abbas Zerrin, "Makedonyada Türklerin Eğitimi", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, 20 – 24 Nisan 1998*, TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 283.

Sırpların Makedonya'yı kendi himayesine katmasıyla, Sırp halkı uzun yıllar hayalini kurduğu Makedonya Bölgesi'ne hükmetmeye başlamıştır. Bu hayalin odağında ise Morava ve Vardar vadileri vardır. Sırpların 20 Kasım 1913 tarihinde bölgeye yerleşmelerinin ardından gerçekleştirdikleri ilk hamle, Makedonya'daki toplumsal ve siyasi hayatı değiştirmek yönünde olmuştur.

Sırplar ilk icraat olarak Makedonya'yı Üsküp, Kumanova, Kalkandelen, Ohri, Manastır, İştip ve Kavadarci olmak üzere 7 bölgeye ayırmışlardır. Sırp Devleti bölgede güvenliği ve asayişi sağlamak için de özel jandarma ve polis birlikleri oluşturmuştur.

Bölgedeki müdürler, eğitim kadrosu ve jandarmaların hepsi Sırbistan'dan getirilmiştir. Bunlar diğer kamu çalışanlarından daha yüksek maaş alıyorlardı. Ülkedeki tüm gençler Türkler de dahil olmak üzere, etnik ayrım gözetilmeksizin zorla askere alınarak Sırbistan ordusuna katılmışlardır.

Bulgaristan'ın, II. Balkan Savaşı'ndaki yenilgisi milli emellerinden feragat etmesine sebep olmuştur. Makedonya topraklarını işgal edemeyen Bulgaristan bu hedefini I.Dünya Savaşı'nda gerçekleştirmek amacıyla 6 Eylül 1915 tarihinde Almanya ve Avusturya-Macaristan devletleri ile işbirliği ve Dostluk Antlaşması imzalamıştır.

Almanlar, Sırp Krallığı'nı mağlup etmeleri halinde Makedonya'nın, Bulgarlara verileceğine dair teminat vermişlerdir. Antlaşmanın yapıldığı tarihten üç gün sonra Bulgaristan, Sırbistan'a karşı hemen askeri harekâta yönelmiştir. 1915 yılının sonbaharında Makedonya toprakları Sırpların elinden çıkıp Bulgarların hâkimiyeti altına girmiştir. Bulgarların hâkimiyeti 1918 sonbaharına kadar sürmüştür. Üç yıllık Bulgar istilası, Makedonya'da yaşayan milletler için büyük zorluklar içerisinde geçmiştir.

Bölgeden sorumlu olan Bulgar askeri kumandanlar ülkedeki insanların özgürlüklerini kısıtlayan sıkı önlemler almışlardır. 1916 yılından itibaren olağanüstü hal yasaları yürürlüğe konulmuştur. Özgür seyahat tamamen yasaklanmış ve

böylelikle Makedonya'da yaşayan Türkler de diğer halklar gibi bu baskılara maruz kalmışlardır.

1918 yılında Bulgarlar, Selanik cephesindeki yenilgi üzerine kitlesel bir şekilde Makedonya'yı terk etmeye başlamışlardır. Böylelikle Sırplar, Vardar nehrine doğru inerek Vardar Makedonyası'na tekrar hükmetmeye başlamışlardır. 29 Eylül 1918 tarihinde Makedonya genelinde Bulgar istilası resmen sona ermiştir. [16]

Bulgarların gidişiyle beraber bütün zenginliği yağmalanan halk büyük ölçüde fakirleşmiştir. 1912'den 1918'e kadar vuku bulan savaşlar sebebi ile Makedonya'nın etnik yapısı da değişmiştir. Türk nüfusunun büyük bir bölümü Türkiye'ye göç etmiştir. 1913'ten itibaren bölgeye gelen Sırp ve Bulgar yöneticiler Makedonya'ya hiçbir katkıda bulunmayıp aksine bölgeye zarar verip fakirleşmesine sebep olmuşlardır. I.Dünya Savaşı'ndan sonra Makedonya varlığını SHS (Sırp Hırvat Sloven) Krallığı bünyesinde sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti'nde çıkan gazetelerden *Tercüman-ı Hakikat*'te Sırbistan'dan gelen bir Müslüman göçmenin verdiği bilgilere dayanarak, Sırbistan Krallığı'nda yaşayan Müslümanların her gün yeni bir zulüm ve kötü idarenin kurbanı oldukları, Sırp yönetimi tarafından bazı Müslümanların bütün mallarının yağma edildiği yazılmıştır[17].

1.1.1. Sırbistan Krallığı'nda Türklerin Eğitimi

1910-1911 Eğitim-Öğretim yılında Vardar Makedonyası'nda toplam 457 okul bulunmaktaydı. Bu okulların 60'ı şehir ve 397'si köylerdeydi. Toplam öğrenci sayısı ise 30.965 idi. Balkan Savaşları'ndan sonra da Türklerin okulları faaliyetlerini

[16]Jovanovic Marija, *Prosvetno – Politickite Priliki vo Vardarska Makedonija (1918-1929)*, Studentski Zbor, Kumanovo, 1983, s. 11-16.
[17] Ayşe Özkan, "I. Dünya Savaşında Sırbistanın Müslümanlara Karşı Tutumu", *Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 14,Yaz 3014, s. 57.

sürdürmüştür. Arnavutların ve Bulgarların okulları tamamen kapatılmış, Türklerin okulları ise kısmen de olsa eğitime devam etmiştir.

1913 yılında yani Balkan Savaşları sonrasında Üsküp, Kumanova, Kalkandelen, Kavadar, Debre ve Manastır bölgelerinde bulunan okulların ve öğretmenlerin etnik mensubiyetleri şöyleydi: 178 Sırp okulunda 241 Sırp öğretmen görev yamaktaydı. 47 Yunan okulunda 142 Yunan öğretmen, 16 Romen okulunda 50 Romen öğretmen, 167 Türk okulunda ise 268 Türk öğretmen görev yapmaktaydı. Türklerin sadece bir ortaokulu vardı.

1913 yılı itibarı ile Sırbistan Krallığı bölgesinde eğitim seviyesi çok düşük düzeydeydi. 1918 yılının sonuna doğru yayımlanan istatistiki bilgilerde halkın % 90'ının okuma ve yazma bilmediği belirtilmekteydi.

Makedonya'yı yönetmeye yeni başlayan Sırp Devleti'inin eğitim alanındaki kurumları okullar, öğrenciler ve öğretmenler hakkında istatistiksel veriler toplamışlar ve yaptıkları araştırmalar sonunda Sırp eğitim yetkilileri bazı tespitlerde bulunmuştur. Buna göre yeni kazanılan bölgelerde, birçok ilkokul ve liseyi içine alan çok güçlü bir okul ağı mevcuttu. Bu, Makedonya coğrafyasına beş asırdan fazla bir süre hüküm sürmüş olan Osmanlı Devletinin eğitime büyük önem verdiği şeklinde yorumlanabilir. Osmanlı'nın inşa ettiği tüm okul binaları Sırplar zamanında da kullanılmaya devam etmiştir. Bu durum karşısında Askeri Yönetim de eğitim yılının bir an önce başlaması yönünde talimat vermiştir.

Sırbistan Krallığı'nda, Eğitim Bakanlığı ve Kilise İşleri Bakanlığı, eğitimle ilgili işleri ve sorunları halletmekle yükümlüydü. Ülkedeki bütün okullar bu iki Bakanlığa bağlı idiler. Bakanlıkların ilk görevi ise okullara gerekli olan mali yardımı yapmak ve kadro sorununu çözmekti. Okul binaları tamir edilip, genişletildi. Okulların büyük bir bölümü 1913 yılı sonuna doğru eğitim öğretime başladı. Okullarda öğretmenlik yapanlar ise daha önce de Makedonya'da aynı görevi yapmış kişilerdi. İhtiyaç halinde ayrıca Sırbistan'dan da öğretmen getirilecekti. Yine de kadro sorunu çözülememişti.

Sırbistan Krallığı'nda bütün okullarda eğitim dili Sırpça idi. Sırpçayı bilmeyen çocuklar ise derslere katılamıyordu. Eğitim dilinin Sırpça olmasının yanı sıra müfredat programı da Sırp milli hedeflerine göre düzenlenmişti. Sırpça, Sırp Tarihi ve Sırbistan Coğrafyası dersleri zorunlu okutulan derslerdi. Sırpçayı bilmeyen çocuklar ise hazırlık sınıflarına gönderiliyordu. Sırp Dili ile Sırp Tarihi derslerine büyük önem ve hassasiyet gösterilmekteydi. Bu dersler özel bir sözlük kullanılarak kaliteli öğretmenler tarafından verilmiştir. Bu derslerden başka Latince dersi yeni müfredata göre beşinci sınıfta okutulmaya başlanmıştır. Fransızca ise ikinci sınıfta okutuluyordu. Türkçe zorunlu ders olarak öğrencilerden talep gelmesi durumunda işleniyordu.

Eğitim alanında yapılan yeni uygulamalar, Makedonya'da yaşayan milletler tarafından kabul edilmemiş ve hoş karşılanmamıştır. Sırp kökenli olmayan öğrencilerin Sırpçayı yeterli düzeyde öğrenememesi sebebiyle derslere katılımda göreceli bir azalma görülmüştür. Sırp olmayan milliyetlere yönelik eğitim üzerinden uygulanmaya çalışılan asimilasyon politikasına karşı bir direniş söz konusuydu.

Londra Antlaşması'yla Türklerin kendi anadillerinde okullar açılmasına ilişkin hakları vardı. Türkçe eğitim veren okul açılmasını isteyen Türklerin bu gibi girişimleri yönetim tarafından kabul edilmeyip Türkçe eğitim isteyenlere Osmanlı Devleti'ne göç etmeleri tavsiye edilmekteydi.

1912-1913 ve 1913-1914 eğitim öğretim yıllarında Türk ve Müslüman öğrencilerin eğitim gördüğü okullar çalışmamıştır. Bu sorun ile ilgilenmek istemeyen Sırp yetkililer, Türk çocuklarının % 25'inin eğitime devam etmesinin kendileri açısından yeterli olduğunu ve bunun olumlu karşılanacağını belirtmişlerdir.

Sırbistan Krallığı sınırları içerisinde eğitim hayatını sürdüren bütün ilkokul ve ortaokullarda, Türk çocuklarına Sırp Dilinde eğitim veren okullara devam etme zorunluluğu getirilmişti. Türklerin kendi anadillerinde okuma hakkı yoktu. Bu mesele Türk çocukları için çok zor bir durumdu. Türklerin o zamana kadar Sırpça ile herhangi bir etkileşimleri olmamıştı.

Sırpçayı öğrenmeleri amacıyla hazırlık sınıfları kurulmuştu. Okullardaki bazı öğretmenlerce din dersinin Türkçe okutulmasına izin verilmişti. Böylelikle 1914

yılında Sırp Krallığı ile Osmanlı Devleti arasındaki yapılan antlaşma gereğince Türk çocukları kendi anadillerinde eğitim görme hakkı ihlal edilmişti. Türk halkı bu olaydan sonra Türkçe eğitim veren okulların açılması için girişimlerde bulunmuştu. Bakanlıktan gelen cevapta ise Türk çocukları için kendi anadillerinde sadece dini eğitim veren okullarının kurulabileceği, fakat yeteli sayıda okul binası, yeterli sayıda öğretmen kadrosu ve öğrenci bulunması halinde ve okulların ihtiyaçlarının Türk aileler tarafından karşılanması şartıyla okulların açılmasının uygun olacağı yazılı olarak bildirilmişti.

Türk halkının bu ileri sürülen şartlara karşı cevabı ise bunun kanunlara aykırı olduğu yönündeydi. Türklerin kendi anadili üzerinde okul açılması yönünde yaptığı her türlü girişim Devlet tarafından kabul edilmeyip reddedilmiştir. Bazı Türk aileleri de Türk okulları açılmadığı için bu uygulamayı protesto etmek amacıyla çocuklarının okullara gitmelerine izin vermemişlerdir.

1915 yılına kadar Manastır şehrinde 800 öğrencili, 15 derslikli, 5 Müslüman okulu mevcuttu ve bunlar vakıf okullarıydı. Bu okullarda hiçbir Sırp öğretmen çalışmıyordu. Dolayısıyla Sırpça dersler de yoktu. Bulgar istilası ile beraber bu okullar tahribata uğramıştır. I. Dünya Savaşı'nın bitimiyle Türkler yıkılan bu okulları kendi imkânlarıyla tamir etmişlerdir.

1.1.2. Sırbistan Krallığı'nda Türklerin Eğitim Sorunları

Sırbistan Krallığı döneminde Makedonya'daki Türk çocukları için en önemli sorunlardan biri o tarihe kadar hiçbir etkileşimleri olmadığı halde okullarda Sırp dili üzerine eğitim görmek zorunda olmalarıydı. Sırp Krallığının attığı ilk adımlardan biri ise Sırpça bilmeyen Türk çocuklarına bu dilin öğretilmesi için bir yıllık hazırlık eğitimi verilen hazırlık okulları kurmak olmuştur. Sadece din dersleri kendi ana dillerinde din adamları tarafından verilmekteydi.

Sırp Devleti Balkan savaşlarından sonra sahip olduğu bölge itibarı ile kendi devlet sistemini bütün bu alanlara yaymak hedefindeydi[18] ve Balkan Savaşları'dan önce de kendi diplomatlarının verdiği bilgiler sayesinde Makedonya bölgesinde Türk okullarının varlığından haberdardı. 1913 yılının Eylül ayında hiçbir ilkokul ve başka okul eğitime başlamamıştı. Makedonya-Kosova Karargâh Başkomutanı, Sırbistan Eğitim ve Kilise İşleri Bakanlığına gönderdiği 13 Eylül 1913 tarihli 84 sayılı raporunda; çok sayıda Türk çocuğunun şehirlerin caddeleri ile köy sokaklarında işsiz gezdiklerini ve böylece işsizliğe alıştıklarını bildirmektedir. Bu gönderilen rapordaki en önemli ayrıntı işsiz gezen çocukların ileriki yıllarda devlete karşı tehlike arz edebilecekleri hususunda yapılan uyarıydı. Komutan, raporunda Türk çocuklarına Sırp dilinin, Sırp adetlerinin ve halk şarkılarının öğretilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Mektubun son satırlarında ise bu çocukların ancak Sırp ruhu ile eğitim gördükten sonra devlete faydalı birer yurttaş olacaklarını ifade etmiştir.

Yukarıdaki mektuptan anlaşıldığına göre Sırp idarecileri Türk ahalisinin kendi örf, adet ve kültürünü sistematik bir şekilde yok edip yeni nesil üzerinde hâkimiyet sağlayarak bu çocukları Sırp kültürü ile yetiştirmek, Türk-İslam kültüründen koparmak gayreti içerisindeydiler. Kalkandelen ile Aşağı Polog kazaları okul sorumlusu, Eğitim ve Kilise İşleri Bakanlığına gönderdiği 2 Eylül 1913 tarihli ve 194 sayılı mektubunda, Kalkandelen hocalarının[19] günde bir saat din dersi verme ve okul yönetmeliklerine itaat etme sözü verdiklerini bildirmektedir. 1913 yılının Kasım ayında, Türklerin nüfusunun yoğun olduğu Kalkandelen kazasındaki okullara Türk çocukları başvurmuştu.

Okula başvuran Türk çocuklarının hepsi zorunlu olarak Sırpça hazırlık sınıflarına gidiyorlardı. Bunun üzerine halktan isyan sesleri yükselmeye başlamıştı. Üsküp okul bölgesi müfettişi Kilise İşleri Bakanlığına gönderdiği 22 Eylül 1913 tarihli ve 51 sayılı raporun, azınlıklar kendi dillerinde okuyamadığı için bu olayı farklı yorumladıklarını ve bunun da devlete karşı bir sevgisizlik yaratabileceğini belirtilmekteydi. Sırp devlet yetkililerinin Sırp olmayan toplulukların kendi anadilinde

[18] Osman Çavuşoğlu Emel, *a.g.e.*, s. 134.
[19] Tezde, *hoca* sözcüğü dini konularda eğitim veren kişi anlamında kullanılmıştır. Eğitimin geriye kalan diğer tüm dallarında ise öğretmen kelimesi eğitimciyi karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

öğrenim görme hakkının olmadığını detaylı ve münasip bir dille, yani diğer toplulukların nefretini kazanmadan, anlatması tavsiye edilmekyedi.

Ülkede yaşayan azınlıkların kendi anadillerinde okul açma ve çalıştırma hakları yoktu. Türkler sadece anadillerinde haftada 2 saat din dersi görme hakkına sahipti [20]. Müslüman çocuklarına din dersi eğitimi verilmesi din adamları tarafından ortaya atılmıştı. Din adamlarına Osmanlı döneminde devlet tarafından maaş ödeniyordu. Fakat Türkler Balkanlardan çekilince bu ödenek kesilmişti. Dolayısıyla din adamlarının bu istekleri biraz da kendi kişisel çıkarlarının gereğiydi. Sözkonusu talebi karşılamak Sırp devletinin de çıkarılarına uygundu. Din görevlilerine ödenen düşük bir maaş ile yani az bir maliyetle Türk çocuklarını kendi eğitim sistemlerine ve Sırp kültürüne adapte etmeyi hedeflemekteydiler. O dönemde Üsküp okul müfettişinin merkeze gönderdiği bir mektup bu durumu teyit etmektedir.

Müfettiş yazısında; Sırp yetkililerinin din görevlileriyle anlaşıp ebeveynler üzerinde nüfuzlarını kullanarak çocuklarını Sırp okullarına göndermeleri konusunda onları ikna etme çalışmalarına ağırlık vermeleri gerektiğini bildirmiştir. Bütün bu girişimlerin zorlama olmaksızın yapılması çünkü baskı uygulanması durumunda güvensizlik doğabileceği vurgulanmış ve din görevlilerine devlet yetkilerinin öğretmen olarak işe alınacakları taahhüdünde bulunması tavsiye edilmiştir.[21]

Osmanlı Devleti'nin Sırbistan Krallığı ile 14 Mart 1914 tarihinde imzaladığı İstanbul Antlaşmasının [22] önemli maddeleri ise şunlardır:

Sırbistan'a kalan Osmanlı arazisinde bulunan ahali, Sırp tabiiyetinde sayılacak ve isterlerse üç yıl içerisinde Osmanlı tabiiyetine geçeceklerdi. Tabiiyet değiştirmeyenler Sırbistan'da ikamet edemeyecekti. Sırbistan'da kalmak isteyen ve Sırp tabiiyetine girmek isteyenler Osmanlı ülkesine dönemeyecekti.

---

[20]Todorovski Gligor, "Balkan Savaşlarından Sonra Türk Çocuklarının Eğitimi*", Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, S:11 (1966), s. 31-32.
[21]Todorovski Gligor, *a,g,m.*, s. 33.
[22] Gencer Ali İhsan, *a.g.e.*, s .44.

Sekizinci maddeye göre Sırp tebaasına geçen Müslümanlar, diğer mezhepler gibi aynı medeni ve siyasi haklara sahip olacaklar, adetlerine riayet edilecekti. Baş müftüler, Sırbistan'daki müftüler tarafından seçilecekti ve seçilen üç aday arasından Sırp Kralı inisiyatif kullanarak kendi istediği kişiyi *Başmüftü* olarak atayacaktı.

Müftüler dini işler ve vakıf mallarındaki yetkilerinden başka nikâh, boşanma, nafaka, vesayet, rüştü ıspat, vesayetler ve vakıf işlerine bakma gibi konularda Müslümanlar arasında hüküm vereceklerdi. Irz ve namus meselelerinde ise ilgili taraflar öncelikle kendi aralarında anlaşıp sonra hakem sıfatı ile müftüye başvuracaklardı[23]. Müslüman ile Katolik ahalilere sahip çıkan devletler, Sırp Kral Kabinesine bu ahalilerin hak ve özgürlüklerinin gerçek anlamda temin edilmesi hususunda Sırp Krallığı'na nota vermiştir. Balkan Harpleri'nden sonra Sırp bölgesinde yaşayan azınlıklara karşı sindirme politikası yürütüldüğü için nota verilmiştir[24].

Sırp yönetimi okullardaki baskı ile yetinmeyip Türk ahaliyi her hususta yıpratma siyaseti takip etmiştir. 20 Şubat 1914 tarihinde çıkarılan Agrar Reformu'nun Düzenlenmesi ve Kolonileşme adlı kanunla Hükümet, Sırpları Müslümanların terk ettiği topraklara yerleştirerek onların mallarını Sırplara tahsis etmeye başlamıştır. İskân kanununa "sahipleri tarafından ekilmeyip istifade edilmeyen toprakların ve bir sene boş bırakılan arazinin terk edilmiş sayılacağı" maddesi eklenmiştir[25].

1914 yılının Ağustos ayında Köprülü ilçesinde Türk halkı, çocuklarının 9 yaşına kadar kendi anadillerinde ve Türk okullarında eğitim görmesi gerektiğini temsilcileri aracılığı Sırp Devlet Okulları temsilcilerine bildirmişlerdir. Türkler, 8 – 11 yaşına kadar Türk erkek öğrencilere erkek öğretmen kız öğrencilere ise kadın öğretmenlerinin ders vermesini talep etmişlerdir. Türklerin bu isteğinin dayanağı yukarıda sözü edilen 1914 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması idi. Türklerin bu talebini Sırbistan Krallığı Eğitim ve Kilise İşleri Bakanlığı kanunlarına aykırı olduğu gerekçesi ile reddetmiştir. Ebeveynlerin, kendi anadillerinde eğitim isteği defalarca reddedilmiştir.

---

[23] Ayşe Özkan, *a.g.m.*, s. 61-62.
[24] Zerrin Abbas, *a.g.m.*, s. 285.
[25] Ayşe Özkan, *a.g.m.*, s. 63.

Türk çocuklarının okula başlamadan önce Sırpçayı öğrenebilmeleri için hazırlık sınıflarına gitmesini mecburi hale getiren Sırp İdaresi bu konuda çok titiz davranmaktaydı. Türk çocuklarının bulunduğu hazırlık sınıflarına büyük önem verilmekteydi. Bunun tek amacı Türk çocuklarını Sırp okullarına yönlendirmekti. Bu okullarda öğretimin başlıca hedefi ise Sırp dilinin ve tarihinin öğretilmesiydi.[26]

Köprülü kazasındaki Türk halkının Türkçe eğitim isteği, Bregalnica Türkleri tarafından da dile getirilmişti. Bu olaydan sonra Bregalnica ili okullar müfettişi 57 sayılı ve 6 Eylül 1914 tarihli mektubunda Türk okulları, Müslüman çocukları ve Köprülü'de açılması istenen Türk Okulu hakkındaki durumu, Sırp Hükümetine uyarılarda bulunarak geniş bir ölçüde açıklamaktadır. Mektupta; Köprülü ilçesinde Türk ahalinin özel bir ders programı ile Türk öğretmenlerin çalışacağı Türk okullarının açılması talebinde bulundukları ve Türklerin isteğine göre Sırp öğretmenlerin sadece Sırpça dersini vermek üzere okullarda görev yapmalarının uygun görüldüğü belirtilmektedir. Müfettişe göre bütün bu isteklerin kaynağı 1914 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'dır. Sırp eğitim kurumları ise bu antlaşmanın Sırbistan Krallığı'nın onurunu incittiği kanaatindeydi[27].

Bregalnica vilayeti okullar müfettişi Türk çocuklarının eğitimi üzerine yaptığı açıklamada bu hususun bir sorun teşkil ettiğini ve hiç bir türlü pozitif bir gelişme yaşanmadığını belirmektedir. Bregalnica'da okullar haricinde, din görevlilerinin çocukları toplayıp özel din dersi verdiğini ve de Doyran, Gevgeli, Kavadar kazalarının bazı köylerinde Türk çocuklarının okullarda ayrı sınıflara yerleştirildiğini ve bu sınıflarda Eğitim Bakanlığı tarafından atanmış din dersi öğretmeni ve Türk dilini öğreten Türk kökenli öğretmenlerin mevcut olduğunu özellikle bildirmiştir. Bu okullarda haftada birkaç saat Sırpça öğretilmekteydi. Müfettişin kaydettiği bir başka sorun da Türklerin çocuklarını hazırlık sınıflarına göndermedikleri konusuydu. Türk aileleri çocuklarını 9 - 10 yaşına kadar evde tutup ondan sonra Sırp okullarına göndermekteydi. Bunun sebebi ise çocukların bu yaşa

[26]Todorovski Gligor, *a.g.m.*, s. 35.
[27]Todorovski Gligor, *a.g.m,* s. 38-39.

kadar dini eğitimlerini evde görüyor olmalarıydı. Müfettiş Türklerin Sırp okullarına güven duymadıklarını ve bu okullara karşı geldiklerini aktarmıştır[28].

Mektubun devamında yeni kazanılmış bölgelerde eğitim durumunun tamamen düzelmediği, bu sebeple devlet organlarının bu konu üzerinde işlerine yoğunluk vermeleri gerektiği dile getirilmektedir. Devlet okullarında, Din dersini verecek hocaların atamasını devletin yapmasının uygun olacağı, Sırp devlet okullarında din dersi hocalarının Türk dili dersini verecek donanımdan yoksun oldukları yani eğitim seviyelerinin kısıtlı olduğu vurgulanmaktadır[29].

1.2. I.Dünya Savaşı'nda Makedonya Türkleri

I.Dünya Savaşı'nın başlaması ile Sırp Krallığı ve Osmanlı arasındaki ilişkiler tamamen kesilme noktasına gelmiştir. Sırp Krallığı asker ihtiyacını karşılayabilmek için kendi sınırları içerisinde yaşayan Müslümanları da askere almaya karar vermiştir. Bu karar Üsküp'e ulaştığı zaman halk, Osmanlıların müttefiki olan Avusturya'ya karşı silah çekmeyeceklerini Sırp Krallığı yönetimine bildirmişler, dolayısıyla Krallığın bu kararını kabul etmemişlerdir.

1915 başında Sırp Hükümeti bu kararın kesin olduğunu bildirmek üzere Üsküp Müftüsünü hükümet konağına çağırıp haberdar etmiştir. Müftü de yalnız başına bu konuya cevap veremeyeceğini, Sultan Murad Camiinde yapılacak toplantı sonrasında cevap vereceklerini söylemiştir. Müslümanların zorla askere alınacağını duyan ahali kasaba ve köylerde toplanmış ve 15.000 kişi Sultan Murad Camiine gelmiştir. Bütün bu gelişmelerden sonra Müslümanların böyle bir kararı asla kabul etmeyeceği, Sırpların bu yöndeki baskılara devam etmesi halinde Osmanlı ülkesine göç edeceklerini Sırp yetkililerine bildirmişlerdir.

I.Dünya Savaşı'nda, Sırp ordularında (Makedonya sınırları içerisinde) toplam 58.798 asker bulunuyordu. Askerlerin dini mensubiyetleri ise Hristiyan % 84,

[28]Todorovski Gligor, *a,g.m.*, s. 41.
[29]Todorovsk i Gligor, *a,g,m.*, s. 42.

Müslüman % 15 ve % 0.5 Musevi şeklindeydi. Onlar I. Dünya Savaşı'nda Sırp ordularında, yaşadıkları memleketin kurtuluşu ve özgürlüğü uğruna savaşmışlardır.

Sırp ordusunun geri hizmette bulunan birliklerinde 9.464 asker bulunuyordu. Bu birlikler içerisinde % 42 oranında Müslüman (Türk ve Arnavut) asker mevcuttu. Makedonya genelinde yoğun bir Türk nüfusu bulunması nedeniyle Sırp ordularında savaşan Türklerin sayısı bir hayli fazlaydı. [30]

I. Dünya Savaşı'nda Türk gençleri zorla askere alınıp Sırpların savaştığı cephelere gönderilmişlerdir. Fransız askeri komutanlarının verdiği bilgilere göre, Britanya birliklerinin Ustrumca şehrine giriş yapmasıyla birlikte Veles şehrinde bulunan Sırp I. Kolordusu'ndaki Türk kökenli askerler kitlesel bir şekilde, ordudan ayrılmıştır.[31] Bu hadise esnasında cami avlusunda meydana gelen olaylarda bir kaç kişi ölmüş, 200 kişi de tutuklanarak hapse atılmıştır. Radoviş ve İştip ahalisinden 3000 – 4000 kişi askere gitmemek için Bulgaristan'a kaçmıştır. Manastır ve Üsküp'ten çok sayıda genç askerlikten kaçmak için Selanik'e kaçmaya çalışırken hudutta Yunan polisi tarafından Sırp polisine teslim edilmişlerdir. Gençlerin ülkeden ayrılmasını engellemek için Sırp Hükümeti Türklere pasaport verilmesini yasaklamıştır[32].

1.3. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Döneminde Makedonya Türkleri

1.3.1. Sırp- Hırvat Sloven Krallığı'nın Kurulması

Sırp – Hırvat – Sloven Krallığı'nın kuruluşu, Güney Slav halklarının derin köklerinin bulunması nedeniyle bir tarihi süreci ifade eder. I. Dünya Savaşı esnasında, Güney Slav halkları milli güvenlik ve milli kalkınma ilkeleriyle hareket ettikleri için bir devlet çatısı altında birleşmelerinin temelleri bu dönemde atılmıştır. Bölgeden Türklerin çekilmesiyle birlikte Sırbistan Devleti'nin güneyindeki Makedonya

[30] Jovanovic Vladan, *JugoslovenskaDrzava i JuznaSrbija*, s. 31.
[31] Jovanovic Vladan, *JugoslovenskaDrzava i JuznaSrbija*, s. 35.
[32] Ayşe Özkan, *a.g.m.*, s. 58-60

bölgesinin kendi hâkimiyeti altına alınmasıyla bu mıntıka için Güney Sırbistan ifadesi kullanılmıştır.

Sırp tarihçiler Makedonya'yı kendi himayeleri altına alabilmeleri için ya da almak heveslerinden dolayı tarihin hiç bir döneminde Makedonya ifadesini telafuz etmeyip bunun yerine Güney Sırbistan ifadesini kullanmayı tercih etmişlerdir. 1913 yılında Makedonya'nın Sırbistan hâkimiyetine girmesiyle bu bölgeler Sırbistan Anayasa'sında Güney Sırbistan ifadesi ile anılmıştır. 1912'den 30 Haziran 1919 tarihine kadar Makedonya bölgesi Sırbistan Krallığı Anayasa'sında "12 bölgeden oluşan Güney Sırbistan" ifadeleri ile anılmıştır. [33]

I. Dünya Savaşı ile birlikte imparatorluklar yerini ulus devletlere bırakmıştı. Birçok imparatorluğun hâkimiyeti altına giren Slav unsurları, kendilerinin hâkim olacağı bir devlet kurma düşüncesini ortaya attılar[34] I. Dünya Savaşı sırasında, Sırbistan yönetimi Güney Slavlarını birleştirme misyonunu ilerletmek için çaba harcadı. Avusturya - Macaristan sınırları içerisindeki Slav unsurları (Sloven ve Hırvat) ile temasa geçtiler. Bu çabalardan sonra Yugoslav Komitesi kuruldu. Sırbistan'ın ise en büyük hayali Makedonya'ya sahip olmaktı. Hırvat Köylü Partisi ve Sloven Halk Partisi'nin hedefi Avusturya – Macaristan içerisindeki yaşayan Slavları birleştirmekti. Bu devletin kurulması için hazırlık safhasına geçerek 15 – 20 Temmuz 1917 tarihinde Yunanistan'ın Korfu adasında bir Deklarasyon hazırlığına başladılar. Bu toplantı tarihe "Korfu Deklarasyonu" olarak geçmiştir. Korfu'da Sırpları temsil eden Sırbistan Krallığı ile Hırvat ve Slovenleri temsil eden Yugoslavya Komitesi arasında sıkı müzakerelerin ardından alınan en önemli kararlar şunlardır:

1. Yeni kurulacak Krallığın ismi Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı olacak ve bu yeni Krallık Anayasal, Demokratik ve Parlamenter Monarşi ile Kral Karadjordjevic ailesi önderliğinde yönetilecektir.

[33]Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*., 2002, s. 5-7.
[34] Bilgin Çelik, *a.g.e.*, s. 29.

2. Bu Krallıkta tek bir arma, tek bir devlet bayrağı ve tek bir milli marş olacak, devletin hedefleri, arma ve bayrağ yansıtılacak ve bayrak ülkede yaşayan bütün milletlerin sembollerini içerisinde barındıracaktır.

3. Resmi dili Sırpça- Hırvatça ve Slovence olmakla birlikte başkenti Belgrad olacaktır.

4. Devletin kullanacağı resmi alfabeler ise Kiril ile Latin Alfabesidir ve bu alfabelerin Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın her bölgesinde rahatlıkla kullanılması için gereği yapılacaktır.

5. SHS Krallığı'nda Ortodoks, Katolik ve İslam dinlerinin varlığı resmen tanınmıştır. Vatandaşlar dinlerini özgür ve serbest bir biçimde yaşayabilirler.

6. SHS Krallığı içindeki bütün vatandaşlar, etnik ve dini ayrıma gözetilmeksizin devlet ve kanunları karşısında eşit haklara sahiptir[35]. İşte bu deklarasyon ile birlikte SHS Krallığı'nın temelleri atılmıştır.

SHS Devletinin yasama görevini yerine getirmesi için 29 Ekim 1918'de Zagrep'te bir meclis açıldı. Karadağ Kasım ayında, ardından Voyvodina'da bulunan Pan-Slav hareketi yeni oluşturulan Meclise katılma kararı aldı. SHS Krallığı ile birlikte Güney Slavları ilk devletlerini kurmayı başardılar. Avrupa kıtasının orta kesiminde bulunan bu yeni Krallığın yüzölçümü 248.666 km^2 idi[36].

4 Aralık 1918'de toplanan Meclisin ilk oturumunda SHS Krallığı'nın kurulduğu açıklandı[37]. 10 Eylül 1919'da imzalanan St. Germain Barış Antlaşması ile yeni kurulan Devlet uluslararası toplum tarafından tanındı. SHS Krallığı siyasi tarihini, 1918 – 1929 Parlamenter Demokrasi, 1929 -1941 Diktatörlük Devri olarak ikiye ayırmak mümkündür.

---

[35]Petranovic Branko*, İstorija Jugoslavije (Knjiga 1- Kraljevina Jugoslavija)*, Beograd, Nolit Yayınları, 1988, s. 17.
[36]Branko Petranovic, *a.g.e.*, s. 32.
[37] Bilgin Çelik, *a.g.e.*, s. 27.

28 Kasım 1920 tarihinde SHS Krallığı'nda parlamento seçimleri düzenlendi. Toplamda 419 milletvekilinin meclise girmesi sözkonusuydu. Türklerin Partisi Cemiyet bu seçimlerde 21.428 oy alarak Vardar Makedonyası bölgesinde toplam oyların %19.57'sini alarak 5 milletvekili ile meclise girmiştir. Bu seçimin başka bir önemli tarafı ise Komünist Partisinin Krallık genelinde 198.736 oy alarak Parlamentoya 58 Komünist Parti milletvekilinin girmesidir. Bu seçim sonuçlarından iktidar memnun kalmayıp geniş çaplı önlemlere yönelmiştir. Komünizm ideolojisinin ülkede daha fazla yayılmasını önlemek amacıyla Krallık Hükümeti 29 Aralıkta "OBZNANA" ismiyle bir bildiri yayınlamıştır. Bildiriyle Komünist Partiyi devlete karşı bir örgüt olarak suçlanmış ve Hükümet bütün siyasi partilere baskı uygulayarak Meclis'ten geçirdiği kanunla her türlü Komünist etkinliği yasaklamış, Komünist Parti ve Komünist örgütler kapatılmış, Komünist zümreye ait olan gazete ve dergiler yasaklanmış, kamudan bütün Komünist üyeler uzaklaştırılmıştır. İlkokul, ortaokul ve üniversitelerde burs alan bütün komünist öğrencilerin bursları durdurulmuştur. Bu yasadan sonra Vidovdan Anayasa'sının hazırlanması için harekete geçilmiştir. 28 Haziran 1921 tarihinde bu anayasa yürürlüğe geçmiştir.

1921 yılında hazırlanan Vidovdan Anayasasının yürürlüğe girmesiyle SHS Krallığı tamamen Sırp hegemonyası altına giriyordu[38]. SHS Devleti, anayasal düzenle yönetilen bir yönetim biçimine sahipti. 1921 Anayasası ile devletin en yüksek mertebesinde Kral ve Meclis bulunuyordu. Kral'ın yetki alanı o kadar genişti ki istediği vakit Başbakan'ı ve diğer bakanları görevden alma yetkisine sahipti. Bu yetkiler Kral'a Anayasa tarafından verilmekteydi. [39]

Devleti merkezileştiren ve Sırp egemenliğini meşrulaştıran 1921 Anayasası Hırvat ve Sloven Partileri ve Yugoslav Müslüman örgütünün muhalefetine rağmen kabul edildi[40]. I. Dünya Savaşı sonunda kurulan SHS Krallığı 7 pokrainaja – özerk bölgeye ayrılmıştı. Makedonya bölgesi de 7 bölgeden birini oluşturuyordu. Makedonya bölgesine Juzna Srbija – Güney Sırbistan ismi verilmişti. Özerk bölgeler

[38] Erol Seyfettin Mehmet, "İki Savaş Döneminde Balkanlar", *Balkanlar El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s. 628.
[39] Jovanovic Vladan, *JugoslovenskaDrzava i JuznaSrbija*, s. 67.
[40] Armaoğlu Fahir, *20 Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1994, s. 182.

ise okruglara bölünmüştü. Makedonya ise Manastır, Üsküp, Kalkandelen, Bregalnica, Kumanova, Ohri ve Tikveş bölgeleri olmak üzere 7 okruga bölünmüştü. 28 Haziran 1921 tarihinde yeni Anayasa ile (Vidovdan Anayasası md.95) o tarihe kadar yapılan özerk bölge uygulaması kaldırıldı ve yerine oblast, okrug, okolini ve opştini adı altında idari bölgeler oluşturuldu. Bir oblastın en fazla 800.000 nüfusu olması şartı getirilip ülke 33 oblasta bölündü. Makedonya ise Üsküp, Manastır ve Bregalnica olmak üzere 3 bölgeye ayrılmıştı. Bu coğrafi taksim krallığın ismi değişene kadar yani 3 Ekim 1929 tarihine kadar devam etmiştir.[41]

Yeni Anayasa[42] ile birlikte Krallık yönetimi kendini garanti altına almak için 2 Ağustos 1921 tarihinde "Devleti Koruma Kanunu" ile "Devletin Kamu Güvenliği ve Düzenini Koruma Kanunu" kabul etmiş ve 4 Ağustos 1921 tarihinde Komünist Partisinin tüm milletvekillerinin (58 vekil) vekilliği düşürülmüştür. Bu olaydan sonra Komünist üyelere karşı hapis sürgün ve ölüm cezaları da verilmiştir. [43] Devamında Krallık'taki bütün halklar Sırp baskısına maruz kalmıştır. 1928 yılında Hırvat Köylü Partisi Lideri Stepan Radic, Parlamentoda Radikal Parti üyesi bir Sırp tarafından öldürülünce ülkedeki sıkıntılar alevlenmiştir[44].

1.3.2. Altı Ocak Darbesi

Ülkede gerginliğin giderek artmasıyla 6 Ocak 1929 tarihinde Kral Alexander Karagjorgjevic Anayasa'yı askıya alarak Hükümetin ve Meclisin bütün yetkilerini üzerine alıp, siyasi partileri ve bütün dini ve milli oluşumları kapatarak yönetime el koymuştur[45]. 1931 yılında hazırlanan anayasa ile Halk Meclisi ve Senato olmak üzere

---

[41] Marija Jovanovic, *a.g.e*, s. 38-39.
[42] 28 Ocak 1921 tarihinde Vidovdan Anayasası ismi ile yürürlüğe giren Anayasanın 1. maddesinde, SHS Devleti Anayasal, Parlamenter Monarşi olarak tanımlanmaktadır. 3. Maddeye göre Krallığın Resmi Dili Sırpça – Hırvatça – Slovence'dir. 109. Maddeye göre ülke sınırları içerisinde yaşayan bütün Müslümanları Yargılama yetkisi ve görevi Devlet Şeriat Mahkemelerine aittir. 9 Eylül 1931 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan SHS Krallığı'nın ikinci Anayasası 1921 Anayasası ile neredeyse aynıdır sadece 16. maddede ilkokul zorunlu hale getirilmiştir. *SHS Krallığı Vidovdan Anayasası,* 1931, Beograd.
[43] Marija Jovanovic, *a.g.e*., s. 50-51.
[44] Ülger İrfan Kaya, *Yugoslavya Neden Parçalandı (Balkan Dramının Perde Arkası),*Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2016, s. 39.
[45]Armağanoğlu Fahir, *a.g.e.,* s. 183.

iki meclis öngörülmüştür. Halk Meclisi milletvekilleri seçimler sonucunda belirlenmekte Senato üyeleri ise Kral tarafından atanmaktaydı.

Yeni yapılanmayla SHS Krallığı isim değişikliğiyle Yugoslavya Krallığı'na dönüştürülmüş[46] ve ülke toprakları dokuz bölgeye (banovina) ayrılmıştır. Banovinanın en yetkili kişisi Ban idi. Ban İçişleri Bakanlığı tarafından atanıyordu. Banovina meclisinde Ban da dâhil olmak üzere 75 kişi mevcuttu. Meclis oturumlarında Banovina hakkındaki tüm meseleler tartışılıyordu. Yeni kurulan bu sistem bir yerel yönetim mahiyetinde idi. Banovina Yönetimi'nin sahip olduğu haklar çok geniş bir yelpazeye sahipti. Sadece Ordu nezdinde hehangi bir yetkisi yoktu. [47]

Kral 1934 Ekim ayında Fransa'ya yaptığı ziyaret esnasında bir Makedon milliyetçisi (VMRO) tarafından suikast sonucu öldürüldü. Kralın yerine Prens Paul tahta geçirildi. Bu olaydan sonra Krallık Yugoslavyası için çember iyice daralmıştır[48].

1939 yılı Nisan ayında ise İtalyanlar Arnavutluk sınırlarından içeri girdi ve böylelikle Mihver Devletler'i Yugoslavya sınırına ulaştı. Aradan çok uzun zaman geçmeden 6 Nisan 1941 tarihinde Alman uçakları Belgrad'ı bombalamaya başladı. İşgale karşı direnemeyen Yugoslav Ordusu 17 Nisan 1941 tarihinde teslim oldu[49].

1.3.3. İslam Dini Birliği

Avrupa'daki İslam Dini Birliklerinin en büyüğüydü. Bosna, Kosova, Makedonya, Sancak ve Karadağ bölgelerinde Müslüman nüfus çoğunluktaydı. Adı geçen ülkelerde İslam Dinine ait nişaneler mevcuttu (Cami, Medrese, Vakıf, Mektep, Tekkeler, Saat Kuleleri, Hamamlar ve Dershaneler).

1919 yılında çıkan kanun ile SHS Krallığı'nda İslam dinine ait yapıların korunacağı garantisi verilmişti. SHS Krallığı bu karardan sonra camileri, mezarlıkları ve diğer dini kurum ve yapıları korumakla mükellefti. Ülkedeki Müslümanların dini

---

[46] Bilgin Çelik, *a.g.e.*, s. 30.
[47] Jovanovic Vladan, *Vardarska Banovina 1929-1941*, Institut Za Noviju Istoriju Srbije, Beograd, s. 137-142.
[48] Armaoğlu Fahir, *a.g.e.*, s. 184.
[49] Ülger İrfan Kaya, *a.g.e.*, s. 40-42.

liderliğini yapan kişiye Reis-ül Ulema unvanı verilmişti. Yugoslavya Müslümanlarının dini merkezi ise Saraybosna idi. Bölgelerden sorumlu dini liderler Müftülerdi. İslam ile alakalı enstitülerin başına Müslümanlar getirilmişti. 1921 yılında SHS Krallığı'nda Müslümanların toplam sayısı 1.379.687 kişi olarak açıklanmıştı[50].

1921 yılı sayımlarına göre Vardar Makedonya'sının ya da Güney Sırbistan'ın % 48'i Müslüman ahaliden oluşuyordu. Bu bölgede 5 müftülük mevcuttu. Bunlar Üsküp, Prizren, Manastır, Novi Pazar, Plevlja müftülükleriydi. Bütün bu bölgelerden sorumlu müftü Üsküp müftüsü idi. Bu bölgeler için dini kararlar Üsküp'te alınırdı. Bu mıntıkada 1131 camii ve 419 imam mevcuttu.

Din işleri bütçesinin % 50'sini devlet karşılıyordu. Diğer yarısı ise vakıf gelirlerinden ve Müslüman halkın yaptığı ödemlerden temin ediliyordu. İmamların – din görevlilerinin kaldığı dairelerin harcamalarını ve kirasını devlet karşılamaktaydı[51].

17 Aralık 1920 tarihinde Üsküp'te Müslümanların Kongresi ismiyle bir kongre düzenlenmiştir. Kongrede, Müslümanların isteklerini belirten 10 maddelik bir bildiri imzalanmıştır. Bildiride dikkat çeken en önemli hususlar şunlardı:

- Eğitim ve Din alanında Müslümanlara otonomi verilmesi
- Müslümanlar için özel Şeriat Mahkemeleri kurulması
- Bütün ilkokullarda derslerden önce ve sonra din dersinin işlenmesi
- Devletin ülke sınırları içerisinde Müslümanların kesin sayısını açıklaması ve bu sayıya göre Mecliste Müslümanlar temsil hakkı tanınması
- Devletin, Müslüman askerlerin fes takmalarına mani olmaması ve Müslüman askerlere ayrı kazanlarda yemek pişirilmesi talebinde bulunulmuştur. (Burada amaç Müslüman askerlerin domuz eti yemelerini engellemekti)

Ljube Davidovic Hükümeti Şeriat Mahkemeleri hususunda tolerans gösterip kurulmasına izin vermiş, diğer istekler ise kabul edilmeyip reddedilmiştir. Din

[50]Branko Petranovic,*a.g.e*., s. 42.
[51]Jovanovic Vladan, *Drzava i İslamskaVerska Zajednica*. Na Jugu,www.pescanik.net,(15.08.2013).

Bakanı'nın girişimiylede 1920 yılında Medreselere 16 yaşından büyük çocukların kayıt olması yasaklanmıştır.

Müftülerin eğitim seviyelerinin düşük olması nedniyle müftülük devlet kontrolü altına alınmıştı. Şeriat Mahkemelerinde görev yapacak hâkimlerin olmayışından ötürü bu tür hâkimler Saraybosna'dan getirilmişti. Fakat bölgede istikrarsızlık olduğu için onlar burada çalışmak istememişlerdi. Bu olayın ardından Güney Sırbistan Müftülüğü Şeriat Mahkemelerinde hâkimlik görevini, medresenin son sınıf öğrencilerine vermiştir. Bunlar tecrübesiz ve aynı zamanda Türkçe'yi bilmeyen ve halk tarafından tanınmayan kişilerdi. Müftüler Belgrad'a gittikleri zaman yol, yeme, içme ve konaklama masraflarını devlet karşılamaktaydı.[52] Müslümanların ortaokulları medreselerdi. 1927 yılına kadar Güney Sırbistan'da 73 medrese bulunuyordu. Medrese binaları Osmanlı döneminde inşa edilmiş yapılardı.

1931 yılında hazırlanan yeni Anayasa'nın verdiği yetkiye dayanarak Yüksek Şeriat Mahkemesi Üsküp'te kurulmuştu ve Sancaklı Üç Müslüman Hâkim görev yapıyordu. Üsküp'te hâkim ve savcı bulunmadığı için hâkimler Bosna'dan getirilmişti. Şeriat Mahkemelerinde, hâkimler arasında anlaşmazlık yaşandığında bunu Adalet Bakanlığı çözmekteydi. Dolayısıyla bu mahkeme Adalet Bakanlığı'na bağlıydı[53]. 1930 yılı itibarı ile Reis-ül Ulemanın merkezi Belgrad'a çekildi. Ulema meclisi ve 9 Müftü Kral tarafından atanıyordu[54].

1930 yılında İslam Dini Birliği ile ilgili kanunun Resmi Gazetede yayımlanarak[55] yürürlüğe girmesiyle bu kurum Anayasa'nın güvencesi altında resmi bir nitelik kazanmıştı[56]. 1931 yılında gerçekleştirilen sayımlarda Yugoslavya Krallığı'nda toplam nüfus 13.934.038 kişi olarak belirlenmişti, Müslümanların sayısı ise 1.561.166 idi. Makedonya'daki Müslümanların sayısı ise 282.820 idi. Dolayısıyla

[52] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*., s. 368-369.
[53] *Krallık Yugoslavya Anayasası, 9 Bölüm— 100 Madde*, Belgrad, 9. Eylül. 1931.
[54]Branko Petranovic, *a.g.e*., s. 52.
[55] 25 Temmuz 1930 tarihinde 167 sayı ile Resmi Gazetede yayınlanmıştır.
[56]" Zakon o İslamskoj verskoj zajednici", *Politika*, Beograd, 1 Şubat 1930, s. 2.

İslam dini ülkede en büyük üçüncü din olarak kayıtlara geçmiştir[57]. Devlet, İslam Dini Birliği'ne yılda 15,1 Milyon Denar maddi destekte bulunmuştur.

Miloslav Stojandovic, 1931 yılında eski anıtlar, tarihi eserler ve vakıfların, yerli ya da yabancı olması bakılmaksızın her ne pahasına olursa olsun korunması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle Türklerden kalma tarihi eserlere atıfta bulunmuştur. Camilerin yıkılmalarına karşı çıkmıştır. Bu şahıs Hükümete ilettiği bir başka talebinde Üsküp'te kilise yanında bulunan caminin tamir edilmesini ve Kurşunlu Han'ın müzeye dönüştürülmesi fikrini ortaya atmıştır. Bu talepler Din Bakanlığı tarafından reddedilmiştir. 1930 yılları başında İslam Dini Birliği, Güney Sırbistanda 819 vakıf bulunduğunu açıklamıştır.

1.3.4. Vardar Makedonyası'nda Türklere Yapılan Haksızlıklar

Kavadarci şehrinde Müftülüğe ait olan arazi ve dükkânlar hükümet tarafından zor kullanılarak alınmıştır. Bazı şehirlerde ise Müslüman mezarlıkları, askeriyeden gelen talimatlar doğrultusunda askeri depoya dönüştürülmüştür. Kiçevo şehrinde Müslüman Mezarlığı Hristiyan çiftçilerin kullanmalarına tahsis edilmiştir. Gostivarda 3 dükkân ve 1 fırın kapatılıp devletin himayesine alınmıştır. Radovişte Emniyet Müdürlüğü, Medrese ve Kütüphane arazisini ele geçirmiştir.

Ohri şehrinde Eski İskender Bey Camii, Mezarlığı ile birlikte parka dönüştürülmüştür. Üsküp'te toplam alanı 40 dönüm olan 7 mezarlığa Devlet tarafından el konulmuştur. Dört Camiye de Devlet tarafından el konulmuştur. Bu camiler içerisinde Üsküp şehrinin Merkezinde bulunan Burmalı Camii de Polis Güçleri tarafından yıkılmıştır.

Radovişte Finans Müdürlüğü, Türkiye'ye ticaret için giden Türklerin mülkiyetlerini izinsiz olarak satışa çıkarmış, Devlet de bu mülkiyetlerin sahipleri aramasın diye tapularını Arşivlerden yırtıp yok etmiştir.[58]

---

[57]*Stanovnistvo po veroispovjesti i maternjem jeziku*, 31. Mart. 1931, Belgrad.
[58]Jovanovic Vladan, *Jugıslovenska Drzava i Juzna Srbija*., s. 371-372.

1.3.5. Emniyet Güçleri

Bütün Emniyet Güçleri merkeze yani SHS Krallığı İçişleri Bakanlığına bağlıydı. Özellikle Güney Sırbistan'da devleti her türlü tehlikeden korumak amacıyla çok güçlü bir güvenlik ağı kurulmuştu. Kurulan bu ağın en üst noktasında İstihbarat Birimi yer alıyordu. Siyasi, dini ve milli oluşum ya da organizasyonları ve işçi örgütlerinin faaliyetlerini denetleme görevi İstihbarat Biriminin sorumluluğu altındaydı. İstihbarat içerisinde yer alan elemanlar ise alanlarında yetkin ve devlete sadık olan kişilerden oluşuyordu. [59]

Jandarma birliklerinin kurulma emri 26 Şubat 1919 tarihinde verilmişti. Merkezi ise Belgrad yönetimiydi. Jandarma, Kamu Güvenliğini ve Anayasal Düzenini koruma amacı ile oluşturulmuş birliklerdi.[60]

1919 yılında Makedonya'da 1738 jandarma görev yapmıştır. Mihajlo Apostolsi'ye göre toplam 12.000 Jandarmadan 8.000'i Makedonya'ya gönderilmişti. Nadejda Cvetkovsk'ya göre ise Makedonya için angaje olmuş 35.000 eli silahlı kişiden 12.000'i Jandarma idi. Bu oluşturulmuş güvenlik sistemi ile birlikte Türk ve Müslüman toplumunun sürekli korku içinde kalmaları sağlanmıştır. Bu güvenlik sistemi Devletin çıkarları doğrultusunda her tür kötülüğü gerçekleştirmeyi göze almıştı. Türklerin haklarını arayamamasının, baskılar karşısında suskun kalmasının, seçimlere katılamamasının ve kendi tercih ettiği partiye oy verememesinin, yine zorla mülklerine el konması olaylarında tepki gösterememesinin arkasında, oluşturulmuş olan bu Emniyet Mekanizması üzerinden silah zoruyla ve güç kullanılarak susturulmuş olması vardır [61].

1.3.6. İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti

Krallığın ilk günlerinde Müslüman Türk, Arnavut ve Boşnaklar, Kasın 1919 yılında Müslümanların çıkarlarını muhafaza edecek bir oluşum kurmuşlardı. Örgütlenmenin ilk adımı olan Kongre siyasi ve milli meselere ilişkin gündemiyle 18-

[59] Jovanovic Vladan, *Jugoslavenska Drzava i JuznaSrbija*, s. 86-87.
[60] Jovanovic Vladan, *Jugoslavenska Drzava i JuznaSrbija*, s. 90.
[61] Jovanovic Vladan , *Jugoslovenska Drzava i JuznaSrbija*., s. 93-94.

29 Kasım 1919 tarihinde Üsküp şehrinde toplandı. Bu örgütün fikir sahibi Mithat Hodzic idi. Bu şahıs aynı zamanda Boşnakların yöneticisiydi. Makedonya Türklerini temsil eden ise Üsküplü Sadettin Efendi idi. Cemiyetin amacı Vardar Makedonya'sında yaşayan Müslümanların özellikle Türklerin ve Arnavutların çıkarlarını muhafaza etmekti[62].

Oluşumun tam ismi ise İslam Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti idi. Bölgesel siyasi parti niteliğini taşımaktaydı. Cemiyet Makedonya Kosova ve Sancak'ta yaşayan Türk, Arnavut ve Boşnakların bir çatı altında siyasi güç olarak örgütlenmesini sağlamak, eğitim ve kültür alanında da bir canlanma koşullarını yaratmak amacı güdüyordu [63].

Cemiyet, 1919 – 1925 yılları arasında Güney Sırbistan bölgesinde siyasi açıdan önemli rol oynamıştır. Türk ve Arnavutlar'ın bu organizasyonu halktan ziyade her zaman kendi yöneticilerinin ekonomik menfaatlerini korumayı hedeflemiştir. 1920 seçimlerinde kazandığı 8 milletvekili ile Agrar- Toprak reformunun kanunlaşması için Hükümetle aynı yönde hareket ederek bu kanunu desteklemiştir. Bu kanunun yanı sıra Cemiyet, Radikal Parti'nin her zaman imdadına koşmuş ve her defasında zor durumda kaldıklarında yardımlarını esirgememiştir. Bu yardımların karşılığını ise Hükümet ve Devlet nezdinde her hususta Cemiyet milletvekilleri ayrıcalığa sahipti. Bu tespitleri İvan Katardziev teyit etmektedir. Yazar, Cemiyeti tipik bir Sırp burjuvazisi yani Radikal Parti ve Türk – Arnavut toprak ağaları ya da feodaller ve dini liderler tarafından yaratılmış bir siyasi organizasyon olarak nitelendirmiştir. [64]

Gligor Todorovski'ye göre Sırp burjuvajisi, Makedonya'da Komünist Partinin etkinliğini kırmak amacı ile ağa ve beylerin, Türk toplumu üzerindeki etkisinden istifade etmek amacıyla Cemiyet'in kurulmasında önemli rol oynamıştır. Köylerde yaşayan Türk ahalisinin eğitim seviyesinin düşük olması sebebiyle, Komünist Partiye karşı kışkırtma faaliyetleri yürütmüşlerdir. [65]

---

[62] Mustafa Memiç,"Predgovor zbornika radova kojeavtor, kaolegatorustupadomukulture u osnivanjugusniju", Sarajevo, Juni 2005, s. 25-26.
[63] Emel Çavuşoğlu Osman, *a.g.e.*, s. 135.
[64] Jovanovic Vladan, *Jugoslavija i JuznaSrbija*, s. 73-74.
[65]GligorTodorovski, "1919-20 Yılları Arasında Makedonyada Yaşayan Halklar ve Komünist Partisi", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Yıl 7, Sayı 62-63, Ocak – Şubat 1972, s. 52.

Yugoslavya Döneminde Makedonya Türkleri tarafından çıkarılan "Sesler" dergisinde Kasım 1974 tarihinde yazar adı verilmeksizin çıkan bir makalede, Krallık Yugoslavyası'nda Türklerin hayatının zor şartlar altında geçtiği ve iktisat, siyaset ve kültür bakımından çok geri kaldıkları belirtilmektedir. Kendi menfaatlerini muhafaza etmek isteyen ağa, bey, hacı ve hocaların bir bölümü Sırbistan siyasetinin hedeflerini gerçekleştirmek için çaba harcamışlardır. Bu hususta mücadelelerini daha etkin bir düzeye çıkarmak ve sağlam temeller üzerine oturtmak için Cemiyet'i kurmuşlardır. Bu organizasyon bahsi geçen varlıklı kesim ve dini liderlerin oluşturduğu zümre ve rejim idarecileri tarafından kurulmuştur. Hedefleri ise dini ve milli yönden fitne siyaseti yürüterek ülkedeki halkları kutuplaştırmak ya da birbirlerinden nefret etmelerini temin etmekti. İzledikleri siyaset buna yönelikti. Cemiyet yöneticileri de her zaman Büyük Sırbistan menfaatleri dâhilinde çalıştıklarını alenen dile getirmişlerdir [66].

Cemiyet, gelecek hakkındaki planlarını 19 Kasım 1919 tarihinde Üsküp'te gerçekleşen " Güney Sırbistan Müslümanlarının Kongresi" aracılığı ile kamuoyuna bildirmiştir. Kongreye 64 Müslüman delege katılıp oturumu Necip Draga yönetmiştir. Kongrede oybirliği ile alınan ve kamuoyuna yazılı bir bildiri ile açıklananan kararlar şöyleydi:

- Cemiyet, seçimlerde ittifak kurmak için bütün Sırp Partileriyle müzakereye hazırdır.
- Cemiyet'in şartlarının tamamını kabul edecek partiyle ittifak kurulacak ve Cemiyet'in seçmenlerinin yaşadığı her bölgede bu parti desteklenecektir.

Cemiyet'in öne sürdüğü şartlar ise şunlardı:

- SHS Krallığı tarafından İslam Dini Birliğine özerk statü verilmesi ve İslam Dini Birliğinin yetkilileri ile İstanbul'daki Diyanet İşleri yetkilileri arasındaki ilişkilere müdahele edilmemesi ve engel olunmaması.

[66] .., "Yugoslavya'da Savaş Önceleri Döneminde Türk Halkının Durumu", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Yıl : 9, Sayı 90, Kasım 1974, s. 3.

- Müslüman okullarına özerk statü verilmesi ve SHS Krallığı'nın ise Müslüman okulları üzerinde sadece denetim hakkının bulunması ve Müslüman öğrencilerin Sırp okullarına gitmemesi.
- Devlet tarafından alınmış vakıfların tekrar Vakıflar Müdürlüğü'ne iade edilmesi.
- Agrar Reformunun kapsadığı toprakların mülkiyetinin Vakıflar Müdürlüğü'ne verilmesi.
- Müslüman halktan zorla alınan toprakların bedelinin bir yıllık süre zarfında toprak sahiplerine ödenmesi ve topraklarında çalışmak isteyen kişilerin, topraklarının kendilerine iade edilmesi. Özetle Kongrede alınan kararlar daha ziyade toprak ve vakıf sahiplerinin çıkarlarını muhafaza etmekteydi. [67]

Cemiyet, 28 Kasım 1920 tarihinde gerçekleşecek olan genel seçimlere katılmak amacıyla, seçim tarihinden önce partinin kurulması için çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu kuruluş Türk ve Arnavutlar'ın dini birlik çatısı altında kurdukları bir oluşumdan ibaretti ve merkezi Üsküp'teydi.

Güney Sırbistan (Makedonya – Kosova – Metohiya – Sancak) bölgelerinde 12 seçim bölgesi oluşturulmuştu. Seçilme hakkı için Güney Sırbistan'da doğmuş olma zorunluluğu getirilmişti. SHS Krallığı'nın ilk meclis seçimleri 28 Kasım 1920 yılında gerçekleştirilmiştir. Toplam seçmen sayısı 2.480.623 olan seçimlere 1.607.265 kişi yani % 64.95 oranında bir seçmen katılmıştı. 419 sandalyeli Meclisten Türklerin başında bulunduğu Cemiyet 30.039 (%1.9) oy alarak 8 milletvekili kazanmıştır[68].

[67]*Cvetkovska Nadejda, Politickite Partii Vo Parlamentarnite İzborni Borbi Vo Vardarskiot Del Na Makedonija (1919 – 1929)*, İnstitut Za NacionalnaİstorIja, 2004, Skopje, s. 64-65.
[68]Branko Petranovic, *a.g.e.*, s. 119.

1.3.6.1. Cemiyet Fırkası ve 28 Kasım 1920 Genel Seçimleri

Bu seçimlere Cemiyet 6 seçim bölgesinde bağımsız aday listeleriyle seçimlere katılmıştır. Manastır'da 10 milletvekili adayı, Bregalnica'da 4, Kumanova'da 6, Üsküp'te 6, Kalkandelen'de 6 ve Tikveş'te 5 aday bulunmaktaydı.

Cemiyetin milletvekili adayı olarak açıkladığı kişiler, rejim siyasetini destekleyen ve halk arasında itibar sahibi olan kimselerdi. Varlıklı kişilere adaylık konusunda öncelik tanınmışt. [69]

Komünist Parti Üsküp'te ilk toplantısında Müslüman – Türk işçilerin içinde bulundukları zor vaziyeti açık ve net bir şekilde açıklamıştır. Komünist Parti, Türk halkına karşı hiç bir sorunun bulunmadığını bilakis Türk ağa ve beylere karşı bir tutum içerisinde olduğunu bildirmiştir. Komünist Partinin hedefleri arasında Türk işçilerini ağa ve beylerin elinden kurtarmak da vardı.

Komünist Parti, Müslüman seçmenleri kendi tarafına çekmek amacıyla özel taktikler geliştirmiştir. Birinci hamlesi Makedonyanın tüm şehirlerinde toplantılar düzenlemek, ikinci hamlesi ise "Sosyalist Fecri" gazetesini kullanarak basın yolu ile "Müslüman işçilerden daha çok istismar edilen işçiler yoktur" manşetlerine sık sık yer verilmesi olmuştur. Komünist Parti basın aracılığı ile hiç bir dine ve milliyete karşı olmadıklarını duyurmuştur.[70]

Belediye seçimlerinde Türkler Komünistlere oy vermemeleri için tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır. Komünist Parti Makedonyada büyük etkinlik göstermiştir. Seçimlerden üç gün önce Üsküp'te "Kapan Handa" Türk Komünistleri için toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda ünlü Türk Komünist Ferit Bayram Türk halkının oylarını Komünist Parti için kullanması yönünde çağrıda bulunmuştur.

Cemiyet ise kendine karşı yapılan tüm bu girişimlere karşı Türk seçmenlerin dini duygularını istismar ederek, 22 Ağustosta belediye seçimlerinde Türk seçmenler oylarını Cemiyet'e vermezlerse Hz. Muhammed'in bedduasını alacaklarını

[69]Cvetkovska Nadejda, *a.g.e.*, s. 67-68.
[70]Todorovskim Gligor, *a.g.m.*, s. 54.

söylemiştir. Bundan başka Hükümet'in kendilerini cezalandıracağını söyleyerek İştip Türklerini korkutmuştur.[71] Müslümanların dini liderleri, Komünist Partinin kazanması halinde bütün camilerin kapatacağını ve kadınların feracelerini çıkartacaklarını beyan etmiştir.

Seçimlerden çıkan sonuçlar Hükümet kanadını tatmin etmemiş, dolayısıyla seçimlerde usulsüzlük olduğu gerekçesiyle seçimlerin Kalkandelen ve Üsküp'te tekrar edilmesi yönünde karar alınmıştır. Komünist Parti de yapılan bu girişimden sonra usanmadan Türk halkı ile toplantılar gerçekleştirmeye devam etmiştir. Tekrar edilen seçimlerde Komünist Parti gene büyük başarı göstermiştir. Bu seçimlerde Türk halkının büyük bir çoğunluğu hoca, ağa ve beyleri dinlemeyerek oylarını Komünist Partiye vermiştir. Komünist Partinin kazandığı bu başarıda Türklerin çok büyük bir katkısı olmuştur. [72]

Üsküp'te eski Türkçe çıkan Sosyalist Fecri Gazetesinin 5 Kasım 1920 tarihli 9 sayılı nüshasında yer alan "İntihabat Etrafında" başlıklı yazıda yaklaşan 28 Kasım 1920 tarihli Parlamento seçimleri hakkında şunlar yazmaktadır:

> *Ey İşçi İslam Arkadaş! Dün siyasi ve içtimai haklarından en mühimi olan rey hakkını pek şuurlu ve faideli bir surette kullandın; lastik yuvarlağı bugün bütün müesseselerine son bir darbe indirecek. İnsanların Asırlardan beri gözlediği, vicdanlarının sabırsızlıkla özlediği yeni ve hakiki hayatı kurabilmek için Komünizmin hükümet makinesini yani kabine, jandarma, idare memurları, hâkimler, ruhaniler gibi bir Hükümet'in başlıca kuvvetlerini ele geçirmesi lazımdır. Ki bu da ancak meclisi mebusanda ekseriyeti temin ve kanunların beşerin saadetini kefil olan Komünizm esası dairesinde vaad ve telfik edilmesi ile kabildir. Binaenaleyh yarın da kullanmak fırsatını ele geçirecek lastik yuvarlağını müstakil hayatında vücuda getireceği tesiri nazarı ehemmiyete alarak kutulardan birine atarken ne kadar muazzam ve mesuliyetli bir vazife karşısında bulunacağını düşünmelisin, atacağın saçma, burjuvazinin zalimler şirketinin ekmeğine yağ olmasın, fakat beyninde patlasın. O burjuvazi ki seni en iptidai haklarından mahrum etmekte, kurbanlık koyun gibi eli kolu bağlı*

[71]Todorovski Gligor, *a.g.m.*, s. 55.
[72]Todorovski Gligor, *a.g.m.*, s. 56-57.

mezbahalara götürmektedir. O burjuvaya ki bugün neşir etmiş olduğu intihab Kanunları ile arkadaşların bir çoğunu mebus intihabından men etmekte, hakların müdafaaya muktedir mebus göndermeyi imkansız kılmaktadır.

İşçi Çalışkan Arkadaş! Bir elini kalbine koy, ötekini şakağına daya; bir parça düşün! Yaşadığın sefil, Acıklı levhaları gözönünden geçir. Bunların sebeplerini ara! Kalbin, Vicdanın ne cevap verecek, fikri ne emir edecekse onu yap! Hoş şüphe yok ki vicdanın gözleri, dişleri, tırnakları hemcinsinin günahsız kanları ile kızarmış bir zülüm ve taklip hülyasını kucaklamayacak, istemeyecektir. Hiç Şüphe yok ki tecrüben, düşüncen yalnız kendi menfaatleri, yalnız kendi aziz hayatları için milyonlarca beşerin en dehhaş vasıtalarla esas gayesini takib eden burjuva kapitalistlerine rey vermeye müsaade etmeyecektir.

Arkadaş! Senin ruhunun aradığı istinadgâh yalnız bir noktadadır. Beşerin ekinlerinden, zaruret ve ihtiyaçlarından doğmuş olan Komünizmdir. Senin yaranı saracak, seni yaşatacak yalnız Komünizm güneşidir. Din lisan ve milliyet farklarını katiyen gözetmeyen her yerde aynı hayat haklarını tamamı ile bahşeden, harbi esareti temelinden yıkan yalnız bir fırka var ki o da komünizmdir. Başkası için değil, kendin için çalışmak, yaşamak istiyorsan, reyini Komünizmin kırmızı kutusuna at. Evvel nasıl yaptınsa yarın da öyle, çünkü selâmetin, her şeyin yalnız komünizmdedir[73].

Yukarıdaki metinde Komünist Parti gayelerini açık ve net bir şekilde açıklamıştır. Türk işçilerinin her daim baskı ve zulüm altında yaşadığını ve seçimlerde aklıselim bir şekilde rey haklarını kendi menfaatlerini düşünerek kullanmalarını, yani Komünist Partiye destek vermelerini istemiştir. Üsküp'te Türkçe çıkan Sosyalist Fecri Gazetesinin 11 sayılı ve 15 Kasım 1920 tarihli nüshasında *"Ey Kasaba ve Köylü İşçileri"* başlıklı seçim öncesi ikazında Türk seçmenlere şu ifadeler ile hitap edilmiştir:

"Köylü Arkadaşlar! Harp oldu bitti. Zenginler milyoner oldu. Siz ne kazandınız? Kiminiz topal, çolak, kör, kiminiz babasız, kardeşsiz, evladsız. Bir takımınız hiç kimsesiz kaldınız. Hayvanlarınız kaldırılmış, alat ve edevatınız çalınmış. Efradı aileniz zahmet çekmiş ve ekseri familya, kız ve hemşerilerinizin

[73] ..., "İntibahat Etrafında", Birlik, *Üsküp*, 31 Mart 1959, s. 4.

namusuna iffetine zorla tecavüz edilmiştir. Her zaman tüyler ürperten muharebeden işte bunları kazandınız.

Ey köylü arkadaşlar! Bu muharebeyi kimler için yaptınız. O kadar kurban verdiniz? Zahmet çektiniz. Kendi menfaatiniz için değil. Yalnız zenginler sarraflar, bankacılar, dolandırıcılar, tüccarlar velhasıl harp zamanında faydalananlar için. İşte bunlar sizin harptan evvel idareleri altına almış ve şimdi de hâkim olmuşlardır.

Gübrelenmemiş bağlarınız, bahçeleriniz, hastalıklarla dolmuş tavuk ve haneleriniz yağma edilmiş. Tarlalarınız beş sene işlenmemiş. Alât ve edevat ziraiyesiz gaip olmuş. Hasılatınınız kâfi iken bugün sıkıntı ve Fahr u zaruret içinde yaşıyorsunuz.

Radikaller, liberaller, müstakiller daha kolaylıkla sizleri avutmak ve kandırmak fikri ile Zirai Partisi vücuda getirmişlerdir. Radikaller başta beyleri ve Katolik papazları ise diğer Fırka tesis eylemişler ve bugün birlikte idareyi hükümeti elde tutmaktadırlar. Lakin bunların hepsi eski hırsızlardır. Onları iyi tanırsanız köyünüze reyinizi atmanız için yalan söylemeye geldikleri vakit buna izin vermeyiniz. Aldatıcılar gibi kovunuz. Bunlar sizin kanlı düşmanlarınızdır.

Ey köylüler, işçiler birleşiniz ve Birliğe dâhil olunuz. Bizim itikadımızdan sermayeler ve zenginler kuvveti duman gibi gözümüz önünde gaip olur. Varsın bu yalancılar sizin sebat ve arzunuz önünde titresin sizinle birlikte yapacağımız teşkilatta, hakimiyet, esaret, eziyetler, sermayedarlar, bankacılar, yüksek derecedeki efendiler, pahalılık, muharebeler, askerlik, vergi, borçlar olmayacaktır. İçinde bulunduğumuz şu Hükümet'in tabağa reiyesi olmayacağız. Bizim kan içici efendiler, amir ve avare memurları olmayacaktır.

Menfaatlerinizi ifa ve ikmal etmek üzere bizim amele ve köylü sosyeteler vasıtası ile bütün hükümeti biz alıyoruz. Burada bizim sovyetimiz vasıtası ile ifa edilecek ve tüccarları, bankaları, sermayedarlıkları, kalite edecek ve öyle bir siyakat teşkil edecek." [74]

[74].., Ey Kasaba ve Köylü İşçileri, Birlik, *Üsküp*, 28.Şubat 1959, s. 4.

Seçim Sonuçları:

28 Kasım 1920 tarihinde gerçekleşen parlamento seçimlerinde toplam 2.480.623 kayıtlı seçmenden, 1.607.265 (% 66.95) kişi oy kullanmıştır. Cemiyet ise bu seçimlerde toplam 30.029 oy alarak 8 milletvekili ile Meclise girmiştir.[75]

22 Ağustos 1920 ve 24 Ekim 1920 tarihlerinde düzenlenen iki turlu belediye seçimlerinde ve 28 Kasım 1920 tarihinde düzenlenen parlamento seçimlerinde, Cemiyet Fırkası kendi yayın organı olan "Hak" aracılığı ile Yugoslavya Komünist Partisine karşı yazılar ve makaleler yazdırarak ve Türk halkının bu partiden uzaklaşması için müthiş bir mücadele vermiştir. En etkili yol olarak gördükleri dini duyguları istismar etmişlerdir. Tüm bu girişimler sonuç vermemiş ve 24 Ekim 1920 tarihinde belediye seçimlerinin ikinci turunda Üsküp Şehrini Komünist Parti kazanmıştır. Komünist Partiye Türk toplumumdan büyük destek gelmiştir. Bu mağlubiyetten sonra Cemiyet basın organı olan Hak gazetesi aracılığıyla 10 sayılı ve 14 Kasım 1920 tarihli nüshasında seçmenlere hitaben şunlar yazmaktaydı:

> *"Seçimlere Demokratlar, Komünistler, Cumhuriyetçiler ve diğer partiler katılmıştır. Belediye Seçimlerinde komünistlere rey vermekle aldandınız. Bu defa aldanmayasınız diye sizlere ikâzda bulunuyoruz. Önümüzdeki seçimlerde de aldanırsanız durumunuz ağır olacaktır".*

Yukarıdaki metinde gördüğünüz gibi Cemiyet seçimlerden sonra yaptığı açıklamada kendi seçmeni diye hitap ettiği Türk halkına karşı alenen tehditte bulunmuştur. Bu tehditler de fayda etmeyip, parlamento seçimlerinde Komünistler 19, Cemiyet ise 8 milletvekili çıkarmıştı. Türk halkının ekseriyeti Komünist Partiyi desteklemişti.

27 Haziran 1921 tarihinde Radikal Parti, Vidovdan Anayasa'sının geçmesi için Meclis'te ekseriyeti bulmak amacı ile Cemiyet'le anlaşmaya varmıştır. Hükümet alacağı destek karşısında Cemiyet'in idarecileri olan ağalar ve beyler sahip oldukları

[75] ..., Izbori za Konstituanta, 29 Kasım 1920, *Politika,* Beograd, s. 1.

topraklar ya da mülkiyeti muhafaza edecek ve onlar menfaat ve çıkarları doğrultusunda devletten her türlü desteği alacaklardır. [76]

22 Ağustos 1922 tarihinde SHS Krallığı'nda yerel seçimler düzenlenmiştir. Cemiyet, Radikal Parti ile anlaşıp seçimlere ittifak yaparak girmiştir. Cemiyetin oyları sayesinde Radikal Parti Türklerin yoğun olarak yaşadığı Gostivar şehrinde birinci parti olarak çıkıp seçimleri kazanmıştır. Galibiyetten sonra Radikal Parti yönetimi Cemiyete desteklerinden dolayı teşekkürlerini bildirmişlerdir.

1.3.6.2. Cemiyet Fırkası ve 18 Mart 1923 Genel Seçimleri

Cemiyet – Milli Türk Fırkası, 18 Mart 1923 tarihinde gerçekleşecek olan seçimlere hiç bir parti ile ittifak yapmadan, kendi başına katılma kararı almıştır. Bu karar 20 – 29 Ocak 1923 tarihleri arasında gerçekleşen kongrede alınmıştır. Kongreye 200 delege katılmıştır. Delegeler Makedonya, Kosova ve Sancaktan gelmişlerdir. Kongrenin açılışını Rıfat Ruşit yapıp, 1922 yılı hakkında Cemiyetin gerçekleştirdiği faaliyetler hakkında bilgi vermiştir. Kongrede alınan en önemli karar ise Parti başkanlığına Kenan Ziya'nın getirilmesi olmuştur.

Üsküp demiryollarında çalışan bir komiser, İstanbul'dan gelen Türk yolcuların konuşmalarına kulak misafiri olup, işittiklerini 16 Ocak 1923 tarihinde yazılı olarak bildirmiştir; Buna göre Cemiyet yetkilileri, parti olarak birlik halinde hareket ederek hükümet ile olan ilişkilerini geliştirmeleri ve yapılacak olan seçimlerde Radikal Partiyi desteklemeleri, fakat Nikola Pasiç'in Cemiyetin tekliflerini kabul etmemesi durumunda seçimlerde bağımsız davranmaları yönünde İstanbul'dan emir almışlardı. [77]

Vardar Makedonyası genelinde seçimlere tek başına girecek, sadece Müslümanların azınlık durumunda olduğu yerlerde Radikal Partiyi destekleyeceklerdi.[78] 1923 yılının Ocak ayının sonlarına doğru, Üsküp şehrinde çıkan haberlere göre Cemiyet seçimlere tek başına katılacağı ve Cemiyetin aktif üyelerinin,

[76]Necati Yaşar, Cemiyet kime ve neye hizmet ediyordu, *Birlik*, Üsküp, 28 Şubat 1959, s.4.
[77] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*, s. 165.
[78]Cvetkovska Nadejda, *a.g.e.*, s. 127-128.

Müslümanların azınlık oldukları yerlerde Radikal ya da Demokrat Parti yöneticileri ile koalisyon oluşturmak için müzakerelere başlamaları yönünde talimat aldıkları haberleri yankılanmaya başlamıştır.

9 Şubat 1923 tarihinde Cemiyet yönetimi gerçekleşecek seçimler hakkında bir bildiri metni yayınlamıştır. Bildirinin kısa girişinde; Cemiyet'in şimdi olduğu gibi gelecekte de Müslüman halkların menfaatleri doğrultusunda çalışacağı ve seçimlere bağımsız olarak katılacağı açıklanmaktaydı. Seçim Bildirisinde Cemiyet Fırkası hedeflerini maddeler halinde şöyle açıklamıştır:

- Vardar Makedonyası Müslümanlarının eğitim ve kültür alanında kalkınması.
- Vardar Makedonyası'nda Agrar Reformunun çözüme kavuşması.
- Vardar Makedonyası'ndaki tütün üreticilerine daha elverişli şartların ve olanakların sağlanması.
- Vardar Makedonyası Müslümanlarının hak ve özgürlüklerinin Anayasa çerçevesi dâhilinde garanti edilmesi.
- Vardar Makedonyası'nda hayatını sürdüren Müslümanlara karşı hukuk ve adalet dışı gerçekleşen tavır ve davranışların son bulması.
- Vardar Makedonyası'ndaki bütün Müslümanların, 18 Mart 1923 tarihinde gerçekleşecek olan seçimlerde, Cemiyet yönetiminin belirleyeceği milletvekili adaylarının desteklenmeleri hususunda çağrıda bulunmuşlardır.[79]

9 Ocak 1923 tarihinde Cemiyet üyeleri aralarında 70.000 Dinar para toplayıp "Hak" adlı gazeteyi kendi partilerinin, yani Cemiyetin propagandasını yapmak amacıyla çıkarmışlardır. Bu gazete ağa ve beylerin (toprak sahiplerinin) çıkarları doğrultusunda yayın hayatına devam etmiştir. Şubat ayının ikinci yarısı ve Mart ayının başında gerçekleştirilen toplantılardan sonra, Makedonya seçim bölgelerinde milletvekili adaylarının kim olacağı hakkında kesin karara varmışlardır. Manastır,

[79] Nadejda Cvetkovska, *a.g.e.*, s. 130.

Kumanova, Ohri, Üsküp, Kalkandelen ve Tikveş bölgelerinde liste başı milletvekili adayları tüccar ve toprak sahiplerinden oluşmaktayı. [80]

18 Mart 1923 tarihinde genel seçimlerde Cemiyet SHS Krallığı genelinde toplam 71.458 oy alıp Meclise 14 milletvekili ile girmiştir. Oransal olarak ifade etmek gerekirse Cemiyet bu seçimlerde toplam oyların % 3.28'sini almış ve etkili bir kampanyanın ardından seçimlerden başarı ile çıkmıştır. Köylerde % 31 oranında oy kazananan Cemiyet propagandasını dini temeller üzerine oturtmuştur. Seçim propagandasını dini siyaset yaparak yürütmüştür.

Vardar Makedonyası'nda seçimler 7 seçim bölgesinde gerçekleşmiş ve bu bölgeden toplam 24 milletvekili Meclise gönderilmiştir. Cemiyet, Vardar Makedonyası'nda 32.393 oy almış ve toplam 24 milletvekilinden 6'sını kazanmıştır[81]. Vardar Makedonyası'ndan Meclise giren milletvekillerin milli mensubiyetlerine bakıldığında, 17'si Sırp, 4'ü Arnavut, 3'ü ise Türktü.[82]

1.3.6.3. Cemiyet Fırkası ve 8 Şubat 1925 Genel Seçimleri

Cemiyet bu seçimlerde Hükümet'te bulunan Radikal Partiye sırt çevirip, seçime ilk defa muhalefetin yanında katılma kararı almıştır. 10 Aralık 1924 tarihinde Cemiyet yetkililerinin düzenlediği konferansta bu tarihe kadar Hükümet ile yapılan işbirliğinin Cemiyet'e ve Müslüman halka hiç bir fayda sağlamadığı gerekçesiyle, Radikal Parti ile koalisyon ortaklığını bozmuşlar ve Cemiyet üyelerinden (seçmenlerinden ve destekçilerinden) Radikal Partiye verdikleri desteği tamamen çekmelerini istemişlerdir.

Koalisyondan ayrılmalarının nedenleri arasında Radikal Partinin oluşturduğu SHS Krallığı Hükümeti'nin, Cemiyet üyelerinin – milletvekillerinin isteklerini karşılamaması ve Hükümet'e bağlı kişilerin ülkenin çeşitli bölgelerinde Cemiyet üye ve seçmenlerine zulüm yapılmasına göz yummaları yer almaktadır.

---

[80]Cvetkovska Nadejda, *a.g.e.* s. 131-133.
[81]Toplam 212.456 toplam kayıtlı seçmenden 132.794 kişi oy kullanmıştır, Cvetkovska Nadejda, *a.g.e.*, s. 148-149.
[82]Cvetkovska Nadejda, *a.g.e.*, s. 150-152.

Konferanstaki müzakerelerden sonra Cemiyet Fırkası oy birliğiyle 8 Şubat 1925 Genel Seçimlerine muhalefet cephesiyle birlikte katılma kararı almıştır. Muhalefette yer alan Demokrat Parti ise Cemiyetin aldığı bu karar üzerine Cemiyetin tüm isteklerinin kabul edileceğini bildirmiştir.

Cemiyet bu karardan sonra Monarşinin - Kral'ın yanında duracağını ve aldıkları bu saf değiştirme kararının kendilerinin Kral'a karşı sadık olmayacakları anlamına gelmediğini, sadece zulme ve haksızlığa karşı duracaklarını göstermek amacıyla bu kararı aldıklarını açıklamıştır. Ancak Cemiyet bu hamlesinden sonra Hükümet'in büyük baskılarına maruz kalmış ve resmen bir düşman örgüt gibi görülmüştür. Bunun yansıması olarak 26 Ocak 1925 tarihinde Üsküp'te, Cemiyetin yayın organı olan "Hak Yolu" gazetesi Hükümet tarafından ilk sayısı çıktıktan sonra yasaklanmış ve çıkan sayı yakılmıştır. Bu gazetenin sahibi eski İçişleri Bakanı Nastas Petrovic idi. Gazetenin ilk sayısı yakılmakla kalmayıp, şehirde satılan bütün sayıları da toplatılmıştır. Gazetenin sahibi ise Adalet Sarayı önünde protesto gerçekleştirerek haklarını arayacaklarını bildirmiştir. Cemiyet ise yasağa uymayıp gazetenin tekrar yayınlanacağımı duyurmuştur. Gazete sahibi Nastas Petrovic Kral'a bir mektup göndererek Emniyet Güçlerinin temel insan haklarını çiğnediklerini, masum ve kabahatsiz insanları gereksiz yere hapis cezasına çarptırdıklarını bildirmiştir

Seçimlerin gerçekleştiği gün, silahlı Çetnik birlikleri Türk tüccarlarının seçimlere katılmasına ve oy kullanmasına izin vermemişlerdir. Üsküp'te bulunan İrfan İlkokulu önünde bir Türk tüccar Çetnikler tarafından dövülmüştür. Yine Üsküp'teki Vuk Karadzic İlkokulunda Cemiyetin seçim gözlemcileri de aynı muameleye maruz kalmışlardır. Milletvekili adayı Zeynel İbrahim de saldırıya uğramıştır. Bütün Üsküp Türklerinin ve Müslümanlarının, oylamaya katılmaları halinde Anadolu'ya sürülecekleri ve tütün satışının yasaklanacağı gibi tehdit içeren ifadeler kullanılmıştır. [83]

Bütün seçim bölgelerinde oy kullanma işleminin gerçekleştiği yerlerde Çetnik birlikleri yanlarında taşıdıkları şarjör, bomba ve bıçaklarla birlikte, oy

[83]Cvetkovska Nadejda, *a.g.e.*, s. 186-187.

kullanmaya giden seçmenleri kovup, milletvekili adaylarına saldırıda bulunmuşlardır. Kumanova'da, Voyvoda M. Stankovic 32 askeri ile birlikte etraftaki bütün köy halkını toplayarak kendi destekledikleri partiye oy kullanmalarını, aksi takdirde hepsinin öldürüleceğini ve evlerini ateşe vereceklerini söyleyerek Müslüman ahaliyi korku içinde bırakarak kendi istedikleri partiye yani hükümet partisine oy kullandırtmışlardır. [84]

8 Şubat 1925 genel seçimlerinde toplam 315 vekil Meclise girmiştir. 315 vekilin 163'ünü, yani oyların % 33,4'ünü alan Radikal Parti kazanıp tekrar Hükümet'te kalmayı başarmıştır. Vardar Makedonyası'nda ise Cemiyet büyük bir düşüş yaşayıp toplamda 4.680 oy alıp hiç bir milletvekili çıkaramamıştır. Bu genel seçimler Cemiyet Fırkası için büyük bir hüsranla sonuçlanmıştır. [85]

Yukarıda sözünü ettiğimiz baskıların seçmen üzerinde ne ölçüde etkili olduğunu görmek için biraz rakamlara balmak gerekir. Vardar Makedonyası'nda seçim 7 bölgede yapılmıştır. Manastır Seçim Bölgesinde Cemiyet toplam 961 oy (% 2,9) alarak milletvekili çıkaramamıştır. Bregalnica Seçim Bölgesinde, Cemiyet hiç bir oy alamamıştır. Kumanova Seçim Bölgesinde, Cemiyet hiç bir oy alamamıştır (toplam 37.108 kayıtlı seçmenden 24.083 kişi oy kullanmıştır). Ohri Seçim Bölgesinde Cemiyet hiç bir oy alamamıştır[86]. Üsküp Seçim Bölgesinde ise 2815 oy (% 9.8) alarak milletvekili çıkaramamıştır. Aynı şekilde Kalkandelen Seçim Bölgesinde Cemiyet 658 oy alarak (% 3,3) milletvekili çıkaramamıştır. Tikveş Seçim Bölgesinde ise Cemiyet hiç bir oy alamamıştır.[87] Bu seçimlerde Hükümet yani Radikal Parti Cemiyeti bitirmeyi başarmıştır. Özellikle Üsküp'te Cemiyetin seçmenleri oylarını Radikal Partiye vermişlerdir.[88]

Cemiyet bu seçimlerde marjinal ya da Türk ve Müslüman halk tarafından istenilmeyen bir parti olmuştur. Muhalefet saflarına geçmesi pahalıya patlamış ve

[84]Cvetkovska Nadejda, *a.g.e.*, s. 190.
[85] Bölgede toplam 224.554 kayıtlı seçmenden 150.379 kişi oy kullanmıştır, Cvetkovska Nadejda, *a.g.e.*, s. 191.
[86] ..., Rezultati İzbora, 10 Şubat 1925, *Politika*, Beograd, s. 1.
[87]Cvetkovska Nadejda, *a.g.e.*, s. 192-194
[88] .., Yucerasnyi izbori, 9 Şubat 1925, *Politika*, Beograd, s. 3.

meclise hiç bir milletvekili göndermeyi başaramamıştır. Cemiyetin bu noktaya gelmesinin altında bir kaç sebep yatmaktadır.

Bunları maddeler halinde açıklamak gerekirse:

- Hükümet ile işbirliği halindeyken Hükümetten ayrılmaları durumunda kendilerini nelerin beklediğinin hesabını yapamamışlardır. Hükümet ile koalisyonda yer aldıkları zaman Cemiyet yetkilileri ya da partinin üst düzey yöneticileri her fırsattan yararlanmışlardır.
- Kendi seçmenlerinin isteklerini umursamayıp daima – sürekli kendi menfaat ve çıkarlarını düşündükleri için kendi halkında ve seçmenlerinde güven ve itimat kaybına uğramışlardır. Müslüman halk nezdinde bütün güvenlerini yitirmişlerdir.
- Muhalefete geçişi çok geç bir dönemde gerçekleştirdikleri için toparlanmaya zaman bulamamışlardır. Dolayısıyla yalnız ve desteksiz kaldıkları zaman Hükümet tarafından gelen baskılara yenik düşmüşlerdir.
- Parti yönetimi içerisinde kutuplaşma ya da güvensizliğin artmasıyla Cemiyet parçalanmanın eşiğine gelmiştir.
- Parti yönetiminde bulunan Türk ve Arnavut idarecilerin anlaşmasızlıkları günden güne artarak kargaşaya yol açmıştır.
- Parti kurucuları arasında yer alan Kenan Ziya partiden ayrılmış ve başka bir parti kurmuştur.
- Hükümet cephesinden gelen Türk ve Arnavut seçmenlere ya Radikal Partiye oy verin ya da seçimlerde bağımsız kalarak oy kullanmayın gibi tehditler işe yaramıştır. Cemiyet Fırkası siyasi sahnede saf dışı bırakılmıştır. [89]

1925 Genel Seçimlerinde Cemiyet hiç bir milletvekili kazanamamıştır. Bunun tek nedeni ise Parti Yönetimi'nde üst düzeyde bulunan Türk ve Arnavutlar

[89] 1925 seçimlerinin gerçekleştiği gün Üsküp'te bir grup (işi gücü olmayan kesimden oluşan kişiler) Cemiyete oy vermemeleri için Türk tüccarlarını korkutarak baskı yapmışlardır. Cemiyetin vekil adayı Zeynel Ibrahim saldırıya uğramıştır, Cvetkovska Nadejda, *a.g.e.*, s. 195-196.

arasındaki anlaşmazlıkların – kavgaların partiyi yıpratıp bu noktaya getirmesdir. Parti bu çekilmelerden sonra kapanma noktasına gelmiştir.

Radikal Parti 1925 seçimlerinde en çok oyu, Cemiyetin fazla oy potansiyelinin bulunduğu bölgelerden almıştır. Bunun sebebi ise açık ve netti. Partideki Türk ve Arnavutların çekişmesi partiyi yıpratmış ve kendi seçmenlerinin partiden uzaklaşmalarına neden oldmuştur. Türk ve Arnavut seçmenler kendi temsilcilerini cezalandırma maksadı ile oylarını Hükümet'te bulunan Radikal Partiye vermişlerdir. Bahsi geçen Türk seçmenler Üsküp, Kosova, Kalkandelen ve Manastır bölgelerinde yaşayan Türklerdir.

Veles şehrinde seçimlerde alenen hile yapılmıştır. Seçim günü bütün seçim sandıklarını doldurup tüm oyları Radikal Partiye armağan etmişlerdir. Oysa bu seçim bölgelerinde Türk köylerindeki nüfus % 100 Türklerden oluşuyordu. Seçim günü Kumanova'da Jandarma Güçleri iki adet bomba patlatmıştır. Seçimlerde usulsüzlük yapılan başka bir yer ise Topolnica köyü idi. Muhalefet partilerinin seçim gözetmenleri kovulmuş ve 1921 nüfus sayımlarında 2145 Türkün yaşadığı köyde, seçim sonuçlarına göre Radikal Parti 419 oy, Demokratlar 3 oy, Cemiyet ise hiç bir oy kazanamamıştır.[90]

SHS Krallığı'nın Makedonya bölgesi hakkında uzman olan akademisyen Nadejda Cvetkovska objektif bir şekilde Cemiyet Fırkasının, Sırp Radikal Partisi tarafından kurulduğunu belirterek sebeplerini ise şöyle açıklamıştır. Cemiyet vekilleri Halk Meclisinde, Radikal Parti'nin geçirmekte zorlandığı kanunlarda kendilerine destek vermiştir. Buna en iyi örnek ise Agrar Reformu konusunda Cemiyet vekillerinin Radikal Parti ile aynı safta durmalarıdır. Oysa bu reform Türk Müslüman halkının aleyhineydi. Çünkü bu reformla birlikte SHS Krallığında birçok Türk – Müslümanın toprakları zorla zaptedilmiştir. Bir başka kanıt ise Radikal Partisi Başkanı Nikola Pasic'e Cemiyetin en önemli şartları arasında saydığı beylerin mülklerinin tekrar beylere iade edilmesi hususunu kabul etmesi halinde Cemiyet Fırkasından destek alacağına dair teminat verilmiş olmasıdır.[91]

---

[90] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*, s. 168-169.
[91] Cvetkovska Nadejda, *a.g.e.*, s. 66.

1.3.7. Sırp Hırvat Sloven Krallığı'nın Eğitim Politikası

Yeni kurulan krallıkta asimilasyon üzerine kurulmuş bir eğitim sistemi mevcuttu. 1 – 4. sınıfa kadar yani ilkokul bulmak mümkündür fakat orta dereceli okul sayısı oldukça düşüktü. 1921 Vidovdan Anayasası'na göre ilkokul eğitimi zorunlu hale getirilmişti ve ücretsizdi. Milli azınlıklara kendi anadillerinde 4 yıllık eğitim-öğretim hakkı verilmiştir.

Mesleki liseler ise yok denecek kadar azdı. Yükseköğretimde ise sadece Üsküp'te Edebiyat Fakültesi vardı ve bu kurum ise Belgrad'a bağlıydı. Eğitim-Öğretim programı ise tamamen küçük çocuklarda Sırp halkına ve tarihine karşı bir sevgi uyandırmak amacı güdüyordu. Eğitimde resmi dil Sırpça idi[92].

1.3.8. Sırp Hırvat Sloven Krallığı'nda Türklerin Eğitim Meselesi

Eğitim sisteminde, bütün öğrencilerin dini ve milli ayrımcılık gözetmeksizin Kral'a ve Krallığa karşı sadakat göstermesi hedefi yürütülmüştür. SHS Krallığ'ında bütün okullarda Kilisenin hâkimiyeti vardı ya da Kilise okullar üzerinde etkiye sahipti. Müfredatta ilk zorunlu ders Hristiyanlık dersi idi. Bu ders müfredata ilk ders olarak eklenmiştir. Hristiyanlık dersi ise kaliteli ve yüksek başarı gösteren ve Kilise ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan öğretmenler tarafından verilmiştir.

SHS Krallığı'nda ilkokul 4 yıldan oluşuyordu. İlkokuldan sonra eğitime devam edecek öğrenciler için eğitim süresi 2 – 5 yıl arasında değişimekteydi ve dersler haftada 2 gün işleniyordu. İlkokul eğitiminden sonra az sayıda öğrenci tahsiline devam ediyordu. Ders içeriklerinin zorluğu ve başarı düzeyinin düşük oluşundan dolayı ebeveynler çocuklarının eğitimini ilkokul ile sınırlandırıyordu.

SHS Krallığı'nın Eğitim Politikası devlet kurulmadan önce belirlenmişti. 19 Ocak 1904 tarihinde getirilen kanunun "Halk Okullarının Görevleri" başlıklı

[92]Todor Cepreganov, *İstorija na Makedonskiot Narod, İnstitut za Nacionalna İstorija*, Skopje, 2008, s. 225.

maddesinde okullara biçilen misyon "Öğrencilere milli ruh ile eğitim verip vatandaşlığa hazırlamak" şeklinde somutlaşmaktadır. Bütün okulların Sırp milliyetçiliğini aşılama gayreti gösterdiği görülmektedir. [93]

SHS Krallığı'nda 1918/1919 eğitim yılında 5.610 okul, 1928/1929 eğitim yılında ise 7.712 okul mevcuttu. Vardar Makedonyası'nda ise 1918/1919 eğitim yılında 455 okul 1928/1929 eğitim yılında ise 710 okul bulunmaktaydı. [94]

SHS Krallığı'nda eğitim seviyesi oldukça düşüktü. 1921 yılında 12 milyon nüfusun % 51,5'i okuma yazma bilmiyordu. Ülkede okuma yazma bilmeyenlerin oranının en yüksek olduğu bölge %80 ile Makedonya bölgesiydi. SHS Devlet İstatistik Kurumunun yayınladığı bilgilerde Güney Sırbistan'da 1929 yılında okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 81,3 düzeyindeydi. Türk kadınlarında okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 97, Türk erkeklerinde ise okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 80,1 idi. Uzun yıllar süregelen savaşlar neticesi eğitim olanaklarının tamamen kısıtlanması ile birlikte Türk ahalisindeki okuma yazma bilmeme oranı bu noktaya varmıştı [95].

Devlet okullarında görev yapan öğretmenler Eğitim Bakanlığı tarafından atanıyordu. Öğretmen kadrosunda Sırplar sayıca en yüksek orana sahipti. 1918 yılı itibarı ile 204 Türk kökenli öğretmen Devlet okullarında görev yapmaktaydı. Ülke yönetimi bu sorunu gidermek için okullar açmış ve çocukların okullara gönderilmesi için propagandalar yürütmüştür[96].

Yeni kurulan krallıkta Türkler bir önceki yönetime nazaran daha rahat bir nefes almışlardır. Türkler yıllar boyu verdikleri mücadele ve çektikleri zorluklardan sonra kısmen de olsa bazı haklarına kavuşmuşlardır. 1913 – 1927 yılları arasında Üsküp'te yeni yapılan 17 okul ve belli bir süre zarfı içinde tamiratı yapılan 22 okulla birlikte toplamda 39 okul binası bulunmaktaydı.

---

[93] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 95.
[94] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 191.
[95] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*., s. 310.
[96] Branko Petranovic, *a.g.e.*, s. 324.

1919 – 1931 yılları arasında Makedonya şehirlerinde yeni okullar inşa edilmiştir. Bu okulların inşa emrini Eğitim Bakanlığı vermiştir. Talep ise Belediye ve Okul Yönetimi'nden gelmiştir. Yeni inşa edilen bu okullardaki tek gâye bölge halkını memnun etmekti. Yani devletin bu bölgelere ilgisinin olduğunu kanıtlamaya çalışmışlar fakat okulların yeni yapılan binalardan başka eğitim alanında hiç bir katkıları olmamıştır. [97]

SHS Krallığı'nın tüm okullarında Gözlemci Heyetler bulunmaktaydı. Türk okullarına da aynı heyetler gönderilmiştir. Türk okullarındaki gözlemcilerin en hassas davrandıkları konu Din ve Türk Dili derslerinin hocalarını gözlemlemekti. Türk okullarını gözetleyen heyetin çalışma ofisi Üsküp'teydi ve bu heyet merkeze bağlıydı.[98]

1918/1919 öğretim yılında Veles kentinde, eğitim altı okul binasında yürütülüyordu. Burada 33 derslikte 1.400 öğrenci mevcuttu. Bunlardan 4 okulda 29 sınıfta Hristiyan öğrenciler, 2 okul ve 4 sınıfta Türk öğrenciler eğitim görüyordu. [99] 1919'un sonlarına doğru faaliyette olan Türk okulları İrfan Mektebi ve Şerif Bey Mektebi'ydi. Toplamda 4 sınıfta, 229 öğrenci (150 erkek ve 79 kız) olmak üzere 6 Türk öğretmen görev yapıyordu. Bu 2 okulda, bir Sırp öğretmen 25 saat dersi Sırp dilinde tek başına veriyordu. Bu okullar Eğitim Bakanlığına bağlı idi[100].

Krallığın kuruluşundan itibaren Türk halkı ile Devlet huzursuzluk yaşamıştır. Çocuklarının Türkçe eğitim görmesini isteyen Türk ebeveynler devlete karşı her türlü direnişi göstermişlerdir. Ebeveynler çocuklarını okullara göndermeyerek sistemden memnun olmadıklarını belirtmek için bu girişimde bulunmuşlardır.

Vardar Makedonya'sında yaşayan ve eğitim konularında yaşaşan sıkıntılardan şikayetçi olan Türkleri sakinleştirmek ve bu hususta itirazları önlemek için Eğitim Bakanı Lubomir Davidovic, 12 Mayıs 1919 tarihinde 3 maddeden ibaret bir karar almıştır: 1) Gayri Müslimlerin yanında Müslüman çocuklarının da bulunduğu

[97]Jovanovic Vladan, *Jugslovenska Drzava i Juzna Srbija*., s. 134-136.
[98] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 98.
[99] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 104.
[100] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 243.

bütün okullarda, din derslerini bu dersler için tayin edilmiş din hocaları verecekti. 2) Müslüman çocukları, Ortodoks dinine mensup olan çocukların din derslerine katılmayacaklardı. 3) Müslüman çocukları, Ortodoks dinine mensup olan çocukların okulda veya okul dışındaki dini törenlerine katılmak zorunda değillerdi. Bu karardan sonra kısa zamanda 5-7 yaşındaki Türk çocuklarının Sıbyan Mekteplerine gitmelerine izin verilmiştir. Ancak alınan karardan sonra genel olarak pek bir şey değişmemişti. Sadece 10 yaşına kadar kendi dini okullarında okuyabilmeleri için devletten izin istemişler, fakat bu konu üzerinde yürütülen girişimler de hiç bir netice vermemiştir. Türk çocukları 8 yaşından itibaren Sırp okullarına devam etmek zorunda kalmışlardır.

Üsküp'te Müslüman halk Sırp dilinde eğitim veren okullara ve öğretmenlere karşı direniş gösterip protestolar yapmıştır. Müftülük ve bir kaç Türk aracılığı ile Üsküp Bölgesi Eğitim Müfettişi Dragomir Obradovic'e, Türk Müslüman çocuklarının 10 yaşına kadar kendi dini okullarında eğitim görmelerine müsaade etmelerini arz etmişlerdir. Bu girişimden sonra Üsküp Eğitim Müfettişliği Kasım 1919 tarihinde Eğitim Bakanlığı'na bu husus hakkında Türklerin isteklerini bildiren bir yazı gönderilmiştir. Eğitim Bakanlığı Türklere kendi ana dillerinde eğitim hakkı vermek istemediği için bu prosedürü tamamen durdurmuş, cevap vermemiştir. Merkezden gelmeyen yanıt ile birlikte tansiyon gittikçe yükselmiş, Türk halkının huzursuzluğu had safhaya ulaşmıştır. Devlete karşı olan güven ve itimat git gide azalıp, yeni hamleler – protestolar gerçekleştirilmiştir. Ardından Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilen Sırp öğretmenler de Türk halkı tarafından kabul edilmeyip geri gönderilmiştir. Başka bir önemli sorun da Merkezden yani Eğitim Bakanlığından gönderilen ve Müslüman çocuklara Din dersini vermekle yükümlü öğretmenlerdi. Halk onları da kabul etmeyip geri göndermişti. Türk halkının isteği açık ve netti. Kendi evlatlarına ders verecek öğretmenleri kendileri seçmek istiyorlardı. Fakat bu istekler merkez tarafından reddediliyordu. [101]

[101] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 240.

1920 yılında gerçekleşen genel seçimlerden sonra, Meclis'te kendilerini temsil edecek Türk milletvekillerinin olacağını ve Anayasa'nın Müslüman İlkokullar ile ilgili öngördüğü kanununun düzenleneceğini umut etmişlerdir.

11 Aralık 1919 tarihinde, Bölge Müftülüğü Başkanlığı ve 30 ünlü Türk ilerigelen ve hocalardan oluşan heyet bir konferans düzenlemiştir. Konferansın gündemi Türk okullarının meselesi idi. Uzun süren tartışmalardan sonra konferansta alınan kararlar ve ileri sürülen talepler şöyleydi:

Türk Çocuklarına, Sırp öğretmenlerinin ders vermesi kesinlikle kabul edilmeyecekti. Eğitim Bakanlığı'ndan Müslüman çocuklarına, Müslüman hocalar tarafından Din dersi verilmesi talep edilmiştir. Türk ve Müslüman çocuklara, Eğitim Bakanlığı tarafından tüm SHS Krallığı sınırları içerisinde tek bir müfredat programı uygulanması istenmiştir. Konferansta SHS Krallığı Yönetimi'nin Müslümanların isteklerine duyarsız kalmaması, bilakis sahip çıkması gerektiği dile getirilmiş ve SHS Krallığı genelinde 1.800.000 Müslüman'ın hayat sürdüğü belirtilmiştir[102].

Aralık 1919 tarihinde gerçekleştirilen "Güney Sırbistan Müslümanları" Kongresinde tüm Müslümanların bir teşkilat oluşturması fikri ortaya atılmıştı. Kongrede eğitim hakkında alınan kararlar: 1) Eğitimde, halkların dillerini kullanmasına özgürlük tanınması, 2) Türk dilinin bu okullarda zorunlu ders olması, 3) Eğitim Bakanlığına bağlı okul gözlemcilerinin, Müslüman Belediyeler tarafından atanması, 4) Okullarda (Türk okullarında) bütün derslerin Türk Dilinde işlenmesi şeklinde özetlenebilir.

26 Aralık 1919 tarihinde Eğitim Bakanlığı, gerçekleştirilen ikinci kongreye yanıt vermişti. Raporda SHS Krallığı Anayasa'sının 51. maddesine göre (Dini ve Milli Azınlıkların haklarını koruma ile ilgili madde) Türk halkı tarafından istenen düzenlemelerin Anayasaya aykırı olduğu ve Türklerin isteklerinin gerçekleşmesi durumunda okullarda bir özerk statü kuracakları belirtilerek Bakanlık, Kongrede alınan bütün kararları Anayasaya aykırı sayıp kabul etmeyerek reddetmiştir. Gelen red cevabıyla birlikte Türklerde, milliyetçilik duygusu artmıştır. Türkler de eğitim

[102] Marija Jovanovic, *a.g.e.,* s. 241.

alanındaki isteklerinden geri adım atmayarak Türk dilinde, Türk Halk Okulları açılmasını ve Sırpçanın sadece haftada bir kaç saat okutulmasını istemişlerdir.

1920 yılında Türkler başka bir yol deneyerek çocuklarını okula göndermemeye karar verdiler. Bu girişimler İştip ve Veles şehirlerinde başlayıp tüm Vardar Makedonyasına yayılmıştır. Bu olaydan sonra Sırp yönetimi geri adım atmayarak Anayasa'nın ilkokullar maddesi gereğince; (2-4, 11 ve 24. maddeleri uyarınca) ebeveynleri, çocuklarını okula göndermedikleri için para cezası ile cezalandırmıştır. Fakat bu cezaların Türk ahalisi üzerinde hiç bir etkisi olmamıştır.

Bregalnica Türkleri kendi anadillerinde eğitim görme hakkı kazanmak için, Bregalnica Eğitim Müfettişliğine bir rapor göndermişlerdir. Eğitim Müfettişi A.Stanoevic 28 Ocak 1920 tarihinde, Eğitim Bakanlığına bu meseleye dair bir yazılı rapor göndermiş. Yazdığı raporda bu sorun için bir çözüm bulunmasını rica etmiştir. Aynı hadise Veles kentinde de yaşanmıştır. Veles Eğitim Müfettişi kendisi inisiyatif alarak, Merkeze haber vermeden Türklerin bu isteklerini geri çevirip reddetmişti.

Eğitim Bakanlığının ilkokullar müfredatını hazırlamakla yükümlü şubesi 3 Şubat 1920 tarihinde bu konu hakkında bir rapor hazırlayarak, Bregalnica Eğitim Müfettişliğine göndermiştir. Raporda Türk dilinin sadece Sıbyan mekteplerinde eğitim dili olabileceği, Anayasanın ilkokullar ile ilgili maddesine göre; tüm Müslüman çocukların okullarındaki resmi dil olan Sırpça – Hırvatça ile dersleri dinlemeleri gerektiği, Türk öğrencilerin sadece Din ve Türk Dili derslerini, kendi anadillerinde görmeye – dinlemeye haklarının olduğu vurgulanmıştır.

Dolayısıyla Din dersi ve Türk Dili derslerini sadece haftalık birer ders saati olarak mensup oldukları milliyetin dili ile dinlemeye hakları olduğu ve son olarak tüm okullarda resmi dilin Sırpça – Hırvatça olduğu vurgulanmıştır. Bu kararla birlikte tüm ilkokullarda anadili zorunlu dil olarak okutulmaya devam etmiştir. [103]

İşler Sırp yönetiminin hedeflediği doğrultuda yürüyordu. Çünkü Türk çocukları Sırp okullarına giderse belli bir zamandan sonra milli duygularını

[103] Marija Jovanovic, *a.g.e.,* s. 250.

yitireceklerdi. Fakat Türkçe eğitim veren ilkokullar açılırsa bu aşamadan sonra Türk dilinde orta ve yüksekokulların açılması gerekecekti. Böylelikle bütün eğitim hayatını kendi anadilleri üzerinden görecek olan Türk toplumunun eğitim seviyesinin yüksek bir aşamaya gelecek olması SHS Krallığı'nın Eğitim siyasetine ters geliyordu.[104]

İki tarafın da geri adım atmaması sonucu bu mesele Vardar Makedonyası'nda ana gündem maddesi olmuştur. Üsküp ve Bregalnica okul müfettişleri olayların artmasından sonra Belgrad'a bu meselenin çözümü için bir rapor göndermişlerdir. Eğitim Bakanlığı'na gönderdikleri yazıda bölgeye gönderilen gözlemcilerin işlerinin ehli olmadıklarını dolayısıyla bu hususu siyasi emeller gözeterek çözmeye çalıştıklarını ve gözlemci heyetinin amacının toplumu parçalamak olduğunu bildirmişlerdir.

Vardar Makedonyası'nda vuku bulan bir önemli mesele ise; Eğitim Bakanlığının 17 Kasım 1921 tarihinde aldığı karar ile Türk öğrencilerin dersleri daha kolay ve rahat anlayabilmeleri için İstanbul'dan getirilen kitapların yasaklanmasını öngören yasayı kabul etmesidir. "Yeni Elifba" kitabının kullanılması özel olarak yasaklanmıştır. Kitap içeriklerinde SHS Krallığı Devleti'ne ve milletine karşı söylemlerin tespit edildiği ve kitabın yasaklamasının oy birliği ile kararlaştırıldığı belirtilmiştir. Bunun üzerine Devlet organları sıkı önlemler almıştı. Getirilen kanuna uymayan, bu ders kitaplarıyla ders işlemeye devamdan öğretmenlerin görevine son verilmiştir. Dolayısıyla Vardar Makedonyası'ndaki Türklerin, Türkiye Cumhuriyeti ile bütün bağları koparılmıştır[105].

Vardar Makedonyası'nda Türk çocukları Devlet ilkokullarında 5 yıllık bir eğitime tabi tutulmuştur. 4 yıllık ilkokul ile beraber Sırpçayı bilmeyen Türk çocukları Sırpça öğrenmek için hazırlık sınıflarına gönderilmiştir. İlkokulu bitiren öğrenciler daha sonra ortaokula gitmeye hak kazanıyordu. Fakat ortaokullarda eğitim görmek kolay değildi. Çünkü ortaokullarda 2 öğretmene ihtiyaç vardı. Bir öğretmen genel dersleri diğeri de din dersini anlatıyordu. Bu hususstaki en büyük sıkıntı eğitimde kaliteli kadrolar bulunmamasından kaynaklanıyordu. Kaliteli kadro eksikliği Türk

[104] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 242.
[105] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 243.

aydınlarının – eğitimli Türk zümresinin, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye göç etmeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Çok az sayıda tahsilli Türk kadrosu Makedonya'da hayatını sürdürmüştür. Öğretmen konusunda sıkıntı varken, Türk kökenli öğrencilerin sayısı Arnavut öğrencilerinden bir hayli fazlaydı. Türk halkının öğrenci potansiyeli yüksek olmasından dolayı kendi anadillerinde eğitim görmelerine izin verilmiyordu.

Eğitim Bakanlığı Üsküp Müfettişi Dragomir S. Obradovic'in verdiği istatistiki bilgilere göre; 1922/23 öğretim yılında, Vardar Makedonyasında Müslüman okullarında öğrenci sayıları Tikveş – 1.114, Kalkandelen – 3255, Bregalnica – 1.053, Üsküp – 1.346, Kumanova – 780 olmak üzere toplam 7.683 olarak belirtilmiştir. Öğretmen sayıları ise; Üsküp – 25, Kumanova – 25, Bregalnica – 23, Kalkandelen – 46, Tikveş – 23 olmak üzere toplam 131 kişiyidi. Öğrencilerin sayısının düşük olmasının en önemli sebebi Müslüman öğrencilerin kendi anadillerinde eğitim hakkı olmadığı için ebeveynler çocuklarını okullara göndermemeliydi. [106]

14 Nisan 1922 tarihinde Üsküp'te artan kargaşa sebebiyle Türk halkı Mecliste kendilerini temsil eden milletvekillerinden sorumluluk almalarını ve bu sorunun bir an önce halledilmesini istemişlerdir. Dolayısıyla Güney Sırbistan Müslümanlar'ı Üçüncü Kongresi düzenlenmiştir. Bu kongreye 40 delege, 11 Milletvekili ve Agrar Reformu sorunu hakkında 10 uzmanla birlikte toplam 61 kişi katılmıştır. Kongrenin ana gündemini SHS Krallığı'nın Eğitim Politikası ve ülkede yaşayan Müslümanların okullarına ilişkin Anayasa ihlali oluşturmaktaydı.

Türk çocuklarına kendi anadillerinde eğitim hakkının verilmesi gerektiği konusu dışında Kongrede tartışmaya açılan bir başka konu ise, Müslüman öğrencilere ders verecek Müslüman öğretmen kadrosunun çok zayıf olduğu konusuydu. Yeterli sayıda öğretmen kadrolarının bulunmadığı konusuna dikkat çekilerek Cemiyet aracılığı ile devletten bu sorunun çözüme kavuşması için Müslümanlara yönelik Öğretmen Okullarının açılması talebinde bulunulmasına karar verilmiştir. Bu hedef uğrunda Türk ahalisi ve Cemiyet milletvekilleri azami çaba harcamışlardır.

---

[106]Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 244.

Makedonya'da okul binaları çok kötü bir vaziyetteydi. Yönetimin Hristiyanların eline geçmesiyle okul binaları askeri depo olarak kullanılmıştı. Cemiyetin Üçüncü Kongresinde camilerin askeri mühimmat ile dolu olduğu, medrese ve vakıfların da devletin ihtiyaçları için kullanıldığı bildirilmiştir. Cemiyet üyeleri bütün bu meseleleri açıkladıktan sonra cami, medrese ve vakıfların Müslüman halkın ihtiyaçlarını gidermek amacıyla iade edilmeleri gerektiğini söylemişlerdir. [107]

Cemiyetin milletvekili Kenan Ziya, Eğitim Bakanı Stefan Pribicevic'e 1 Milyona yakın Müslüman çocuğunun yollarda veya caddelerde boşuna hiç bir iş yapmadan dolaştıklarını ve okula gitmediklerini, bunun sebebinin ise Türk dili üzerine okulların mevcut olmaması olduğunu ifade etmiştir. Kendi çocuklarının Sırpçayı yüksek derecede bildiklerini, Fransızca ve İngilizceyi de biraz bildiklerini, fakat en zayıf bildikleri – konuştukları dilin Türkçe olduğunu dile getirmiştir. Böylelikle bütün Türk çocuklarının kendi anadillerinden mahrum bırakıldığını açıklamıştır. Vardar Makedonyası Türkleri, okullarda yeterli sayıda Türk çocuğu bulunması sebebiyle, din dersinin öğleden sonra, diğer derslerin ise öğleden önce verilmesini devlete arz etmişlerdir. Bütün dersler Sırp dilinde işlenmiştir. Bunun yanında Cemiyet üyeleri devletten, bir özel okul açmak ve Plan ve Programını kendilerinin hazırlaması için izin istemişlerdir. Fakat devlet, Türklerin bu isteğini kabul etmeyip geri çevirmiştir. [108]

Vardar Makedonyası'nda özel okullar da (mektepler) mevcuttu. Bunlar sıbyan mektepleri ve medreselerdi. Sıbyan mekteplerine 4 ile 14 yaş aralığındaki öğrenciler devam edebiliyordu. Bu okullarda Kuran'ı ezbere öğrenmek çok önem verilen hususlardan biriydi. Kuran'ı ezberledikten sonra çocuklara hafız unvanı veriliyordu ve bu sıfatlarını gösteren nişâne olan beyaz marama ile sarılmış fesi başlarına takıyorlardı.

Medreselerde ise 14 – 16 yaş aralığındaki çocuklar eğitim görme hakkında sahipti. Burada eğitim 25 yaşına kadar devam edbiliyordu. Arapça, Kuran-ı Kerim ve dini konularda başka kitaplar okutuluyordu. Öğrencilere bu dersleri özel müezzinler verirdi. Dersler öğleden önce 7-8 saatleri arasında ve öğleden sonra 3-4 saatleri

[107] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 245-246.
[108] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 145.

arasında işlenirdi. Bu medreselerden mezun olan öğrenciler, imam ve müezzin olabilirlerdi. Medreseyi düzenli ve en yüksek notlarla bitiren öğrenciler ise müderris olma hakkına sahiptiler. Medreseler ve Sıbyan mektepleri özel binalarda eğitim verirdi. Bu binalarda eğitim ortamının pek de iyi olduğu söylenemezdi. Bu eğitim kurumlarında en yüksek başarıyı köylerden gelen çocuklar göstermiştir. Bu çocuklar medreselerde yatılı öğrenci olarak kalıyordu. Üsküp'te 4, Gostivar'da 1 medrese vardı[109].

Belli bir zamandan sonra Sibyan mektepleri de yasaklanmıştı. Sibyan mekteplerinin bina anlamında eğitim ortamı da iyi değildi. Binaları eski, yıkık ve bakımsız bir vaziyette bulunuyordu. Eğitim müfettişliğinin aktardığı bilgilere göre; 4 sıbyan mektebini halk tamir etmeye kalktığında, tamirat neredeyse imkânsızdı.

Devlet yetkililerinden bazıları SHS Krallığı'nda azınlıkların var olması gerekmediğini beyan etmiştir. Üsküp Eğitim Müfettişliğinin yazdığı rapor ilk önce İçişleri Bakanlığına sonra da Eğitim Bakanlığına gönderilmiştir. Raporda şu ifadeler yer alıyordu; Türklerin, Sırp Devleti'ne hiç bir zaman faydası yoktur. Türklere kendi anadillerinde eğitim hakkı verilirse, Türkler bir gün bu eğitim avantajını silah gibi kullanıp zamanı geldiğinde bu silahı Sırp Devleti'ne karşı faaliyetler düzenleyip kullanacaklardır. Türklere hiç bir Sırp öğretmeninin ders vermesi gerekmemektedir, bilakis kendi kaderlerine terk edilip kendi yaktıkları ateşte yanmalıdırlar. Böylelikle Türk halkı aciz ve geri kalmış bir vaziyet içinde belli bir süreliğine hayatlarına devam edip, Sırp Devleti'ne karşı tehlikesiz bir millet olarak kalacaklardır. Türklerin sayıca fazla olmasından dolayı, Müslüman okullarında, Müslüman öğretmenlerin ders vermesi sağlanarak (Müslüman öğretmenlerinin eğitim kalitesi düşük olduğu için) kendi kaderlerine terk edilmelidirler. [110]

Türk çocuklarına kendi ana dillerinde eğitim verilmesi hususunda devlet yetkilileri arasında fikir ayrılığı görülmüştür. Üsküp Sancağı amirinin İçişleri Bakanlığına daha sonra Belgrat'taki Eğitim Bakanlığına gönderdiği raporunda; "Türklere eğitim vermeye çalışmakla millete ve devlete herhangi bir hizmet

[109] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 247.
[110] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 248.

yapılmıyor. Bu güçlü silah ilk fırsatta Sırp Hükümetine karşı kullanılacaktır. Hiçbir Sırp öğretmeni Türklere eğitim vermemelidir. Böylece Türkler eğitimsiz kaldıkları zaman güçlerini kaybedip gerileyecek ve dolayısıyla tehlikesiz hale gelmiş olacaklardır" denilmektedir.[111]

Eğitim Bakanlığında ve diğer devlet kademelerindeki uzman ve siyasetçiler arasında farklı görüşler mevcuttur; Türk çocuklarının Sırp okullarında öğrenim görmesini devletin menfaatleri açısından olumlu bulanlar da vardır. Onlara göre Sırp okullarında eğitim görerek yetişenler, Sırp Devletine karşı bir ilgi uyanması sonucu devleti sevip ona karşı sadakatle bağlanacaklar ve değişik anlayışa sahip bir kamuoyu oluşturarak genç nesiller yetiştireceklerdir.

Uzman ve siyasetçilerin düşünceleri Sırp Devleti'nin eğitim anlayışına uygundu. Çünkü Türk çocukları Sırp çocukları ile birlikte okula başlayıp aynı sınıfta, aynı rahlede ve aynı çevrede bulunarak onlarla kaynaşacak ve ilk aşama halledilip ikinci aşamaya geçilecektir. İkinci aşamada ise Türklere Sırp eğitmenler tarafından Sırp devleti ve tarihi sevdirilecek ve çocuklar kendilerine bağlı hale getireceklerdir.

Bu konu hakkında Köprülü Kral Lisesi öğretmeni St. Simiç de bir öneri sunmuştur. Ona göre Türklere kendi anadillerinde okul açılmasına izin verilmesi durumunda, iki amaca ulaşmak mümkündür. Birincisi bu hareketle Türklerin memnun olması, diğeri ise, bu okullar ile onların uzun yıllar eğitimden ve kültürden mahrum kalmaları sağlanabilirdi. İlk gâye gerçekleşirse, Türklerde bir aydın kesim gelişmiş olacaktır ve bu aydın kesim Sırpçayı iyi öğrenerek SHS Krallığı'nın iç ve dış siyasetine karşı ödün vermeden savaşacak, çok güçlü bir muhalefetin oluşmasına imkân sağlanmış olacaktır[112].

Yukarıdaki Köprülü Kral Lisesi öğretmeninin Türk Halkı üzerinde kurduğu strateji tek kelimeyle bütün Sırp halkının ve devletinin duygularına ve düşüncelerine tercüman olmuştur. Çünkü her iki hususta Türklere iki seçenek kalıyordu. Ya eğitimsiz kalacaklar ya da Sırp Hükümetine samimiyetle bağlanacaklardı. Bu şahıs bu

---

[112]Marija Jovanovic, *a.g.e*, s. 248.

düşüncesini ortaya atarken Türklerin şanlı bir tarihe sahip olduğunu bildiği için hiç bir zaman eğitimden taviz vermeyeceklerini, dolayısıyla eğitimsiz kalmayı kabul etmeyeceklerini, zaruri olarak Sırp okullarında okumaya devam edeceklerini, akıllı ve kurnaz bir biçimde tahmin etmiştir. Böylelikle yeni yetişecek Türk nesilleri Sırp Devletinin çeşitli kademelerine yerleştirilerek SHS Krallığı'nı sağlam temeller üzerine oturtmak gâyesi gütmüştür.

Makedonya coğrafyasına Türkler hükmettiği zaman Hristiyan çocukları okullarını bitirdiklerinde Devlet kademelerinde yüksek makam ve mevki sahibi oluyordu. Bu Hristiyan zümre Osmanlı Devleti'ne muhalefet girişiminde bulunabiliyordu. Devir değiştiği zaman, yani Sırplar bölgeye hükmetmeye başladıkları zaman onlar kendi gerçekleştirdikleri isyan hakkını, Türklerin de kullanmaması için bütün eğitim yollarını engellemişlerdir.

Sırp Devlet siyasetinin çıkarları doğrultusunda Türkler içinde bulundukları düşük ve zayıf eğitim ve kültür seviyesinde, en azından 20 yıl daha kalmalıydılar. Türklerin eğitimden mahrum bırakılıp tehlike arz etmeyen bir toplum haline getirilmesi için Sırp Devletinin 20 yıllık bir süreye ihtiyacı vardı.

Sırp Devleti, Vardar Makedonyası'nda, Türklerle ilişkilerini yumuşatmak-bölgeyi sakinleştirmek amacı ile Türk okullarına dokunmayıp başka bir hinlikle Türk okullarının çalışmasına izin vermiş, fakat bu okullarda dersler okuma- yazması bile tam ve yeterli düzeyde olmayan öğretmenler tarafından verilmiştir. Sırp Devleti tarafından gönderilen öğretmenlerin eğitim seviyesi düşüktü.

Türk Okulları, Eğitim Bakanlığı ve devletin diğer organları tarafından sürekli gözetim altındaydı. Türk okullarına alenen dokunulmamasının sebebi ise Makedonya'nın bazı şehirlerindeki aşırı yoğun Türk nüfusuydu. Dolayısıyla gerginlik yaşanmaması için Türk okullarına müsaade edilip diğer taraftan kendi uyguladıkları strateji ve taktiklerle 20 yıllık süre zarfında yavaş yavaş öğrencileri asimile edeceklerdi. Türk öğrenciler ve ebeveynleri kendi yetersiz öğretmenlerinden fayda göremeyeceklerini anladıklarında çocuklarını zaruretten dolayı Sırp okullara gönderecekti.

Birçok Türk köyünde okul eksikliği hissediliyordu. Devlet ise bu konuda yeni okullar inşa etmeye yanaşmıyordu. Bu hususta pek acele etmeyen devlet aksine işleri kasti olarak ağırdan yürütüyordu. Bazı bölgelerde bulunan 100 köyde sadece toplam 5-6 okul çalışmaktaydı. SHS Devleti'nin esas amacı Makedonya'daki Hristiyan halkları "Milli Asimilasyona" tabii tutmak, yani Makedon milletini Sırplaştırıp onların sahip olduğu milli değerleri yok etmekti. Türkleri ise devlete karşı sadakatli ve sıkıntı yaratmayan bir toplum haline getirmeyi hedeflemişlerdir.[113]

SHS Krallığı'nın bütün bölgelerinden sadece Makedonya bölgesinin bazı yerlerinde ilkokullarda kendi anadilinde eğitim görme hakkı Türklere ve Musevilere verilmiştir. Bütün ülke sınırları içerisinde resmi dil Sırpça – Hırvatça idi.[114]

1.3.8.1 Vardar Makedonyası'nda Eğitim Yıllarına Göre Türk Öğrenci ve Öğretmenlerinin İstatistiki Bilgileri

Vardar Makedonyası ilkokullarında dersler, devletin resmi dili olan Sırpça – Hırvatça ile işleniyordu. Bölgenin küçük bir bölümünde dersler Türkçe işlenmiştir. İstatistiki verileri gösteren tablolar Yugoslavya Devlet Arşivlerinden alınmış çok değerli bilgilerdir. Bu bilgiler üzerindeki bütün araştırmaları Sırp tarihçiler gerçekleştirmiştir.

1920'li yıllarının ortasına doğru Güney Sırbistan'da Türk dilinde eğitim veren 90 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 117 Türk öğretmen görev yapmaktaydı. Türk Dili dersi, Sırpça ile aynı saatlere sahipti. Din Dersi ve Kuran Dersi haftada 5'er saat öğrencilere okutuluyordu.

Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde özel okul ve okul öncesi eğitim veren okulları açma hakkına sahiptiler. Sıbyan mekteplerinde ise Türk çocuklarına

[113] Marija Jovanovic, *a.g.e.,* s. 249.
[114] Marija Jovanovic, *a.g.e.,* s. 251.

Kuran'ı okuma, cenaze defin işlemlerinin nasıl yapılacağı ve Bayram günü okunacak dualar öğretilirdi. [115]

1922/23 eğitim yılında Aşağı Polog (Kalkandelen – Gostivar) bölgesinde Türkçe eğitim veren 4 okul vardı. Vardar Makedonyası'nda bütün okulları oransal olarak ifade edersek bu 4 okul, tüm okulların % 0,69'una tekabül ediyordu. (Tablo 2'de istatistiki veriler Kiril alfabesi ile açıklanmıştır.)

1923/24 eğitim yılında Türk dilinde eğitim veren hiçbir okul mevcut değildi (Tablo 3). 1924/25 eğitim yılında sadece Kratovo bölgesinde Türkçe eğitim veren bir İlkokul varmış (Tablo 4). Anılan eğitim yılında 1 Türk okulunun yanı sıra Üsküp Eğitim Müfettişliğinin aktardığı bilgilere göre Vardar Makedonyası'nda 167 Müslüman sınıfı ve 147 Din Dersi hocası bulunmaktaydı. Bunların yanında 2.891 Türk kökenli öğrenci eğitim görmekteydi [116].

1926/27 eğitim yılında Güney Sırbistan'da Türk Dilinde eğitim veren toplam 90 ilkokul vardı. Türk öğrencilerinin toplam sayısı Güney Sırbistan'daki toplam öğrenci sayısının % 12'sini teşkil ediyordu. Türk öğretmenler ise % 6,4 oranında idi. [117]

1926 yılında SHS Krallığı'nın Güney Sırbistan bölgesinde 12.760 Türk öğrenci ve 204 Türk kökenli öğretmen görev yapmıştır[118]. 1928/29 eğitim yılında Vardar Makedonyası'nda Türk Dilinde eğitim veren 59 okul mevcuttu (Tablo 4).

1922/23 eğitim yılında Vardar Makedonyasında toplam 1306 öğretmen görev yapıyordu. Fikir vermesi açısından öğretmenlerin milliyetlerine bakıldığında oranlar: Sırp – 1094 % 83.78, Hırvat – 23 % 1,76, **Müslüman – 181 % 13,86,** Musevi –5 % 0,38, Rus – 2 % 0.5, Sloven – 1 % 0,07 (Tablo 5) şeklindeydi.

1923/24 Eğitim yılında Vardar Makedonyasında toplam 44.365 öğrenci mevcuttu. Öğrencilerin milli nensubiyetleri şöyleydi; Sırp –36.879 % 83.13, **Türk –**

[115] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*., s. 370.
[116] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 202-203.
[117] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*., s.135.
[118] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*., s. 316.

5.061 % 11.40, Arnavut – 1046 % 2.36, Musevi – 780 % 1.76, Ulah – 524 % 1.18, Müslüman – 40 % 0.09, Hırvat –16 % 0.03, Romen – 6, Çek – 8 % 0.01, Sloven – 2, Rus – 1, Alman – 1, Macar – 1.

1924/25 eğitim yılında toplam 42.341 öğrenci içinde Türk öğrencilerin sayısı 3.957 (% 9.49) iken 1928/29 eğitim yılında toplam 59.882 öğrenci içinde Türk öğrencilerin sayısı 5.994 (% 10.01) idi.[119]

1931 yılında Vardar Banovinasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 70.80 idi. Böylelikle okuma yazma sorununun halledilmesi için "Analfabe" okuma yazma kursları düzenlenmiştir[120].

Derslerin işleneceği okul binaları problemi de büyük sıkıntı yaratıyordu. Öğrencilere ders vermek maksadıyla evler, kiliseler, kahvehaneler ve Türklerden kalan meyhaneler, vakıf ve kamu binaları zaruretten dolayı okul olarak kullanılmıştır.

1.3.8.2. Müfredat

1922 yılında Eğitim Bakanı milli şuurun yükselmesi amacıyla bazı önlemlerin alınması gerektiğini açıklamıştır. Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Sırp Dili ve Edebiyatı Derslerine özel bir şekilde önem verilmesi üzerine bunların Ders Müfredatına eklenmesi kararı alınmıştır. Alınan başka önemli bir karar uayarınca öğrencilerde Bulgar halkına karşı bir nefret duygusu uyandırma siyaseti de güdülmüştür.

İlkokulların ders programlarında yer alan dersler ve haftalık saatleri[121]

Dersin Adı	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	Toplam
Din Dersi	2	2	2	2	8
Sırp Dili	8	8	6	6	28
Sırp Tarihi ve Coğrafyası			3	4	7

[119] Marija Jovanovic, *a.g.e*, s. 208.
[120] Vladan Jovanovic, *a.g.e*, s. 410.
[121] Jovanovic Marija, *a.g.e*., s. 300.

Doğayı Tanıma			3	3	6
Resim ve G.yazı	2	2	2	2	8
El İşi.	2	2	2	2	8
Müzik	2	2	2	2	8
Jimnastik	2	2	2	2	8

Sırp Dili dersi, okulların ders müfredatlarında adeta domine edilmiştir. Haftada en çok bu ders işlenmiştir. 1 ve 2. sınıfta 8'er saat, 3. ve 4. sınıfta ise 6'şar saat Sırp Dili üzerine ders verilmiştir. Sırp Dili dersinde öğrencilerin yazılı, sözlü ve edebi dili anlama ve estetik bir şekilde konuşmaları hedeflenmiştir. Dolayısıyla milli hislerin güçlenmesi hedefi üzerinde durulmuştur.

Sırp Tarihi dersi ile de Sırp milletinin geçmişiyle beraber milli duyguları kuvvetlendirmek amaçlanmıştır. Böylece Sırp Hükümeti Makedonya'da yaşayan halkları kendi kültüründen uzak tutup Sırp kimliğine bağlanmalarını hedeflemiştir.[122] Bu kararın alınmasındaki en önemli amaç okullardaki gençlik ve onların ebeveynlerine yaşadıkları devletin ve milletin Bulgar halkıyla yakından uzaktan hiç bir ilgisinin olmadığını anlatmaktı. Krallık Yugoslavyası döneminde de okullardaki bütün ders ve müfredat programlarında çocuklarda Bulgaristan ve Bulgar halkına karşı kin ve nefret uyandırma siyaseti izlenmiştir. Bulgaristan'ın Sofya List Gazetesinin verdiği habere göre (Aralık 1932), Sırpçayı düzgün konuşamayan bir öğrenciye öğretmeni tarafından fiziki şiddet uygulanmıştı. Bir başka Bulgar gazetesi olan "Sofya Zaga"nın haberine göre bütün öğrenciler Sırp öğretmenlerinin kötü muamelesine maruz kalmıştı [123].

Gostivar şehrinde okul arşivlerinde yaptığımız araştırmalar sonucunda SHS Krallığı dönemine ait bazı müfredatları görme imkânımız oldu. Bu belgelerde Kalkandelen bölgesinin Gostivar kazasının Zdunje köyünde 1926 yılından başlayarak

[122] Marija Jovanovic, *a.g.e*., s. 96.
[123] Tarafımdan ulaşılan bu ve eğitim konusu ile ilgili diğer bilgiler, bir Sırp tarihçi olan Vladan Jovanovic'in doktora tezinde tarafsız bir şekilde yaptığı araştırmalarda ortaya konulmaktadır. Anlatılanları göz önünde bulundurduğumuzda Krallık Yugoslavyası Devlet Yönetimi'nin gayri Sırp milletlere nasıl davrandığını ve asimilasyon ile zulüm politikası yürüttüklerini açık bir şekilde görmekteyiz, Vladan Jovanovic, *a.g.e*, s. 423.

1941 yılına kadar bir ilkokula ait ve okuldaki öğrencilerin bilgileri ve ders programını inceleme fırsatımız oldu.

1918 – 1929 yılları arasında Türk kökenli öğrencilerin soyadlarına ek olarak "–eviç" ekinin katıldığı ve 1934/35 yılı itibarı ile öğrencilerin dini ve milli mensubiyetinin belirtildiği görülmüştür. Türk çocuklarının Sırpçayı öğrenmeleri için hazırlık sınıfları oluşturulmuştur.

1924/25 ile 1934/35 Yıllarında İlkokulda Okutulan Dersler [124]

Hazırlık Sınıfı	**Birinci Sınıf**	**İkinci Sınıf**	**Üçüncü Sınıf**	**Dördüncü Sınıf**
Sırpça	Hristiyanlık	Hristiyanlık	Hristiyanlık	Hristiyanlık
Beden Eğitimi	Sırpça	Sırpça	Sırpça	Sırpça
	Matematik	Matematik	Matematik	Matematik
	Güzel Yazı	Coğrafya	Sırp Tarihi	Sırp Tarihi
	Resim	Güzel Yazı	Coğrafya	Coğrafya
	Müzik	Resim	İnsanı Tanıma	İnsanı Tanıma
	Beden Eğitimi	Müzik	Güzel Yazı	Güzel Yazı
		Beden Eğitimi	Resim	Resim
			Müzik	Müzik
			Beden Eğitimi	Beden Eğitimi

1936/37 – 1940/41 Egitim Öğretim Yıllarındaki Ders Programları[125]

Birinci Sınıf	**İkinci Sınıf**	**Üçüncü Sınıf**	**Dördüncü Sınıf**
Sırpça-Hırvatça	Sırpça Hırvatça	Sırpça Hırvatça	Sırpça Hırvatça
Matematik	Coğrafya	Halk Tarihi	Din Dersi
Pratik Bilgiler	Pratik bilgiler	Coğrafya	Tarih
Halk Motifi-Elişi	Halk Motifi- Elişi	Matematik	Coğrafya
Resim	Resim	Doğayı Tanıma	Matematik

[124] *Zduyne İlkokulu Yıllık Okul Bülteni*, Yukarı Polog Bölgesi, SHS Krallığı, 1 Ocak 1923.
[125] *Zduyne Devlet Halk İlkokulu, Yıllık Halk Bülteni*, Kalkandelen Bölgesi, Vardar Banovinası, Yugoslavya Krallığı, 1 Eylül 1936.

Müzik	Güzel Yazı	Hijyen- Temizlik	Doğayı Tanıma
	Beden Eğitimi	Aile Bilgisi	Hijyen – Temizlik
		Elişleri	Aile Bilgisi
		Resim	El İşleri
		Müzik	Resim
		Beden Eğitimi	Müzik
			Beden Eğitimi

Yugoslavya Krallığı'nda başlangıçta yani 1918'den 1936'ya kadar 1-4 sınıftaki öğrencilere aynı müfredat uygulanmıştır. 1936/37 eğitim öğretim yılından itibaren müfredatın değiştiğini ve Sırp himayesinin kalktığını görmekteyiz. İlk dönemde Sırp Dili ile Sırp Tarihi bütün öğrencilere okutulurken ikinci safhada Sırpçanın yerine Sırpça –Hırvatça, Sırp Tarihi yerine ise Halk Tarihi dersleri müfredata eklenmiştir.

1936/37 eğitim öğretim yılı itibarı ile öğretmenlere devlet tarafından gönderilen günlüklerde – çalışma programlarında öğrencilerin adı ve soyadı – baba adı– doğum tarihi– din ve milliyetlerini belirten kısımlar bulunmaktaydı. Türk çocuklarının kendilerini rahatlıkla Türk olarak ifade edebilme hürriyeti vardı, fakat kendi anadillerinde eğitim hakkına sahip değillerdi.

1.3.8.3. Ders İçerikleri

Yugoslavya Krallığı'nda ilkokullarda okutulan 17 dersten konumuz açısından bizi ilgilendirenlerin içerikleri şöyleydi:

Hristiyanlık Bilimi: Dersin amacı çocuklarda dini duyguları yükseltmek üzere kurulmuş bir sistemden ibaretti. Birinci sınıfta Hristiyanlık dininin duaları, ikinci sınıfta ise Patriklik konuları ele alınmıştır.

Sırp Dili: Dersin amacı milli ve dini şuuru geliştirmekti. Sırp Dili dersi titiz bir biçimde öğrencilere aktarılmıştır. Birinci ve ikinci sınıfta harfler ve yazma – okuma ve halk şarkıları öğretilmekteydi. Üçüncü sınıfta ise milli şarkı ve şiirler öğretilmekteydi. Şarkı ve şiirlerin büyük bir bölümü Kosova hakkındaki şarkı ve şiirlerden oluşuyordu. Dördüncü sınıfta ise Güzel Yazı ve ezber fonksiyonları

geliştirilmekteydi. Ek olarak halk şarkılarını öğreterek çocukların milli duyguları geliştirilmekteydi. Bu husus devletin temel hedeflerinden biri olmuştur.

Sırp – Hırvat – Sloven Tarihi: Bu ders 3 ve 4. sınıflarda görülüyordu. Tarih derslerinde amaç: "Devletin hedefi öğrencilere tarih öğretmek değil bilakis Krala ve yaşadığı devlete ve devlet uğruna savaşan yiğitlere ve devlete karşı bir sevgi uyandırmak[126]" olarak verilmektedir. Tarih dersleri üzerinden çocuklara psikolojik baskı yaptıkları açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Buradaki gâyenin gayri Sırp çocukların üzerinde Sırp milli duygularını aşılamak olduğu görülmektedir. Üçüncü sınıftaki derslerde konular eski Sırp yerleşim yerlerinden başlayarak Sırp devletinin Türk İmparatorluğu himayesine girmesiyle son bulmaktadır. Dördüncü sınıfta ise ilk Sırp ayaklanmalarından başlayarak (1821) Balkan Savaşları'na kadarki dönem hakkında dersler işlenmiştir.

Coğrafya: Üçüncü ve dördüncü sınıflarda okutulmaktaydı. Dersin amacı öğrencilere yaşadıkları coğrafyayı yani devleti sevdirme, Sırp tarihçinin ifadesiyle söylemek gerekirse aşık etme gayretinde bulunmuşlardır. Üçüncü sınıfta bölgenin yolları ve haritası ile devlet sembolleri öğretilmiştir. Dördüncü sınıfta ise kamu kurumları hakkında bilgiler verilmiştir.

Müzik: Bu derste genellikle çocuklara Kilise müzikleri okutulmuştur. Bu dersteki en büyük sorun ise birçok çocuğun Yugoslavya Krallığı'nın Milli Marşı'nı bilmemesiydi. [127]

Korospendacija Dersi: Sadece dördüncü sınıflar için müfredatta yer alıyordu. Bu derste yazı kuralları, dilekçe, mektup ve adres belirtme ve şikâyette bulunma gibi hususlar öğretiliyordu. Bu ders aracılığı ile öğrencilere devlet kurumlarında sistemin nasıl işlediği anlatılmaktaydı. Memnun olmadıkları herhangi bir husus ile karşı karşıya kalırlarsa hangi yollara başvuracakları anlatılmaktaydı. [128]

---

[126] Vladan Jovanovic, *a.g.e*, s. 423-424.
[127] Jovanovic Vladan, *Cija je Skola*, Toga je Makedonija,www.pescanik.net,(08.08.2013).
[128] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*., s. 311-312.

Yukarıda bahsi geçen tüm bilgilerden çıkarabileceğimiz sonuç bütün eğitim sisteminin amacının öğrencilerde devlete karşı bir sevgi aşılama ve devlete sadık bireyler yetiştirmek olduğudur. Çocukları kendi saflarına katmak için eğitim sistemini bir silah gibi kullanmışlardır. Eğitim üzerinden milli bilinci yükseltmek amacı gütmüşlerdir.

1.3.8.4. Kral Alexander Medresesi

SHS Krallığı'ndaki güney bölgelerin (Bosna, Makedonya, Kosova ve Sancak) Müslümanlarının siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan diğer bölgelere kıyasla daha geri kalmış olması bu medresenin açılmasının en önemli nedenini oluşturmuştur. Dönemin yönetimi baskıcı bir siyasetle hiçbir şeyin gerçekleşmesinin mümkün olmayacağını fark ederek Müslümanlara bazı haklarını kısmen de olsa vermeye başlanmıştır.

Bu medresenin kurulması kararı 28 Nisan 1928 tarihinde alınmıştır. Okulun müfredatı Belgrad'da Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmaktaydı. Medresenin eğitim dili Sırpça-Hırvatça idi. Medresede görev yapan eğitimciler Belgrad ve Saraybosna üniversitelerinde görev yapmış akademisyenlerdi.

Lise düzeyinde olan bu okulun plân ve programına göre, lise plânında yer alan bütün dersler bu medresede okutulmaktaydı. Mezun olan öğrenciler ise eğitimlerini herhangi bir üniversitenin fakültesinde devam ettirme imkânına sahipti. Bu okulda Sırp milliyetçiliği ve vatanseverliğine özen gösterilmiştir[129].

Kral Alexander Karagjorgjeviç'in bu medresenin açılışı ile ilgili bizzat imzaladığı kanun maddesinde, okulun asıl amacının "Milli ve dini bakımdan Karagjorgjeviç "tacına", yani hanedanına ve rejimine sadık olan kadrolar yetiştirmek olduğu vurgulanmaktadır[130]. Marija Jovanovic'e göre bu medrese SHS Krallığı Din Birliği inisiyatifiyle kurulmuştur. Özellikle Din İşleri Bakanlığına bağlı Müslümanlardan sorumlu olan görevlilerin girişimleriyle medrese kurulmuştur.

---

[129] Mustafa Memiç,"UceniciVelike Medrese i Revolocija", *Novo Pazaraki Zbornik*, S:6, 1982, s. 77.
[130] Hasan Hamdi, *a.g.e.*, s. 40.

Medrese orta dereceli mesleki din okulu mahiyetindeydi. Medresenin hedefleri arasında, İslam dinini öğreten imamlık görevini yerine getirecek nesiller yetiştirmekti. Bunun yanı sıra İslam ilahiyatı üzerine eğitim veren fakülte ve yüksek İslam şeriat okullarına öğrenci gönderme okulun hedefleri arasındaydı. İslam dinine mensup olan halkın eğitim ve bilgi seviyesini yükseltmek gibi amaçları da vardı.[131]

1925-1940 yılları arasında medreseden 8 nesil mezun olmuştur. İlk dönemde mezun olan talebelerin büyük bir kısmı Hukuk Fakültesine kayıt yaptırmışlardır. Daha sonraki yıllarda başka fakülteleri seçenler olmuştur. O dönemde Üsküp Vakfı, yükseköğrenim gören öğrencilere burs vermiştir. 1937/38 öğretim yılında 136 öğrenciye burs imkanı sağlanmıştır.

Okula ilk başlayan nesil ise 1925/26 yılında öğrenim görmeye başlamıştır. İlk eğitim yılında okulda 58 öğrenci mevcuttu. SHS Krallığı'nda, İslam Dini Birliği bu medresenin açılmasına karşı çıkmıştır. Bunun sebebi açık ve netti; Müslüman tebaa evlatlarını Sırpların hâkimiyetindeki mekteplere göndermek istemiyorlardı. İslam Dini Birliğinin bu propagandasından sonra okuldaki öğrenci sayılarında büyük düşüş görülmüştür. Bu medresede Türk, Arnavut ve Boşnak çocukları eğitim görmüştür. Öğrenci sayıları milliyetlere ayrıldığında medresedeki Türk öğrenci sayısı % 10 civarındaydı. Medresenin müfredatına baktığımız zaman genel müfredatta 28 ders mevcut idi. 28 dersten 9'u İslam Dini ile alakalı derslerdi. Bunlardan en önemlileri ise İslam Tarihi, Şeriat Hukuku ve İslam Geleneği dersleriydi.

Bu medrese aracılığı ile Sırp yönetimi kısa süre zarfında, camilerde görev yapacak Müslüman din adamları yetiştirmiştir. Yetiştirilen imamların Vardar Makedonyası'nın her tarafına atamaları gerçekleşmiştir. Böylelikle camilerdeki imam kadrosu ihtiyacı bu medrese aracılığı ile halledilmiştir.

Medrese programında dil dersleri de mevcuttu; Arapça, Türkçe, Sırpça-Hırvatça, Fransızca, Almanca ve Latince. Devletin ortaokullarında işlenen Tarih, Coğrafya, Fizik, Kimya, Matematik, Sağlık Bilgisi, Felsefe, Resim, Müzik ve Beden Eğitimi gibi bazı dersler de bu medresede okutulmuştur. Medresenin Müdürlüğü'nü

[131] Jovanovic Vladan, *a.g.e*, s. 431.

Ahmed Mehmedbasic yapmıştır. SHS Krallığı içerisinde beş yabancı dil öğreten tek okul olma özelliğine sahipti. Okulda eğitimi verilen diller: Fransızca, Almanca, Latince, Arapça ve Türkçe olarak sıralanmaktadır. Kısa süreliğine Farsça dersi de verilmiştir.[132] Kral Alexander Medresesi, Vardar Makedonya'sı bölgesinde en önemli ve en aktif okullardan biri olma özelliği taşımaktaydı.

1926 – 1941 yılları arasında 269 öğrenci medreseden uzaklaştırılmış ya da kendi isteği ile ayrılmıştır. 1941 yılı Mart ayı itibarı ile Medreseyi toplam 190 öğrenci bitirerek mezun olmuştur[133]. Medresede öğrencilerin başarı durumları oldukça iyiydi. Örneğin anılan yılda sınıfta kalanların oranı % 2 civarındaydı[134].

Medresede ders veren eğitimcilerin seçiminde en önemli kriter devlete karşı sadakat ve bağlılıklarıydı. 1931 yazında Üsküp'teki Arnavut konsolosunun girişimiyle Tiran'dan Arnavutça kitaplar getirilerek medrese öğrencilerine dağıtılmıştır. Bu olaydan sonra medrese Devlet Güvenlik Güçleri denetimi altına girmiştir.

Mart 1936 tarihinde medresenin idarecilerinden Fetah Yaşareviç Arnavut öğrenciler başarı göstermedikleri halde sınavlardan geçer not aldıkları ve Üsküp'teki Arnavut Konsolosu ile yakın ilişkileri olduğu gerekçesiyle görevden alınmıştır. Böylelikle yukarıdaki gelişmelerden hareketle medresenin tamamen devlet kontrolünde olduğu söylenebilir. Öğrencilerin bile devlete karşı sadakatli olmaları göz önünde bulundurulmuştur[135].

Medrese kurulduğu zaman eğitim hususunda Müslüman ahalinin büyük beklentileri vardı. Aradan geçen yıllar içinde Müslüman ahalinin umdukları – amaçladıkları eğitim alanındaki ilerlemeler kesinlikle gerçekleşmemiştir. Müslüman ahali medreseden memnun değildi. Tek cümle ile özetlemek gerekirse; Türk ve Müslümanların eğitim öğretim alanında ilerlemesi her yönden kısıtlanmış ya da

[132] Vladan Jovanovic, a.g.e, s.433.
[133]Memiç,"UceniciVelike Medrese i Revolocija",s.81.
[134] Vladan Jovanovic, *a.g.e*, s. 432.
[135] Vladan Jovanovic, *a.g.e*, s. 433.

engellenmişti. Türk çocukların eğitimde başarılı olmasına, eğitim seviyesinin yükselmesine bilinçli olarak izin verilmediği açıkça görülmektedir. [136]

1.3.9. Agrar Reformu ve Kolonizasyon

Sırpça'da Agrar – tarım anlamına gelmektedir. Balkan Savaşları'ndan sonra bölgeyi yöneten Sırp idareciler kurtarılmış bölgeler bahanesiyle Makedonya bölgesinde kolonizasyon gerçekleştirmeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile bu süreç durmuş fakat SHS Krallığı'nın kuruluşu ile tekrar kaldıkları yerden devam etmeye karar vermişlerdir.

Makedonyadaki Fransa Konsolosluğunun verdiği bilgilere göre bütün Makedonya topraklarının % 20 – 60'lık bölümüne Türk beyleri sahipti. Makedonya'daki Türk toplumu 550.000 hektar toprağa sahipti. Bu toprakların tapuları Osmanlı döneminde verilmişti. Her Türk ailesine 600 dönüm toprak düşüyordu. Türk beylerinin ülke toprakları genelinde büyük bir himayesi vardı ancak Sırp Hükümeti bunu hazmedememiş ve Müslümanlara ait bu arazileri kamulaştırarak devlete devretme gibi girişimlerde bulunulmuştur.

Sırp devleti tarafından halledilmemiş bir konu olarak yorumlanan bu meseleyi kökten halletmek için yeni devlet meseleyi kendi menfaatleri doğrultusunda çözüme kavuşturmak amacıyla reform niteliğinde Mayıs 1919'dan Ağustos 1920'ye kadar 4 Kanun çıkarmıştır.

Makedonya'nın demografik yapısını değiştirmek amacıyla Vardar Makedonyası'na, Sırbistan ve Karadağ'dan Sırplar getirilmiştir. Sistematik kolonizasyon siyaseti yürütülmüştür. Sırp Devleti, Vardar Makedoyası'nda hâkimiyeti elinde tutmak için demografik yapıyı değiştirme amacı gütmüştür. 25 Şubat 1919 tarihinde Kral Alexander Karagjorgjevic, SHS Krallığı'nın ilk meclis oturumunda Agrar reformunun bir an önce uygulamaya konulması talimatını vermiştir. Son

[136] Marija Jovanovic, *a.g.e.*, s. 247.

kanunla birlikte Türk çiftçilerden, devlete vergi vermeleri ve ilaveten ekim zamanında ayrıca devlete ek bir ödeme yapmaları şartı getirilmiştir. [137]

27 Şubat 1919 tarihinde Agrar reformu için 18 Mayıs 1922 tarihinde ise kolonizasyon için karar çıkmıştır. Güney Sırbistan'a, Sırpları getirtmek amacıyla buraya gelmek isteyen Sırplara büyük ayrıcalıklar tanınmıştır. Devlete hiç bir vergi vermeyip bütün vergilerden muaf tutulacaklardı. Makedonya'da Agrar reformuna, Ustrumca, Üsküp, Iştip, Negotino ve Manastır şehirleri dâhil edilmiştir. Bu bölgelerde Türklerin bıraktıkları ev, mal ve topraklar kanun kapsamına alınmıştır. Buraya göç etmek isteyecek Sırpların ilk önce Tarım Bakanlığı'na dilekçe vermeleri gerekiyordu. Üsküp'te 6.2 hektar, Kumanova'da 7.2 hektar, Tikveş'te 13.7 hektar, Bregalnica'da 8.7, Manastır'da 7.3 hektar arazi bu kanun dâhilinde Sırpların gelebilmesi için ayrılmıştır. Buraya gelecek olan Sırp aileleri ise toprağa para vermeyecek, Sırbistan ve Karadağ'dan gelecek olan Sırpların yol masrafları devlet tarafından karşılanacaktır. Gümrüklerde ise yanlarında taşıyacakları eşyalar için Gümrük Vergisinden muaf tutulacaklardır. [138]

24 Eylül 1919 tarihinde güneye doğru göç hareketlerinin başlaması yönünde karar alınmıştır. 1922 yılında güneye doğru kolonizasyon hususunda kanun yürürlüğe girmiştir. Bu konuda öncelik savaşlarda yer almış olanlara tanınmıştı. SHS için savaşan kişiler bu kapsamdaydı. Bu işlemler hususi olarak kurulan Agrar – Tarım Bakanlığı tarafından yürütülmüştür. Makedonya'ya, Sırbistan, Karadağ, Hersek ve Dalmaçya bölgelerindeki Sırplar getirilmiştir. Bütün Makedonya topraklarından, Agrar reformuna göre toprakların % 44'ü kolonizasyon için ayrılmıştı. 1919 – 1941 yılları arasında Makedonya'ya 4325 aile gelmiştir. Sırp askerler, çetnikler bu konuda en büyük payı kendilerine ayırmıştır. Bunların dışında avukatlar ve devlet görevlileri bu imkandan yararlanan zümre idi. [139]

[137] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*., s. 208-209.
[138] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*., s. 124-126.
[139] Mihajlo Minoski, *Makedonija i Srbija 1878-1944*, Skopje, 2010, s. 295-299.

1.3.10. Sırp Hırvat Sloven Krallığında Türklerde Basın

Türklerin Basın işleri ile uğraşması Balkan Savaşları'ndan sonra tamamen kesintiye uğramıştır. Bölgenin yeni yöneticileri değil Türkçe gazete veya dergi, Türk kelimesini bile duymaya tahammül edemiyordu. Balkan Harbinden I. Dünya Savaşı'na kadar süren kötü dönem yüzünden bu bölgedeki Türk basını tam anlamıyla felce uğramıştır[140].

Yugoslavya'daki Türk basın tarihi hakkında çok az kişi tarafından araştırılma yapılmıştır. İsmail Eren ve Gligor Todorovski tarafından kaleme alınan yazılar bu konu hakkında en önemli çalışmalardır. 1918 – 1941 yılları arasında neşrolunan gazete ve dergi konusunda en geniş kapsamlı araştırma – incelemeyi İsmail Eren yapmıştır. Ekim 1966 yılında "Sesler" Aylık Toplum Sanat Dergisinde yayımlanan "Yugoslav Topraklarında Türkçe Basın" başlıklı makalesinde kendi yazdıklarına göre bu çalışmayı 6 yıllık bir süreçte hazırlamıştır. Türkiye ve Yugoslavya'nın kütüphanelerinde bulunan gazete ve dergi koleksiyonlarını ve Türk, Sırp, Makedon ve Bulgar basınını da incelemiştir.

1918 yılında yeni kurulan birinci Yugoslavya'da azınlık olarak Türkler kuruluşun ilk yıllarında tanınan bazı siyasi haklardan yararlanmış ve Türk basınında yavaş yavaş hareketlenmeler başlamıştır.

SHS Krallığında Sırp Hükümeti'nin özel bir hedefi var idi. SHS Krallığında yaşayan Türkleri, Yugoslavya Komünist Partisine karşı seferber etme niyetindeydi. Türk toplumunda komünizme karşı bir bilinç yaratmak için Türkçe gazetelerin çıkmasına izin verilmiştir. Sırp burjuvazisi, amaç ve gayelerini halk nezdinde daha hızlı bir şekilde yaymak amacıyla, Büyük Sırp hegemonyasının milli baskı düzenini destekleyen, Türkçe bir kaç gazete de çıkarmıştır. Bu çıkarılan gazetelerin tek görevi, Türk halkını diğer halklardan ayırmaktır. Tek vazifeleri Türkler ile diğer halklar arasında kutuplaştırma yaratmaktır.

---

[140] Kaya Fahri,"Makedonya'da Türkçe Yayın Hayatı", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, 20 – 24 Nisan 1998*, TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 251.

Türkçe basılan gazetelerde, seçim dönemlerinde hoca ve müftüler üzerinden Türk halkına oylarını Sırp Burjuvazisini temsil eden partilerine Radikal yada Demokratlara vermeleri yönünde çağrıda bulunmuşlardır. Kararlar Radikal ile Cemiyet yetkilileri arasında hazırlanmakla birlikte bu kararların ulema tarafından İstanbul'dan gelen talimat doğrultusunda alındığını dile getirmişlerdir. [141] Yayınlanan bu gazetelerde Türklerin ekonomi, tarih, siyaset ve kültür hayatlarına ait haberlere rastlamak mümkündür[142].

Sırp- Hırvat-Sloven Krallığı'nın kuruluşundan II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan dönemde (1919-1941) Yugoslavya coğrafyasının Makedonya bölgesinde ya da o dönemdeki ismi ile Vardar banovinasında yayınlanan Türkçe gazeteleri yıllara göre şöyle sırlamak mümkündür:

1.3.10.1. Uhuvvet

Kardeşlik anlamına gelir. 1919 yılında çıkmaya başlamıştır. Gazetenin sloganı *"Müslümanların enteresleri için hizmet eden Müslümanların bağımsız haftalık gazetesi*" olmuştur. Gazetenin sahibi Halil Kâzım idi. Baş muhabirlik vazifesini A. Kemal yapıyordu. Toplamda 12 sayı çıkan bu gazetenin son sayısı 3 Ekim 1919 tarihinde basılmıştır. Gazete Üsküp'te basılmaktaydı.

1.3.10.2. Rehber

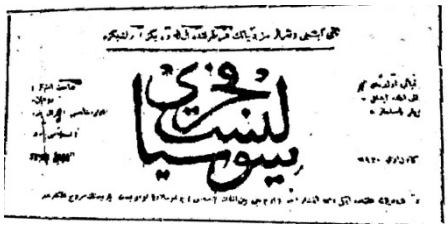
Bu gazetenin sloganı *"Müslümanların entereslerinde olan bağımsız bir gazetedir."* Gazete haftada iki defa Salı ve Cuma günü yayınlanıyordu. Gazetenin sahibi Kazım Emin'di. Baş muhabir A. Kemal sorumlu yazarı ise A. Basri'ydi. Gazete sadece 1920 yılında yayınlanıp 14. sayısında kapanmıştır[143].

---

[141] .., *a.g.m.*, s. 4.
[142] Çelik Bilgin, *a.g.e.*, s. 96.
[143] Kaya Fahri, *a.g.m.*, s. 253.

1.3.10.3. Sosyalist Fecri

7-8 Ocak 1920 yılındaki ilk eyalet konferansında o zamana kadar Sırpça basılan bu gazetenin Türkçe olarak da basılmasına karar verilmiştir.



Gazetenin Logosu

20 Ağustos 1920 tarihinden sonra yayınlanmaya başlamıştır. Bu gazetenin 12. sayısında basımı durdurulmuştur. Sorumlu yazar görevini Duşan Çekiç yürütüyordu. Yasaklandıktan sonra gazetenin arşivine polis el koymuştur. Sosyalist Fecri gazetesi Makedonya ile eski Sırbistan bölgesinde yaşayan Türk ve diğer Müslüman azınlıkların haklarını ve eşitliklerini (fakir olan Türk ahalisinin) zengin olan ağa ve beyler ile "Cemiyet" Fırkasından kurtulmaları hususunda çok yardımda bulunmuştur. Bu gazete zengin olan kişilerin iç yüzünü meydana çıkararak büyük bir gerçeği ortaya koymuştur.

Komünist Parti kendi yayın organı olan Sosyalist Fecri gazetesini kendi iddia ve gayelerini Türk halkına yaymak amacı ile Türkçe olarak da basmaya karar vermiştir. Gazete Türk işçileri arasında büyük yankı uyandırmıştır. Gazete ilk defa 10 Eylül 1920 tarihinde Türkçe basılmıştır. Sosyalist Fecri Gazetesinin 1920 yılında toplam 12 sayısı çıkmıştır. Bu gazete Türk işçilerinin seslerinin duyulmasında büyük bir rol oynamıştır.

En çok üzerinde durulan husus ise Cemiyet Fırkasının zenginler tarafından yönetilen bir parti olduğu ve idarede bulunan şahısların kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda çalıştıkları iddiasıydı. Vidovdan Anayasa'sının geçmesi için verdikleri

destekten bahsetmiştir. Böylelikle yayınlanan bu haberlerin etkisiyle Türk işçileri Cemiyetten yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamışlardır. [144]

Sosyalist Fecri, Hükümet karşıtı politikalarını sürdürmeye devam etmiştir. Örnek olarak; 1.10.1920 tarihli ve 4 numaralı baskısında Gostivar'dan gelen bir mektubu yayınlamıştır. Bu mektupta Kocacık köyünden olan Hacı Hüseyin Yahya'nın vahşice öldürülmesini anlatmış ve Gostivar'daki halkın jandarma güçleri tarafından zulüm ve eziyete maruz kaldığını açıklamıştır. 28 Kasım 1920'de yapılan Parlamento seçimleri hakkında Komünist Partiye (Türklere ve Müslümanlara adil davrandıklarını belirterek) oy vermelerini istemiştir[145].

1.3.10.4. Hak

En uzun süreli çıkan gazetedir. SHS Müslümanlarının siyasi teşkilatı "Cemiyet"in organı olarak Makedonya Kosova ve Sancak'ta Müslümanlar arasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Hak Gazetesinin sahibi Halit Aydın, Türklerin Yugoslavya'da birleşmesi uğruna çeşitli faaliyetlere katılmıştır. Müdürü Fahri Gulbegovic, Sırbistan ordusunun saflarında savaşmıştır. Genel yayın yönetmeni Hasan Sabri Vranja idi. Vladan Jovanovic'in verdiği bilgiye göre bu şahıs Sırp devlet menfaatleri açısından tehlike arz eden bir şahıstı. Gazetetenin başlığı Sırpça ve Fransızca da yazılıdır. Sloganı; "*Cenup Müslümanları Teşkilatının vasıta-i neşir ve efkârıdır".* 522 sayısından yani 8 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Çarşamba dışında her gün yayınlanmıştır. Üsküp'te basılmıştır. 15. yüzyılın ikinci yarısından inşa edilen Burmalı Camiini yıkmak isteyen hükümeti sert bir yazı ile eleştirdiği için ve 19 Kasım 1924 tarihinde 938 sayısındaki giriş yazısı sebebi ile kapatılmıştır. Giriş yazısı ise "Rüşvet devri" başlığı altında devlete suçlama yöneltmiştir. [146]

---

[144]Todorovski Gligor, *a.g.m.*,s. 53.
[145]Gligorovski Todor, " 1918 – 1929 kadar Üsküp'te çıkan Türkçe gazeteler", *Birlik,* Üsküp, 1 Kasım 1962, s. 8.
[146] Yıllara göre çıkan sayıları şöyledir: Yıl 1 sayı 1, 23 Şubat 1920 — sayı 138, 31 Aralık 1920, Yıl 2 sayı 139, 1 Ocak 1921 — sayı 267, 1 Aralık 1921, Yıl 3 sayı 268, 1 Ocak 1922 — sayı 445, 31 Aralık 1922, Yıl 4 sayı 446, 1 Ocak 1923, — sayı 694, 31 Aralık 1923, Yıl 5 sayı 695, 1 Ocak 1924 — sayı 956, 11 Aralık 1924, Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*, s. 345.

Hak Yolu ve Mücahede adlarıyla çıkan gazeteler ise bu gazetenin devamıdır, fakat onların da ömrü uzun sürmemiştir.

1.3.10.5. Mücahede

Gazete 29 Ocak 1925 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır. Sahibi Nastas Petrovic, müdürü ise H. Sabri'ydi. Üsküp'ün "Krajnicanats" matbaasında basılmıştır. Başlığın adı ve tarihi kiril harfleriyle de yazılmıştır.

1.3.10.6. Hak Yolu

26 Ocak 1925 tarihinde basılmaya başlayan bu gazetenin sahibi Nastas Petrovic'tir. Müdürlük görevini ise H. Sabri yapmıştır. Üsküp'ün "Krajnicanats matbaasında basılan bu gazetenin sloganı ise; *"Pazartesiden maada her gün intişar eden siyasi ve içtimai Türkçe gazetedir"* şeklindedir. Elde bulunan son sayısı 3 Şubat 1925 tarihinde basılmıştır[147].

1.3.10.7. Yeni Vakit

4 Ağustos 1925 tarihinde ilk defa basılan bu gazetenin sahibi ve Baş muhabiri Smailagic Yusuf Ziya'dır. Gazetenin müdürü ise İbrahim Hilmi'di. Üsküp'ün "Bratsvo" matbaasında basılan gazetenin sloganı *"Salı ve Cuma günleri neşrolunur ilmi, içtimai, edebi, müstakil gazete'dir"* [148]

1.3.10.8. Saday-ı Millet

Gazetenin Sloganı, *"Cumartesi ve Çarşamba günleri neşrolunur, menafi-i İslamiyeyse hadim siyasi, içtimai, iktisadi müstakil gazetedir"* şeklindedir. Gazetenin sahibi ve baş muhabiri Alexander Bukvic'tir. Heyeti tahririyesi ise İslam

[147] Eren İsmail,"Yugoslav Topraklarında Türkçe Basın", *Sesler Aylık Toplum-Sanat Dergisi*, S:9 (1966), s. 62.
[148] Kaya Fahri, *a.g.m.*, s. 255.

münevverlerinden bir gruptu. Üsküp'ün Bratsvo matbaasında basılan gazetenin 6 Ocakta ilan edilen diktatörlükten sonra basımına son verilmiştir[149].

1.3.10.9. Işık

Gazetenin sloganı "*Şimdilik Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri intişar eder"* şeklindedir. Cenubi Müslümanlarına mahsus siyasi, içtimai ve iktisadi gazetedir. Gazetenin sahibi ve müdürü: Avukat Dimitrije Anastasijevic- Taşula'dır. Heyeti Tahririye, Hüseyin Hüsnü ve Fevzi Hacıhamzic'den oluşmaktadır. Basım yeri Krajnicanats matbaasıdır. Başlığı Sırpça -Hırvatça dilinde de basılmıştır[150].

6 Ocak Diktatörlüğü ile beraber SHS Krallığı'nda bütün hürriyetler kısıtlanmış, dolayısıyla Türkçe yayınlanan gazeteler yada Yugoslavya'daki Türk basınına da büyük bir darbe indirilmiştir. Bu süre zarfında yapılan bütün girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır[151]. Ancak 1937 yılında İslam Cemaati yönetim organlarının seçimi arifesinde Üsküp'te Doğru Yol adında Türkçe – Sırpça bir gazete çıkarılmıştır.

1.3.10.10. Doğru Yol

Cuma günleri neşrolunurdu. İmam Maticar Cemiyetinin neşri efkârı, din ilim, içtimai gazetesidir. Yıl 1 sayı 11 9 Nisan 1937. Mesul müdürü Hafız Ramiz Palevats'tı. Baş muhabiri Süleyman Aşki'ydi. Gazete 4 sayfadan oluşuyordu. 2 sayfası Sırpça 2 sayfası da eski Türkçe yani Osmanlıcadan ibaretti. Yazarlar Halit Efendi, Zufer Music'ti (Sırpça bölüm sorumlusu).[152] 1918 – 1941 yılları arasında yayınlanan tüm gazeteler siyasi partilerin destekleriyle çıkarılmıştır. Dönemin Sırp Partileri bile kendi propagandalarını yapmaları maksadı ile Türkçe çıkan gazeteleri desteklemişlerdir.

---

[149] Yayın yılları ve sayıları şöyledir: Yıl 1 sayı, 1 25 Haziran 1927 — sayı 96, 26 Haziran 1928, Yıl 2 sayı 97, 3 Temmuz 1928 — sayı 110, 11 Ocak 1929, Eren İsmail, *a.g.m.,* s. 67.
[150] Yayın yılları ve sayıları şöyledir: Yıl 1 sayı 1 21 Temmuz 1927— sayı 131, 19 Temmuz 1928, Yıl 2 sayı 132 — 21 Temmuz 1928 — sayı 186, 1 Ocak 1929Eren İsmail, *a.g.m.,* s. 63.
[151] Emel Çavuşoğlu Osman, *a.g.e.,* s. 135.
[152] Eren İsmail,"Yugoslav Topraklarında Türkçe Basın", *Sesler Aylık Toplum-Sanat Dergisi,* S:20 (1967), s. 13-14.

Hak, Hak Yolu ve Mücaheden isimli gazeteler Müslümanların siyasi teşkilatı Cemiyet tarafından desteklenmiştir.

Sırp Radikal Partisi Sadayı Millet gazetesini, İşçi Partisi Sosyalist Fecri gazetesini, Demokratik Birliği ise Işık gazetesini desteklemişlerdir[153].

Sonuç olarak tespit ve araştırmalarımıza göre 1918 –1941 yılları arasında Yugoslavya'nın Vardar Banovinasında 11 Türkçe gazete neşr edilmiştir. Dönemin bütün şart ve durumunu göz önüne aldığımızda, Türk toplumunun her konuda girişken ve milli menfaatlerine son derece sahip çıktığını görüyoruz.

1.3.11. Türklerin Demografik Yapısı

Vardar Banovinası ya da Güney Sırbistan bölgesi dini milli ve kültürel açıdan çokkültürlü ve karmaşık bir yapıya sahipti. Osmanlı Devleti'nin bölgeye uzun zaman hükmetmesinden dolayı bölgede demografik farklılıklar meydana gelmiştir. Krallık Yugoslavyasın'da Türkler genellikle şehirlerde yaşamını sürdürmüşlerdir. 31 Ocak 1921 tarihinde gerçekleştirilen nüfus sayımında Güney Sırbistan bölgesinde (Makedonya, Sancak, Kosova ve Metohiya) 1.476.747 kişinin yaşadığı kaydedilmiştir. Bunların sayıları, 739.278 Ortodoks, 711.481 Müslüman, 18.306 Katolik, 5702 diğer şeklindedir. Bu bölgedeki Nüfus sayımına göre İslam dinine mensup kişilerin oranı % 48,2'tir. Nüfus sayımının sonuçları ise ülkedeki Türk-İslam kökenli ailelerin neden göçe zorlandıklarını en açık bir şekilde göstermektedir. Bunun sebebi bölge nüfusunun yarısının Müslümanlardan oluşmasıdır. [154]

Bu sayım belgelerine göre SHS Krallığı'nda Türk nüfusu 150.322 kişidir. Türk halkı azınlık statüsünde yer almıştır[155]. Makedonya'nın önemli şehirlerindeki Türk nüfusun sayısı: Üsküp – 26.341, Manastır – 18.007, Tikveş – 17.338,

[153] Eren İsmail, *a.g.m.*, s. 59.
[154] Vladan Jovanovic, *a.g.e*, s.120-122.
[155]BrankoPetranovic, *a.g.e.* s. 33.

Kalkandelen – 14.547, [156] Gostivar 3743, Veles 3718, Ohrid 3676, Prilep 3325, Kumanova 2916, İştip 2430[157] şeklindedir.

Yukarıdaki istatistikleri geçmiş sayımlar ile karşılaştırdığımızda ortaya büyük farklar çıkmaktadır. Yabancı devletlerin Osmanlı döneminde yaptığı sayımlarda Türklerin sayısı çok daha yüksektir, SHS Krallığı'ndaki sayımda ise bu sayı oldukça düşüktür. Bunun en büyük nedenlerinden birisi ise bölgedeki Sırp idarecilerin Türk varlığını asimile ve eritme çabalarıdır ve sayımlar gerçekleri yansıtmamaktadır.

1931 yılındaki nüfus sayımında konuşulan diller üzerinden milliyetlerin sayısı esas alınmıştır. Güvenlik Bakanlığının açıkladığı verilere göre "Resmi Sayım 1931" Vardar Banovinası ve Güney Sırbistan bölgesinde 353.000 Türk'ün yaşadığını açıklamıştır[158]. 1933 yılında gerçekleştirilen sayımlarda ise Vardar Banovinasında 1.618.058 kişinin yaşadığı kaydedilmiştir. Dini inançlarına nüfusun dağılımına baktığımızda Ortodokslar – 1.078.072, Müslümanlar - 517.282, Katolikler- 12.173, Yahudiler – 8124 kişiydi.

1.3.12. Göç

Balkan Yarımadasından Türkiye'ye doğru göçler, Osmanlı Devleti'nin Balkan Harbi'nde mağlup düşmesiyle başlamıştır. Osmanlı'nın çöküşüyle ise bu süreç tamamen hızlanmıştır.

Sırplar bölgede hâkimiyet kurdukları andan itibaren Türk halkına karşı olumsuz tavır takınmışlardır. Sırp yönetimin yürüttüğü Sırp milliyetçiliği ideolojisi bu bölgedeki etnik yapının değişmesine yol açmıştır. Bu yürütülen milliyetçilik ideolojisi

[156] *Definitivni Razultati Popisa Stanovnistva*, 31.Januara.1921, Beograd, s. 2.
[157] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*., s. 367.
[158] Vladan Jovanovic, *a.g.e*, s. 42.

bilinçli olarak yapılmıştır. Sırp tarihçilerin görüşlerine göre bu dönemde Makedonya Türklerinin sayısı 225 ile 620 bin arasındaydı. [159]

Ülkede Türklerin nüfusu gün geçtikçe azalıyordu ve bu sorunun birçok sebebi vardı; Türkçe eğitim veren okulların kapatılması, ekonomik durumlarının her gün kötüye gitmesi, dini ve milli kimliklerinin hedef alınması, soy isimlerinin değiştirilmesi Türklerin huzur ve refahını iyiden iyiye kaçırmıştır.

1921 yılında Devlet İstatistik Kurumunun verdiği bilgilere göre; Güney Sırbistan'da 1.474.560 kişi yaşıyordu. Türklerin sayısı %1,5 olarak kayıtlara geçmiştir. Dini açıdan bilgi vermek gerekirse toplam nüfusun %50'si Hristiyan, % 48'i İslam dini mensuplarıydı. Ancak Türk nüfusuna dair verilen rakamlar gerçekleri yansıtmamaktadır. Çünkü Devlet İstatistik Kurumu'ndan başka Sırp tarihçilerinin yaptığı çalışmaları araştırdığımız zaman önümüze farklı istatistiki veriler çıkmaktadır.

Sırp araştırmacı K. Sokolov 1921 yılında Makedonya'da % 67,6 Makedon, % 0,8 Sırp – Hırvat, % 13,9 Arnavut, % 14,9 Türk ve % 1,6 Romanın yaşadığını belirtmektedir. L. Sokolov'un verdiği rakamlarla Devlet İstatistik Kurumu'nun verdiği rakamlar kıyaslandığında ortaya büyük bir fark çıkmaktadır. Dolayısıyla Sırp Devleti'nin Türkleri sayısl olarak eritme gayreti içerisinde bulunduğu görülmektedir.

Güney Sırbistan bölgesi demografik açıdan çok etnikli bir yapıya sahipti. I. Balkan Savaşı'ndan sonra muazzam sayıda Türk bölgeyi terk etmiştir. Sırp tarihçi Vladan Jovanovic'e göre; Üsküp ve Povardarje bölgesini yani Doğu Makedonya bölgesini Türkler etnik ve demografik açıdan domine etmiştir. Demek oluyor ki Üsküp ve Doğu Makedonya'daki bütün şehirlerde diğer etnisitelerden, çok daha yüksek sayıda Türk nüfus yaşamaktaydı. Sırbistan Krallığı'nın bölgeye hâkim olmasıyla birlikte Türkler bölgeden kovulup yerlerine Hristiyan ahali yerleştirilmiştir. [160]

[159] Vladan Jovanovic, *a.g.e*, s. 106.
[160] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*, s. 45-48.

Makedonya'daki Türk toplumunu yakından ilgilendiren Türkleri kovarak yerlerine Hristiyan ahaliyi getirme siyasetini, Makedonya'dan ne kadar Türk'ün göç ettiğini ya da kaçtığını belge ve istatistiki sayılarla kanıtlamaya çalışacağız.

Balkan Savaşları ile Sırp yönetiminin ülkedeki Türk ve Müslüman halka karşı bir yıldırma ve bıktırma siyaseti yürüttüğünü demografik verilere bakarak detaylı bir şekilde anlamak mümkündür.

Gevgeliya şehrinde 1919 ile 1921 yılları arasında, yani 11 yıllık süreçte şehir nüfusunda % 46.2 oranında azalma görülmüştür. Manastır şehrinde % 41,2, Debre'de % 30.7, İştip'te % 26.9, Kalkandelen'de %24,7 oranlarında azalma görülmüştür. Böylelikle Türk nüfusunun hangi şartlarda baskılara maruz kalarak kaçtıklarını anlamak mümkündür. Bunlarsan başka Doyran şehri de askeri birlikler tarafından temellerine kadar yakılmıştır. 1910 – 1921 yılları arasında Sırp tarihçilerinin tahminlerine göre Güney Sırbistan'dan 60.770 kişi ülkeden ayrılmıştır. Bunların bir kısmı Balkan Savaşları'nda bir kısmı ise savaşlardan sonra uygulanan siyaset sebebiyle asırlar boyunca bulundukları yerleri terk etmeye mecbur kalmışlardır. [161]

1923 yılında Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının kurduğu yeni ve modern Türkiye, Makedonya Türklerinin de umut kapısı olmuştur. Böylelikle Sırp yönetiminin Türkleri eritme politikası sistematik bir şekilde sürdürülmüştür. Britanya'nın Belgrad Büyükelçiliği'nin verdiği rakamlara göre 1925 yılı itibari ile her ay Makedonya bölgesinden 4 ile 5 bin kişi Türkiye Cumhuriyetine göç etmekteydi.

1930'lu yılları ortasında TBMM Balkan ülkelerinden göçmen kabul edilmesi hakkında bir kanun kabul etmiştir. Dönemin Türk gazeteleri Tanin ve Vatan SHS Krallığı'ndaki Türklerin "Şovenist Rejim" altında yaşadıkları için göç etmek istediklerini yazmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti SHS Krallığı'ndan gelecek göçmenlerin Türk kökenli olmaları şartını getirmiştir. Bunun tek nedeni ise Türkiye'ye gayri Türk unsurların gidişini durdurmak istemesidir. Göç edecek ailelerin iyi derecede Türkçeyi konuşmaları şartı konulmuştur. Şubat 1925 tarihinde Vatan, Tanin

[161] Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija*, s. 49-50.

ve Akşam gazeteleri Türkiye Cumhuriyeti'nin Sırbistan'dan 30.000 göçmen kabul edeceğini yazmıştır. Bu sayının 50.000'e kadar ulaştığı tahmin edilmektedir[162].

Sırp tarihçi Jovanovic, 1919 – 1929 yılları arasında Türkiyeye, 37.000 Türk'ün göç ettiğini bildirmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni anavatan olarak gördükleri için Türkiye bu çaresiz topluma bir umut kapısı olmuştur. Manastır'ın – Dihovo, Bratindo ve Kazana köyleri, Pirlepe'nin – Brajilovo köyü, Ohri'nin - Pesicare, Bukovo köyleri, Veles şehrinin – Lafçare ve Omorve köyleri tümüyle Türkiyeye göç etmiştir. Britanya'nın Belgrad Büyükelçiliğinin verdiği bilgilere göre Bregalnica Bölgesi'nden her ay 4 ila 5 in Türk'ün, Anadolu'ya göç ettiğini açıklamıştır. [163]

SHS Devleti, Türkleri ülkeden göndermek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Devlet tarafından uygulanan baskıları şöyle özetleyebiliriz: Hapis cezaları, ticaretle uğraşanlara kasten ceza verilmesi, ormanlardaki ağaçların kesilmesi, tapuların kabul edilmemesi, her türlü vergiye tabii olmaları ve vaktinde ödeme şartı getirilmesi, kahvehane ve ticari zanaat gibi çalışma yerlerinin açılması için özel izin alma şartı getirilmesi, Müslüman evlerinin dış duvarlarının yıkılması. Osmanlıdan kalan mezar taşlarının kırılması ve kız çocuklarının ilkokul eğitiminin zorunlu hale getirilmesi gibi nedenler Türklerin SHS Krallığı'ndan göç etmelerine neden olmuştur. [164]

Sırp tarihçi Branko Petranovic Türklerin Makedonya'nın tamamında ve Kosova'nın bazı yerlerindeki varlığından söz etmiştir. Türklerin SHS Krallığı sürecinde Türkiye'ye kitlesel olarak göç ettiklerini yazmıştır[165].

Sırp tarihçi Vladan Jovanovic'e göre İslam dinine mensup kişileri Yugoslavya Krallığı'ndan göç ettirme politikasının devletin gizli kanalları tarafından yürütüldüğü açıklanmıştır. Buradaki hedef ülkedeki yabancı unsurları temizlemekti. Bu yüzden göç edecek ailelerin mal ve mülklerini satmalarına ve yanlarında götürecekleri eşyaları ücretsiz Selanik Limanı'na kadar götürmelerine hükümet

[162] Vladan Jovanovic, *a.g.e,* s. 109-110.
[163] s. 205.
[164]Jovanovic Vladan, *Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija,* s. 209.
[165]Branko Petranovic, *a.g.e.*, s. 88-90.

yardımcı olmuştur. Gemilerle Türkiye'ye giden aileler, ne yanlarında getirdikleri eşyalar için ne de kendileri için gemilere herhangi bir ücret ödememişlerdir. Yine Vladan Jovanovic'in bir başka iddiasına göre Türk ve Müslüman aileler Sırp Hükümetine göre "Devletin temellerinedeki mayındı". Dolayısıyla Sırplara göre Türk ve Müslümanlar devlet için tehlike arz etmekteydiler[166].

Göç hususunda din faktörü ortaya atılmıştır. Sırp Hükümeti hiç bir sorumluluk almak istemeyerek herşeyi planlayıp, ülkedeki Müslümanların ilerideki hayatlarını bir İslam ülkesinde yaşamak istediklerini bahane ederek kendilerini arka plana çekmişlerdir. Gizli yürütülen bu proje gayri Slav toplulukları ülkeden arındırarak bölgeyi sadece Slav unsurlarının yaşadığı bir yer haline getirmeyi hedefliyordu.

Göç edecek ailelerin eşyalarını Selanik Limanı'na bedavaya götüren devlet, acele ile ülkeden göçen Türk-Müslüman ailelerden arazi, ev, mal, mülk, gibi varlıklarını satmayı başaramayanların bu malvarlıkları, çıkalarılan bir kanun gereği devlete kalacaktır. Türk ahalisinin kendi emeği karşılığında kazandığı ya da satın aldığı bütün mal ve mülklerini bir anlamda devlet zorbalıkla ellerinden almıştır[167].

Göç konusunda Türkiye ile resmi antlaşma 11 Temmuz 1938 tarihinde imzalanmıştır. Bu tarihten itibaren göç meselesi resmiyete kavuşmuştur. Göç hususunda en büyük sorunu ulaşım teşkil ediyordu. Türk yetkililer, Yugoslavya Hükümet'inden göç edecek 200.000 kişinin ulaşım masraflarını (Selanik Limanı'na kadar) karşılamalarını ve göç edecek aileler Anadolu topraklarına yerleştiklerinde bunlara yardımcı olmak, kalacak yer temin etmek için yine Yugoslavya Hükümet'inin 20 milyon Türk Lirası tahsis etmesini şart koşmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti antlaşma uyarınca Yugoslavya Krallığı'ndan 40.000 ailenin gelmesini kabul etmiştir. Aileleri beşer kişi olarak hesaplanmış dolayısıyla 200.000 kişinin gelmesi kabul edilmiştir. Bu göçün 6 sene süre zarfında yapılması gerektiği de antlaşma maddesine eklenmiştir. Göç edecekler ise Mayıs ile Ekim ayları arasında göç edebileceklerdir. Yugoslavya Devleti ise her aile başına 500 TL olmak

[166] Vladan Jovanovic, *a.g.e*, s. 114.
[167] Vladan Jovanovic, *a.g.e*, s. 115.

üzere toplamda 20.000.000 TL ödemiştir. Ödemeler 1 Nisan ile 1 Ekim arasında gerçekleşiyordu. Bu ödemeler 6 yılda 12 ay vade ile yapılmıştır. Bütün ödemeler Yugoslavya Halk Bankası aracılığı ile gerçekleşmiştir[168]

Yugoslavya Krallığı Devlet İstatistik Kurumu'nun açıkladıgı resmi rakamlara göre toplamda 13.678 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Balkan Savaşları döneminde yükselen ve Cumhuriyet döneminde de devam eden göçler çerçevesinde 1940 yılına kadar Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 244.051 olarak bilinmektedir.

[168] Vladan Jovanovic, *a.g.e*, s. 116-117.

II. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA MAKEDONYA TÜRKLERİ

2.1. II. Dünya Savaşı Döneminde Yugoslavya

I. Dünya Savaşı'nın galip ve mağlup devletleri arasındaki anlaşmazlıklar II. Dünya Savaşı'nın başlamasına zemin hazırlamıştır. Almanya, İtalya ve Japonya üçlü ittifak adı altında bir pakt oluşturmuştur. II. Dünya Savaşı, 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile resmen başlamıştır. 1 Mart 1940 tarihinde Bulgaristan da bu birliğe dâhil olmuştur[169]. Yugoslavya Krallığı, 25 Mart 1940 tarihinde üçlü pakta katılmak için protokol imzalamıştır. Fakat 27 Mart 1941 tarihinde Belgrad ve Üsküp'te meydana gelen büyük gösterilerden sonra yapılan protokol anlaşması uygulanmadan kaldırılmıştır. Bu gösterilerin arkasında Sırp siyasi partileri yer alıyordu. Yugoslavya yönetimi, 5 Nisan 1941 tarihinde Sovyetler ile saldırmazlık anlaşması imzalamıştır. Hitler, Yugoslavya'nın karşı tarafta yer aldığını görünce ordusuna Yugoslavya'yı işgal etmeleri için talimat vermiştir. İşgal atına alınan Yugoslavya içindeki Makedonya ise yine Hitler'in emri ile Bulgaristan'a verilmiştir[170].

6 Nisan 1941 yılında Almanya, Yugoslavya'ya resmen saldırmıştır. Aynı günde Alman Kuvvetleri Makedonya'ya giriş yapmıştır. Yugoslavya kuvvetleri bu saldırıları önlemek için savaşa girmiş; fakat Almanya'nın hava saldırıları etkin olduğu için Yugoslavya Kraliyet Ordusu'nun müdafaası yetersiz kalmıştır. 10 Nisan 1941 tarihinde Alman kuvvetleri, Makedonya'yı tamamen hâkimiyetleri altına almıştır. 17 Nisan 1941 yılında Belgrad yönetimi Şartsız Kapitülasyona imza atmıştır. Yugoslavya Krallığı kapitülasyondan sonra büyük bir sarsıntı yaşamıştır. Kral Petar Karagjorgjevic, siyasi partilerin üst düzey yöneticileri ve önemli şahsiyetleri II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte yurt dışına kaçmıştır. Hükümet yetkililerinin hepsi Londra'da bulunuyordu. Yugoslavya Krallığı Almanya, Bulgaristan, İtalya ve

[169] Cepreganov Todor, *İstorija na Makedonskiot Narod*, İnstitut za Nacionalna İstorija, Skopje, 2008, s. 257.
[170] Cepregnov Todor, *a.g.e.*, s. 259-260.

Macaristan tarafından parçalanmıştır. Hitler'in emriyle Bulgaristan Makedonya'yı ilhak etmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Bulgaristan Başka ve Baranja bölgelerine hâkim olmuştur. İtalya, Slovenya'nın bir bölgesi ve Dalmaçya bölgesindeki adalara sahip olmuştur. Karadağ sınır bölgesi, Kosova ve Batı Makedonya İtalya güdümündeki Arnavutluk'a verilmiştir. Bulgaristan ise Makedonya'nın doğu kısmı ve Sırbistan'ın bir bölgesini ele geçirmiştir. 15 Nisan 1941 tarihinde YKP MK (Yugoslavya Komünist Partisi Merkez Komitesi) ülkede yaşayan bütün milliyetlere gönderdiği bildiride; komünist ve işçilerin, devam eden savaşlarda zafer elde edilene kadar harbin birinci safhasında yer alacaklarını söylemiştir. Bu girişimlerden sonra Yugoslavya'da ayaklanma her tarafa yayılmıştır[171].

22 Haziran 1941 tarihinde Yugoslavya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin toplantısında işgal kuvvetlerine karşı silahlı mücadeleye başlanılması yönünde karar alınmıştır. Tito önderliğinde yapılan çağrıda halklar yerine işçiler, köylüler ve vatandaşlar ifadeleri kullanılmıştır. Londra'da bulunan Yugoslavya Krallığı hükümet yetkilileri ve Batı'dan aldığı büyük destek nedeniyle Tito, Sırp komünistleri yanına çekmek için, Sırplar asırlardır Makedonya'yı kendi toprakları gibi gördüklerinden Makedonya'ya karışmayıp, Sırpların egemenliği altında devam etmesine izin vermiştir[172].

26 Eylül 1941 tarihinde gerçekleştirilen Askeri Danışma Toplantısında Yugoslavya Kurtuluş Hareketi'nin Genelkurmay'ı seçilip Partizan birliklerinin güçlenmesi ve genişlemesi yönünde karar alınmıştır. 22 Aralık 1941 tarihinde ise birinci Halk Kurtuluş Tugay'ı kurulmuştur. Bu girişimle birlikte Halk Kurtuluş Ordusu'nun oluşturulduğu bildirilmiştir. Tito, Sovyetler örneğini benimseyip, Yugoslavya'da yaşayan bütün milliyetleri bir çatı altında toplamayı hedeflemiştir[173].

---

[171] Josip Broz Tito, *İlustrirana Bijografija*, Naşa Kniga, Skopje, s. 72.
[172] Mihajlo Minoski, *a.g.e.*, s. 397-398.
[173] Mihajlo Minoski, *a.g.e.*, s. 429.

2.2. II. Dünya Savaşında Makedonya'daki Durum

1941 yılı başlarında II. Dünya Savaşı öncesinde Makedonya kötü bir vaziyetteydi. Kabahati olmayan insanlar hapis cezasına çarptırılıyordu. Zorla askere almalar yaşanıyordu ve askere gitmek istemeyenler askeri kamplara götürülmekteydi. Bu vaziyetten sonra Yugoslavya Komünist Partisi kendi başına sorumluluk alarak ülkede işgalcileri kabul etmeyen herkese, birlik ve beraberlik çerçevesinde özgürlük ve demokrasi adına, ülkedeki bütün milletlere Halk Kurtuluş Savaşı'na katılmaları çağrısı yapmıştır. Ocak 1941 tarihinde Komünist Partisi gelecek için program hazırlayıp ihtilal yapmak ve bütün Yugoslavya'nın özgürlüğüne kavuşması için mücadele başlatmıştır. Komünist Partisi, Makedonya'da bulunan tüm milletlere özgürlük ve eşit haklar çerçevesinde yaşama vaadinde bulunmuştur. Bunun da ötesinde Makedonya'da yaşayan halk, Komünist Partisinden savaş döneminde yanlarında bulunmaları şartı ile bağımsız bir devlet elde edeceklerinin vaadini de almıştır. Ayaklanmanın başlaması ile birlikte Makedonya Komünistleri ülkedeki bütün milletleri kendi taraflarına çekme gayreti içerisinde olmuşlardır. Yugoslavya Komünist Partisinin ve Tito'nun geniş çaplı çalışmalarıyla Makedonya Türk toplumunun da ayaklanmaya dâhil olma süreci hızlanmıştır. Türklerin böyle geniş kitleler halinde ayaklanmaya katılmasının etkisi bütün Makedonya'da hissedilmiştir. Türklerin ayaklanmaya katılmasındaki en büyük sebeplerden biri ise Yugoslavya Komünist Partisinin ulus ve halklar yani azınlıklar arasında kardeşlik ve birlik siyaseti oluşturma gayretiydi[174].

Komünistlerin görüş ayrılıklarına düşmeleri sebebiyle Makedonya'da istilacılara karşı ayaklanma, diğer yerlere göre daha geç bir dönemde başlamıştır. Yugoslavya'da ayaklanma başlangıcı resmi belgelere göre 10 Nisan 1941 tarihini işaret etmektedir. Yugoslavya Komünist Partisinin Merkez Komitesi bu tarihteki toplantısında ayaklanma için hazırlıkların yapılması ve bildiri yoluyla halka bu kararın bildirilmesi kararı almıştır. Yayınlanan bildiride faşist kuvvetlerin saldırısı ile birlikte memleketin başına gelen felaketler anlatılmış, düşman birlikleri ile işbirliği yapanlar

[174]Mustafa Karahasan, "1941-1942 Süresince Pirlepe Parti Örgütü'nün Türk ile Arnavut Halklarına İlişkin Tutumu", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Sayı 89 (YIL 9), Ekim 1974, s. 13.

kınanmış ve Yugoslavya'daki tüm halkların istilacılara karşı yeni Özgür ve Kardeş Yugoslav Birliği'nin kurulması mecburiyetine işaret edilmiştir[175].

1941 yılının Şubat ayının sonlarına doğru Komünist Partisi silahlı mücadeleye başlanması yönünde karara vardı. Yugoslavya topraklarında savaşın vuku bulması ile birlikte savaş hazırlıklarına başlandı. Atılan ilk adımlar arasında silah toplanması ve askeri savaş malzemelerinin temin edilmesi geliyordu. Bu işi gerçekleştirecek komiteler de oluşturuldu. 7 Nisan'da Prilep'te, 10 Nisan Kalkandelen'de, 11 Nisan'da Kumanova'da, Mayıs ayında ise Manastır, Ohrid, İştip, Kavadarci ve Gevgeliya'da askeri hazırlıkları yürütmek üzere komiteler teşkil edildi[176].

II. Dünya Savaşın'da Makedonya'nın işgale uğramasından sonra, Komünist Partisi Makedonya'daki işgalcilere karşı askeri Mücadele'nin bir an önce başlaması için çalışmalarını hızlandırdı. Yürütülecek olan savaşta hedef düşman işgalinden kurtulup özgürlüğe kavuşma ve bağımsız Makedonya Cumhuriyeti Devletini kurmaktı. Bulgar ordusu ise Nisan 1941 tarihinde Struga, Debre, Kicevo Gostivar ve Kalkandelen şehirleri hariç bütün Makedonya'yı işgal etmiştir.

10 Nisan 1941 tarihinde Kalkandelen'de Yugoslavya Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda Yugoslavya'da yapılan saldırı hakkında fikir alışverişinde bulunulmuştur. Savaşın durmayacağı ve bu durum karşısında tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır. Yugoslavya Komünist Partisi Yüksek Komitesi Kumanova'da 11 Nisan 1941 tarihinde yaptığı toplantıda, Makedonya'nın içinde bulunduğu vaziyetten söz ederek tedbirlerin alınması gerektiğinden bahsettiği gibi silah toplanması ve toplanacak silahların güvenli yerlere götürülmesi gerektiğini belirtimiştir. Bundan başka kararsız olan ve Yugoslavya menfaatlerine aykırı davranan kişilerin temizlenmesi kararı alınmıştır[177].

18 Nisan 1941 yılında Makedonya sınırları içerisinde Bulgaristan ordusu Kriva Palanka, Berovo, Strumica bölgelerinden yerleşmeye başlamıştır. Ardından Bulgar

---

[175]Dr. Vlado A. İvanovski, "Makedonyada Ayaklanmanın Başlangıcı", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Sayı 69 (YIL 7), Ekim 1972, s. 3-4.
[176] Mihajlo Minoski, *a.g.e.* , s. 430-431.
[177]İvanovski Vlado, *a.g.m.* , s. 7.

işgalciler askeri, mahkeme, kamu ve siyaset, hükümet ve kilise üzerinde hâkimiyet sağlamışlardır. Dolayısıyla Makedonya'da sosyal hayat ve devlet yönetimi Bulgaristan sistemine dönüştürülmüştür [178].

Mayıs 1941 tarihinde Komünist Partisi Sekreteri Metodija Şatorov Makedonya'da yaşayan bütün milletlerin savaşa katılmaları gerektiğini gerekçeleriyle açıklamıştır. Bütün milletlerin silahlı mücadeleye katılmalarını dolayısıyla elde edilecek başarılarla birlikte ülkedeki herkese eşit haklar çerçevesinde yaşama garantisinin verileceğini bildirmiştir. Metodija Şatorov, Makedonya halkının siyasi temsilcisi olarak Yugoslavya Komünist Yönetimi ile direkt temaslarda bulunmuştur. Yugoslavya Komünist Partisi de, Makedonya Komünist Partisini kendi tarafına çekmek amacı ile ellerinden gelen her türlü yardımı yapacaklarına dair beyanatta bulunmuşlardır. Sırp Siyasi liderleri Lazar Kolişevski ve Drsgan Pavlovic Makedonya'daki Komünist Yönetimin başına geçmeleri için Yugoslavya Komünist Partisi Yönetimi tarafından Makedonya'ya gönderilmişlerdir.[179]

Metodija Şatırov Makedonlarla birlikte diğer halkları yani Türk toplumunun da savaşa katılması yönünde çağrıda bulunmuştur. Makedonya, Haziran 1941 tarihinde milli direniş için operasyonlar düzenlemişti. İlk önce entelektüel ve Komünist ideolojisi taşıyan kesime daha sonra Manastır, İştip ve Kumanova'ya bu direniş sıçramıştır. 28 Haziranda Üsküp'te Askeri Komisyon oluşturulmuştur. Bu Komisyon askeri operasyonlarda plan hazırlama ve bu hareketleri yönetme yetkisine sahiptir. 23 Haziran 1941 tarihinde ise Sırbistan'da gerçekleşen toplantıda alınan karar askeri operasyonların başlaması yönündeydi. Lazar Kolişevski ve Dragan Pavloviç Komünist Partisi Merkez Komitesine gönderdiği yazılı açıklamada Makedonya'nın Yugoslavya oluşumunun dışına çıkmasına müsaade edilmemesini ve ayrıca kendi başına hareket etmelerine izin verilmemesini istemişlerdir. Bu yazı doğrudan Tito'ya gönderilmiştir.[180]

[178]Çepreganov, "İstorija na Makedonskiot Narod..", s. 259.
[179] Mihajlo Minoski, *a.g.e.* , s. 432-433.
[180] Mihajlo Minoski, *a.g.e.* , s. 436-437.

Doğu Makedonya'da bulunan Bulgar işgal kuvvetleri de Makedonya'daki milletlerin haklarını tanımamakta, Doğu Makedonya'nın her bölgesinde Bulgar Dili zor kullanılarak bütün öğrencilere dayatılmaktadır. Dolayısıyla bu dönemde Türk çocukları kendi ana dillerinden mahrum bırakılıp eğitimlerini Bulgar dilinde görmüşlerdir. Bulgar işgalciler Makedonya'da hüküm sürdükleri dönemde okul idareleri yüksekokul harçları ve üniforma giyme konularında liselerde okuyan öğrencilere dolayısıyla Türk öğrencilere baskı yapmıştır. Bu kararlardan memnun olmadıklarını belirtmek isteyen öğrenciler protestolar düzenlemiştir.

22 Haziran 1941 tarihinde SSCB'ye yapılan saldırı dünya medyasında büyük yankı uyandırmıştır. SSCB'nin saldırıya uğramasıyla silahlı ayaklanma için hazırlıklar hızlanmıştır. 27 Haziran 1941 tarihinde Belgrad'da Yugoslavya Komünist Partisi Genel Sekreteri Tito önderliğinde Yugoslavya Halk Kurtuluş Birlikleri Genel Karargâhı kurulmuştur[181].

Sovyetler'in baskısıyla 10–11 Ağustos 1941 tarihinde gerçekleşen mitingde Dimitar Vlahovun önderliğinde bütün halklar Halk Kurtuluş Savaşı'na çağırılmıştır. 1941 yılının Ağustos ayı sonuna doğru Makedonya Komünist Partisi, Yugoslavya Komünist Partisi yönetimi ile işbirliği yapma ve Yugoslavya Komünist Partisi çatısı altında faaliyetlerini sürdürme kararı almıştır. Böylelikle Makedon Komünistleri, Tito önderliğinde bulunan Yugoslavya Komünist Partisi safında yer almıştır. Almanya ve İtalya Faşist birliklerine ve onların işbirlikçilerine karşı Yugoslavya Komünist Partisi ile birlikte seferber olacaklarını ilan etmişlerdir.

11 Ekim 1941 tarihinde Prilep Partizan birliğinin polis karakolu ve hapishaneye gerçekleştirdiği saldırı ile birlikte Makedonya'nın bütün şehirlerinde düşman işgaline karşı bir ayaklanma görülmüştür. Bu ayaklanmalara Makedonlar ile birlikte Türkler de katılmıştır. 11 Ekim 1941 tarihindeki olaylar ile Makedonya'da yeni bir dönem başlamıştır[182].

[181]İvanovski Vlado, *a.g.m.* , s. 5-6.
[182]İvanovski Vladan, *a.g.m.*, s. 13.

Yugoslavya Komünist Partisi ülkede kendi görüşlerine karşı olan isimleri partiden ihraç edip Makedonya'da hâkimiyeti tamamen ele aldığında, ülkede yaşayan Türkleri düşmana karşı yapılacak ayaklanmaya davet etmiştir. Demek oluyor ki YKP (Yugoslavya Komünist Partisi) ve Tito'nun Türk toplumunu Halk Kurtuluş Savaşı'nda önemli bir unsur olarak gördüğünü göstermektedir. 1941 yılının Eylül ayında Üsküp ve civarında Halk Kurtuluş ayaklanması hakkında bazı kararlar alınmıştır. Bu toplantıda birinci Üsküp Partizan birliği kurulup ant içmiştir. Bu kurulan Partizan birliğine Türklerin de iştirakının sağlanması hususunda karar alınmıştır.

13 Ekim 1941 tarihinde Üsküplü bir Türk olan Hamdi Demir'in siyasi komiserliği altında yedi kişilik bir partizan grubu Üsküp'ün "Karadağ"ına çıkıp Partizanlarla beraber düşmana karşı savaşmak için bu birliğe dâhil olmuşlardır[183].

1942 yılında 9 Partizan birliği geniş askeri katılımla kurulmuştur. Makedonya'daki Partizanların faaliyetlerini 3 aşama halinde açıklayabiliriz. İlk aşamada Üsküp, Veles, Prilep, Bitola, Kruşevo ve Resne'de askeri operasyonlar düzenlenmiştir. İkinci aşamada Genelkurmay'dan bazı yöneticiler sokaklara inerek askeri birliklere ve merkezlere yardımda bulunmuşlardır. Üçüncü aşamada ise askeri birliklere merkezden aldıkları emirlere göre her gün demiryollarına ve otoyollara operasyon yaparak iletişimi kesmeleri ve telefon hatlarını imha etmeleri emri verilmiştir.

Bu adımlardan sonra Makedonya partizan birlikleri güçlenerek, düzenli bir ordu kurulması yolunda önemli bir adım atılmıştır. Makedonya bölgesinin işgalcilerden kurtulabilmesi ve ASNOM (Makedonya Anti Faşist Ulusal Kurtuluş Meclisi) oturumunun düzenlenmesi için Komünist Partisi yetkilileri Ocak 1943 yılında hazırlıklara başlamışlardır[184]. Türk toplumu, Halk Kurtuluş Savaşı başladığında savaşmaktan başka faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Üsküp'te Komünist yapılanmalarında Türk menşeli kişilere rastlamak mümkündü. Üsküp Komünist Komitesinde Türkler de mevcut idi. Türkler, Komünist Partisinin basın ve yayın

[183]Mihajlo Minoski, *a.g.e.*, s. 442-444.
[184]Petranovic Branko, *İstorija Jugoslavije (Knjiga 2–Narodno oslobodilacki Rat i Revolocija 1941-1945)*, Beograd, Nolit Yayınları, 1988, s. 283.

işlerini ve Partizan Fırkası'nı tanıtma amaçlı hazırlanan malzemeleri bir Türk'ün evinde hazırlamışlardır[185].

Sırbistan'dan, Yugoslavya Komünist Partisi tarafından gönderilen Lazar Kolişevski'nin Bulgar polisleri tarafından tutuklanıp hapse atılmasıyla birlikte Makedonya sınırları içerisinde tekrar etkinliğini arttıran Metodija Şatorov Şarlo ve arkadaşları yazdıkları eserlerde Halk Kurtuluş Savaşı ve devrimde Türk halkından hiç bahsetmemişlerdir. Bunun sebebi ise Makedonya'yı kurtuluştan sonra sadece bir millete entegre etme hedefi yürütmeleridir. Diğer savaşan halklara elde edilecek başarıdan pay vermek istemedikleri için bu şekilde davranmışlardır. Yukarıda isimleri geçen bu topluluk ya da zümre Bulgaristan Komünist Partisine bağlı oldukları için böyle davranmışlardır. Halk Kurtuluş Savaşı'nı anlatan hiçbir bildiri, beyanat, makale, açıklama veya kitaplarda Türklerden tek bir kelime bile bahsedilmemiştir[186]

Makedonya Türk toplumuna yapılan bu haksızlığı fark eden ve Makedonya'daki ayaklanmaları örgütleyen oluşumlara karşı ilk eleştiri oklarını gönderen Pirlepe Komünist Parti Örgütü ve Şehir Parti Komitesi olmuştur. Pirlepe komünistleri ve anti-faşistleri bu dönemde Makedonya Parti yönetimine karşı başkaldırmışlardır. Bu konudaki tutumları açık ve netti. Bugüne kadar yanlarında olan ve her türlü yardımı sağlayan Türk halkına karşı bir haksızlık yapıldığını ilan ediyorlardı. Pirlepe Şehir Komitesi sekreteri olan Borko Temelmovski–Lilyak'ın gözlemlediği bu durum Türk halkını çok derinden sevindirmiştir. Borko Temelkovski Türkler için şu sözleri söylemiştir: "*Türkler için Bölge Komitesi hiç bir şey söylemiyor. Bunları unutmuş olacak, Türkleri savaşa katmak için neler yapmalı diye bir şeyler anmıyor!*" Yukarıdaki sözlerden anlayacağımız üzere bu şahıs Türklerin unutulmuş olmasından son derece rahatsız olmuştur. Bundan başka Komünist Partisi önemli şahsiyetleri arasında Mirçe Açev ve Kuzman Josifovski–Piyo her zaman Türklerin unutulmaması gerektiğini ve de bu milletle yani Türklerle en yüksek oranda işbirliği yapılması gerektiğini söylemişlerdir[187].

[185] Mustafa Karahasan, *a.g.m.* , s. 14-15.
[186] Mustafa Karahasan, *a.g.m.* , s. 16-18.
[187] Mustafa Karahasan, *a.g.m.* , s. 19-20.

Mirçe Açev'in Üsküp'te Türk Çarşısı'nda Türkler arasında çok sayıda dostlarının olduğuna dikkat çekilmiştir. Bir başka eserde ise Mirçe Açev'in Halk Kurtuluş Savaşı'na büyük önem verme nedeni, savaşın sonuçlarının Türklerin tutum ve davranışlarına bağlı olması ile açıklanmıştır. 1941 yılının Nisan ayı ile 1942 yılının Kasım ayları arasında partinin sadece yedi belgesinde Makedonya'da yaşayan Türklerden söz edilmektedir. Bu evraklarda Türklere yönelik savaşa çağrı, çalışma şekilleri ve diğer görevler adı altında Makedonya Türk toplumuna hitap etmişlerdir[188]. Bu durum karşısında Makedonya'da düşmana karşı yapılan ayaklanma ve direnişin ilk ayağında Makedonya Türk toplumunu güvenilir ve önemli bir unsur olarak nitelemek doğru olacaktır.

AVNOJ (Yugoslavya Anti Faşist Ulusal Kurtuluş Komitesi)'un ikinci oturumunda yeni kurulacak Yugoslavya'nın federatif sistem ile şekillenmesi yönünde karar alınmıştır[189]. 30 Nisan 1944 tarihinde ASNOM Meclis Başkanı Metodija Andonov Çento, Tito'ya gönderdiği telgrafta Makedonya'da yaşayan tüm ulusların, Onun (Tito'nun) Yugoslavya'sı özgürlüğe kavuşana kadar savaşacaklarına dair söz vermiştir. [190]

ASNOM oturumunda, Demokratik Makedonya'da bütün milli azınlıkların haklarının garanti altına alınacağının, özgürlüklerinin, güvenliklerinin ve mülkiyetlerinin güvenliğinin, düşünce özgürlüğünün ve toplumsal ve sosyal faaliyetlerinin Makedonya Devleti tarafından korunacağı teminatı verilmiştir. Makedonya Devletinin resmi dili Makedonca olacaktır. Demokratik Makedonya, Federatif Yugoslavya bünyesinde kurulacaktır[191].

2.3. AVNOJ (Yugoslavya Anti Faşist Ulusal Kurtuluş Komitesi)

Nazi faşist orduları Yugoslavya'nın her yerini işgal altına aldığı zaman ülkede Tito'nun etkinliği artmıştır. Yugoslavya Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Tito Yugoslavya'ya ihanet edip ülkeyi terk ettikleri gerekçesiyle Kral ve yönetime çok

[188] Mustafa Karahasan, *a.g.m.* , s. 21-22.
[189] Mihajlo Minoski, *a.g.e.* , s. 462-463.
[190] Mihajlo Minoski, *a.g.e.* , s. 465.
[191] Mihajlo Minoski, a.*g.e.* , s. 466.

kızmıştır. Halkın içinde bulunduğu kötü vaziyetten yararlanarak eski yönetimi yıkıp yerine yeni halk yönetimini kurmalarının gerekli olduğunu dile getirmiştir. Tito ve Yugoslavya Komünist Partisi, Yugoslavya Hükümeti ve Kral'ın ülkeden kaçmalarını ellerinde büyük ve önemli bir koz olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla bu husus Yugoslavya Komünist Partisi ve Tito'nun işini bir hayli kolaylaştırmıştır. 4 Temmuz 1941 tarihinde Zagreb'te Mayıs ayında yapılan danışma toplantısında Yugoslavya Komünist Partisi Merkez Komitesi Yugoslavya halklarını silahlı ayaklanmaya çağırdığında binlerce kişi bu çağrıya yanıt vererek cephelere yönelmiştir. Halk, Partizan birliklerine örgütlü bir biçimde gıda maddeleri, giyecek eşya ve yaralılara yardım gibi hususlarda yardımcı oluyordu. Halk ile Partizanlar arasında adeta sıkı bir bağ mevcut idi. Bir hayli yoksul olan halk yurdun kurtuluşu için ağzında kalan son lokmasını da ayırmaya hazırdı[192].

Bu dönemde yani Kasım 1942 tarihinde Bosna'nın Bihaç şehrinde ilk halk parlamentosu olarak AVNOJ'un hazırlıklarına başlandı. Bu süreç ile birlikte Halk Kurtuluş Savaşı'na karşı olanların ve vatan hainlerinin mülklerine el konmaya başlandı. AVNOJ toplantısında Yugoslavya bünyesindeki bütün halklara kardeşlik ve birlik uğruna tüm halkların savaşa iştirak etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. AVNOJ ve Halk Kurtuluş Ordusu'nun yüksek temsilcileri ve Yugoslavya Partizan birlikleri 8 Şubat 1943 tarihinde yaptıkları açıklamada, yürütülen bu savaşın bütün milletlere ait olduğu ve de işgalcilere karşı savaşıldığı, dolayısıyla bu savaşta elde edilecek başarılar ile birlikte Yugoslavya'daki bütün milletlerin bağımsız ve demokratik haklar çerçevesinde bir yaşam süreceği vurgulanmıştır. 25 Ağustos 1943 tarihinde Svetozar Vukmanovic'in Yugoslavya Komünist Partisi'ne gönderdiği yazılı metinde; Makedonya'nın da diğer halklar gibi bu birliğe dâhil edilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Yugoslavya Komünist Partisi Merkez Komitesi Makedonya'dan 42 delegenin ikinci AVNOJ toplantısına davet edilmesi kararı aldı. Böylelikle Makedonya hakkındaki kararlar tekrar merkezden alınmıştır. AVNOJ'un ikinci oturumunda Makedon kökenli delegeler yer almamıştır[193].

---

[192] Salih Emin, " Kanla Elde Edilen Değerler Harmanı", *Sesler Aylık Toplumsal Sanat Dergisi*, Sayı 180 (YIL 19), s. 21-23.
[193] Mihajlo Minoski, *a.g.e.*, s. 400.

Partizan birliklerinin, 1942 yılında kurtardıkları ilk büyük kasaba Bihaç idi. Kurtuluştan 22 gün sonra bu kasaba tarihi önem arz edecek bir olaya sahne olmuştur. 26 Kasım 1942 tarihinde AVNOJ'un ilk oturumu gerçekleşmişti. Davet edilen 71 delege arasından 54'ü bu oturuma katılmıştır. Bütün kasaba halkı sevinç içinde olduklarını göstermek için ayakta şarkılar söyleyerek delegeleri karşılıyordu. Bu oturumun Başkanlık Divanı'na Dr. İvan Ribar, Moşa Pijade, Nurija Pozderac ve Dr. Sima Milosevic seçilmişti. Bu gelişmelerden sonra kürsüye Tito çıkmıştır. Tito yaptığı konuşmada delegeleri, Genelkurmay savaşçıları ve komutanları adına selamlayıp şu sözleri sarf etmiştir; "*AVNOJ'a büyük yük ve sorumluluk düşmektedir. Elimizde maalesef hiç bir şeyimiz yoktur. Sadece kanlarımız pahasına elde ettiğimiz silahlar vardır. Ülkemiz yakılıp yıkılmıştır. Halkımız aç ve yalınayak ve de büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bizi sevindiren tek husus ise zorluk çeken halkın sonsuz inancı ve yıkılmaz direncidir*"[194].

AVNOJ oturumu Yugoslavya için önemli bir olaydır. Bu oturumda yurtdışında bulunan Kral Petar Karagjorgjevic Hanedanı'na mensup diğer üyelerin Yugoslavya'ya gelmelerine yasak konmuştur. Tito'ya Mareşal unvanı verilmiştir. Tahran konferansında Roosevelt, Stalin ve Churchill arasında Yugoslavya meselesi de ele alınmıştır. Bu toplantıda Almanlara karşı mücadele eden Tito'ya destek verilmesine karar verilmiştir. Bu karardaki en büyük sebep ise Tito'nun ordu üzerindeki nüfuzudur. Tahran Konferansı'nda Yugoslavya Partizanları da müttefik asker gibi tanınmıştır [195].

Bu gelişmelerden sonra işgal kuvvetleri Partizan birliklerini ve AVNOJ'u yok etmek için her yolu denemişlerdir. Fakat Yugoslavya'nın diğer bölgelerinde de Partizan birlikleri kurulmuştur. AVNOJ'un birinci oturumundan sonra Yugoslavya uluslarının temsilcisi olan kurumlar–örgütler kurulmaya başlamıştır. Böylelikle AVNOJ'un ikinci oturumu arifesinde Yugoslavya uluslarının kardeş topluluğu oluşturularak federatif bünyenin temelleri de atılmıştır. AVNOJ'un ikinci oturumunun düzenlenme hazırlıklarına dikkatlice başlanmıştır. Başta Tito olmak üzere YKP MK de çalışmalarını hızlandırmıştı. Bu oturumdaki tek hedef Demokratik Federatif

[194] Emin Salih, *a.g.m.*, s. 24-27.
[195].., AVNOJ'un İkinci Oturumu – Tito Eseri, *Birlik*, 25 Mayıs 1954, s. 2.

Yugoslavya'nın kurulacağını açıkça bildirmekti. AVNOJ'un ikinci oturumuna Yugoslavya'nın tüm ulusal bölgelerini temsil etmek için seçilen 250 delegeden ancak 142 delege katılabilmiştir. Oturumun başlamasıyla "Hej Sloveni" milli marşı söylenmeye başlanmıştır. Bu oturumda üç yıl içerisinde Partizanların yürüttükleri dillere destansı savaşlar hakkında meseleler anlatılmıştır. Kürsüye Tito çıktıktan sonra ortalık hep bir ağızdan "*Kralı istemiyoruz yaşasın Tito, Partizanlar*" diye bağırmıştır[196].

Yugoslavya Komünist Partisi ve Tito önderliğinde yürütülen savaşlarda dönemin istatistik bilgilerine göre 2 milyon kişi hayatını kaybetmiştir. Bu savaşın sonunda Yugoslavya işgalcilerin esaretinden kurtulmuş ve Yeni Yugoslavya inşa edilmiştir. Sabahın erken saatlerinde AVNOJ'un ikinci oturumunun esas belgesi olan Deklarasyon okunmuştur. Buna göre AVNOJ tüm Yugoslavya uluslarının en yüksek ve tek gerçek temsilcisi olarak şu kararları almaktadır:

1. AVNOJ Yugoslavya genel yasal temsilcisi olarak kurulmalıdır. Bir bütün olarak Yugoslavya uluslarının ve devletinin genel temsilcisi olarak halk yönetiminin bütün özelliklerini taşıyan Yugoslavya Ulusal Kurtuluş Komitesi kurulmalıdır. AVNOJ kendi yürütme işlevini bu komite aracılığı ile gerçekleştirmelidir.
2. Yugoslavya'yı terk eden firari Hükümet'in Yugoslavya yasal hükümetini temsil etme hakkı herkesin önünde geri alınmalıdır.
3. Josip Broz Tito'ya Mareşallik ünvânı verilmiştir.
4. Yugoslavya devletinin merkezi federatif sistemle yönetilecektir.
5. Bu oturumda Yugoslavya'daki halkları temsil etmesi amacı ile Yüksek Temsil Organları'nın oluşturulmasına karar verilmiştir.
6. Makedonya'nın Vardar kısmının yeni kurulacak federatif Yugoslavya'ya entegre olması kararı alınmıştır.

Son maddedeki ilginç ayrıntı ise Makedon halkının Vardar kısmı ile yetinmeyip Pirin ve Ege Makedonyası bölgelerinin de katılması hedefini gütmeleridir. Fakat AVNOJ oturumunda sadece Vardar Makedonyası bölgesi birliğe dâhil

[196] Emin Salih, *a.g.m.*, s. 30-32.

edilmiştir. Bu kararlar Makedon delegeler olmadan alınmıştır. ASNOM'un birinci oturumunun 2 Ağustos 1944 tarihinde gerçekleşmesi ve Federatif Makedonya Devleti'nin ilan edilişi ve kurulması Sırp Genelkurmay'ı tarafından sevinçle karşılanmıştır. [197] Aınan kararlar doğrultusunda yeni devletin yani Federatif Yugoslavya'nın temelleri atılmıştır. 30 Kasım 1943 tarihinde saat 5 sularında delegeler oturumdan çıkmaya ve dağılmaya başlamışlardır. Bu tarihi oturum başarı ile sona ermiştir. Bu tarih Demokratik Federatif Yugoslavya'nın doğum günüdür[198].

Yugoslavya Komünist Partisi, Halk Kurtuluş Savaşı liderleri 29 Kasım 1943 tarihinde Bosna'nın Jajce kentinde AVNOJ'un ikinci oturumunda yeni Yugoslavya devletinin kurulması kararı almıştır. Yugoslavya Komünist Partisi'nin uygulamakta olduğu siyaset şu sözlerle özetlenebilir; Yugoslavya uluslarının egemenlik ilkelerinin gerçekleşebilmesi, Yugoslavya'nın tüm ulus ve halklarının hakiki ve öz devletlerini oluşturulabilmesi ve de gelecekte hiçbir hegemonyanın kurbanı olmaması için Yugoslavya'nın federatif prensip üzerine kurulması öngörülmüştür. Bu ilke Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Karadağ ve Bosna-Hersek ulusları ile halklarının bütünlükle eşitliğini ve haklarını sağlamış olacaktır. Yeni federatif devlette, bütün milli azınlıklar (Türkler de dâhil olmak üzere) iktisadi, siyasal ve kültürel özgürlük haklarına sahip olacaklardı[199].

2.4. ASNOM (Makedonya Anti Faşist Ulusal Kurtuluş Meclisi)

1943 yılında Makedonya'da ASNOM oturumunun toplanması için karar alma koşulları oluşturulmuştur. 2–4 Ağustos 1943 tarihlerinde gerçekleşen Prespa danışma toplantısında ASNOM'un birinci oturumunun düzenlenmesi kararı alınmıştır. 1941 yılında başlayan silahlı mücadele 1942 yılında tüm Makedonya'ya yayılmıştır. 1941 yılında üç Partizan birliği–Üsküp Pirlepe Kumanova–şehirlerinde birlikler kurmuştur. Mart 1943 yılında Makedonya Halk Kurtuluş Savaşı ve partizan birliklerinde yapılan yeni örgütlenmeden sonra partizan birlikleri çeşitli bölgelerde etkinlik göstermeye başlamıştır. 8 Eylül 1943 tarihinde İtalya'nın kapitülasyonundan sonra Makedonya

[197] Mihajlo Minoski , *a.g.e.,* s. 401-402.
[198] Emin Salih, *a.g.m.,* s. 33-34.
[199] Hilat Selim, "Kökensel ve Kalımlı Edinimlerden Biri Ulus ile Halklarımızın Ulusal Eşitliği", *Sesler Aylık Kültür ve Sanat Dergisi*, SAYI 180 (YIL 19), Kasım 1983, s. 35-36.

partizan birliğine katılım giderek artmıştır. 8 Eylül'den sonra Kasım ortalarına doğru Kırçova ve Debre kurtarılmıştır. Makedonya Komünist Partisi Merkez Komitesi, Halk Kurtuluş Savaşı ve Partizan birlikleri Genelkurmay'ı, işgalcilere karşı yürütülen savaşın hedeflerini açıklama amacı ile 10 Ekim 1943 tarihinde Debarca'nın Crvena Voda (Kızıl Su) köyünde bir bildiri yayınlanmıştır. Bu çağrı Genelkurmay üyelerinin tam ad ve soyadları ile imzalanan ilk belgedir. Bu bildiri metninde geçen en önemli satırlar ise; "*bu savaşta Bulgar ve Arnavut faşistlerinden, Draja Mihajlovic başta olmak üzere Sırp hegemonyasından yardım gören Alman işgalcileri en büyük düşmanımızdır. Bunun için Makedon ulusu ve halkları, Alman işgalcilere karşı savaşıp bunları ülkemizden kovmamız gerekmektedir*" şeklindedir. Bu bildiri halk kitlelerinin kurtuluş savaşına ve devrime katılmalarında önemli rol oynamıştır[200]. Kasım 1943 tarihinde ASNOM'un birinci oturumunun çağrısı üzerine Girişimci Heyetler kurulmuştur [201].

Girişimci heyet Halk Kurtuluş Heyetlerine şu görevleri vermiştir; Halk Kurtuluş Ordusu'na yeni savaşçıların en yaygın bir şekilde seferber etmek, Halk Kurtuluş Ordusu'na besin ve giyim yardımı için geniş seferberlik yürütmek. Esas alınan bu iki maddeye Makedonya Türk Toplumu son derece duyarlı olarak hem savaşa kitlesel bir şekilde katılıp, hem de besin ve gıda yardımını kendilerinin içinde bulunduğu zor ekonomik ve maddi şartları umursamadan Halk Kurtuluş Ordusu'na göndermişlerdir[202].

ASNOM'a katılacak delegelerin seçimini Makedonya Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Girişimci heyetler koordineli bir şekilde çalışarak hazırlamışlardır. 1944 yılının Mart–Temmuz ayına kadar Makedonya'nın her tarafından 150 kişi ASNOM'un birinci oturumuna davet edilmiştir. Oturuma 115 kişi katılıp diğer 35 kişi ise gerekçe göstererek oturuma katılamamıştır. Bu oturumda

[200] Mile Todorovski, " ASNOMUN Birinci Oturumunun Hazırlıkları", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Yıl 20 Sayı: 189, Ekim 1984, s. 6-7.
[201] Mile Todorovski, *a.g.e.*, s. 9-10.
[202] Mile Todorovski, *a.g.e.*, s. 11.

delege seçiminde milli menfaatlerden taviz vermeyen kişilere öncelik gösterilmiştir. Seçilen delegelerin % 93'ü Makedon olup % 1.74'ü Türk kökenli delegelerdi[203].

Makedonya Hükümeti kurulana kadar ASNOM kararı ile bu süreçte yasama görevinin yanı sıra hükümet görevini de yapıyordu. 6 Ağustos 1944 tarihinde ASNOM yetkililerinin gerçekleştirdiği toplantıda bölgesel bölünme hususunda karar alındı. Makedonya dört bölgeye ayrılmıştı. Manastır, Üsküp, İştip, Kiçevo–Debre bölgeleri olarak Makedonya bölgesel olarak dörde taksim edilmişti. 21 Ekim 1944 tarihinde prediziyum kararı ile tashih edilmişti. Kiçevo–Debre bölgesi feshedilip diğer üç bölge kalmıştı. Bu karardan sonra Halk Kurtuluş Heyetleri'nin örgütlenmesi hazırlığına başlandı[204]. AVNOJ'da alınan bu karara Bulgaristan ve Yunanistan sert tepki göstermişlerdir. 27-28 Şubat 1944 yılında Prohor Pçinski Manastırında askeri ve siyasal meseleleri tartışmak üzere bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda alınan kararlardan en önemlisi ise özgür olan yerleri muhafaza ederek halkı silahlandırmaya razı ederek yeni birliklerin kurulması ve onların Makedonya ordusuna katılmaları istenmiştir.

1944 yılında gerçekleşen ilkbahar taarruzu ile Partizanlar ilerleme kaydetmiştir. Makedonya'nın Vardar bölgesi düşman işgalinden tamamen kurtarıldı. 24 Haziran 1944'te Yugoslavya Özgürlük Halk Komitesi'nin oturumuna Tito da katılmıştır. Bu oturumun tartışma konusu Makedonya sorunu idi. Bu oturumdan çıkan karar ise Makedon halkının devlet kurabilmesi için bir an önce ASNOM oturumunun gerçekleşmesi ve Halk Kurtuluş Cephesi'nin kurulmasıydı. ASNOM toplantısında üye seçiminde dikkat edilen en önemli şartlardan birisi ise Makedonya devletinin kurulmasını samimiyetle destekleyen kişilerin bu toplantıya davet edilmiş olmasıydı. Resmi olmayan bilgilere göre toplantıya 115 delege davet edildi ve davet edilenlerin yarısı ulaşım zorluğu ve başka nedenlerden ötürü toplantıya katılmadı. 1 yıllık hazırlıklardan sonra ASNOM'un birinci oturumu 2.08.1944 tarihinde Makedonya'nın

[203] Mile Todorovski, *a.g.e.*, s. 14.
[204] Novica Veljanovska, "ASNOM Predizyumu ve Organlarının ASNOMUN Birinci Oturumundan Sonraki Çalışmaları", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Yıl 20 Sayı: 190, Kasım 1984, s. 8.

Kumanova şehrinin Prohor Pçinski Manastırında akşam saatlerinde başlamış ve toplantı ertesi günün sabah saatlerine kadar sürmüştür.

ASNOM toplantısında alınan en önemli kararlar şunlardır: 1) Makedonya devleti sınırları içerisinde yaşayan herkes, dini ve etnik ayrım gözetmeksizin demokratik, adil ve hür haklar çerçevesinde hayatını sürdürebilir. 2)Makedon dilinin (Makedonca) Makedonya devletinin resmi dilidir. 3) 2 Ağustos devletin sesmi bayramıdır.[205]

1 Eylül 1944 yılında Makedonya'nın düşman işgalinden tamamen kurtulması için düğmeye basıldı. Büyük Britanya kuvvetleri öncülüğünde 5 Eylül'de Kiçevo ve Struga istasyon hattı bombalandı. 6 Eylül'de Veles'de 8 Eylül'de Üsküp'te taarruza geçildi. Bu operasyonlardan sonra, Makedonya'ya girmiş olan Yunan birlikleri ülkeden geri çekildi. Ekim 1944'te Alman kuvvetleri geri çekilmeye başladı.

Makedonya devletinin ilan edilmesi, milli hürriyetinin bütün dünya kamuoyuna bildirilmesi gerekiyordu. Böylelikle 2 Ağustos 1944 tarihinde S. Prohor Pçinski Manastırında birleşip Makedonya'nın en yüksek temsilci organı sayılan ASNOM Makedonya Halk Kurtuluşu'nun Anti Faşist Meclisi oturumunda toplandı. Bu tarihin seçilmesi tesadüf bir olay değildir. Çünkü bundan 41 yıl önce 1903 yılında Makedonlar Türklere karşı savaşıp Kruşova Cumhuriyetini kurmuşlardı. Birinci ASNOM oturumu resmi ve tarihi bir parlamento karakterini taşımaktaydı. Yugoslavya Orduları ve Partizan birliklerinin Komutanı Tito'nun gönderdiği telgrafta Makedonya Tugay ve Partizanlar, Bulgar, Alman ve İtalyan faşistlere karşı yürüttükleri kahramanlık savaşlarını ve Federal Makedonya'yı kurmakta oynadıkları yüksek rolü takdir ederek tasdikler. İkinci AVNOJ oturumunun bütün kararlarını kabul eden ASNOM üyeleri en önemli karar olarak Demokratik Federatif Yugoslavya dâhilinde Federatif Makedonya devletini ilan ettiler[206]. Marksizm ideolojisine bağlı olan YKP Savaş esnasında sürekli olarak devrimci değişiklikler ileri sürmüştür. Makedonya'da ASNOM toplantısından da önce Türkler silahlı Mücadele'nin kuvvetlenmesine ve

[205]Çepreganov,,"İstorija na Makedonskiot Narod..", s. 282; Asnom'un İkinci Toplantısı, *Birlik*, Üsküp, 30 Aralık 1944, s.1; Branko Petranovic, *a.g.e.*, s. 303.
[206].., "Makedonya milletinin Zafer Sembolü Birinci ASNOM Oturumu", *Birlik*, Üsküp, 31 Temmuz 1960, s. 7.

gelişmesine yardımcı olmuşlardır[207]. Makedonya'daki Türk toplumu savaşın başlaması ile birlikte Makedonya devletinin yanında yer almıştır. Makedonya devletinin kuruluşunda Türk halkının katkıları tartışılmazdır[208].

Makedonya devletinin temelleri niteliğinde olan ASNOM oturumu hakkında yazılan bütün kitap, bildiri veya resmi evraklarda Makedonya Türklerinden bahsetmekten kaçınmışlardır. Türk toplumu ya da halkı yerine azınlıklar ifadesine yer vermişlerdir. Fakat Makedonya devletinin ilk başbakanı olan Lazar Kolişevski'nin yardımcıları arasında bir Türk mevcuttur. Bununla da sınırlı kalmayıp ilk hükümet kabinesinde Türk bakan da mevcuttur.

ASNOM oturumunun resmi evraklarında çok az da olsa bazı kısımlarda Türklerden de bahsedilmektedir. Makedonya Milli Tarih Enstitüsü'nde basılan ASNOM oturumu hakkındaki belgelerde-kitabın 272 numaralı metninde Partizan birliklerine katılmaları yönünde Makedonların yanında Türklerin de ismi geçmektedir. Makedonya Halk Kurtuluş Ordusu ve Genelkurmayı'nın manifestosunda da Türklere savaşa katılmaları yönünde yaptıkları çağrıda şu ifadelere yer vermişlerdir; "*KARDEŞ TÜRKLER, alçak Alman işgalcilerine karşı sizi de kendi kardeşimi öldüren savaşa sokmak ya da dâhil etmek istiyorlar. Sizin alın yazınız da Makedon milletinin alın yazısı ile aynıdır ve ona sımsıkı bağlıdır! Savaşa katılınız ve yeni kurulan Halk Kurtuluş Yönetimi'nin çalışmalarına katılın!*" Bu ifadeler ASNOM Kitabı'nın 73. sayfasında dile getirilmektedir. Bu kitabın 178 sayfasında ise, "*Türkleri savaşa çağırmakla birlikte özgür Makedonya'nın kurulmasına da iştirak etmelerini bekliyoruz. Öyle bir Makedonya kurulacak ki tüm halkların (Türkleri ve diğer azınlıkların ima etmektedir) özgür vatanı olacaktır!*" denilmektedir.[209]

ASNOM'un kadrosu çeşitli siyasi görüşlere sahip dini ve milli farklılıklar taşıyam kişilerden arasından seçilerek oluşturulmuştur. Burada ASNOM oturumuna

---

[207] Mihajlo Apostolski, AVNOJ'un Ikinci Oturumu ve Makedonyada Ulusal Faaliyetlerin Tanınması, *Birlik*, Üsküp, 29 Kasım 1968, s. 3.
[208] H. Mercan, "ASNOM'da Halkların Katkıları Yücedir, Tarihte Yeri Var", *Birlik*, Üsküp, 26 Ekim 1974, s. 5.
[209] Mustafa Karahasan, "ASNOM – Makedon Milli Devletinin Kuruluşunda Türk ve Arnavutlar'ın Konstitütif Öğeliği", *Sesler Aylık Kültür ve Sanat Dergisi*, Yıl:9 Sayı 91, Aralık 1974, s. 31-32.

sadece Makedonların katılmadığı aynı zamanda milli farklar denildiği zaman Türklerin de kast edildiği anlaşılmaktadır. ASNOM'un birinci oturumunda demokratik Makedonya yurttaşları hakları üzerine özel bir Deklarasyon ilan edilmiştir. Bu tarihsel evrakta açık bir şekilde Makedonya'nın Türklerin de devleti olduğu vurgulanmaktadır. Bu cümlede Türklerden direkt olarak söz etmemişlerdir; fakat bu cümlenin özeti budur.

Maddenin tam metni ise şöyledir;

1. Federal Makedonya devletinin tüm yurttaşları yasa önünde eşittir. Onların milliyeti, dini, ırkı ve cinsiyeti gözetilemez.

2. Makedonya'da yaşayan milli azınlıklara özgür yaşama hakkı sağlayacaktır.

Halk Kurtuluş Ordusu ve Partizan birliklerine de asker olarak katılmak milli ve dini farklılık gözetmeksizin, elinde silah taşımak için kabiliyetli olan her yurttaşın ödevi ve onurlu borcudur.

Türklerin savaşa çağırılmasında kullanılan ifadelerin ilginç bir sebebi vardır. Bulgar işgalciler zamanında Türklere asker olma şansı tanımıyordu. Bu tutum ve davranış ile birlikte Türklere karşı güven eksikliğinin bulunduğunu belirtmek amacıyla Bulgarlar bu gibi yolları kullanmışlardır. Dolayısıyla Makedon devlet yöneticileri Türklere güvendiklerini ispat etmek amacı ile savaşa katılmaları yönünde çağrıda bulunmuşlardır[210].

Türklerin Makedonya devletinin kurucu unsuru olduğunu belirten en büyük kanıt veya delil ise ASNOM manifestosudur. Bu manifestoda Türk halkına hitaben "KARDEŞ TÜRKLER" ibaresi kullanılmıştır. Yazının devamında ise; "*...ağır geçmişin bizlere gösterdikleri çıkarlarımız aynıdır ve ALIN yazımız da ortaktır! Bu kararlı anlarda bizler beraberce özgür Makedonya'yı kuruyoruz!... Sizin oğullarınız Makedonya ordusunda savaşıyor ve komutan mevkilerini almaktadırlar. Sizin öncü savaşçılarınız 1941'den beri saylav olarak halkın temsilcileri sıfatıyla Millet Meclisi'nde (ASNOM'da) hazır bulunuyorlar.*" Bu ismi geçen manifestoda Türklerden

[210] Mustafa Karahasan, *a.g.m.*, s. 33.

bir kez daha bahsetmektedir. "*Birinci Makedonya Halk Meclisi Makedonya halklarının–Türklerinin özgür ve eşitliğini beyan etmektedir. Onun kutsal prensiplerini gerçekleştirmekte tüm güçlerinizi seferber ediniz. İşgalcilere karşı eşit surette katılmalısınız; çünkü Özgür Makedonya Tüm Halkların–Türklerin Özgür vatanıdır.* "

En önemli delil ve belgelerden birisi ise ASNOM oturumundan sonra Makedonya Komünist Partisi Merkez Komitesi, Makedon Milleti Milli Azınlıklar ve Halk Kurtuluş Ordusu'na hitaben bizim konumuzla ilgili şu ifadeye yer veriyor: "*Türkler, Arnavutlar, Ulahlar ve Yahudiler, yeni Makedonya Devleti sizin de devletinizdir"*. Bu sözlerle Türklerin Makedonya'nın kurulmasında çok büyük bir rol oynadığı ve Makedonya'nın ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğine vurgu yapılmaktadır.

ASNOM oturumundan sonra yayınlanan beyannamede Türklere hitaben şunlar yazılmıştır;

''Türk kardeşler Yeni Makedonya devleti sizin de devletinizdir. Bu devlet bütün milletlerin kardeşlik birlik esasları üzerine kurulmuştur. Sizler üç yıl boyunca kan dökerek çetin birliği savaş sıralarında kurdunuz. Bundan sonra da savaşa daha kitlesel bir şekilde katılın. Biliniz ki bu gün ne kadar savaşırsanız yarın o kadar hak kazanacaksınız. "[211]

Başka bir maddede ise; bu devletin kurucu unsurları Makedonya ülkesinde yaşayan tüm halkların kardeşlik ilkeleriyle eşittir demektedir. Demek ki Türkleri kurucu unsurlar arasında saymaktadır[212].

ASNOM Predizyumu dâhilinde Makedonya'nın eğitim meselesi hakkında da tartışma gerçekleşmiştir. Eğitim bakımından halkın geri kalmışlığına dikkat çekilerek bir an önce tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır. Öğretmen sorununun çözüme kavuşması için ortaokullarda bulunan son sınıf öğrencilerini ve öğrenimini tamamlamış olan öğrencileri, öğretmenlik görevini yapmaları için okullara tayin

[211] Şükrü Ramo, " ASNOM'un Prohor Pçinski Oturumu, *Birlik,* Üsküp, 27.07.1961. s. 4.
[212] Mustafa Karahasan, *a.g.m.,* s. 34-35.

etmişlerdir. Makedon dilinin yanı sıra ülkede yaşayan diğer halkların kendi ana dillerinde eğitim görebilmeleri fikri de ortaya atılmıştır. Türk öğrencilerine de eğitim verecek öğretmen kadrosu sorunu da ASNOM Predizyumunda görüşülmüştür. Türklerin kendi ana dillerinde eğitim görmesi için çaba sarf edilmiştir. Resmi evraklarda: "*Türk çocukları kendi ana dillerinde ve yazı dilinde öğrenim görebilmeleri için bir veya iki okul açılırsa çok doğru ve yerinde bir karar olacaktır. Bu işi yapabilecek kişiler Üsküp'te Türk aydınları arasında öğretmenler vardır"* ifadelerine yer verilmektedir .[213]

2.5. Eğitim

Bulgarların Makedonya'yı işgali ile birlikte ilk yaptıkları hamlelerden biri bölgede hâkim olan Sırp eğitim sistemini tamamen tasfiye etmekti. İşgalin başladığı ilk günlerden itibaren Bulgar Hükümeti kendi milli gayelerini gerçekleştirmek amacıyla Eğitim Bakanlığı'nı harekete geçirmiştir. Makedonya'da bulunan okulların durumu, öğretmen ve öğrenci istatistiklerinin net bir şekilde öğrenilmesi için Bulgaristan'dan özel komisyonlar gönderilmiştir[214]. Eğitim Bakanlığı eğitimi ilkokul, lise öncesi ve lise olarak üç kademeli planlamıştır.[215] Bulgar Hükümeti, Makedonya Türklerinin çocuklarının eğitimlerine ilgi göstermemiştir[216].

Bulgaristan Hükümeti'nin eğitim yönetmeliğinin yer aldığı resmi bir evrakta Üsküp bölgesinde Türklere ait hiç bir okulun bulunmadığı bildirilmiştir. Makedonya'nın bazı köylerinde bulunan Türk okullarının ise dini eğitim üzerine kurulmuş oldukları ve okul harcamalarının köy ahalisi tarafından karşılanmasına rağmen devlet himayesi altında bulunduğu anlaşılmıştır. Dini okulların serbest bırakılmasındaki hedef, dini eğitim üzerinden Türk çocuklarının komünizmden uzaklaştırılacağının düşünülmesidir. Bulgar Hükümeti'nin açıkladığı resmi istatistiklere göre 1941–1944 yılları arasında ilkokullardaki Türk öğrencilerin sayısı %2 civarındadır. Sekiz yıllık okullarda ise Türk öğrencilerin sayısı %1 oranındadır.

[213]Novica Veljanovska, *a.g.e.*, s.13-14.
[214]Terzioski Ratislav, Denacionalizatorska Deynost Na Bugarskite Kulturno – Prosvetni İnstituciyi Vo Makedoniya, Institut Za Nacionalna İstorija, Skopje, 1974, s. 21.
[215] Terzioski Ratislav, *a.g.e.*, s. 28.
[216] Terzioski Ratislav, *a.g.e.*, s. 33.

Makedon tarihçi Ratislav Terzioski'nin aktardığı bilgilerde o dönemde Üsküp'te toplam nüfus 811.293 iken Türklerin nüfusu 79.748'dir. Türk nüfusunun bu kadar yüksek olmasına karşın öğrenci sayısının düşük olmasının tek sebebi ise Bulgaristan Hükümeti'nin ülkedeki on binlerce Türk öğrencinin 1941-1944 yılları arasında okullara kayıt yaptırmalarını engelleyerek okullardan uzak durmalarını sağlaması ve okuma yazma bilmeyen bir zümre yaratma hedefine yönelmiş olmasıdır. Bütün bu süreç sistematik olarak işlemiştir. Üsküp'te Müslüman öğrencilerin ders gördüğü İsa Bey Medresesi'nin müdürlük görevine Bulgaristan'dan getirilen bir öğretmen atanmıştır. Öğrencilere ders veren öğretmen kadrosunun bir kısmı Bulgaristan'dan bir kısmı ise SHS Krallığı zamanında sürgün edilmiş öğretmenlerden oluşturulmuştur. Bu medresenin resmi dili Bulgarca olup gayri resmi dili ise Türkçe'dir. Medrese sekiz derslikli olup öğrenciler medresenin öğrenci yurdunda ikamet etmişlerdir. Medrese lise özelliğine sahiptir ve binası Îsâ Bey Camiinin yanında bulunmaktaydı, medresenin masrafları ise Sofya müftülüğü tarafından karşılanıyordu[217].

Bulgaristan Hükümeti bütün kamu kuruluşları ile birlikte eğitim alanında da tamamen hâkimiyet sağlamak amacıyla eğitim müesseselerinde sistematik bir şekilde Makedonya'daki bütün öğrencilere engelleme siyaseti yürütmüştür. Tek emelleri ise bütün öğrencilere Bulgar ruhu ve sevgisini aşılamaktı. Türk öğrencilerinin kendi ana dillerinde okuyacağı okulların açılmasına yüksek talep olmasına rağmen bu istekler kesinlikle kabul edilmemiştir[218].

Bulgaristan Devleti yetkilileri eğitim alanında ders planı ile programına işgal emellerini yansıtmıştır. Müfredat aracılığı ile çocuklara Bulgar sevgisi yüklemek ve komşu devletlerde yaşayan milletlere karşı bir nefret oluşturma gayreti yürütülmüştür. İlkokulların bir ve ikinci sınıflarında Bulgar dili dersinin haftada 9–10 saat olması, üç ve dördüncü sınıflarda ise Bulgar dili dersinin haftalık 6–7 saat olmasına karar verilmiştir. Matematik dersi haftalık 4 saatten 3 saate indirilmiştir. Doğayı Tanıma dersinin ikinci ve dördüncü sınıflarda haftalık 3 olan olan ders saati ikiye indirilmiştir.

[217] Terzioski Ratislav, *a.g.e.*, s. 35.
[218] Terzioski Ratislav, *a.g.e.*, s. 46.

Her gün otuz dakika olmak üzere Bulgar milli şarkılarının öğrenciler tarafından söylenmesi mecburi kılınmıştır [219].

Bulgar işgalcilerin milli bilinci yaymak amacıyla önem verdiği bir başka ders ise Milli Tarih dersi idi. Milli Tarih dersi aracılığı ile öğrencilere Bulgar devletini sevdirip kendilerine bağlayacaklarını düşünmüşlerdir. Bunun için okullarda tarih dersi için özel müfredat hazırlanmıştır. Bu derste; Makedonya'da ünlü kişilerin ve milli kahramanların Bulgar kökenli olduğu ve bölgede vuku bulan ayaklanma ya da savaşlarda Bulgarların savaştığını Makedon diye bir milletin var olmadığını ve Bulgarların Slavlarla hiç bir bağlantılarının bulunmadığı kendilerinin Hun ve Moğol kökenli olduklarını dile getirmişlerdir. Milli bilinci yükseltmek için özel tedbir alınan derslerden biri de Coğrafya dersiydi. Bu derste öğrencilere Bulgaristan devletinde her şeyin yerli yerinde olduğu ve her vatandaşın kendine düşen görevi layığı ile yaptığı anlatılmıştır. Bulgaristan'ın güzel tarafları ile zenginliği anlatılıp güçlü bir devlet gibi göstererek çocuklarda Bulgar devletine karşı güven duygusu aşılamayı hedeflemişlerdir[220].

Müzik dersinde Bulgar halk şarkıları ile Hristiyanlık ile alakalı şarkılar öğrencilere öğretilmiştir. Öğretilen şarkılar aracılığı ile öğrencilere Bulgar milli ruhunu kazandırmak hedeflenmiştir. Beden Eğitimi dersinde ise öğrencilere Bulgar Milli Marşları eşliğinde yürüyüş düzenleyerek askerlik ruhu yaratmak ve spor aktiviteleri ile öğrencilerde savaşçı ruhunun geliştirilmesi hedeflenmiştir. Özel müfredatın hazırlandığı bir başka ders ise Resim dersi idi. Resim dersi aracılığı ile öğrencilere Bulgaristan'ın güzelliği ile zenginliğine vurgu yapılmıştır.[221]

2.6. II. Dünya Savaşı'nda Makedonya Türkleri

Bu konu ülkede yaşayan Türkler için çok önemli bir husustur. Bu konuyu araştırırken dönemin gazete ve dergilerinde yer alan Türk ve Makedon araştırmacılarının bütün yazıları değerlendirilmiştir. Bu dönem içerisinde Türk halkı,

[219] Terzioski Ratislav, *a.g.e.* , s. 77, 80-81.
[220]Terzioski Ratislav, *a.g.e.* , s. 86-88.
[221] Terzioski Ratislav, *a.g.e.*, s. 88-90.

katlandığı her türlü kanunsuzluk ve huzursuzluğa karşı her zaman yaşadığı ülkeye yardımlarda bulunarak bir an bile düşman birlikleriyle hiç bir şekilde işbirliğine girmeyerek yaşadığı toprakları işgalden kurtarma adına her türlü yardımı ve fedakârlığı yapmıştır.

2.6.1. Makedonya'da İstilanın İlk Günlerinde Türklerin İşgalcilere Karşı Mücadelesi

11 Ekim 1941 tarihinde Üsküp'te Bulgar işgaline karşı protesto düzenlemek için hazırlıklar önceden başlamış, Yugoslavya Genelkurmayı'ndan gelen mektup okunduktan sonra düzenlenen toplantılarda Makedonlar ve Türkler beraberce fikir üretmişlerdir. Mektupta düşmanlara teslim olunmaması bilakis mücadele edilmesi, onlara ait ne varsa havaya uçurulması gerektiği, dedelerimizden kalan bu toprakları savunmak şanlı ve kıymetli vazife ve borcumuzdur yazmaktadır. Bu toplantılara çok sayıda Türk'ün katıldığı bilinmektedir.

1941 yılının ilk günlerinde Türk gençleri halkı isyana teşvik edip bazı sabotajlar yapmışlardır. Bu girişimlerden sonra 6–7 Türk genci tüfek ve kurşunları sırtlarına alıp Partizanlara katılmıştır. Bu faaliyetlerden sonra çok sayıda Türk genci ile savaşçısı hapse atılıp ölüme mahkûm edilmiştir. Dolayısıyla başkent Üsküp'te istilaya karşı yapılan ilk ayaklanmada Makedonya'nın diğer şehirlerinde olduğu gibi burada da Türklerin payı büyüktür. Türk halkı başlangıçtan itibaren istilaya karşı koyarak safını belli etmiştir[222].

Üsküp Türklerinden Kemal Seyfullah'ın babası cami imamı olduğu için Kemal ve diğer Türkler cami içerisinde toplantılar düzenleyip gelecek için fikir üretmişlerdir. 1941 yılından yani ilk anlardan itibaren savaşa dâhil olan 24 aktif Türk savaşçı Partizan birliklerine gönüllü olarak katılmışlardır[223].

Makedonya ordusunun Genelkurmay Başkanı olan Mihajlo Apostolski'ye göre işgal yıllarında Makedonya Türk halkına tedhiş uygulanmıştır. Üsküp'te işgalin ilk

[222]"11 Ekim İsyanında Üsküp Milli Azınlıkları" , *Birlik,* 30 Nisan 1950, s. 4.
[223] Mustafa Karahasan, " Kurtuluş Savaşında Türkler" , *Birlik,* 13 Şubat 1971, s. 5.

günlerinde Mihajlo Apostolski, Kevser Seyfullah'ın evinde görüşme gerçekleştirmiş ve Türklerin zor olan koşulları karşısında neler yapılması gerektiği hakkında fikir alış verişinde bulunmuştur. Üsküp'te birinci partizan tugayının kuruluşunda Türklerin de payının yüksekti. Tugayda Kevser Seyfullah, Hamdi Demir ile Abduş Hüseyin isminde Türkler bulunuyordu[224].

11 Ekim 1941 tarihinde Kumanova Partizan birliği işgalci kuvvetlere karşı dağlara çıkmış ve ilk silah burada ateşlenmiştir. YKP işgal zamanındaki etkinliği artırmak amacıyla ülkede yaşayan halkların savaşa katılmaları doğrultusunda çağrıda bulunmuştur. Türk halkı da Komünist Parti'nin bu çağrısına duyarsız kalmayarak kitlesel bir şekilde parti yönetimine ve savaşa iştirak etmiştir. Bir grup Türk genci Bulgar polisleri tarafından hapse atılmıştır. Ekim 1941 tarihinin ilk günlerinde Üsküp Karadağ 1. Tugayına katılmak için Ali Rıza Yusuf, Şaban Bayram ve Boro Mevlov ismindeki Makedon, 8 Ekim 1941 tarihinde Dame Çenko'nun evine gidip 9 tüfek ile cephane alarak partizan oldukları için ant içmiştir. Buradan Karadağ'ın Belovoska köyü değirmenine 2 gün 2 gece yürüdükten sonra köye varmışlardır. İşgal kuvvetleri, Partizan kuvvetlerinin buraya geldiğini haber alarak köyü dört taraftan sararak partizanlara ateş açıp 7 partizan askerini öldürmüşlerdir. Bu 7 kişi arasında Türk menşeli Şaban Bayram da vardır. Sağ kalanlar esir alınarak Bulgaristan'ın Varna şehrine götürülmüştür. Esirler arasında Ali Rıza Yusuf ismindeki Türk de vardır[225].

İştip'te Türklerin Komünist Parti yetkililerine sundukları yardımlara kızan Alman polisleri, Hasan Zekeriya, İşçi Pango Osman ve iki oğlunu öldürmüştür. Masum Türkleri cebren angarya işlerine zorunlu olarak göndermişlerdir[226].

Üsküp'te savaşın ilk günlerinde Hamdi Demir ismindeki Türk çalıştığı dükkân ile Sulu Han'da bir odayı eşya deposu haline getirmiştir. Eski zamanlardan kalma silahların gömülü oldukları yer olan "Kanlı Pınar"ı arayan SKOJ (Yugoslavya Genç Komünistler Birliği) üyeleri Ramadan Mahmut ile Hayri Hüseyin az sayıda kurşun ve

[224] Celal Tuna, " Apostolski: Türkler HKS Çok İyi Savaştılar", *Birlik,* 12 Ağustos 1971, s. 4.
[225] Ş. Kerim, "Kanlı Günleri Anarken", *Birlik,* 10 Ekim 1973, s. 6.
[226] Firuz Nazim, " İstila Günleri ve İlk Saldırışlar", *Birlik,* 19 Nisan 1961, s. 2-3.

paslı palalar bulmuşlardır. Bulunan bu silahlar Üsküp'te işgalcilere karşı silahlı ayaklanma için kullanılacaktır[227].

Bulgar polis ile askerleri Ohri'de serbest dolaşımı bile yasaklamıştır. Serbest dolaşım için "otkriti listi" denilen kimlik kartına benzeyen belgeler dağıtmaktaydılar. Ohri Türkleri tarım ve çiftçilikle uğraştığı için bu belgeleri almak için müracaat etmişler; fakat Bulgar polisleri siz nesiniz diye sorduklarında Türkler de kendilerini Türk olarak ifade ettikleri için dayağa maruz kalmışlardır. Bulgarlar, Türklerin kendilerini Bulgar Müslüman'ı olarak tanıtmalarını istemiştir. Ohri'de komünist yönetimin etkin kişilerinden Pero Pupe'nin anlattıklarına göre Ohri'de her konuda Türklere haksızlık yapılmıştır. Örnek olarak; şeker için kupon ayrıldığında herkese yarım kilo verilip Türklerin şeker ihtiyacı 200 gram ile sınırlandırılmıştır. Bulgarlar gıda alanında Türklere ambargo uygulamıştır[228].

11 Ekim tarihi Makedonya'da işgalcilere karşı ayaklanma günüdür. Makedonya'da düşmana karşı ilk silah sesleri Pirlepe'de duyularak bu ateş tüm Makedonya'ya yayılmıştır. İşgalcilere ilk baş kaldıranlar arasında Pirlepe doğumlu Adem Adem 11 Ekim 1941 tarihinde ayaklanmaya katılarak mücadele etmiş fakat 7 Nisan 1942 yılında Bulgarlar tarafından tutuklanmıştır. Tutukluluk döneminde işkencelere maruz kalmasına rağmen silah arkadaşlarını satmayarak Bulgarlar tarafından Debnica deresi kıyısında kurşuna dizilmiştir[229].

2.6.2. Halk Kurtuluş Savaşı ve Manastır Türkleri

Manastır ve yöresinde 1942 yılının ikinci yarısı ile Haziran 1943 yılının başlangıcında savaş alevlenmiş, Yugoslavya Komünist Partisi'nin önderliğinde yürütülen silahlı direniş ve YKP ile halkın birbirine kenetlenmesi ile düşman birliklerine karşı her türlü direniş gösterilmiştir. İşgal kuvvetlerinin aldığı kararlar halk tarafından reddedilmiş, halk sırtını tamamen YKP'ye çevirmiş ve YKP'nin aldığı her

[227] Kemal Seyfullah, " İlk Silahlı Eylemler", *Birlik*, 12 Ağustos 1971, s. 4.
[228] Pero Pupe, " Savaşa Hazırdık", *Birlik,* 4 Temmuz 1973, s. 5.
[229]" Pirlepeli Adem –Kahraman Şavaşçı'mız ", *Birlik,* 11 Ekim 1973, s. 4.

kararı destekleyip koordineli bir şekilde çalışmaya devam etmiştir. YKP'nin dağıttığı afişleri halk kabul ederek kent ile köylerde direnişe geçmişlerdir.[230]

1942 yılının Haziran ayında Halk Kurtuluş Hareketi'nin ünlü Türk üyelerinden Nihat Şekerci'nin evinde toplanan YKP Manastır yerel komitesi "Dame Gruev" ismindeki partizan bölüğünü örgütleyip dağa çıkması yönünde karar vermiştir. Zaman içerisinde "Dame Gruev" ile " Jane Sandanski" bölükleri birleşip "Mirçe Acev" taburu ismi ile faaliyetlere devam etmiştir. Stiv Naumov taburu komutan yardımcısı Manastırlı Ramiz Osman, Necati Sefedin, Rafet Şabedin ile Vahit İsmail ise etkin savaşçılardı[231].

1941-44 yılları arasında Bulgarların Türklere uyguladıkları baskılar Türkleri HKS'ye dâhil olmaya teşvik eden en somut örneklerden biridir. Uygulanan baskıları somut bir örnekle açıklamamız gerekirse, YKP yayınladığı bir belgede; Makedonya'da yaşayan milli azınlıklar (burada Türkler kastedilmiştir) istilacıların pek sert ve ırkçı siyasetine maruz kalıp sömürü ve zulme uğramışlardır diyerek her şeyi açık bir şekilde ifade etmiştir.

Bulgar işgali döneminde Türk gençler; zorunlu olarak 1943 yılının ilkbahar ile sonbahar aylarında kitlesel bir şekilde çalıştırılmıştır. Evlerinden uzakta Bulgaristan'ın çeşitli şehirlerinde çalışmaya gönderilen Türk gençleri ağır koşullar altında çalışmışlar ve sebepsiz yere durmadan cezalandırılıp çeşitli işkencelere maruz kalmışlardır. Bu uygulamadan başka Türk halkını gıda yardımından yoksun bırakma ve çeşitli alanlarda çalışmalarına müsaade etmeme gibi tedbirler uygulanmıştır.

1943 yılı ilkbahar aylarından başlayarak Manastır Türk köyleri arasında daha zengin olan köyleri teftiş bahanesi ile bu zulüm doruk noktaya ulaşmıştır. Manastır şehrinin Kınalı, Mescitli, Budaklar ile Mosibasi köylerinde 1943 yılı sonbahar aylarında vilayet direktörü Konstantin Robe ve bir grup polis ile asker Kınalı ve Mescitli Köylerinde kadın, erkek, çocuk ve ihtiyarları evlerinden zorla çıkartıp bütün Türk ahalisini köy ortasında, cami önünde toplamışlardır. Bu insanları temizleme

[230] İ. İsmail, " Manastır Türk Kadınları Halk Kurtuluş Savaşında", *Birlik,* 20 Mart 1982, s.5.
[231]İsmai T. İsmail, " Halk Kurtuluş Savaşında Manastır Türkleri", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi,* Yıl 16 Sayı 149, Ekim 1980, s. 23-24.

bahanesiyle kadınların saçlarını keserek başlarına bit tozu döküp, erkeklerin saçlarını büsbütün keserek eşyalarını kazanlarda haşlayıp kaynatmışlardır. Köy ortasında bu insanlık dışı muamele ile karşı karşıya kalan Türk ahalisinin boş kalan evlerine asker ile polisler girip köy kadınlarının ziynetleri, gümüşleri, gelinlik çeyizleri ve daha birçok değerli eşyalarını, kamyonlara yükleyip gitmişlerdir. Bulgar istilacıları köye yaptıkları saldırıda masum Türk ahalisini aşağılayıp bütün amaçlarının sistematik hırsızlık üzerine kurulduğunu göstermişlerdir.[232]

Türklere bu gibi zalim davranışlar 1944 yılında da tekrarlanmıştır. Bulgar istilacı askerleri bölgedeki Türk köylerinde baskınlar düzenleyerek Türk ahalisinin kendi emeği ve alın teri ile yetiştirdiği buğday ve diğer tahıl ürünleri, hayvanları zorla ellerinden alınmış, köyden geçen polis ile askerlere bol bol yemek hazırlamaları için Türk kadınlarına baskı yapıp erkeklere ise Kaymakçalan ormanlarında odun kesme, tahrip olan köy yollarını onarma ve diğer köylerde kır işlerini yapmaları için baskılar uygulanmıştır. Misobasi, Budaklar, Tırnovça, Germiyan ve Jivoyno'da yaşayan Türk ailelerine karşı daha zalim uygulamalar yapılmıştır. 1943 yılı yaz aylarında zengin harmanlardan sonra Bulgar asker ile polisleri budaklar ve Musobasi Köylerinde büyük miktarda buğdaya el koymuşlardır. Buğday vermek istemeyen Türkleri tutuklayıp köy okuluna kapatmışlardır. Üç günlük sorgudan sonra Türkleri dövüp türlü işkencelere tabii tutmuşlardır. Buğdaylarını vermek istememelerinin tek sebebi bu buğdayları saklayıp partizanlara verecekleri iddiasıyla Türkleri Partizanlarla işbirliği ile suçlayıp kamyonlara yükleyip Manastır hapishanesine göndermişlerdir. Tırnova köyünde yaşayan Türk ahalisine Bulgar askerleri gaddarca uygulamalar gerçekleştirmiştir. 1943 yılının kış aylarında "Pitu Guli" Partizan bölüğünü köylerinde saklayıp beslemekle suçlanan köy ahalisi topluca sorguya çekilmiştir. Evlerine baskın düzenlenip aleni olarak polis ile asker kuvvetleri tarafından dövülmüşlerdir. Zengin Türk köylülerinden baskılar sonucu paralarını alan Bulgar askerleri fakir köylüleri ise Partizanlarla işbirliği yapmakla suçlayıp köy ortasında dayaktan geçirmiştir. Pehlivan Şükrü Halit'in ailesinden iki genci insanlık dışı işkencelerden sonra köy ortasında kurşuna dizmişlerdir.

[232] İ. İsmail, a.g.g., s.6.

İstilanın son günlerine kadar Türk köylerinde her gün Bulgar polisi ile askerleri devriye görevi ile birlikte 24 saat boyunca manastırdaki Türk köylerinden ayrılmamışlardır. Bulgarların sıkıyönetim uyguladığı Türk ahalisi bu tedbirlerden dolayı istilacılara kin ve nefret besleyerek Halk Kurtuluş Hareketi'ne daha yoğun bir şekilde katılmışlardır. Manastır kent ve köylerindeki Türkler kendi aralarında işbirliği yapıp HKS'ye katılmak için Türk gençlerini teşvik edip partizan birliklerine yiyecek toplayan geçen Türklerin isimleri mevcuttur [233].

Manastır kentinin her semt ve mahallesinde etkin olan SKOJ'un içinde çok sayıda Türk genci de mevcuttur. Manastır SKOJ ve parti grupları, toplanan askeri (silah, cephane, askeri üniformalar) ve sıhhi malzemenin saklanması için ve Bulgar istilacılar tarafından fişlenen komünist partisi üyeleri ile partizanların saklanması için gizli ve kullanılmayan evler bulunmasında aktif olarak yardımcı olmuşlardır. 1943 yılının Nisan ayında sekreter Vangel İlievski ile Ramadan ile İrfan Çiço partizan birliklerine katılmışlardır. Vahit İsmail ismindeki Türk saraç işçisi "Goce Delcev" bölüğüne partizan olarak katılıyor daha sonra 1. Makedonya – Kosova Tugayı'nın savaşçısı oluyor. Prespa yöresinin Stenye köyü yanında Bulgarlarla yapılan silahlı çatışmada üç partizanla birlikte Bulgarların eline esir düşüp işkencelere maruz kaldıktan sonra infaz edilmiştir.

Manastır Parti Örgütü'nün sekreteri ve etkin üyelerinden biri olan Ramiz Osman 1941 yılında parti saflarına kabul edilmiştir. Parti yetkilileri Ramiz Osman hakkında; çok iyi bir arkadaş ve cesur bir kişiliğe sahip olduğunu, en tehlikeli görevleri üstlendiğini ve aldığı görevleri başarı ile yerine getirdiğini söylemişlerdir. Partizanlara silah toplayıp Türk gençlerinin hareket ssaflarına katılmasını sağlamıştır. Bu faaliyetlerinden sonra savaşa dâhil olan Ramiz en şiddetli savaşlarda etkili olup Manastır 7. Tugay'ı kurulduktan sonra bu tugayda mitralyözcüler birliği komutanı olup daha sonra Stiv Naumov taburunda komutan muavini mertebesine yükseltilmiştir[234].

Manastır SKOJ grubu ile YKP, en etkin gruplardan biriydi. Bu oluşumda Türk gençlerinin sayısı çok fazlaydı. Bulgar Faşist istilasının ilk günlerinden itibaren Türk

[233] İsmail T. İsmail, *a.g.m.*, s. 25-27.
[234] İsmail T. İsmail, *a.g.m.*, s. 30-31.

gençlerinden kurulmuş olan bu grup, geniş çaplı bir harekâta girişmiştir. Manastır yerel komitesinin kararı üzerine Türk gençlerine silah toplama görevi verilmişti. Türk gençleri bu verilen görevi layıkı ile yerine getirip buldukları silahları Türklerin evlerindeki gizli sığınaklara saklamışlardır. Manastır'da dağa çıkan ilk partizan bölükleri Türklerin temin ettiği silahları kullanmışlardır. Kızıl yardım çerçevesinde para ve diğer yardımların toplanması ile silahların partizan birliklerine aktarılması eylemlerini Türk gençleri gerçekleştirmiştir[235].

Savaş hatıralarını anlatan Kole Lazıvski Manastır Türkleri'nden Fehim kunduracının dükkânında gerçekleşen gizli çalışmaları: *"Dükkânın İshakiye Camii Mezarlığı'na doğru bir çıkışı bulunuyordu. Gizli çalışmalar için uygun bir yerdi"* şeklinde açıklamaktadır. Bu dükkânda partizan askerleri ve malzemeler gizlenmiştir. Manastır, Türk gençlerinin savaş dönemindeki etkinlikleri hakkında ise; Muhacir Mahallesi ve Büyük Şadırvan Mahallesi Türk gençleri Manastır'da bulunan partizan bölüklerine silah, cephane ve diğer askeri malzemeleri temin etmişlerdir. Komünist Partisi verdiği tüm yetkileri kusursuz olarak yerine getirmişlerdir. Halk Kurtuluş Harekâtı'nın ve savaşın parlamasına önemli katlı sunmuşlardır[236].

Manastır Türkeri'nden Recep "Turist" isimli kahvehanede çalışıyordu. Kent merkezinde bulunan bu kahvehaneye Bulgar polis ile sivil ajanlar, Alman subay ve askerler geliyordu. Recep bunlara hizmet bahanesiyle kendi aralarında geçen konuşmaları dinleyerek vakti geldiğinde gizli ve şifreli yollarla partizanlara iletiyordu. Alman askeri hastanesinde Rus esirlerinden olan bir doktorla tanışıp bol miktarda ilaç, sıhhi malzeme, silah ve cephane temin edip partizan birliklerine göndermiştir[237].

2.6.2.1. Manastır Türk Kadınlarının HKS'na Katkısı

Manastırlı Hayriye Osman ismindeki yaşlı Türk kadını evinde tanınmış parti üyelerini gizleyerek bu süre zarfında onları misafir etmiştir. Pirlepeli Panda Çesnova 1943 yılında hapishaneden kaçtıktan sonra Hayriye Osman'ın evinde saklanıyordu.

[235] İsmail T. İsmail, *a.g.m.*, s. 32.
[236] İsmail T. İsmail, *a.g.m.* , s. 37.
[237] İsmail T. İsmail, *a.g.m.* , s. 42.

Panda Çesnova'nın kaçması için Hayriye, Panda'ya ferace giydirip birlikte trene bindikten sonra kendilerini durduran Bulgar polislerine; anne – kız olduklarını, hasta ziyareti için Pirlepe'ye gittiklerini söyleyen cesur Türk kadını, Panda'yı gitmesi gereken yere kadar götürüp kendisi Manastır'a dönmüştür. Bundan başka YKP Manastır Yerel Komite Sekreteri Vera Orovcaneci'yi de kendi yanına alıp ferace giydirerek kentin ayrı ayrı semtlerinde toplantıların düzenleneceği evlere götürüp getirme görevini başarı ile yerine getirmiştir.[238] İstilanın ilk günlerinden başlayarak Tacia Smeyieva Çınar Mahallesi'nde bulunan İsmail'in evinde Türk kadınlarını toplayıp partizan birlikleri ile halk kuruluş ordusu birliklerine giyecek hazırlamışlardır[239].

Manastır Türk Kadınları savaş yılları boyunca namus, iffet ve sakinlikleri ile kendilerine verilen bütün görevleri kusursuz bir biçimde yerine getirmişlerdir. Manastır'da Şaban ve Uhsin ismindeki iki kardeşin fırın dükkânı, istila yılları boyunca hapiste bulunan HKS ile partizan birliklerinde görev yapmış arkadaşlarının ailelerine ekmek yardımı yapmıştı.

Rus askerleri, Manastır'daki Alman kamplarında esir tutuldukları zaman bunlara Almanlar tarafından görevler verilmişti. Bu esirlerin çoğu Azeri, Özbek ve Türkmenlerden oluşup ana dilleri Türkçe idi. Sık sık Zekman'ın kahvesini ziyaret eden bu esirler Manastır Türk gençleri ile arkadaş olmuşlardı. Bu esirlere bazen Alman depolarında nöbet vazifesi verilirdi. Türk gençlerinin isteği üzerine bunlar sık sık çeşitli malzemeleri depodan çıkarıp Türk gençlerine teslim etmişlerdir. Getirdikleri malzemeler; şeker, pirinç, askeri üniforma, Alman paraşütü, ilaç, silah ve cephane gibi araç-gereçlerdi. Manastır Türkleri bunları Zekman'ın kahvesinden alıp kapalı Yahudi Çarşısı'nda bulunan İlyo'nun dükkânındaki parti yetkililerine teslim ediyordu. Türk gençleri soydaşları olan Azeri, Özbek ve Türkmenlerle birlikte bir gaye uğruna bu tehlikeli yollara girmiş, hem kendi hem de esir Azeri ve Türkmenler'in hayatlarını tehlikeye atarak yaşadıkları ülkenin özgürlüğüne kavuşması uğruna bu girişimlere korkusuzca başvurmuştur. Manastır partizan birliklerine hayal edemediği derecede her

[238] İsmail T. İsmail, *a.g.m.* , s. 44-45.
[239] İsmail T. İsmail, *a.g.m.* , s. 47.

türlü silah, cephane, mühimmat, üniforma, sıhhi malzeme, gıda, vs. ihtiyaçlarını fazlasıyla temin etmiştir. Yaptıkları bu faaliyetler Manastır Türklerinin ülkesine ve milletine hiç bir zaman ihanet etmeyerek, her zaman mensubu oldukları ülkenin menfaatlerine ne derece sadık ve bağlı olduklarının kanıtıdır.

9 Eylül 1944 tarihinde Bulgaristan'ın kapitülasyonundan sonra sözünü ettiğimiz depoların çeşitli malzemelerinin taşınması daha da kolaylaşmıştı. Zeki Ali ile Cemal Asım ismindeki iki Türk, Türkmen esirlerinin yardımıyla Bulgar askerlerine ait bir kamyon dolusu çizmeyi alıp büyük Şadırvan Mahallesi'nde bir Türk evinde bırakmışlardır. Ekim 1944 ortalarında Almanların Manastır'dan çekilmesiyle Türk gençleri Türkmen, Özbek ve Azerileri kendi evlerinde misafir etmişlerdir[240].

Halk Kurtuluş Savaşına Manastır Türklerinin katılımı ve yaptıkları yardımları özetlemek gerekirse, istilanın başladığı ilk günden itibaren Manastır Türkleri kitlesel bir şekilde savaşa dâhil olmuş, tugay komutanları her seferinde Türklerin yaptığı işlerden çok memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Savaş süresi boyunca Manastır Türkleri Manastır'ın ve Makedonya'nın Kurtuluşu için 14 şehit vermiştir. 14 Türk şehidin isim, soy isim ile hangi tarihte ve nerede şehit olduklarını belirten bilgiler belgelerde mevcuttur.

2.6.3. Halk Kurtuluş Savaşı'nda Gostivar

1980 yılında Gostivar şehrinde Halk Kurtuluş Savaşı'nı ve bu uğurda hayatlarını feda eden savaşçıları anlatan "Özgürlük Adına Can Verdiler" adlı kitapta Gostivar'da yaşayan Türk ahalisinin halk kurtuluş savaşına sunduğu yardımlar ile Türk savaşçıların şehit oldukları cepheler anlatılmaktadır.

Gostivar bölgesi, halk kurtuluş savaşı ve devrimine çok büyük katkı sunmuştur. 500'e yakın savaşçı harp cephelerinde hayatını kaybetmiştir. Makedonya tamamen kurtarıldığında Gostivar bölgesi savaşçıları zaman kaybetmeden Yugoslavya'nın tamamının düşmandan arındırılması için başka cephelere gönderilmişlerdir. Savaşçıların büyük bir kısmı genç yaşlarda hatta küçük bir kısmı çocuk yaştaydı.

[240] İsmail T. İsmail, *a.g.m.* , s. 49-50.

Ülkenin geleceği uğruna hayatlarını hiçe sayarak savaş meydanlarında her türlü fedakârlığı göstermişlerdir[241].

Gostivar Türk savaşçıları Bukovic, Suva Gora, Karaorman, Debarca, Kırçova, Debre, Mavrova, Beliçica, Makedonya Kurtuluş Savaşı'nın büyük destanı olan Şubat Destanı, Srem Cephesi ve Trieste'ye, Slovenya'nın en uç noktasına dolayısıyla İtalya sınırına, yani ülkenin kurtuluşuna kadar her yerde yiğitçe savaşarak hayatlarını Yugoslavya'nın özgürlüğü uğruna feda etmişlerdir[242]. Savaşın başlaması ile birlikte Halk Kurtuluş Savaşı sıralarına Gostivar Türkleri kitlesel bir katılım göstermiştir. Savaşa katılmayıp bölgede HKS ve KP işbirliği ile her türlü desteği sunan Türk kökenli erkek ve kadınların sayısı da bir hayli fazladır. Gostivar bölgesinde 1941-45 yılları arasında, yani savaş süresince, 480 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunlardan 322 kişi savaş sıralarında 158 kişi ise kentte sürdürdükleri HKS yardım eylemleri sebebiyle infaz edilmişlerdir. 1939 yılında gerçekleşen nüfus sayımı ile ölenlerin sayısı kıyaslanırsa her yedi kişiden biri savaş döneminde, vatanın kurtuluşu için hayatını feda etmiştir[243].

HKS'de ölenlerin milli mensubiyetlerine gelince; 281 Makedon, 140 Arnavut ve 42 Türk ile diğer milletlerden 4 kişi hayatını kaybetmiştir. Gostivar bölgesi HKS Makedonya'daki olumsuz yönde en karışık vaziyette olan bölgeydi. Bunun sebebi ise Makedonya'nın batısına hâkim İtalya güdümündeki "Balle Kombetare" isimli oluşumun bu bölgedeki hâkimiyetinden dolayı Gostivar'daki Arnavut ile diğer Müslüman halkların büyük bir kısmını yanına çekmeyi başarmasıdır. Bu oluşum İtalya güdümünde olmasından dolayı Yugoslavya ile Makedonya Yönetimi'ne karşı faaliyetler yürütmüştür. Gostivar Türk halkı ise dengeli bir tavır takınarak geniş halk kesimi olarak kurtuluş savaşına katkıda bulunmuşlardır[244]. Vatandaşı olduğu ülkenin özgürlüğüne kavuşması uğruna hayatlarını feda edip şehit olan 42 Türk şehidinin bütün bilgileri elimizde bulunan belgelerde mevcuttur.

---

[241] Zaginaa Vo İmeto Na Sloboda, *Sobranie Na Opstina Gostivar*, Gostivar, 1980, s. 17.
[242] Zaginaa Vo İmeto Na Sloboda, s. 19.
[243] Zaginaa vo imeto na Sloboda, s. 34.
[244] Zaginaa vo imeto na Sloboda, s. 38-39.

2.6.4. Bregalnica

Bregalnica ismi ile anılan bölge adını, Makedonya'nın doğu kısmında bulunan, ülke genelindeki ikinci en büyük nehirden almıştır. Bregalnica nehri Pehçevo, Berovo, Delçevo, Makedonska Kamenica, Vinica ile İştip şehirlerinin yanından geçmektedir. Adını telaffuz ettiğimiz şehirlerde HKS boyunca orada yaşayan Türk halkının savaşa dâhil olması ile yaptığı yardımlardan bahsetmek gerekir. 27 Mart 1941 tarihinde Üsküp ile diğer şehirlerde işgale karşı ayaklanan Makedonya'da yaşayan tüm milletler asker ile polis güçleri tarafından cebir kullanılarak kaba kuvvet ile halkın üzerine saldırmışlardır. Bölgeden uzaklaşmayan halk ise "esir düşmektense kabir daha iyidir" sloganları söylenmiştir[245].

6 Nisan 1941 tarihinde Alman uçakları İştip'i bombalamaya başladığı zaman şehirde büyük can kaybı yaşanmıştır. Otina deresi yatağında üç yüzden fazla asker ve sivil hayatını kaybetmiştir ve bunların arasında Türklerin sayısı da bir hayli fazladır. Bulgarlar Bregalnica'da işlerini sağlama alma amacı ile Makedon ve Türkleri bölmek için Türk gençlerini zorunlu olarak Bulgaristan'a çalışmaya götürmüşlerdir. Bulgarlar düzeni sağlamak için bölgede yaşayan insanlara çeşitli baskılar uygulayarak kendilerine karşı gelinmesini engellemek istemişlerdir. Bu haksızlıklara maruz kalmış Türkler hakkında yaşanmış çok sayıda olaydan dikkat çekici olanlarına burada kısaca değinilcektir.

İştip'te lokanta işçisi Hasan Zekeriya'yı çalıştığı dükkânda öldürmüşlerdir. Yürükan'ın Şavarlı köyünde Pargo Osman'ı bıçaklamış, kahveci Azbi Akif'e hapishanede üç gün üç gece işkence etmiş, Radovişyargulica köyündeki cami imamı, karısı ve üç çocuğunu kendi evinde yakmışlardır[246].

Bregalnica bölgesi Türklerinden olan Firuz Nazim savaş yılları boyunca Türk halkının en etkin kişilerinden biriydi. Bu sebeple Bulgarlar Firuz'u eğitim gördüğü İştip lisesinden atıp başka okullara kaydolmasına engel olmuşlardır. Bulgar askerleri tarafından üç defa hapse atılıp işkenceye maruz kalmış ve bir defa da sürgüne

[245] Şükrü Ramo, " Bregalnica Türkleri Savaş'ta", *Birlik,* 2 Ekim 1971, s. 2.
[246] Şükrü Ramo, " Bregalnica Türkleri Savaş'ta " , *Birlik,* 5 Ekim 1971, s. 2.

gönderilmiştir. Bu dönemde işkence ve baskıya maruz kalmasına rağmen kimseyi ele vermeyerek 1941 Partizan Nişanını bileğinin hakkıyla kazanmıştır. Firuz Nazim kendisi ile birlikte SKOJ üyesi olan 18 kişilik bir grup ile çalışmalara devam etmiş ve Parti tarafından verilen her görevi başarı ile yerine getirmişlerdir. Bunların arasından Hasan Yaşar, Srem Cephesi'nde, Rıza İzzet ise bir kazada şehit düşmüştür. 10 Nisan 1941 tarihinde Firuz Nazim'in evinde istilacılara karşı yapılacak eylemler hakkında toplantı düzenlenmiştir. Bu eylemler, İştip Askeri Kışlası'nda birkaç bin esiri kurtarmak, istilacıların aldığı tedbirleri sabote etmek, yiyecek, giyecek, para, silah ve mühimmat toplamaktır. Nisan ortasında İştip'teki esirleri kurtarma görevi parti tarafından Firuz Nazim'e ve Şeyh Abdurahim Mehmet'e verilmiştir. Parti tarafından kendilerine verilen bu görev üzerine ismi geçen iki Türk Alman Komutanlığı'na gidip uyguladıkları taktik sonucu komutanı kandırıp Kışla'nın kapılarını açarak bütün esirlerin kışladan çıkmasını başarmışlardır. Mayıs'ın ilk haftasında komünist partisinin emri ile İştip merkezde ilçe müftülüğü ve vakıf dairesi kurulmuştur. Bu vakfın yönetim mekanizması tamamen Türklerden oluşuyordu. Müftülük ve vakıf dairesi tamamen HKS hizmetinde çalışıyordu. Parti teknik çalışmaları ilk olarak burada kuruldu. Komünist Parti çeşitli bildiri afiş ile propaganda gereçlerini gizli bir şekilde dört yıl boyunca burada bastırarak özel ulaklar vasıtası ile Bregalnica'nın bütün kent ve köylerine dağıtmıştır. Böylelikle HKS'nin bütün iletişim ağı Türkler tarafından kontrol edilip bütün ahali haberdar edilmiştir. İştip müftülük dairesi istila yılları boyunca Türklerin en önemli hareket merkezi olmuştur[247].

Doğu Makedonya'da bulunan Plaçkovica ile Ovçepole yerleşimlerinde yaşayan Türklerin hepsi savaşa katılıp kurtuluşa hizmet etmekteydi. Örneğin Nazim Numan şehit olmuştur. İştip – Koçana-, Berovo arasında teşkilatlı etkinlik gösteren Türklerin sayısı yüksekti. 34 Türk savaşçı her türlü etkinliğe katılıp savaşmışlardır. Ovçepole ile Güney Vardar Kısmına düşen bölgede ise 9 Türk savaşçı önemli katkılar sunmuştur. 1944 yılının Temmuz ayında Plaçkovica'nın Liseç Köyü'ne varan 3 taburlu 4. Makedon Tugayı'nın 200 askerinden 20'si Türk'tü. Bölgedeki Türk ahalisi ise bunları sevinçle karşılayarak gece gündüz eşek ile beygirlerin sırtında un, ekmek,

[247]Şükrü Ramo, " Bregalnica Türkleri Savaş'ta", *Birlik*, 8 Ekim 1971, s. 2.

yağ, et, zeytin, şeker, tütün, bostan, giyecek eşya vb. yardımlar gönderiyorlardı. Gençler'in çoğu bu tugayın silahlı birliklerine katılmıştır. Ağustos ortasında Bulgar ordu birliklerine karşı Panuşa savaşlarını başarıyla yürüten bu tugayın Türk savaşçılarında Orahovicalı Emin Hasan ve Mustafa Yaşar ile Konçeli Emin Emin şehit düşmüştür. Türklerin savaşa iştiraki hızlanınca bir kaç bin kişilik birliklerin birine " Müslüman Tugayı" adı verilmiş, Hafız Şükrü Şaban tugay imamı seçilmiştir[248].

HKS savaşçısı olan Şükrü Ramo'nun anlattıklarına göre; savaş döneminde sürekli savaşa katılan ve sayıları günden güne artan Makedonya Türkleri, Makedonya'dan başlayarak Plaçkovica'dan Belasica'ya, Vardar'dan Srem ve Triyeste'ye kadar faşist istilacı kuvvetlerine karşı cesurca hücum edip bütün savaşlara katılmışlardır. İsmi geçen tüm cephelerde Türk askerlerinin mevcudiyetinden bahsetmektedir. Yugoslavya milletleri ile halklarının Kurtuluş Savaşı ve Devrim eserine önemli katkı sunmuşlardır. Şükrü Ramo ve Doğu Makedonya Türklerinin bölgedeki faaliyetlerini Halk Kurtuluş Ordusu ile Partizan Birliklerinin Genelkurmay başkanı General Mihajlo Apostolski de tasdikleyen bir açıklama yapmıştır; Bregalnica Bölgesinin Türkleri bütün kurtuluş savaşı boyunca Makedon milletiyle gerçek işbirliği yapmıştır. Her cephede eşit derecede savaşmışlardır. Alman – Bulgar istilacıları Bregalnica Türkleri arasında hiçbir işbirlikçi bulmayı başaramamışlardır. Bu Savaş cephelerinde yiğitlikle savaşan Nazim Liman, Muharrem Boyacı, İbrahim Şeker, Ülkü Balcı, Lütfü Şeker, Hasan Yaşar isimli savaşçıların hepsi şehit olmuştur. Sadece Blaça köyünde savaş döneminde toplam 31 kişi hayatını kaybetmiştir ve bunlardan 28'i Türk'tür. 8 Türk de yaralı olarak kurtulmuştur. Koçana yöresinden Türk kadınları arasında Kevser Mashar, Şefkiye Hasan ve Sabriye Dayre'nin sundukları katkılar da büyüktür. Makedonlarla birlikte Türk halkının erkek ve kızları Faşist düşmanlara ve bunların yardımcılarına karşı, sürekli olarak kanlı savaşlara katılıp canlarını yaşadıkları ülkenin refah ve özgürlüğü adına hiçe saymışlardır[249].

[248] Şükrü Ramo, " Bregalnica Türkleri Savaş'ta", Birlik, 11 Ekim 1972, s. 2.
[249] Şükrü Ramo, " Bregalnica Türkleri Savaş'ta", *Birlik,* 14 Ekim 1971, s. 2.

2.6.5. Tikveş Kavadar Negotino Yörelerindeki Türk Halkının Savaşa İştiraki

Bahsi geçen bölgelerde meydana gelen savaşta öncelikle işgalcilerin ekonomik ve siyasi önlemleri karşısında gösterilen bireysel, kitlesel direniş ve boykot, 1943-44 döneminde silahlı ayaklanmaya dönüşmüştür. Mayıs 1943 tarihinde kurulan Partizan birliği büyüyerek 1944 Ağustos'unda 41. Yugoslavya yani Birinci Makedon Tümeni kurulmuştur.

Tikveş yöresinde yaşayan Türk ahalisi dört yıl süren savaşa katılmıştır. Kavadarci ve çevre köylerde yaşayan Türkler işgalci yönetimin önlemlerine karşı örgütlenen direnişe ve Halk Kurtuluş Savaşı örgütlenmesine katıldılar. Makedonya'nın her yerinde olduğu gibi bu şehirlerde de Türk ahalisi Bulgarlar tarafından baskıya uğramıştır. Fakat boyun eğmeyerek Partizanlarla birlikte düşmanın ülkeden kovulması için silahlı mücadeleye katılmışlardır.[250] Kavadar'a bağlı Rosoman köyünde yaşayan Türkler de savaşa etkin olarak katılan köylerdendi. Partizanları koruyup, evlerinde barındırarak yiyecek içecek ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bu köye Alman ve Bulgar işgalciler sık sık baskınlar yapıp köy ahalisinin yiyecek ve içeceklerini zorla el koymaktaydı. Tikveş yöresinde çok sayıda Türk savaşçı şehit olmuştur. Biştvenci köyünde şehitlere adanan anıtta birçok Türk şehidinin ismi geçmektedir.[251]

1943 Mayıs ayında Tikveş, Gevgeli ve Pirlepe arasında " Dobri Daskalot" ve "Sava Mihajlov" adlı iki partizan birliği eylemler gerçekleştiriyordu. 20 Aralık 1943 tarihinde Kojuf Dağı'nın günümüzde Fuştani köyünde (Ege Makedonyası)[252] II. Makedonya Halk Kurtuluş Tugay'ı kuruldu. Gelişmelerin ve saldırıların başarıyla devam etmesiyle bu bölgede başka birliklerin kurulma şansını da arttırdı. 1943 yılı Eylül ayında Kaymakçalan Dağı'nın güney eteklerinde Tikveş "Straşo Pincur" Partizan Taburu kuruldu. Taburun eylemlerini belirten ve Köprülü 56 Piyade Alayına

---

[250] Süleyman Dalip, "Savaş'ta Ölen Arkadaşlar Özgür, Güzel Yaşam için Yaşamlarını Verdiler", *Birlik,* 7 Ekim 1981, s.7.
[251] Rade Gogov, *Halk Kurtuluş Savaşında Türkler*, Birlik Yayınları, Üsküp, 1992, s.9-11.
[252] Fustani köyü günümüzde Yunanistan'ın Pella ilinin kuzeyinde bir küçük yerleşim birimidir.

gönderilen 23 Kasım 1943 tarihli mektupta, 9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gecede yaklaşık 200 kişiden oluşan bir yasa dışı grup yukarı Dracovica köyüne girmiş, Bulgarların sahip olduğu önemli merkezler tahrip edildiği belirtilmektedir. Bu 200 kişi arasında Türkler de mevcuttur[253].

1944 Ağustos başlangıcında Kojuf Dağı'nın Zloersko köyünde Disan çetesi olarak bilinen bir Türk çetesi kuruldu. Buradaki savaşçıların tümü Aşağı ve Yukarı Disan köylerinden gelmişlerdi. 50 savaşçısı bulunan bu birliğin komutanı Ali isminde bir Türktü. Türk halkı bu bölgelerde savaşan birlik ile tugayların tüm etkinliklerinde onurlu bir yere sahipti. Savaşta şehit olan Türklerin sayısının çok olması bunun kanıtıdır. Tikveş yöresi bu bölgelerin kurtarılması için 411 şehit vermiştir. 411 şehitten 50'si Türk kökenli askerlerdi.[254]

Negotino şehrinin 5 km güneyinde bulunan aşağı Disan köyünde Türk ve Makedonlar birlikte yaşamaktaydı. Savaşın başlamasıyla birlikte Temmuz 1942 tarihinde Komünist Partisi taraftarları bir toplantı düzenleyerek bazı bölgelerin kurtarılması konusunda anlaşmaya vardı. Birçok Türk de ülkenin kurtarılması uğruna her türlü fedakârlığı yaparak eylemlerde yer almıştır. [255]

Tikveş'in Vaşje köyünde miting düzenlemek için köye gelen Straşo Pincur taburu komutanları miting düzenledikten sonra Pehlivan Faik isimli bir Türk oradaki komutanlardan birini evine davet etmiş ve ahırında gizlediği makineli tüfeğini partizan komutanına vermiştir. Tüfeğini verdikten sonra komutana ben de sizinleyim diyerek partizan olarak silahlı mücadeleye katılmıştır.[256]

Tikveş yöresinden olan Türk genci Aliya Begovski Partizanların katıldığı her faaliyete destek vermiştir. Anne ve babasını genç yaşta kaybeden Ali çok zengin bir aileden geliyordu. Ali, çocukluğundan itibaren Makedonlarla arkadaşlık etmiş, eğitimini de zaruretten Sırpça görmüştür. İşgal döneminde ise gençlik heyetlerinde

---

[253] Rade Gogov, *a.g.e.* , s. 14.
[254] Rade Gogov, *a.g.e.* , s. 16.
[255]Gogov Rade, *a.g.e.* , s. 18; Hüseyin Hasan, "Savaş'ta Erlerimizin Akan Kanıyla Yazıldı Bu Özgürlük", *Birlik*, 20 Ekim 1981, s.27.
[256] Gogov Rade, *a.g.e.* , s. 20-21.

etkin faaliyet gösterip 1943 yılının ilk yarısında Ali ve bütün ailesi, Bulgar faşistlerine karşı yürütülen savaşa angaje olmuştu. Bu ailenin evi matbaaya dönüştürülmüştür. Kavadarci partizanları kendi aktiviteleri için basım işlerini bu Türk ailesinin evinde yürütüyordu ve evlerinde partizanları gizliyorlardı. Mayıs 1943 tarihinde Kavadar'da Partizan Birliği kurulmuştu. Ali, Kavadar'da bu tugay için çalışmalara devam edip mektup, gıda ve silah dağıtmıştır. 10 Ağustos 1943 tarihinde Kavadar'da Bulgar polisleri tarafından hapse atılmıştır. Hapisten çıktıktan sonra 1944'te partizanlara katılmıştır[257].

Hasan Maksudov 1944 yılında İkinci Makedonya Halk Kurtuluş Tugayı'na katılmıştır. Hasan, askerler içerisinde cesaret ve uyanıklığı ile Bulgar mevzilerine yapılan saldırılarda hep önde gitmesinden sonra birlik komutanı görevine tayin edilmiştir. 1944 Ağustos ayında Hasan ve askerleri Bulgar birliklerinin saldırısı sırasında atılan bombalardan birinin yanında patlamasıyla birlikte vücudu parçalanarak şehit olmuştur.[258]

Negotin'e bağlı Pırdjevo köyünde 6 Ekim 1944 tarihinde Alman askerleri 21, Vesnica'da ise 39 Türk köylüsünü kurşuna dizmişlerdir. Bu büyük katliamın sebebi bu iki köy yakınından Üsküp – Gevgeli – Selanik demiryolunun geçmesiydi. Bu demiryolu üzerinden Alman askeri birlikleri Yunanistan'dan kuzeye doğru çekilmekteydi. Halk Kurtuluş Savaşı birlikleri demiryolu sık sık saldırarak Almanların geri çekilmesini engelliyordu. 5 Ekim'i 6 Ekim'e bağlayan gecede bir partizan grubu, demiryolunu havaya uçurmuş, diğer bir grup ise Alman kafilesine pusu kurmuştu. Bu yapılan hamlelere çok kızan Alman Birlikleri hemen saldırılara geçmişlerdi. HKS bu bölgeden geri çekilerek Almanlar Pırdjevo ve Vesnica köylerini kuşattılar ve bütün evleri arayıp taradılar daha sonra ev ve ahırları ateşe verdiler. Almanlar Pırdjevo'da ilk baskında beş adam ile iki kadın öldürmüşlerdi. Tarlalara doğru kaçan bir kaç köylü de öldürülmüştü. Köyde bulunan Sloven asıllı İrma Stojanova Almanca biliyordu. İrma Alman askerlerinin yanına koştu ve köylülerin suçsuz olduklarını anlatmaya çalıştı. Alman askerleri İrma'yı dinlemeyerek 16 Türk köylüsünü yol başındaki

[257]Gogov Rade, *a.g.e.* ,s. 27-28.
[258] Gogov Rade, *a.g.e.* ,s. 31.

Çeşme'ye götürüp kurşuna dizmişlerdir ve sadece üç kişi kurtulmuştur. Alman askerleri amansızdı ve ne kimseye acıyor ne de dinliyorlardı. Almanlar köyde tam altı saat kalmışlardı. Kurşuna dizilenlerin arasında ağır yaralanan fakat hayatta kalanlar da vardı. Besvica köyünde ise Alman askerleri arama sırasında köyde patlayıcı madde bulduktan sonra bütün köyün erkeklerini ve hasta yataklarında bulunanları bile alarak bir yerde toplayıp 43 köylüyü kurşuna dizmişlerdir. Besvica'da sadece Türkler yaşadığı için kurşuna dizilenlerin tamamı Türktü. Almanlar köyden çekildikleri vakit kurşuna dizilen 43 kişiden 4'ü ağır yaralı olarak kurtulmuştur. Kurşuna dizilenlerin çoğu yaşlılardı çünkü köy gençlerinin büyük bir kısmı HKS'ye katılmışlardı. Hatta ölenleri toprağa verecek insan bile kalmamıştır. Bu öldürülen Türklerin tek kabahati yaşadıkları ülkenin refah ve huzura kavuşması uğruna canlarını feda etmeleridir[259].

2.6.6. Doğu Makedonya'da Türklerin Savaşa İştiraki

Doğu Makedonya bölgesi geniş bir mıntıkayı kapsamaktadır. Dördüncü Makedonya Tugayı'nın savaştığı bölge olan Ağlardağ ve Ograden dağları ile İştip, Koçana, Delçevo, Vinica, Berovo, Ustrumca ve Radoviş şehirlerinde meydana gelen savaşlarda Türklerin savaş süreci boyunca yaptıkları yardımlar ve savaşa iştiraklarine burada kısaca değinilecektir. Bulgar işgal kuvvetleri Doğu Makedonya Türklerine karşı çok daha kötü davranmışlardır. Yüzlerce Türk sebepsiz yere dayaktan geçirilmekte, insanların ferace ve fesleri küçümsenerek zorla çıkarılıyor ve ayaklar altına alınıyordu. Blatec köyünde Lütfü Rıza Efendi ve diğer Türkler falakaya yatırılmıştıe. Hamile olan Ayşe adlı karşı yapılan eziyeti gören köylülerde Bulgar askerine karşı kin ve nefret oluşmaya başlamıştır. İşkenceye uğrayan Ayşe adlı kadın çok geçmeden vefat etmiştir. Köy tüccarlarına saldıran Bulgarlar gıda ürünleri ve giysiler satmalarını yasaklamışlardır[260].

[259] Gogov Rade, *a.g.e.*, s. 33-34.
[260]Gogov Rade, *a.g.e.*, s. 35.

Ustrumca'ya bağlı Suşica köyünde imamlık vazifesini yürüten İbrahim Mustafa'nın başından geçen olay anlatılmaya değer bir hadisedir. Bulgar askerleri Nisan 1941 tarihinde köye girerek köydeki bütün evleri soymuşlardır. Bir Bulgar askeri köy hocasının cebimden saatini çalınca hoca da saatinin çalınmasından ötürü Bulgar subayına şikâyette bulunmuşsa da subay hocayı dinlemeden yanından kovmuştur. Akşam saatlerinde Bulgar 14. Alay askerleri köye baskın yaparak hocayı ve köyde yaşayan beş kişi ile köy muhtarını kurşuna dizdikten sonra bunların hanım ve kızlarına tecavüz ettikten sonra evlerini yakmışlardır. Bu vahşet masum olan Türk halkına karşı acımasızca uygulanmıştır.[261]

1942 yılının Mart ayında Valandova yöresinin önde gelen kişileri Hamza ile Mustafa Şaban Bulgaristan'ın Kruşevina şehrine altı ay sürgüne gönderilmiştir. 1944 yılının Ağustos ayında Vinica, Blatec, Koçana, Radoviş ile Ustrumca'da kurulan yeni partizan birliklerinde Türklerin sayısının çok fazla olduğu belirtilmiştir. Bu bilgiyi Doğu Makedonya'da düşmana karşı savaşan Halk Kurtuluş Savaşı Birliklerinin kurmayları tarafından gönderilen raporlar teyit etmektedir [262].

Vinica şehrinde bulunan Blatec'te yerel savaş birliklerinde toplam 21 savaşçı vardı bunların 10'u Türk'tü. Bunların isimleri elimizdeki belgelerde mevcuttur. Koçana yöresinde HKS'ye katılan Türklerin sayısı kabarıktı. Doğu Makedonya'da Firuz Demir ve Şükrü Ramo devlet tarafından 1941 nişanına sahip olan iki Türk savaşçıydı. Doğu Makedonya'da 1944 yılı yaz aylarında partizanların sayısı 2000'i buluyordu. Gıda ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan mühimmat ve silahların da temin edilmesi zaruri idi. Doğu Makedonya Türkleri savaşçıların gıda ihtiyaçlarını karşılama görevini üstlenmiştir [263].

Ustrumca yöresinde yaşayan Türkler HKS'ye önemli katkılarda bulunmuştur. Kasım 1944 tarihinde elinde tüfek taşıyabilen tüm Makedon ve Türkler savaşa katılmışlardır. Savaş dönemi boyunca Ustrumca'da HKS heyetlerinde Türkler etkin

---

[261] Manol Pandevski, a.g.e., s.440.
[262]Gogov Rade, *a.g.e*., s. 36.
[263]Gogov Rade, *a.g.e*., s. 37.

bir şekilde çalışmışlardır.[264] Rade Gogov'un anlattığına göre Makedonya, Srem Cephesi ve Slovenya'da Bulgar ve Alman faşistleri ile yürütülen savaşlarda yüzlerce Türk şehit düşmüştür [265]. Şehit düşen Türklerin yaşadığı köyler, Koçana ve çevre köyler, Zrnovca, Meçeto, Vinica yakınlarındaki Lipeç köyü, Terança, Lapopelçi olarak sayılabilir. Ancak Faşist işgalcilere karşı yürütülen savaşlarda şehit düşenlerin yanı sıra hiç bir suç işlemedikleri halde kurşuna dizilen ya da eziyete uğrayıp hayatlarını kaybeden Türklerin sayısı da çoktur. Koçana yöresinde Almanlar 1944 yılında çok sayıda insanı kurşuna dizmiştir. Bu masumlar arasında 17 Türk vardır. Tamamının ad ve soyadları mevcuttur. Makedonya'nın bu bölgeleri düşman işgalinden kurtulduğu zaman hiç vakit kaybedilmeden askerler Srem Cephesi'ne sevk edilmiştir. Rade Gogov'un belirttiğine göre Srem Cephesi'nde Yugoslavya için savaşan yüzlerce Türk savaşçı bu cephede şehit olmuştur[266].

Rade Gogov; Bulgarların Doğu Makedonya'yı zapt etmesiyle birlikte Türklere karşı eziyet ve soykırım işlendiğini açıkça dile getirmiştir. Türk ahalisi karşı karşıya kaldığı bu zorluklardan bıktığı için tek çare olarak Halk Kurtuluş Savaşı'na gönüllü olarak dâhil olmuştur[267]. Türklerin kurtuluş savaşına katılımını rakamlar somut olarak göstermektedir. Örneğin 23 Temmuz 1944 tarihinde 200 Kişilik Partizan Taburu ASNOM oturumu için Prohor Pçinski manastırına doğru ilerlerken taburdaki toplam 200 kişiden 20'si Türk'tü.[268]

23 Ağustos'ta Berova kurtarılmış ve tugay kurmayı 29 Ağustos'ta Blateç'e girdiği zaman herkes partizanları sevinçle karşılamıştı. Burada Türklerin sayısı kabarıktı. Miting başladığı zaman konuşma yapmak üzere Kemal Seyfullah kürsüye çıkınca konuşmasını kendi anadilinde yani Türkçe yapmıştır. Mitingden sonra yaşlı ve etkin Türklerle bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda her şeyin değişeceğini, yeni bir Yugoslavya için savaştıklarını, özgürlük ve kardeşliğin hüküm süreceğini söylemiştir. Türklerin tüm haklara sahip olacağını, kendi ana dillerinde rahatça

---

[264] Manol Pandevski , a.g.e., s.506.
[265]Gogov Rade, *a.g.e.*, s. 39.
[266]Gogov Rade, *a.g.e*., s. 40-41.
[267]Gogov Rade, *a.g.e*., s. 44.
[268]Gogov Rade, *a.g.e*. ,s. 47.

konuşacağını ve eğitim göreceğini fakat bu hakları Türklere kimsenin hediye etmeyeceği için ellerine tüfek alarak savaşa dâhil olup bu bahsi geçen hakları kendilerinin kazanması gerektiğini söylemiştir. Bu konuyu özetleyecek olursak ASNOM delegesi olan Kemal Seyfullah sarf ettiği bu sözlerle Türklerin tüm haklara kavuşacağını fakat silahlı mücadeleye katılmaları gerektiğini gayet açık ve net bir lisan ile vurgulamıştır[269]. Bu gelişmeden sonra Blateç köyünde eli tüfek tutabilen herkes partizan olmuştur. Blateç köyünde harp süresi boyunca 29 kişi savaşta vurularak hayatını kaybetmiştir. Bunlardan 26'sı Türk, 3'ü Makedon'dur. Şehit olan Türklerin isimleri kayıtlarda mevcuttur.[270]

Ağustos 1944 tarihinde Blatec ve Vinica'nın kurtarılmasından sonra Ağlardağ'daki yeni partizan birliklerine çok sayıda katılım gerçekleşmiştir. O günlerde Tugay Kurmayının Makedonya HKS Kurmay Başkanına gönderdiği raporda HKS'ye katılan gönüllü birliklere girenlerin çoğunun Türk halkından olduğunu ifade etmiştir. Aktaş'a (Bel Kamen) her gün yeni savaşçıların geldiğini, bunların arasında en fazla Türklerin bulunduğu bilgisi verilmiştir. Türklerin savaşa katılımını hızlandırmak amacı ile 4. Tugay dâhilinde Türklerden oluşacak bir birliğin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu birlik 1944 yılının Ağustos sonunda Lisec'te kurulmuştur. Lisec'te oluşturulan bu birlikteki Türk asıllı savaşçıların sayısı 160 kişiydi. Bu Türk Birliği 6 Eylül 1944 tarihinde Koçana'ya bir harekât düzenlemiştir[271].

İştip şehrinde silahlı mücadele için tüm hazırlıklar yapılmış ve silah toplanmaya başlanmıştır. Üç partizan grubu kurulmuş, üç istikametten Plaçkovica'ya doğru eylemler başlamıştır. Kurulan ilk partizan gruplarında Türk halkından savaşçılar da mevcuttur. Plackovica dağına çıkan ilk partizan birlikleri için silahlar Prava, Selce, Puhçe ve Peruş köylerinden Türkler tarafından temin edilmiştir. İlk mitralyöz, tüfek ile gerekli olan cephaneyi Türk köylüleri toplayıp partizanlara teslim etmişlerdir.

Kiliseli ilçesinin Cumali Belediyesinde Bulgar istilası başladığı zaman köy muhtarları olarak Bulgarlar seçiliyordu ve her Türk köyüne Bulgar polisi

[269]Gogov Rade, *a.g.e.* ,s. 54.
[270]Gogov Rade, *a.g.e.* ,s. 55-56.
[271]Gogov Rade, *a.g.e.* , s. 61-62.

yerleştirilmişti. Oluşturulmuş bu baskı düzeni sonucunda; Türk ahalisinin yiyecekleri ve gıdalar Bulgarlar tarafından toplanmaya başlanmıştır. Bütün tarım ürünleri; yağ, peynir ve yumurta Türklerden zorla alınmıştır. Türk köylüsünün elinde kendi ailesinin iaşesini güçlükle temin edebilecek kadar gıda kalmıştı. Geçimlerini sağlamak amacıyla tarlada çiftçilik ile uğraşan Türkler, cebir kullanılarak, asfalt ve demiryollarının inşaatında çalıştırılmışlardır. İçinde bulundukları kötü vaziyetten kurtulmanın yollarını arayan Türkler, Cumali Belediyesi'ndeki partizan birliklerine yardım etmeye başlamışlardır.[272]

Makedonya'daki HKS için Türk erkeklerinin savaşa katılıp ülkenin geleceği uğruna şehit düşmesi, Türk ahalinin askeri birliklere her hususta yaptıkları yardımlar ve bu savaşta Türk kadınlarının Makedonya'nın özgürlüğü için sundukları yardımlar çok değerlidir. Yugoslavya'da cereyan eden savaşlarda kadınların savaştaki katkıları tartışılmazdır. Makedonya'da hayatını sürdüren milletlerden etnik fark gözetmeden tüm kadınlar HKS'ye destek vermişlerdir. Konumuz itibarı ile Makedonya Türk kadınlarının HKS boyunca ordu ile partizan birliklerine yaptıkları yardımlardan bahsetmekte yarar var.

Ohrili Emine Ayruş 1942 yılında savaşa katılıp evinde partizanları gizleyerek bunları gayri resmi yollardan Prespa ile Pogradec birliklerine göndermekteydi. Ustrumcalı Fehmiye Asan partizanlarla birlikte düşmanlara karşı mücadeleye dâhil olmuştu. Savaş dönemi boyunca HKS ile partizan birlikleri lehine gizli faaliyetler yürüten, savaşa katılan ve büyük yardımlar sunan Türk kadınları arasında; Gostivar'dan Mevlüde Ahmeti, Fatime Bayraktar, Nafiye Bayram, Strugalı Nafire Emuş isimli kadın savaşçılar "1941 Partizan Nişanına" layık görülmüş kadınlardır[273].

İştipli Sahibe Nazim ise oğlunu partizanların yanına göndermiş, diğer desteklerinin yanı sıra dört yıl sürekli olarak partizan basımevinin kendi evinde çalışmasına izin vermiştir. 1941 Partizan nişanına layık görülüp kendisine "Partizanların Annesi" diye hitap edilmiştir. Sahibe Nazım isimli Türk kadınının savaş

[272] Firuz Demir, "Doğu Makedonya Türklerinin Halk Kurtuluş Şavaşına Katkısı", *Birlik*, Üsküp, 28 Ekim 1974, s. 2.
[273] Şükrü Ramo," Makedonya Kadınları Savaş'ta ", *Sesler Aylık Toplum Sanat Dergisi*, Sayı 175 Yıl 19, Nisan 1983, s. 47-48.

yılları boyunca partizan birliklerine sunduğu yardım ile katkılar Makedonya Devletinin Kuruluşu ile özgürlüğüne kavuşması uğruna gösterdiği yiğitlikler takdire şayandır[274].

Türk kadın savaşçılar arasında Ohrili Nazmiye Kemal ile Leman Rezak, İştipli Ayriye Yaşar ve partizanların propagandasını yapmak için gizli afişler hazırlayan ve Gostivar'daki Türkleri tugaylara gönderen Üsküplü Kevser Hasan Şükrü ile Sadiye Hüseyin isimli Türk kadınları savaş döneminde yukarıda bahsi geçen faaliyetleri yerine getirmişlerdir. HKS'ye yardımda bulunan Türk kadınlarının büyük bir kısmı yardımları nedeniyle "1941 Partizan Nişanı" "Kahramanlık ve Yiğitlik Nişanı" ile çeşitli savaş ve kuruluş devri madalyalarına layık görülmüştür[275].

Makedonya Türk Kadınları HKS'ye canla başla yardımda bulunuyordu. Pirlepe'de bir Türk kadın, istilacılar tarafından aranan partizanları seneler süren savaşın sonuna kadar evinde saklamıştır. Koçana ile İştip şehirleri Bulgarlar tarafından yakılırken, Türk kadınları gece gündüz demeden sırtında gıda malzemeleri taşıyarak cepheye gönderiyordu. Diğer Türk kadınları ise çorap, fanila, eldiven, gömlek vs. gibi eşyalar tedarik ederek cepheye götürmüşlerdir. Güney Vraovca köyünde, Türk kadınları, halk kurtuluş cephelerinde yaralı düşen askerlere hastanede yardımcı olmuşlardır. Öte yandan Türk kadınları kendi teşebbüsleri ile AFJ (Genç Komünistler Teşkilatı)'ı kurdular. Heyette 7 Türk kadını vardı. Yaralılara her gün süt, yumurta, yağ ile peynir götürüyorlardı. Bahsettiğimiz Türk kadınları yoksul olmalarına rağmen yardımlarını esirgememişlerdir[276].

2.6.7. Srem Cephesi

Makedonya düşman işgalinden tamamen kurtarıldığı zaman tüm ordu birlikleri birleştirilerek 15. Makedon Darbeci Kolordusu oluşturuldu. Yugoslavya'nın kuzey bölgelerinin kurtarılması için ise Srem Cephesi'ne doğru hareket edilmişti. Srem'e giden Makedon Kolordusu'nda 15 bin asker bulunuyordu. 12 Nisan'dan 9 Mayıs'a

[274] Şükrü Ramo, *a.g.m.*, s. 49.
[275] Şükrü Ramo, *a.g.m.* ,s. 50-51.
[276] "Makedonya Kurtuluş Cephesi ve Türk Kadının Faaliyeti", *Birlik*, 15 Eylül 1945, s. 2.

kadar süren Alman, Çetnik ve Ustaşalara karşı yapılan savaşlarda Tovarnik, Strijivoj, Vinkovci, Vrpolje, Slavenska Pojaga, Gareçiça ve Dugo Selo'daki cephelerde iki bin kişi hayatını kaybederken üç bine yakın kişi ise yaralanmıştır. Bu ismi geçen birlik ve şehirlerde Türkler de mevcuttur. Srem Cephesi'nde Arnavut Tugay'ı Komutan Yardımcısı Sadık Şahin Türk'tür. Yukarıda ismi geçen cephelerde Türklerin de savaşlara iştirak ettiğinin en somut örneği Tugay Komutan Yardımcısının Türk olmasıdır. Dolayısıyla birliklerde yüzlerce Türk harp etmiştir[277]. Bu cephe Makedonya coğrafyasının dışında ve uzak olduğu için burada savaşan Türkler hakkında bilgi edinmemiz için saha çalışmasına ihtiyaç vardır. Çünkü ismi geçen Srem Cephesi'nde hayatını kaybedenler için Sırbistan'ın kuzey bölgelerinde büyük bir müze yapılıp şehit olanların isimleri teker teker yazılıdır. Srem cephesinde hayatını kaybeden Türkler hakkında az bilgiye sahip olsak da bu cephede şehit olan Türklerden Refik Kemal Zekir, Zekir İslam Hüseyin,[278] Bayram Celadin Ekrem, Ramadan Yakup Aslan, [279] Mehmet Hayrettin Fahri, İsmail Muharrem Lemo'dan [280] söz edebiliriz.

Yugoslavya'da 4 Temmuz "Savaşçılar Günü" olarak kutlanmıştır. Bu gün ülke uğruna savaşan ve hayatını kaybedenlere adanmıştır. Bu tarihin Türkler için de çok önemlidir çünkü HKS sıralarında ülke müdafaası için kan dökenler arasında Türklerin sayısı da yüksektir. Türklerin özellikle Doğu Makedonya'da, Makedonlarla beraberce yürüttükleri savaşlarda göstermiş olduğu yiğitlikler, kardeşlik ve birliğin en büyük kanıtıdır. Valandova, Vinica, Ustrumca, Radoviş, İştip ve Blateç'te şehir meydanlarında bulunan şehit anıtlarında birçok şehit Türk'ün ismine rastlamak mümkündür. Blateç'te bir anıtta Türkçe yazılı şu ifadeler geçmektedir; "*Dâhili düşmanlara ve istila kuvvetlerine karşı kurtuluş savaşında Blateç köyü baş yeri almış ve aşağıda adları geçenler şehit olmuştur; Nazir Sait, Mehmet Hasan, Davut Fehmi, Boyacı Muharrem, Lale Muharrem, Latif Feta v.d Radovişteki anıtta ise Zeyni Ahmed, Nazim Numan, Ali Sanovski, Eyüp Recep, Ömer Yaşar, Mustafa Adil, Mehmet Yaşar ile Demir Şerif* "[281].

[277] Naci Salih, " Son Savaşlarda Halklar Mensupları Savaşçıları", *Birlik*, 9 Mayıs 1970, s. 4.
[278]Abduş Hüseyin, "Savaş'ta Düşen Savaşçılarımızı Anarken", *Birlik*, 18 Haziran 1970, s. 5.
[279]Abduş Hüseyin, "Savaş'ta Düşen Savaşçılarımızı anarken", *Birlik*, 9 Mayıs 1970, s. 4.
[280]Abduş Hüseyin, "Savaş'ta Düşen Savaşçılarımızı Anarken", *Birlik*, 16 Mayıs 1970, s. 5.
[281] R. Canova, "Türklerin Savaş'ta Katkısı Büyüktür", *Birlik Gazetesi*, 4 Temmuz 1974, s. 4.

"*Makedonya Sosyalist Cumhuriyet'inin 25 yılı münasebeti ile Makedon ve Türkler kardeşçe savaştılar*" isimli başlık altında "Birlik Gazetesi" Yugoslavya Ordusu'nda General olan ve aynı zamanda HKS Generali olan Kiril Mihajlovski Grujiça'dan bu konuya ilişkin özel bir yazı yazmasını rica etmiş ve General Grujiça Türk Gazetesinin bu ricasını kabul edip bu husus hakkında bir yazı kaleme almıştır. Yazıdan önemli bazı noktaları şöyle özetlemek mümkün: Doğu Makedonya'daki 17 köyden Türkler HKS'ye kitlesel olarak dâhil olmuşlardır. Bu etkin katılım Genelkurmay'da sansasyonel bir tepki meydana getirip Türklere ait özel bir bölüğün kurulması ile bu Bölük Komutanı'nın, Komutan Yardımcısı ile Komiseri'nin Türk olması yönünde karar alınmıştır. Alınan bu karar Silahlı Mücadele'yi yöneten genelkurmay ve partizanların Türklere karşı güven duyduğunun resmi bir kanıtıdır. General Grujiça HKS'de şehit olan Türkleri anlatırken şu isimleri vermiştir: Srem Cephesi'nde Davut Fehmi, Split'te Durak S. Mustafa, Usturumca'da düşen Kamil M. Recep, Srem Cephesi'nde Muallim D. Sabri, Kamil M. Süleyman, Uno O. Ismail, Usturumca'da düşen Nazar A. Saitin ve Viniçada Şahin K. Lütfi.[282]

Makedonyanın doğusunda istilacılara karşı yürütülen savaşlarda general olan Kiril Grujiça'nın anlattıklarına göre; Doğu Makedonya'da savaş sırasında çok sayıda Türk'ün bulunduğunu, Koçana, Blaça, Gradeç, Radoviş, Ustrumca, Valandova bölgelerindeki Türklerin toplu halde Plaçkovica'ya gittiğini belirtmiştir. Türk savaşçıların isteği üzerine bir Türk Birliği kurulmuştur. Yukarıda ismi geçen bölgede yaşayan Türk ahalisi ise var gücü ile Partizanlara yardım ediyordu. Gradec ile Blaca'da Bulgarlardan kaçan partizanları Türklerin evinde gizlemiştir. Türk köylüleri ise yiyecek-gıda, giysi, çorap ile diğer araçları Türk çobanlar aracılığı ile Aktaş'a, yani partizanlara göndermiştir.[283]

Şükrü Ramo'nun Nisan 1985 tarihinde Sesler dergisinde "*Yugoslavya'da Türkler de Faşizme Karşı Savaştı*" başlıklı yazısında Makedonya Türkleri için Doyran'dan Srem ile Trieste'ye kadar savaşlara iştirak ettikleri belirtilmiştir. Plaçkovica Dağı'nın Aktaş tepesinde 1944 yılının kış mevsiminde kurulan partizan

---

[282] R. Canova, *a.g.g.*, s. 4.
[283] Abdurrahman Yasar, "Türk Halkı Vargücüyle Partizanlara Yardım Ediyordu", *Birlik Gazetesi*, 9 Ekim 1976, s.3.

tugayına "Müslüman Tugayı" adı verildiğini bu tugayın savaşçılarının % 80'ini Türklerin oluşturduğunu söylemiştir. Tugay "*Biz Tito'nun Askerleriyiz*" marşını Türkçe söylemiştir.[284] General Grujica'ya göre Aktaş'ta kurulan birliğin ismi "Türk Birliği" iken, Şükrü Ramo birliğin ismini "Müslüman Tugayı" olarak bildirmiştir.

Makedonya'da partizan birliklerinin Bulgar ve diğer istilacı güçler karşı yürüttüğü savaşlarda, Makedon ulusu ile beraber Makedonya'da yaşayan Türklerin de en iyi evlatları her zaman dağ eteklerinin tepelerinde nöbette kaldılar ve bu çetin yolda kurtuluş savaşına katılmakla ulusal birlik ve özgürlüğün temellerini attılar.[285]

Kamuran Tahir'e göre harp başladığı zaman Yugoslavya Komünistler Birliği ülke içerisinde hayatını sürdüren her halkın varlığının tanınacağı teminatı vererek bütün halkları yanına çekmiştir. Bu sebeple bütün milletler savaşa kitlesel bir şekilde katılıp, bütün olumsuz şartlara dayanıp muazzam fedakârlıklar yapmışlardır[286]. Bilgilere göre Halk Kurtuluş Savaşı'na Türk halkı büyük kitleler halinde iştirak etmiştir. Türkler yaşadıkları ülkenin bağımsızlığına kavuşması için kendilerini feda etmişlerdir[287].

Savaşa katılmakla Türkler, kendi ana dillerinde eğitim görmek, basın-yayın faaliyetleriyle uğraşmak, kendi dil, kültür ve yaratıcılıklarını geliştirmek gibi haklar elde etmişlerdir. Bunlarla kalmayıp Türklerin işçi sınıfı gelişmiş, Türk aydınları meydana çıkmış, çok sayıda Türk toplumsal, iktisadi, siyasi ve kültürel alanların bütün sahalarında yer almış ve toplumun gelişiminde sorumluluk paylaşmıştır[288]. Kâmuran Tahir'e göre; savaş sırasında Makedonlar, arkalarına Türkleri almış, düşmana karşı çetin bir mücadeleye girişerek milli bir zafer elde etmiş ve kendi devletinlerini

[284] Şükrü Ramo," Yugoslavya'da Türkler de Faşizme Karşı Savaştı", *Sesler Aylık Toplum Sanat Dergisi*, Sayı 195 Yıl 21, Nisan 1985, s. 11.
[285] Emin Salih," 11 Ekim 1941 –Makedon Ulusu ile Makedonyada Yaşayan Halkların Eşitsel Devrime Adımı", *Sesler Aylık Toplum Sanat Dergisi*, Sayı 179 Yıl 19, Ekim 1983, s. 7.
[286]Tahir Kâmuran,"Makedonya Türkleri Devrimde", *Sesler–Toplum ve Sanat Dergisi*, Üsküp, S:51,Yıl:6,(Aralık 1970), s. 9.
[287] Tahir Kâmuran, *a.g.m.*, s. 11.
[288] Tahir Kâmuran, *a.g.m.*, s. 12.

kurmuştur. Türklerin devlet ve toplumun ayrılmaz bir parçası olmalarının en büyük sebebi Halk Kurtuluş Savaşı'na katılmış olmalarıdır[289].

[289] Tahir Kâmuran, *a.g.m.*, s. 13.

III. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE MAKEDONYA TÜRKLERİ (1945-1990)

3.1. Yugoslavya Halk Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgiler

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Yugoslavya, siyasi tarih literatüründe ikinci Yugoslavya olarak adlandırılır. Sosyalist Yugoslavya yönetiminin temel hedefi ülkede yaşayan uluslara ve azınlıklara eşit mesafede bir yaklaşım benimsemekti. Ülkenin kurucusu Josip Broz Tito, ülke sınırları içerisinde bulunan Sırp, Hırvat, Sloven, Boşnak, Makedon ve Karadağlılara cumhuriyet statüsü tanırken Sırbistan içinde bulunan Kosova ve Vojvodina'ya ise özerk statü tanınmıştır. Yugoslavya'nın ilk Anayasası'nda krallığın ilan edildiği coğrafyaya 6 cumhuriyet ve 2 özerk bölgeden oluşan Sosyalist Yugoslavya federasyonun kurulduğu belirtilmiştir. 1946 anayasası SSCB'nin 1936 Anayasası'ndan esinlenerek hazırlanmıştır[290].

1946 Anayasası'na göre yasama meclisinin iki kanadı olacak ve ülkede yaşayan tüm ulusların ve etnik grupların temsiline imkân sağlanacaktı. Tito kuruluşun ilk yıllarında Stalin'in uygulamalarını taklit etse de bu süreç çok kısa sürmüştür. Tito, SSCB'nin maşası olmak istemediği için Stalin'le arasındaki ihtilaf sonrası Yugoslavya Komünist Birliği'nden ihraç edilmiştir. Bunun sonucu olarak Yugoslavya'nın, SSCB ile ilişkileri tamamen bozulmuştur. Batılı tarihçilere göre Yugoslavya'nın kurtuluşunun 1953 yılı olduğu ve bu tarihin Yugoslavya için bir dönüm noktası olduğu vurgulanmıştır. Çünkü ilgili tarihte SSCB lideri Stalin vefat etmiş olup ona karşı gelen Tito da Yugoslavya'ya askeri bir müdahale gerçekleştirmek istemiştir[291].

1 Ekim 1946 tarihi Makedonya Halk Cumhuriyeti tarihi için çok önemlidir. Makedonya Halk Cumhuriyeti meclisinin başkanı Bogoya Fetov, Makedonya Halk Cumhuriyeti başkanı Lazar Kolişevski ve diğer bakanlar salona girdikleri zaman bütün mebuslar ayağa kalkıp onları alkışlamışlardır. Makedonya Halk Meclisi başkan

[290] İrfan Kaya Ülger, *a.g.e.*, s. 53-54.
[291] İrfan Kaya Ülger, *a.g.e.*, s. 56.

yardımcıları arasında bir Türk de bulunmaktaydı. Dr. Boris Spirov'un yardımcılarından birinin ismi Sait Mustafa idi. Diğer taraftan ASNOM üyesi olan Kemal Seyfullah ise izahat komisyonuna üye olarak seçilmişti. Mecliste bütün vekiller ayağa kalkıp ant içmişlerdir. Milletin namusunu, şerefini koruyacaklarına ve yapılan savaşların sonucu olarak edinilen demokratik haklarını, halkın özgürlüğünü yorulmadan muhafaza ve müdafaa edeceklerine dair söz vermişlerdir.

Kurucu meclis heyetinde ilk sözü alan Türk asıllı mebus Kemal Seyfullah, bir kaç vekilin kurucu meclise, bir kaçının da vekilliğe girmesi için bir önerge hazırlamıştır. Hazırladığı önergede; Hamdi Demir, Remzi İsmail, Hamdi İsmail isimli üç Türk kurucu meclis heyetine, Musa Yahya, Beyzat Muratov ve Cafer Demirov'u ise normal vekilliğe önermiştir. Kemal Seyfullah'ın hazırladığı bu liste eksiksiz bir şekilde kabul edilmiştir. Dolayısıyla kurucu meclis ile milletvekilleri arasında 6 Türk asıllı vekil de kabul edilmiştir. Plan ve Maliye heyetine meclis tarafından önerilen vekiller arasından 23 vekil seçilmiştir. Bu Seçilen vekillerden İsmail Remzi, Şinasi Yaşar Hamdi ve Yusuf Selimoski isimli Türkler plan ve maliye heyetine seçilmişlerdir. Mandat ve İmunite heyetine 10 vekil seçilirken bu vekillerden Firuz, Nazim, Nafi Süleyman, Naci Süleyman Salih Türk vekilleri temsil etmekteydi. Administratif heyetine ise 5 mebus ile 5 vekil seçmiştir. Sabri Memiş Âdem Demir ile Hamza Şaban da vekil olarak seçilmiştir. İstida ve Müracaat heyetine 5 mebus ile 5 vekil seçilmiştir. Bunlar arasında Beyazıt Muratov Halil Yaşar vekilliğe seçilmiştir.

Makedonya Halk Cumhuriyeti Millet Meclisini takdir eden Aco İçev, 2 Ağustos 1944'de Sv. Prohor Pçinski'de ASNOM kararlarını onaylamıştır. Bu kararlar Makedonya Halk Cumhuriyeti Meclisi tarafından 807 numaralı madde olarak 31 Ekim 1946 tarihinde resmi kayıtlara geçmiştir. 2 Ağustos 1944 -15 Nisan 1945 tarihleri arasında ASNOM başkanı tarafından getirilen kararlar onaylanmıştır. Bu kararlar Makedonya Halk Cumhuriyeti Millet Meclisi Predizyumu Cetvelinde 808 Numaralı ve 31 Ekim 1946 tarihli karar ile kayıt altına alınmıştır. Aynı zamanda Makedonya Halk Cumhuriyeti Resmi Ceridesinde de kayıt altına alınmıştır.

15 Nisan 1945 tarihindeki Makedonya Halk Cumhuriyeti Kurucu Meclisi'nin görüşmelerine kadar Makedonya Millet Meclisi tarafından getirilen federal

Makedonya ve Makedonya Halk Cumhuriyeti resmi Ceridesinde basılan kararlar tasdiklenmiştir. Makedonya Halk Cumhuriyeti millet meclisinde başkan olarak Bogoya Fetov, onun yardımcılığına ise Abdürahim Mehmed atanmıştır. Bu oturumlarda Makedonya Halk Cumhuriyetini kurma görevi oy birliği ile Lazar Kolişevski'ye verilmiştir. Anayasanın hazırlanması görevinin kurucu meclis heyetine verileceği bildirilmiştir. Devletin en büyük resmi kurumu olan millet meclisinin her mertebesinde Türkler de bulunmaktaydı.[292].

Makedonya Türkleri de Yugoslavya vatandaşları gibi eşit haklara sahip oldular. Demokratik Federatif Yugoslavya Cumhuriyeti'nde yaşayan Türkler yaşadıkları yerlerde yeni açılan okullarda ana dilleri ile eğitim öğretim görmeye başlamışlardır. Köy heyetlerinden başlayarak en yüksek hükümet makamlarına kadar temsilcileri mevcuttur[293].

3.1.1. Analfabe (Okuma ve Yazma) Kursları

Yeni Yugoslavya'nın temelleri atıldığı zaman uzun süren savaşların ve SHS Krallığında eğitim kurumlarının kalitesinin düşük olması sebebiyle ülke sınırları içerisinde yaşayan halklarda okuma–yazma hususunda sıkıntılar görülmüştür. Yugoslavya Krallık Yönetimi kendi bünyesinde bulunan halkların büyük bir kısmını eğitimden mahrum bırakmıştır. Krallığın tek amacı bünyesinde bulunan toplumları cahil bırakarak esaret içerisinde tutmak istemesiydi. Federal Makedonya'da ise bütün milletlerin okuma – yazma problemlerinin çözülmesi için okuma yazma kursları açılmıştır. Açılan kursların tek amacı ülkedeki okuma – yazma problemini çözmekti. Bu okullar Makedonya'nın bütün şehir kasaba ve köylerinde hizmete açılmıştır. Kursların açılmasıyla birlikte Makedonya Türk toplumunda bu gelişme büyük bir sevinç uyandırmıştır. Türkler yıllar boyunca ana dillerinde eğitim görmekten mahrum kaldıkları için bu kurslara katılmaya büyük ilgi göstermişlerdir.

---

[292] "Makedonya Halk Cumhuriyeti Kurucu Meclisinden", *Birlik Gazetesi*, 1 Ekim 1946, s. 2.
[293] "Makedonya Türkleri Federatif Yugoslavya Halk Cumhuriyerini Selamlıyor", *Birlik Gazetesi*, 8 Birinci Kanun 1945, s. 1.

Okuma yazma kurslarının açıldığı ilk yıl verilen istatiksel bilgilere göre 1946 yılı boyunca 1552 Türk erkek ve 59 kadın okuma yazma kurslarına devam etmiştir. 1946 yılında Makedonya şehirlerinde okuma yazma kurslarına katılan Türklerin rakamları şöyledir: Üsküp 466 Erkek 20 Kadın, Kiliseli 220 Erkek, Pirlepe 178 Erkek, Koçana 153 Erkek, Valandova 144 Erkek, Manastır 100 Erkek, Kumanova 69 Erkek 5 Kadın, İştip 60 Erkek, Radoviş 26 Erkek 34 Kadın, Resne 15 Erkek[294].

Kuruluş yıllarında Makedonya'da yaşayan Türk toplumunun sadece % 10'luk bir kısmı okuma ve yazma biliyordu. Okuma ve yazma eğitiminden mahrum olan zümreye bu sorunu çözmek için kurslara katılmaları yönünde çağrı yapılmış, okuma yaşına gelmiş çocukların dini mekteplerden uzak tutulması gerektiği yönünde haberler yayınlanmıştır[295].

Federal Makedonya'da Türk toplumunun kurslara katılmaları hususunda en etkin propaganda, dönemin Türkçe basılan gazetesi " Birlik" aracılığıyla yapılmıştır. Gazetede yayınlanan yazılarda okuma yazma bilmeyen herkesin bu kurslara iştirak etmeleri için önemli ifadeler kullanılmıştır. Özellikle Türk kadınlarında okuma yazma oranı çok düşük olduğu için kadınların bu kurslara iştirak etmeleri istenmiştir. Kurslara okuma yazma bilmeyen zümreleri teşvik etmek amacıyla dönemin Türk lisanında yayınlanan tek gazetesi olan "Birlik" kullanılmıştır. Gazetede yayınlanan yazılarda, atılan sloganlarda şu şekilde başlıklara rastlanmaktadır:

- Ümmiliğe karşı mücadele en büyük vatan borcudur.
- Okuma yazma öğrenecek olan Türk erkek ve kadını tekrardan doğacaktır.
- Bizi cehaletten kurtaran Sosyalist vatanımıza sonsuz teşekkürler.

Bir taraftan basın yoluyla yapılan yönlendirmeler sayesinde diğer taraftan cehaleti ortadan kaldırmak için okullarda verilmeye başlanan eğitim ile Eğitim Bakanlığı 1500-2000 dinar ödenek oluşturarak eğitim müfredatlarını düzenlemeye çalışmıştır.

---

[294] F.B, "Makedonyada Türkçe Okuma yazma kursları" , *Birlik Gazetesi,* 25 Ocak 1946, s. 3.
[295] "Analfabetizmaya Karşı Savaş", *Birlik Gazetesi,* 1 Kasım 1946, s. 1

3.1.1.1. Kursların İşleyiş Şekli

Okuma yazma kursları hafta içi her gün Pazartesi – Cuma günleri arasında akşam saatlerinde 2 saat süre ile çalışmıştır. Kurslar bir kaç aşamalı olarak devam etmiştir. İlk Aşama: Alfabeden başlayarak okuma ve yazmayı öğrenmişlerdir. Yazma ve okuma sağlamlaştıktan sonra grameri öğrenme aşamasına geçmişlerdir. İkinci Aşama: Gramer, Matematik, Coğrafya, Tarih ve Tabiat Bilgisi gibi dersler üzerinde eğitim almışlardır. Öğrenciler bu aşamalardan başarılı olarak geçerse kursu bitirmiş sayılmışlardır. Bu kursların süresi 2 ay ile sınırlandırılmıştır.

Kurslarda Yönetmeliği öğretmen ya da ortaokul öğrencileri yapmıştır. Öğretmen hususunda da büyük sıkıntılar çekilmiştir. Kurslar Makedonya'nın her şehir ile kasabasında açılmış ve bu kurslara iştirak eden Türkler hakkında bilgi vermek gerekirse; Üsküp - 1 Kasım ile 23 Kasım 1947 tarihleri arasında Üsküp'te 88 okuma yazma kursu açılmıştır. Bu kursların 42'si Türkler için açılmış olup 179 Erkek ve 580 kadın okuma yazma öğrenmiştir[296].

1948 yılının Mart ayında açıklanan rakamlarda 52 kurstaki 916 katılımcı sınavlarını başarı ile geçerek okuma yazmayı öğrenmişlerdir. Bu kurslardan 27'sine Türkler de katılıp 112 erkek ve 331 kadın kursu başarı ile tamamlamıştır. Ohri şehrinde 1948 yılı itibarı ile ilgili kursların gösterdiği neticeler sevinçle karşılanmıştır. 1948 yılında 272 Türk kadını okuma yazma kursunu başarı ile tamamlamıştır. Kadınların okuma yazma öğrenmesinde en büyük rolü ortaokul Türk öğrencileri oynayarak okuma yazmadan mahrum olan Türk kadınlarına okuma yazma öğretmişlerdir[297].

Radoviş: Eğitim Bakanlığı tarafından kararlaştırılan plan gereği Radoviş kazasında okuma yazma kursları etkinliğinde 3000 kişi okur yazar ilan edilmiştir. Toplam 54 kurstan 28'i Türklere okuma yazma öğretmekle görevlendirilmiştir. Bu kurslar vasıtası ile 772 Türk kökenli vatandaş okuma yazma öğrenmiştir. 1950 yılına

[296] "Üskübün İkinci Reyonunda 88 Kurs İşliyor", *Birlik Gazetesi*, 1 Aralık 1947, s. 4.
[297] İbrahim Recep," Ohri'nin Türkçe Okuma yazma kurslarına Devam Eden 287 kadının 272'si okuryazar oldu", *Birlik*, 20 Mayıs 1948, s. 4.

kadar verilen rakamlara göre Radoviş kazasında 822'si kadın olmak üzere 1600 Türk kökenli vatandaş okuma yazma öğrenmiştir.

Ustrumca: Bu kazada 10 Türkçe kurs açılmıştır. Açılan kurslara 300 öğrenci davet edilmesi öngörülmüştür. Bu kurslara 325 kişi kayıt yaptırarak beklenenden fazla talep gelmiştir. 1948 yılında Ustrumca köylerinde 349 Türk okuma yazma öğrenmek için kurslara kayıt yaptırmıştır[298].

Manastır: 1946 yılında Manastır kazasında Türkçe kursları açılmıştır. 10 – 50 yaş aralığında okuma yazmayı bilmeyenler bu kurslara davet edilmişlerdir. Kurslarda dersler akşamları ikişer saat işlenmiştir. Dersler Türk ilkokullarının binalarında gerçekleşmiş olup Türk erkek ve kadın öğretmenleri tarafından yürütülmüştür[299].

1947 yılında Türk öğretmenleri tarafından kış mevsiminde Türk kadınlarına mahsus yapılan Türkçe kurslarında 30 Türk kadın imtihanlarını başarı ile vermişlerdir. Erkeklerden 58 kişiye okuma ve yazma öğretilmiş ve imtihanlarını başarı ile vermişlerdir[300]

Resne: Resne kazasında yaşayan Türkler için Niyazi Bey Halk Okulu Binası'nda 2 okuma yazma kursu açılmıştır. Ali Şeko ile Avni Salih isimli iki öğretmen bu kursları yönetmiştir. Kurslara 85 kişi katılmıştır. Üç ay süren kurslar sonucunda kursa katılanların büyük bir kısmı muvaffakiyetle ayrılmıştır[301].

3.1.1.2. Makedonya'nın Doğu Bölgelerinde Türklerin Analfabe Kurslarına Katılımı

Radoviş'in Topolnica köyünde erkekler için 2 kadınlar için de 4 kurs açılmıştır. Erkeklerin katıldığı kurslara 50 kişi, kadınlara verilen kurslara ise 100 kişi katılmıştır.

[298] V. N, Ustrumca Köylerinde 10 Türkçe Kursa 325 Kursist Devam Ediyor", *Birlik*, 1 Aralık 1947, s.
[299] H. S, "Manastır'da Analfabe Kursu", *Birlik*, 8 Nisan 1946, s. 6.
[300] İsmail Tevfik, "Manastır'da Bir Dikiş ve İki Analfabe Kursu", *Birlik*, 1 Mayıs 1947, s. 6.
[301] Avni, " Resnedeki Türkçe Analfabe Kursu Bitti", *Birlik*, 1 Mayıs 1946, s. 4.

Bayanlara verilen kurslara ise bölgenin ilkokul öğrencileri yardımcı olmuşlardır. Bu kurslarda gösterilen başarı, saygı ile karşılanmıştır[302].

Kasım 1947 tarihinde Federal Sosyalist Makedonya'da yürütülen okuma yazma kampanyasında iyi neticeler elde edilmiştir. Makedonya genelinde 1724 okuma yazma kursunda 46.910 kişi okuma yazma kurslarına katılmıştır. Bu sayı Makedonya genelindeki okuma yazma bilmeyenlerin sayısının % 58'ini oluşturup geriye kalan % 42'lik kısmının kurslara katılmadığı görülmektedir. Türkler arasında Kumanova'da 5 kursta 74 kişi, Kiliseli'de 20 kursta 685 kişi, Radoviş'te 38 kursta 612 kişi ve Manastır'da 7 kursta 267 kişi okuma yazma öğrenmiştir[303].

1948 yılı itibarı ile Makedonya Halk Cumhuriyeti'nde 77.076 kişiye okuma yazma öğretiliyordu. Bu sayıdan 9.892 kişi Türk kökenliydi. Türk kadınlarına dersler kız öğrenciler tarafından öğretiliyordu. Kalkandelen kazasında kadınların % 90'ına okuma yazmayı öğrenmiş kişiler tarafından okuma yazma öğretilmiştir. Kiliseli Radoviş ve Ohri kazalarındaki bazı köylerde bu görevi öğrenciler yerine getirmekteydi[304].

Gevgeli kazasının Kızıldoğan köyünde üç ay süren okuma yazma kurslarında 60 kişi imtihan olmuştur. Bu kişilerin 39'u yüksek başarı ile kursu tamamlarken başarısız olanlar da kurslara devam etmişlerdir. 16 Ocak 1948 tarihinde İştip kasabasında Türk azınlığına mensup üç okuma yazma kursu çalışmaya başlayıp bu kurslara 45 erkek ile 50 kadın katılmıştır. Öğrenciler okuma ve yazmayı öğrenmek için büyük hevese sahip olduklarını göstermişlerdir. 100 hanelik Topolnica köyünde 120 kadın okuma yazma kursuna katılıp bu kursları ilkokul kız öğrencileri yönetmiştir. Kursa katılan 120 öğrenciden hepsi okuma yazmayı öğrenmiştir. Debre kazasında okuma yazma kursları 3 Kasım 1947 tarihinde başlamış ve günler geçtikçe kurslara

[302] H.A., "Topolnicada 2 Erkek ve 4 Kadın Kursu İşliyor", *Birlik*, 31 Aralık 1947, s. 4.
[303] "Halk Cumhuriyetimizde Analfabe Kampanyasının Şimdiye Kadar Gösterdiği Neticeler", *Birlik* Üsküp, 31 Aralık 1947, s. 4.
[304] "Makedonyada 17.918 Arnavut ve 9.892 Türk Yazı Okuma Öğreniyor", *Birlik*, 1 Nisan 1948, s. 4.

katılım artıp Şubat 1948 itibarı ile toplam 60 kişi okuma yazmayı öğrenmek için büyük çaba sarf etmişlerdir[305].

Üsküp'te Türk kadınları arasında okuma yazma oranını yükseltmek için genç öğretmenlerle yaşlı kadın öğretmenler de iştirak etmişlerdir. İrfan Türk İlkokulu'nda öğretmen olan Nakiye Ferid'in 1948 tarihine kadar yönettiği iki okuma yazma kursunda 52 Türk kadını okuma yazma öğrenmiştir. Kumanova Türk İlkokulu öğretmeni Taliha Ahmet, Kumanova Türk kadınlarının okuma yazma öğrenmelerinde büyük çaba harcamıştır. Üç ay zarfında 3 kadın okuma yazma kursunu iyi derece ile sona erdirerek bu kadınlar sonrasında 65 Türk kadına okuma ve yazmayı öğretmiştir [306].

Kiliseli kazasının Cumalı köyünde 1946 yılından itibaren okuma yazma kursları açılmıştır. 1946 yılında açılan iki kursta 20 kadın ve 28 erkek, 1947 yılında 30 erkek ve 35 kadın, 1948 yılında 33 erkek ve 25 kadın, 1949 yılında ise 26 erkek ve 30 kadın okuma yazma kurslarını başarı ile tamamlamışlardır. Dolayısıyla beş yılda toplam 227 Türk okuma yazma öğrenmiştir[307].

Makedonya Devleti'nin kuruluştan sonraki en büyük sıkıntısı okuma yazma bilmeyen kitlelerin meselesi idi. Baskıcı rejimler tarafından uygulanan siyaset nedeniyle bu sorun Makedonya'da yaşayan herkesi etkilemekteydi. Makedonya Hükümeti'nin verdiği istatistiklere göre ülkede 7 ile 50 yaş sınırına kadar 260.000 kişi okuma ve yazma bilmemekteydi. Bu sorunun çözülmesi için Makedonya hükümeti zaman kaybetmeden okuma yazma kurslarını devreye sokmuştur. Bu kurslarda öğretmen eksikliği sebebiyle bazı bölgelerde ilkokul öğrencileri öğretmenlerin görevlerini yürütmüşlerdir. Bu öğrencilere küçük yaşlarda oldukları için Yugoslavya bayrağının renklerinden oluşan giysiler giydirilerek dersler verdirilmiştir. Küçük yaşta olan Türk öğrencileri kendilerinden yaşça çok büyük olan kişilere okuma yazma öğretme görevini başarı ile tamamlamışlardır. Bu hususta bir kaç örnek vermek gerekir:

---

[305] "İlkokullar ve Okuma yazma kursları", *Birlik*, 20 Şubat 1948, s. 6.
[306] "Türk Azınlığının Maarif Kültür Grlişmeleri", *Birlik*, 20 Nisan 1948, s. 4.
[307] "Cumalı Köyünde Yazı Okuma Bilmeyen Şahıs Kalmadı", *Birlik*, Üsküp, 10 Aralık 1949, s. 4.

1948 yılında Kiliseli kazasının Milio köyünde "Öncü Öğrenciler" 38 Türk kadınını okuryazar yapmıştır. Üsküp'te Şermin Hasan 14 Türk kadının okuryazar olmasında etkin rol oynamıştır. Radoviş kazasının Topolnica köyünde okuma yazma kurslarını yürüten dört öncü öğrenci 69 Türk kadınını okuryazar yapmıştır. Köyde öğretmenlik görevini yürüten Hasan İbrahim ile 4 öğrencisi toplam 115 kişiyi okuryazar etmiştir. 10 yaşındaki küçük Muzaffer bir evin odasında kadınlara okuma yazmayı öğretmeye ilk olarak harflerden başlamıştır. Makedonya genelinde Türk kadınlarına okuma yazma öğretme görevi genellikle Türk çocuklarına düşmüştür. Bu görevi başarı ile ifa eden Türk çocukları kendi anne baba ve yakınlarına okuma yazma öğretmede büyük bir rol oynayarak Makedonya Türk halkının tarihinde önemli bir yere sahip olmuşlardır[308].

Koçana'da Türk kadınlarının okuma yazma sorunlarını çözebilmek için 1946 yılında okuma yazma kursları açılmıştır. 1946 yılında 32, 1947'de 28, 1948'de 30, 1949'da 30, 1950'de 29 ve toplamda 149 Türk kadını okuma yazma öğrenmiştir[309].

1947 yılında İştip'te Türk kadınlarına okuma yazma öğrenmeleri için kurslar açılmış, açılan ilk kurslara 15 kadın iştirak ettikten sonra bu sayı yükselip 31'e çıkmıştır. Dersler haftada 5 defa işleniyordu[310]. İştip kazasının Cereska köyünde okuma yazma kurslarında önceleri 3 Türk kadını kurslara devam etmekteyken ilerleyen süreçte bu sayı 35'e çıkmıştır. Türk kadınları okuma ve yazmayı öğrenmek için çaba göstermişlerdir[311].

Kasım 1950 tarihinin sonlarına doğru Eğitim Bakanlığı'nın açıkladığı rakamlar okuma yazma kurslarında büyük ölçüde başarı gösterildiğinin kanıtıdır. Makedonya Devleti Kurulduğu zaman okuma yazma bilmeyenlerin sayısı 251.248 olarak belirtilmiştir. Ülkede okuma yazma bilmeyenlerin sayısının çok fazla olması nedeniyle Makedonya Hükümeti okuma yazma kurslarını faaliyete geçirmiştir.

---

[308] T.L, "Okuma yazma kurslarında Pionerlerin Yardımı", *Birlik*, Üsküp, 24 Aralık 1949, s. 7.
[309] "Koçana Kadın ve Kızları İlerliyor", *Birlik* Gazetesi Üsküp, 31 Mayıs 1950, s. 6.
[310] M. D, "İştipte Açılan Analfabe Kursuna 35 Türk Kadını İştirak Ediyor", *Birlik,* Üsküp, 1 Haziran 1947, s. 3.
[311] R. H, "Cereskada Analfabe Kursunu Nasıl Yürütüyorum", *Birlik,* Üsküp, 1 Haziran 1947, s. 3.

İlk başlarda süreç beklenenden de yavaş ilerlemiştir. Bu süreç 1944 – 1947 yıllarına tekabül etmektedir. 1947 yılında Maarif Bakanlığı'nın hazırladığı 5 yıllık plan üzerine bu kurslara büyük önem verilerek ülkedeki cehaleti ortadan kaldırmak ya da bertaraf etmek için düğmeye basılmıştır. Her yıl en uygun zamanlar olan kış aylarında kurslar düzenlenmiştir. Beş yıllık plan sonrası Türklerin kitlesel olarak kurslara iştirak ettikleri görülmektedir. 1947 yılından sonra geçen her sene kurslara katılım oldukça yükselmiştir.

Sonuç olarak 5 yıl süre zarfında 185.000 kişi okuma yazma öğrenerek büyük bir başarı göstermişlerdir. Bunlar arasında 21.500 Türk okuma yazma öğrenmiştir. Türk halkının bu kadar kısa bir zaman zarfında 21.500 kişinin okuryazar olması, Türk toplumunun eğitim ve öğretime ne kadar önem verdiğinin kanıtıdır. Ülkede okuma ve yazmayı bilmeyen Türklerin sayısında önemli bir düşüş meydana gelmiş olup, okuma ve yazma bilgisi olmayan Türklerin sayısı 12.075 kişiye düşmüş bu sayının 3009'unu Erkek ve 9.006'sını ise kadınlar oluşturmuştur[312].

Gevgeli şehrinde okuma yazma bilmeyenlerin sayısı hakkında yapılan incelemede, 1922 Türk erkeği ile 459 Türk kadının okuma ve yazma bilmediği tespit edilmiştir. Devlet tarafından yürütülen ve desteklenen kampanyada okuma ve yazmayı bilmeyenlerin sayısı bir hayli düşürülmüştür. Bu gelişmelerden sonra Gevgeli Türk halkının bu kurslara yoğun ilgi ve alaka gösterdiği aşikârdır. Dönemin Başbakanı Lazar Kolişevski "*Okuma yazma bilgisinin eksikliği devletin birinci düşmanıdır"* sloganını kullanmıştır[313].

Manastır kazasında okuma ve yazma kursları devamlı olarak çalışmıştır. Bu kurslarda 220 Türke okuma yazma öğretilmiştir.[314]

Makedonya'nın Doğu'sunda bulunan Radoviş şehrinde okuma yazma sorununu çözmek için kurslar açılmıştır. Radoviş'te toplam 8901 kişi okuma ve

---

[312] N.E, "Bir Kasımdan Yedi Kasıma Kadar Devam Edecek Olan Halk Eğitimi Haftasında Yazı Okuma Bilmeyen Bütün Türkler Okuma yazma kurslarına Dahil Edilmelidir", *Birlik*, 31 Ekim 1950, s. 1.
[313] "Gevgeli Kazasının Türklerinin Sosyalizm Kuruluşundaki Faaliyetleri", *Birlik*, Gazetesi, 20 Mayıs 1950, s. 3.
[314]"Manastır Kazasında Daha 220 Türk'e yazı okuma öğretildi", *Birlik*, 27 Nisan 1951, s. 4.

yazmaktan yoksundu. 8901 kişiden 4695'i Türk kökenli idi. 1945-56 eğitim yılında toplam 880 kişiden 336 Türk olmak üzere okuma yazma öğrenmiştir. 1947-48 eğitim yılında 1168 kişiden 552 Türk okuma yazma öğrenmiştir. 1948-49 eğitim yılında 2069 kişiden 1069 Türk okuma yazma öğrenmiştir. 1949-50 yılında ise 928 kişiden 384 Türk okuma yazma öğrenmiştir. Dolayısıyla kurtuluş yıllarından 1950-51 eğitim yılına kadar okuma yazmayı öğrenen toplam 5384 kişiden 3101 kişi Türk kökenli idi. 1951-52 eğitim yılında Radoviş'te çalışan 123 Analfabe kursundan 86'sı Türklere aitti. Kurslardaki toplam 2197 öğrenciden 1449'u Türklerden oluşuyordu. 1945-1952 yılları arasında Radoviş şehrinde toplam 4550 Türk okuma yazma kurslarına gidip başarı göstermiştir. Bu eğitim yılında gerçekleştirilen okuma yazma kursları ile birlikte Radoviş'te okuma yazma kurslarına son verilmiştir[315].

1947 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın verdiği bilgilerde Ustrumca'da 2184 Türkün okuma ve yazma bilgisinin olmadığı belirtilmiştir. 1952 yılına kadar çalışan kurslar vasıtası ile bu sayı 971'e indirilmiştir. Dolayısıyla bu süre zarfında Ustrumca'da 1213 Türk kadın ve erkek okuma yazma öğrenmiştir. Ustrumca'da kurslarda öncelikle alfabe sıralaması ile harfler öğretilip daha sonra esas bilgilere geçilmiştir. Hafta içi her gün öğleden evvel saat 11'de okullardan öğrencilerin çıkmasıyla birlikte dershanelere okuma yazma kurslarına katılan öğrenciler gelmekteydi[316].

Manastır'ın Musobasi köyünde Şubat 1952 tarihinde kadınlara okuma yazma öğretilmesi amacıyla kurs açılıp 100 kadın ve kız bu kursa iştirak etmiştir. Devamlı çalışan bu kursta kadınların gösterdiği başarı yüksektir. Toplam 180 Türk erkeği ve 120 Türk kadını okuma ve yazma öğrenmiştir[317].

Nisan 1951 tarihi itibarı ile Makedonya'da son okuma ve yazma kursları düzenlenmiştir. Birlik Gazetesinin 13 Nisan 1951 tarihli okuma yazma kursları hakkında yayınlanan yazısında, başlancından 1951 yılına kadar açılan okuma yazma

[315] V. Bogoevski, "Radoviş Kazasında Bu Yıl Tük Azlığı Arasında Analfabetizma İmha Edilecektir", *Birlik*, 1 Mart 1951, s. 4.
[316] Kiro Bojinov, "Ustrumca ilçesi bu yıl 600 Kişiyi okuryazar edecek", *Birlik*, 28 Şubat 1952, s. 6.
[317] Aydin Mustafa, "Musobasi Köyünde Şaban İbrahim 100 Kadına Yazı Öğretiyor", *Birlik*, 28 Şubat 1952, s. 6.

kurslarında Türkler açısından sonuçların pek memnuniyet verici olmadığı vurgulanmıştır. 1951 yılı istatistiklerine göre Makedonya'da 64.000 kişinin okuma yazmadan mahrum olduğu, bunların 11.551'nin Türk asıllı olduğu belirtilmiştir. 8297 Türkün kurslara dâhil edildiği dile getirilmiştir.

Radoviş'te 1449, Ustrumcada 1111, Gevgelide 1153, Titoköprülü'de 1121 Türk okuma yazma kurslarına okuma yazma sorununu çözmek için dahil olmuştur. Yukarıdaki istatistiklerden anlaşıldığına göre devlet, Türklerin okuma yazma öğrendiği kurslara yeterli derecede destek sağlamamıştır.[318]

Gevgeli ilçesinin Başiboş köyünde 38 Türk kadının okuma yazma bilmediği tespit edilirken Gevgeli'deki Türk öğretmenleri Ali Rıza Şükrü ile Mehmet Salih'in yüksek gayretleri sayesinde bu kadınlar da okuma yazma kurslarına dâhil edilmiştir. Bu etkinlik komşu köylerde de işitilince buradan 500 metre uzaklıkta olan Koçuk Köyü'nden Türk kadınları da her gün devamlı bir şekilde ikişer saat süren kurslara katılmıştır. Bu kurslar sayesinde Koçulu köylerinde de okuma yazma bilmeyen kalmamıştır. Herkes okuryazar olmuştur. Kımalı'da devam eden ve 56 Türk kızından oluşan okuma yazma kursunu Müzeyyen Tevfik yönetmiştir. Aynı köyde özel bir okuma yazma kursunda 66 Türk kadının iştiraki ile öğretmen İsmail Mehmet dersler vermiştir. Toplam 63 kişi okuma yazmayı öğrenmiştir. İsmini zikrettiğimiz iki öğretmen de Kınalı köyünde okuma yazmayı bilmeyen herkese okuma yazma öğreterek kınalı köyünde okuma yazma sorununu ortadan kaldırmışlardır. Mescitli köyünde 17 erkek, Şaban İbrahim öğretmen idaresinde 17 kişiye okuma yazma öğretmiştir. İbrahim Abdullah ise 79 Türk kadınına okuma ve yazma öğretmiştir. Manastır köylerinde Türk ahalisine okuma yazma öğreten öğretmenlere ilçe halk heyeti tarafından ödül verilmiştir[319].

Kalkandelen şehrinde Türk dilinde üç okuma yazma kursuna katılanların ekseriyetini kadınlar oluşturmaktaydı. Türkçe kurslarda toplamda 25 kadın ile 8 erkek

[318] "Okuma yazma kurslarını Başarıyla Sonuçlandırmak İçin Daha Ciddi Tedbirlerin Alınması Lazımdır", *Birlik,* 13 Nisan 1951, s. 4.
[319] A. Şükrü, "Başiboş Analfabetizmadan Kurtulacak", *Birlik,* 1 Mayıs 1952, s. 7.

bulunuyordu. Kursa katılan Türklerin hepsi cümleler ve uzun uzadıya mektuplar yazabilme seviyesine ulaşmışlardır[320].

Makedonya Sosyalist Heyetinin Milli Azınlıklar Komisyonu, milli azınlıkların yaşlıları arasında tahsil ve kültürün gelişip yayılması için iyi gayretler sarf edildiğini, fakat bazı bölgelerde memnun etmeyen sonuçların var olduğunu açıklamıştır. Türk toplumunun yaşlılarının eğitim ve kültür seviyelerinin düşük olması nedeniyle gerekli önlemlerin alınması yönünde kararlar verilmiştir. 1945 yılında Türk toplumunun anadili üzerine hiçbir araştırma enstitüsünün olmadığı, gazete ve kitaplara sahip olmadıklarını göz önünde bulundurulursa okuma yazma bilenlerin sayısının % 10 olduğu anlaşılmaktadır.

Yugoslavya'nın kuruluşu ile birlikte Türk dilindeki okullar, kitap, gazete, dergi ve radyo vasıtası ile Türkler arasında eğitim seviyesi gelişme göstermiştir. Yaşlılar arasında devam eden okuryazar olmama sorununun çözülmesi için halk enstitüleri kurulup bu okullara Türk yaşlılar da katılmıştır. 1961 tarihi itibarı ile bu okullarda okuyan 8423 yaşlıdan % 20'si Türk kökenliydi. 1700'e yakın Türk bu kurslarda okuma ve yazma öğrenmek için kurslara dâhil olmuştur. Kalkandelen'de 121 Türk bu kurslara katılmıştır. İki yıllık ziraat ve teknik okullarına devam eden 514 yaşlının % 5'i Türktür. Gostivar ve Kumanova şehirlerinde geceleri düzenlenen ekonomi okullarında 70 kadar Türk tahsil görmüştür. Gostivar Hayvancılık, Seramik, Ticaret ile Kimya okullarında 70 yaşlı Türk tahsil görmüştür. Kalkandelen'de 1961/1962 eğitim yılında ise 6 Türk bu okullarda eğitim almıştır[321].

Makedonya'da kütüphanecilik de hızla geliştiği için bu hususta ilerleme kaydedilmiştir. Gostivar Şehir Kütüphanesi'nde bulunan 18.200 kitabın 300'ü Türkçe kitaplardan oluşuyordu. Üsküp Lisesi "Cvetan Dimov" Kütüphanesi'nde bulunan 8261 Kitabın 502'si Türkçe kitaplardan oluşuyordu. Ohri Struga ile Kumanova şehirlerindeki kütüphanelerde toplam 1300'e yakın Türkçe kitap bulunmaktaydı[322].

---

[320] Recep. K. "Kalkandelende Analfabetizma Sona Eriyor", *Birlik*, 25 Mayıs 1952, s. 6.
[321] Şükrü Ramo, "Milli Azınlıkların Yaşlıları Arasında Kitlevi Tahsil ve Kültür Problemleri", *Birlik*, 28 Aralık 1961, s. 9.
[322] Şükrü Ramo, *a.g.e.*, s. 11.

Ekim 1967 tarihinde Tome Momirovski başkanlığında Makedonya Kültür Eğitim Birliği'nin toplantısı düzenlenerek Makedonya'daki okuma yazma sorunu ele alınmıştır. Tespitlere göre Makedonya'nın toplam nüfusunun %24,5'i ya da 255.673 kişi okuma ve yazmadan mahrum bir vaziyette bulunuyordu. Bu husus hakkında daha eski tarihlere değinirsek karşımıza çıkacak tablo 1969 yılındaki tablodan daha kötüdür. 1921 yılında Makedonya ahalisinin % 77,1'i okuma yazma bilmiyorken 1948 yılında bu sayı % 40,3'e düşmüştür. 1969 yılında bu sayı % 24,5'e inmiştir. Aradan geçen yıllarda elde edilen başarılar açıktır. Türk toplumu bu hususta ilerleme kaydetse de okuma yazma sorununu yine de ortadan kaldırmayı başaramamıştır[323]. Eğitim bakanlığı okuma yazma sorununu tamamen halletmek için 1967-68 eğitim yılında 70 bin kişiye okuma yazma öğretmek amacıyla okullardaki öğretmen ile öğrencileri seferber etmiştir[324].

3.1.2. Öğretmen Kursları

II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ve yeni Yugoslavya'nın kurulmasıyla birlikte Makedonya'da eğitimin başlaması en gerekli konulardan biriydi. 4 yıl süren savaşlar neticesinde mevcut okul binaları hasarlı, okul araç ile gereçleri yetersizdi. Okulların öğretim kadrosunda sıkıntı mevcuttu. Savaş dönemi ve ondan önceki eğitim kurumlarının yeterli derecede faydalı olmaması sebebiyle halkın büyük bir kısmında okuma yazma sorunu vardı. Bu sorun ortadan kaldırılıp okul ağının genişlemesi hedefi güdülmüştür. Öğretmen kadrosu sorunu eksikliği büyük ve güncel bir sorundu. Yeni halk yönetimi öğretmenlik eğitimi görmüş toplam 337 kişiyi bulmuştu fakat bu sayı yetersizdi[325].

ASNOM Komisyonu, şimdiye dek öğretmenlik görevi yapmış olanlar arasından 3-4 günlük bir eğitim kursu ile seçtiği öğretmenlerin başka öğretmenlere de bu amaçlı bir eğitim vermesi konusunda karar almıştır.[326]. Kurslar çok kısa sürdükleri için dersler zar zor verilmiştir. Genç öğretmenlere mesleki alanda az da olsa bilgi

[323] Emine Adem, "Yazı Okuma Bilmeyenlerin Sayısı Aktüel Konu", *Birlik*, 22 Ekim 1967, s. 2.
[324] İ. Tevfik, "Yazı Okumazlık Sorunu Halini Okullar Mı Üzerine Alacak", *Birlik*, 27 Ekim 1967, s. 6.
[325] Nada Yurukova, "1944/45 Öğretim Yılında Makedonyada Öğretmen Kursları", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Sayı:188 Yıl 20, Eylül 1984, s. 105.
[326] Nada Yurukova, *a.g.m.*, s. 106.

verilmesi hedeflenip Çocuk Psikolojisi, Didaktik Pedagoji, Yönetim Bilimi, Tarih, Coğrafya, Kimya, Fizik ve Makedonca dersleri okutulmuştur.

Kurslardaki dersler bütün gün sürmüş olup sadece öğle zamanı iki saatlik bir dinlenme molası verilmiştir. Kursu bu yoğun tempoda bitiren kurs öğrencilerine kursu bitirdiklerine dair diploma verilip okullara öğretmen olarak atanmışlardır[327].

Makedonya'da en yetkili devlet organı olan ASNOM eksiklikleri saptayarak eğitimin bir an önce başlaması için hızlı ve ani kararlar alarak eğitim alanında yenilik faaliyetlerine hız vermiştir. Türkçe ders verecek öğretmenlerin sağlanması da özel bir zorluk teşkil ediyordu. Bu amaç dâhilinde Makedonya Türkleri için geçici öğretmen kursları düzenlenmiştir. Aralık 1944 tarihinde Usturumca'da Türk öğretmenlerine özel kurslar düzenlenmesinde Türkçeyi kısmen bilen ilkokul idarecisi Kiril Bojinkov da yardımlarını sunmuştur. 10 gün süren kurslara 18 kişi katılmıştır. Kursu bitiren 18 Türk doğdukları yerlere öğretmen olarak atanmıştır. Bu sayede Ustrumca, Angeltsi, Bansko, Yüksek Mahalle, Yeni Mahalle, Çepeli, Zleşevo, Ormanlı, Memişli, Dorlombos v.b yerlerde Türkçe okullar açılması için olanaklar oluşturulmuştur. Ustrumca'dan başka Üsküp, Kalkandelen, Debre vb. yerlerde Türkçe öğretmen kursları açılmıştır. Ders programları ise Makedonca Program ile aynıydı[328].

1944-45 eğitim öğretim yılının ilk günleri ve aylarında Makedonya'da eğitimin başlaması için hazırlıklar yapılmıştır. Harp zamanında yakılmış ve yıkılmış eski okul binaları yerine daha elverişli olan evlerin, okul binaları olarak kullanabilmeleri için gereken onarımlar da yapılmıştı. Öğretmen sayısının yetersiz olması sebebiyle her alandan seçilen aydın kişiler ile daha uzun süre eğitim görmüş öğrenciler zaruretten öğretmen olarak atanmışlardı. Bu zor dönemde öğretmen kadrosunun sağlanması amacıyla ilkokul mezunları bile öğretmen olma hakkına sahiptiler. Bu süreçle birlikte öğretmen kadrosunun yetiştirilmesi için Üsküp'te öğretmen kursları eğitim vermeye başlamıştır. 1944-45 eğitim yılından 1948-49 eğitim yılına kadar öğretmen kursları vasıtası ile 823 Türk öğretmen yetiştirilmiştir[329].

---

[327] Nada Yurukova, *a.g.e.*, s. 109.
[328] Nada Yurukova, *a.g.m.*, s. 110-111.
[329] Selim Hilat, *a.g.m.*, s. 31.

Maarif Bakanlığı Türk okullarına öğretmen kadrosu yetiştirmek ve mevcut öğretmen sıkıntısını ortadan kaldırmak amacıyla öğretmen kursunun 10 Temmuz 1945 tarihinde açılacağını bildirmiştir. Kurs Üsküp'te olup 2,5 ay sürecektir. Kursa ilkokulu bitirenler, Lise, Ticaret ile Sanat Okullarında ve bunlara yakın okullarda tahsil görenler kabul edilecekti. Bu tarihe kadar Türk okullarında öğretmenlik vazifesinde bulunanların da bu kursa gelmeleri talep edilmiştir. Kursa katılanlara kalacak yer temin edilmiş olup diğer masraflar ise kendilerine aitti. Fakir olanlara ise yemek yardımı da yapılacaktı. Dilekçelerin ise vilayet halk heyetlerine gönderilmesi gerekiyordu. Öğretmen kursuna katılacak olan kişiler iki buçuk aylık kursta, kursu ikmal ettikleri takdirde Türk okullarına öğretmen olarak atanacaklardı[330].

Makedonya Halk Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı, 1947 yılı yaz aylarında Türk ilkokullarına öğretmen yetiştirmek için kurslar açacağını duyurmuştur. Kursların Üsküp ve Manastır'da eğitim vereceği, süresinin ise 3 ay olacağı bildirilmiştir. Kurslara en az iki yıl lise eğitimi almış kişilerin kabul edileceği, şartları dolduran öğrencilerin ise kursu bitirdikten sonra öğretmenlik görevine atanacağı belirtilmiştir.

Kurslara kayıt yaptıracaklardan şu belgeler istenmiştir: a) Okul diplomaları, b) Sağlıklı olduklarını belirten doktor raporu, c) Doğum kâğıdı ile 17 – 30 yaşları arasında olduklarını ipat eden belge, d) Kursu bitirdikten sonra en az üç yıl İlkokullarda öğretmenlik yapacaklarına dair sözleşme belgeleri.[331]

Türkçe öğretmen sorununun giderilmesi amacıyla Üsküp'te Öğretmen Pedagoji Kursu 30 Ekim 1946 tarihinde eğitim vermeye başlamıştır. Kursta işlenen dersler; Türkçe, Makedonca, Tarih, Coğrafya, Tabiat Bilgisi, Matematik, Fizik, F.Y.H.C (Federal Yugoslavya Halk Cumhuriyeti) Anayasası, Resim, Müzik ve Elişi dersleri öğrencilere okutulmuştur. Haftada 2 gün 5'er diğer günlerde ise 7'şer ders işlenmiştir[332].

Öğretmen kurslarının açılmasından sonra 1946-47 eğitim yılında 3'er ay süren öğretmen yetiştirme kurslarında 117 Türk öğretmen yetiştirilip Türk okullarında görev

[330] "Üsküpte Öğretmen Kursu Açılıyor", *Birlik*, 6 Haziran 1945, s. 3.
[331] "İlkokul Öğretmenleri İçin Kurslar Bu Senede Açılacak", *Birlik*, 1 Mayıs 1947, s. 3.
[332] "Şerafettin Yücelden," Türk Öğretmenleri Halk Arasında", *Birlik*, 15 Mayıs 1947, s. 4.

yapmaları için atanmışlardır. Öğretmen kadrosunun yetiştirilmeye başlanmasından sonra Türkçe eğitim veren okul sayısı 71'e çıkmıştır[333]

Öğretmen kursu çalışma şekli gereği iki şubeye ayrılmıştır. Gimnaziya – Lise, sanat okulu ile medreselerden ders almış öğrenciler birinci şubeye, genel lise ile buna benzer okullardan diploma almış öğrenciler ise ikinci şubeye gönderilmişlerdir. Birinci şubede; Türkçe, Makedonca, Pedagoji, Psikoloji, Tabiat Bilgisi ile Fizik dersleri bulunuyordu. Bu derslerin hepsi ikinci şubede de okutulmuştur. Kursu idare eden Türk öğretmenler Eğitim Bakanlığı'nın çizdiği kurs programına göre dersleri işlemişlerdir[334].

Makedonya Halk Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulmuş ve 1 Temmuz 1947 ile 30 Eylül 1947 tarihleri arasında Üsküp'te gerçekleştirilen Türk öğretmen kurslarına 103 kişi düzenli bir şekilde katılmıştır. Katılanların 82'si erkek 21'i bayandı. Bu katılımcıların 35'i yüksek, 40'ı orta ve 28'i yeni kurslarda ders görmekteydiler. Yatılı kalan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu işçi ve köylü ailelerinden gelmekteydi. Dersler sabah saatlerinde başlamaktaydı. Öğle arası istirahat ettikten sonra dersler akşam saatlerine kadar sürmüştür. 3 aylık öğretmenlik kursunun ders dönemini bitiren öğrenciler, Türkçe, Makedonca, FYHC Anayasası, Tarih, Coğrafya, Tabiat Bilgisi, Matematik, Fizik ve Tatbikat derslerinden sonra 15 gün sırayla – art arda imtihanlara girmişlerdir. Öğrenciler üç grup halinde imtihanlara dâhil olmuşlardır. Makedonya geneli öğretmen kursları yönetmeni Hristo Prodarov ve Türk öğretmen yetiştirme kurslarının yönetmeni Ferid Bayram, imtihanlarını başarı ile geçen yeni Türk öğretmenlerine diploma vererek tayin oldukları yerleri açıklamak amacıyla bir veda toplantısı düzenmişlerdir. 1 Temmuz – 30 Eylül tarihleri arasında süren kursta toplam 103 öğrenciden 86'sı öğretmen olmaya hak kazanmıştır. Öğretmen olmaya hak kazananlar direk Türk okullarında göreve başlamışlardır[335].

1 Kasım 1947 tarihinde bir senelik Türk öğretmen kursuna 30 öğretmen adayı gelmiş sekiz ay süren kursta Türk Dili Edebiyatı, Genel Pedagoji, Genel Çocuk

---

[333] "Halk Öğretmeni Olmak Şereften Daha Üstündür", *Birlik*, 17 Haziran 1947, s. 3.
[334] " Türk Öğretmen Kursu Hakkında" , *Birlik*, 27 Temmuz 1948, s. 3.
[335] Cemal Âsim, "Türk Öğretmen Kursistlerin Bu Sene Gösterdikleri Başarılar Şayana Takdirdir", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 1 Ekim 1947, s. 4.

Psikolojisi, Metodoloji, Fizik, Tabiat Bilgisi, Coğrafya, Makedonca ve Matematik derslerinden imtihan veren öğrenciler ortalamada çok büyük bir başarı göstermişlerdir.[336]

1948 Haziranın'da 9.903 öğrenci ile 87 Türk İlkokulu eğitim vermiştir. Her öğretmene ortalama 50 öğrenci düşüyordu. Türkçe öğretmenleri yetiştirme kursları ile bu tarihe kadar olumlu sonuçlar alınmıştır. 1945 yılında sadece 27 okulu idare edebilecek öğretmen sayısı mevcuttu. 3 seneyi bile henüz doldurmadan 87 okulun açılmasına ve bu okullara öğretmen gönderilmesinde başarılar sağlanmıştır. Makedonya Halk Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı tarafından 1948 yılının 1 Temmuz ile 30 Eylül tarihleri arasında Türkçe öğretmenleri yetiştirme kursunun açılması yönünde karar alınmıştır. İlkokul tahsilini bitirmiş olan herkes bu kursa kayıt olabilir maddesi eklenmiştir. İlkokul diploması Makedonya Halk Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı'na gönderilmeliydi. Bu ilanda özellikle Türk kadınlarının kursa katılmaları yönünde daha fazla teşvikte bulunulmuştur. Türk kızları veya kadınlarına bu fırsatı kurslara mutlaka gelmeleri gerektiği ve böylece halk öğretmeni adını taşımaları, kendi halkının kültürel kalkınmasında rehberlik edebilmeleri için derhal müracatta bulunmaları gerektiği kendilerine telkin edilmiştir. Türk kız ve kadınları bu kurslara mutlaka katılmalıdırlar; çünkü bu kurs vasıtası ile kendi kültür seviyelerini daha yüksek seviyeye çıkaracaklardır[337].

Halk idaresi tarafından, 1945 yılının Temmuz ayında ilk defa üç aylık süreyle Türkçe öğretmenliği kursu açılmıştır. Bu kursu bitiren 47 genç öğretmen Makedonya'nın 27 Türk ilkokuluna atandıktan sonra Türkçede eğitim öğretim verilmeye başlamıştır. 27 öğretmen toplam 3334 öğrenciye birinci sınıfta eğitim vermeye başlamıştır. 1946'da üç aylık kurs eğitimini tamamlayan 138 öğretmen ile birlikte, 60 okul, 5.227 öğrenci sayısına ulaşıldı. 1947'deki öğretmenlik eğitim kurslarından sonra öğretmen sayısı 167'ye, öğrenci sayısı 10.367'e ve okul sayısı da 91'e çıkmıştır.

---

[336] "Bir Senelik Türk Öğretmen Kursu Kursistleri 3.80 ortalama Başarıyla İmtihanlarını Verdiler", *Birlik Gazetesi* Üsküp, 20 Temmuz 1948, s. 3.

[337] "Türk Öğretmen Kursu Bu Senede Yeni Kursistler Kabul Edecek", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 14 Haziran 1948, s. 4.

1948/49 eğitim yılında Makedonya'da öğretmen sayısı 217 okul sayısı 108, öğrenci sayısı ise 13.384'e yükselmiştir. Bu rakamlar Türk toplumu için başarılı ve sevindiriciydi fakat öğrenci sayısının günden güne artmasıyla birlikte öğretmenlere duyulan ihtiyaç devamlı olarak artmaktaydı. 1945-1949 yılları arasında öğretmen eğitim kursunda yetişen öğretmenler Pirlepe, Kiliseli, Üsküp, Manastır, Ohri, Kumanova, Tito Köprülü ve İştip şehirlerinde bulunan Türk okullarına öğretmen olarak atanmışlardır. 1949 yılında açılan üç ay süreli Türkçe öğretmenlik kursuna 85 yeni öğretmen adayı katılmıştır. Makedonya Halk Cumhuriyeti beş kez düzenlenen üç aylık öğretmen kurslarından sonra diploma alacak olan 85 yeni öğretmeni Makedonya'daki Türk okullarına atayacaktı. Böylelikle 1945-1949 yılları arasında açılmış olan beş Türkçe öğretmenliği kurslarında, 302 yeni Türk öğretmen diploma imtihanlarını başarı ile tamamladıktan sonra öğretmen olarak Türk okullarına atanmışlardır[338].

Üsküp'te 3 ay süren Türkçe öğretmenliği kurslarında ders dönemi bittikten hemen sonra 7-17 Eylül 1950 tarihleri arasında diploma imtihanları yapılmıştır. Pedagoji- Psikoloji, Türkçe, Makedonca, Tarih, Coğrafya ve Matematik imtihanları sırayla yapılmıştır. Bu imtihanlara 208 öğrenci katılmış, imtihanlarını başarı ile geçen 140 Türk öğretmen adayı yeni görevlerine atanmışlardır[339].

Türk öğretmen kurslarının işleyiş şeklinin değiştirilmesinden sonra Makedonya Milli Eğitim Bakanlığı konseyi Haziran ortasında aldığı karar ile Üsküp'te üç aylık süren Türkçe öğretmenliği kursuna müdür ve pedagoji öğretmeni olarak Mustafa Karahasan atanmıştır.[340] Ancak 1951 yılı itibarı ile öğretmen eğitimi kurslarına kayıt yaptırma şartları zorlaştırılmıştır. İlkokulu bitirme zorunluluğu ile bu kursa kayıt olma şartı, iki yıllık liseden mezun olma şartı ile değiştirilmiştir. Kurslara kayıt yaptırabilmek için lise bitirme şartını da eklemişlerdir. Yeni getirilen maddelere

[338] Beş Yıllık Makedonya Halk Cumhuriyetinde Beş Üç Aylık ve Bir De Bir Yıllık Öğretmen Kurslarında Cem'an 302 Yeni Türk Öğretmen Yetiştirildi", *Birlik Gazetesi* Üsküp, 10 Nisan 1949, s. 4.
[339] "Türk Öğretmen Kursistlerin Sınıf ve Diploma İmtihanlarından Neticeler", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 1 Ekim 1950, s. 4.
[340] "Üç Aylık Türkçe Öğretmen Kursuna Öğretmenler Tayin Olundu", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 1 Temmuz 1950, s. 4.

göre bu kurslardaki adaylar 4 defa olmak üzere üçer aylık kurs dönemini geçirdikten sonra diploma almaya hak kazanacaklardı[341].

Ağustos 1951 tarihinde Üsküp'te altı kez yapılacak üç ay süreli öğretmenlik kursları açılmıştır. Bu kursa Makedonya'dan 205, Kosova'dan 67 öğretmen adayı katılmıştır. 1951'de Yugoslavya yönetimi, Kosova ile Batı Makedonya'da yaşayan Türklerin kendi ana dillerinde eğitim hakkının sağlanması amacıyla, Kosova'daki Türk okullarında görev yapmak için öğretmen adaylarını Üsküp'teki öğretmenlik kurslarına göndermiştir. [342]

Ağustos 1955 yılı itibarı ile öğrenci sayısı önemli oranda artmıştır. Türk okullarındaki öğretmen sayısının bu kadar çok öğrenci nüfusunu idare edemez hale gelmesi nedeniyle bu kursların yanında Yüksek Pedagoji Okulu da faaliyete geçmiştir. Pedagoji okulunu başarı ile tamamlayan öğrenciler, Türkoloji, Tarih, Matematik, Coğrafya, Tabiat Bilgisi, Pedagoji dersleri, Fizik, Kimya alanında sekiz yıllık okullara ve yüksek sınıflara öğretmen olarak atanacaklardı. Oluşturulan bu kurumlar öğretmen okulu ile müşterek çalışarak Türk okulları için öğretmen yetiştirme vazifesi görecekti[343].

1945 yılında öğretmen sayısı 55 iken 1954 yılında öğretmen sayısı 620'yi bulmuştur. 3 ay süren öğretmenlik eğitimi kursları 1950-51 eğitim yılında Üsküp Nikola Karev okulunda sınıf açılmıştır. Eğitim ve öğretimin 4 yıl olmasına ayrıca karar verilmiştir. İlgili okul 1954 yılında ilk defa mezun vermiştir. Atılan yeni adımla birlikte 3 aylık öğretmenlik kurslarının 1955 yılında sona ermesi kararı alınmıştır. 1953-54 eğitim yılında Nikola Karev Öğretmen Okulu'nda Türk sınıflarında toplam 82 Türk öğrenci eğitim almıştır[344]

Yugoslavya'nın kurulduğu yıllarda Türk toplumu hakkındaki gelişmeler "Birlik" gazetesi aracılığı ile Türk toplumuna aktarılmıştır. Birlik gazetesi

[341]Süreyya Yusuf, "Pedagoji Kursistleri Arasında", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 31 Temmuz 1950, s. 4.
[342] "MHC ve Kosmet Eyaleyinin Türk Öğretmen Kursistleri İmtihanlar Önünde", *Birlik Gazetesi* Üsküp, 19 Ağustos 1951, s. 1.
[343] "Türk Öğretmen Okuluna Kadro", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 30 Ağustos 1953, s. 1.
[344] "Öğretmen Okulumuz", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 20 Ağustos 1954, s. 6.

Makedonya'nın, Yugoslavya zamanında basın – medya alanında ilk ve tek medya aracı idi. 20 Ekim 1954 tarihinde Birlik gazetesinde yayınlanan *"10 senelik Türkçe öğretmenlik kursları"* başlıklı yazıda öğretmen kurslarının kuruluşundan 1955 yılına kadar gösterdiği başarılar istatistiksel verilere dayanarak aktarılmıştır. Makedonya halk idaresi geçmişte yapılan hataları telafi etmek için üç aylık pedagoji kurslarını kurmuştur. Başlangıç döneminde bu kurslara katılan Türklerin eğitim seviyesi genel olarak ilkokul, küçük bir kesimin ise lise eğitimi ile sınırlıydı. Öğretmenlik görevini Türkler ve Makedonlar üstlenmişlerdi. Öğretmenler bu kurslarda yaz aylarında bile dinlenmeksizin görev yapmışlardır. 50 – 60 yaş aralığında bulunan bu öğretmenler bu görevden hiçbir kazanç elde etmeden ülkelerinin geleceği uğruna çalışmışlardır[345].

İlgili kurslara 1950'den itibaren Kosova ve Metohija'dan gönderilen Türk öğretmen adayları da katılmıştır. Bu kurstan mezun olan ilk öğretmenlerle birlikte Kosova'da ilk Türk okulları da açılmıştır. Kurslara katılan öğrencilerin eğitim seviyesi çok düşük olduğu için verilen dersleri anlama konusunda sıkıntı çekmişlerdir. Dersler için Türkçe kitaplar bulunmamaktaydı. Dersler dikte yöntemi ile işleniyordu. Makedonca ile Sırpça kitaplardan istifade eden öğrencilerin sayısı azdı. Bütün bu zorluklara rağmen öğrenciler gece yarısına kadar gaz lambası ve mum ışığından faydalanarak çalışmışlardır. Bütün bunlar öğretmenlik eğitimi kurslarına katılan öğrencilerin muazzam gayretlerini ispat etmektedir. Kursları bitirenlerin bir kısmı Eğitim Fakültesi'ne başvurmuş, diğer bir kısmı ise öğretmenliğe atanmıştır. On yıllık sürede bu kurumlar içinde herhangi bir öğrenci ve öğretmen uyumsuzluğu yaşanmamıştır. Kurs öğrencileri ders döneminden sonra çeşitli eğitim etkinliklerine ve eğlencelere de katılmışlardır.

Makedonya Eğitim ve Kültür Konseyi kurslar için 20 milyon dinarı aşan bir para harcamıştır. Kurslar bakanlığın direktifiyle en iyi binalarda yapılıp yemekhane ile yatakhane de temin edilmiştir. İmtihan döneminde bakan ile müfettişlerin kursları ziyaret etmesi öğrencilere özgüven ve tecrübe kazandırmıştır. 1954 yılında kursun ilk yarı döneminde öğrenciler, Tarih, Makedonca, Siyasi Ekonomi, Felsefe, Biyoloji, Fizik, Kimya, Şarkı- Müzik, Jimnastik ve Resim derslerinden sınava girmişlerdir.

[345]Ş.R., "On Sene Türk Öğretmen Kursları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 20 Ekim 1954, s. 1.

İkinci yarı dönemde, Türkçe, Pedagoji, Psikoloji, Metot, Coğrafya, Matematik ile Sağlık Bilgisi derslerinden sınavlarını vermişlerdir. 1944'ten 1954 yılına kadar toplam 10 yıllık süre zarfında Türkçe öğretmenliği kursu toplam 600 öğretmen yetiştirmiştir[346].

Öğretmen kurslarında yıldan yıla kurslara katılan öğrencilerin eğitim seviyesi yükseliş göstermiştir. İlk açılan kursa katılan öğrencilerin çoğunluğunu ilkokul mezunları oluşturuyordu. 1950 yılından sonra öğrencilerin eğitim seviyesi lise mezunları seviyesindeydi[347].

Makedonya Eğitim Konseyi'nin 6 Temmuz 1961 tarihli oturumunda Türk Okullarının durumu ve gelişimi incelenmiştir. Makedonya'da 648 Türk Okulu ve 145 Türk öğretmen görev yapmaktaydı. Üsküp'te öğretmen okulunda Makedonyalı Türk öğretmenlerin eğitimlerini tamamlamaları için 1961 yılında çalışacak olan 2 yaz semineri düzenleme kararı alınmıştır. İlk kursa lise 1.sınıf ile orta okul eğitimi alan öğrenci katılırken, ikinci kursa 2,3,4. ortaokul sınıfları katılmıştır. Derslerin yarısı Türkçe yarısı da Makedonca yapılmıştır. Seminer sonunda bu öğrenciler diploma imtihanına girecek başarılı olmaları halinde diploma verilip öğretmen olarak atanacaklardı. 1960-61 eğitim yılında Makedonya'da 1650 Türk öğrencisi sekizinci sınıfı bitirmiştir. 8 yıllık okulu bitiren öğrenciler öğretmen okuluna kayıt yaptırma hakkına sahiptiler[348].

Makedonya eğitim konseyi başkanı Petar Zdravkovski Üsküp Nikola Karev öğretmen okulunun birinci sınıflarında eğitim gören öğrenciler ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Türk öğrencilerinin kendi lisanlarında dinledikleri derslerde daha başarılı olduklarını Makedonca derslerinde ise daha düşük başarı gösterdikleri belirtilmiştir. Dolayısıyla öğretmen okulu yetkilileri gelecek yıllarda Türk öğrencilerinin bütün dersleri kendi ana dillerinde görmeleri için Petar Zdravkovski'den bu konu hakkında gereken adımların atılması için ricada bulunmuşlardır. Öğrenciler Makedoncayı iyi bilmedikleri için notlarının zayıf olduğu

---

[346] Ş.R. *a.g.e.*, s. 8.
[347] Ş.R, "Makedonya ve Kosmet Öğretmen Kursları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 15 Eylül 1955, s. 9.
[348] Şükrü Ramo, "Türk Öğretmenlere Üsküp'te Yaz Seminerleri Açılıyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 13 Temmuz 1961, s. 3.

dile getirilmiştir. Türkçe hocası Hüseyin Süleyman, edebiyat dersine dair kitapların bulunmaması sebebiyle edebiyat dersini gerektiği gibi işleyemediklerini dile getirmiştir Birlik Gazetesi'nden edebiyat hakkında yazılar yazılmasını rica edip gazeteden destek istediklerini eğitim komisyonu Başkanı'na bildirmişlerdir. Tartışmalardan sonra Zdravkovski öncelikle öğrencilerin beslenmesine önem verilmesi ve Türk öğrencilerinin istediği yemeklerin pişirilmesinin gerekli olduğunu söylemiştir. Sınıfın başarılı olması için çok sayıda Türkçe öğretmeninin buraya gönderilmesi ve kitap sorununun halledilmesi gerektiği belirtmiştir. Bunun sonucu olarak Türk kursu sınıflarına Türk idareciler atanması hakkında karar alınmıştır[349].

Makedonya Halk Cumhuriyeti 1963 eğitim-öğretim yılından sonra öğretmen okullarını kapatma kararı almıştır. Bu kararın alınmasının nedeni, açılan okullar için öğretmen yetiştirmenin yetersizliğidir. Öğretmen okullarını kapatıp gençleri daha başarılı olabilecekleri fakültelere yöneltmeyi düşünmüşlerdir. Bu adım öğrencilerin daha kaliteli bir eğitim alabilmeleri için atılmıştır[350].

1965-66 eğitim yılında Nikola Karev Okulu Türkçe öğretmen kursunda toplam 116 Türk öğrencisi eğitim görmekteydi[351].

Üsküp Nikola Karev Okoulunda 1952-53 eğitim-öğretim yılında Türkçe dersleri verilmeye başlamıştır. Öğrencilerin hemen hepsi öğretmen olup bir kısmı da yüksek pedagoji okulundan mezundur. 1966/67 eğitim yılı itibarı ile Nikola Karev Okulunda 1'den 4'e kadar Türkçe sınıflar açılmıştır. Bu sınıflarda toplam 102 öğrenci eğitim görmekteydi. Türk öğrencileri bu eğitim yılında Pedagoji ve Coğrafya derslerini Makedon dilinde görmüşlerdir. Öğretmen okulunu bitirip Matematik, Fizik, Biyoloji, Müzik ile Beden Eğitimi alanında üniversite okumak isteyenlere eğitim bakanlığı burs imkânı sağlıyordu. 1966-67 eğitim yılının ilk döneminde Nikola Karev öğretmen okulunun Türk öğrencileri memnun edici başarılar göstermemiştir.

---

[349] "Eğitim Konseyi Başkanı Petar Zdravkovski Türk Öğrencileri Arasında" , Birlik Gazetesi, Üsküp, 5 Nisan 1962, s. 1.
[350] İsmail Tevfik, "Öğretmen Okulları Niçin Liseye Çevriliyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 31 Ekim 1963, s. 5.
[351] H. M," Üsküp Öğretmen Okulunda", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Ekim 1965, s. 5.

Öğrencilerin % 30'u dönemi başarısızlıkla kapatmıştır. Öğretmen kadrosunun en büyük derdi ise kitap sorunu olmuştur[352]

3.1.3. Ders kitapları

Yeni kurulan Makedonya devletinin ilk resmi belgesiyle "државно Книгоиздателствона Македонија" Türkçe'si ile "Makedonya Devlet Kitabevi" daha sonra ise "Prosvetno Delo" yayınevi kurulmuştur. ASNOMUN'un 16 Nisan 1945 tarihinde gerçekleştirdiği oturumda Kültür Bakanı'nın önerisi üzerine, Makedonya Halk Cumhuriyeti Hükumeti bu öneriyi kabul edip bir "Devlet Kitabevi" kurmuştur. Prosvetno Delo yayınevi, Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nde Makedonlar ile diğer halkların ana dillerindeki ders kitaplarını ve diğer yardımcı araçlarını temin etmek amacıyla kurulmuştur.

Prosvetno Delo'nun kuruluşunun ilk yıllarında Türk okulları için Fetah Süleymanpaşiç tarafından hazırlanan, Sevimli Kıraat isimli okuma kitabı ilkokulların ikinci sınıfına gönderilmiştir. Ferit Bayram ile Fetah Süleymanpaşiç tarafından hazırlanan ilk türkçe alfabe basımdan çıkmıştır. Prosvetno Delo yayınevi savaştan sonraki ilk yıllarda Türk okullarına kitap hazırlayacak kadronun olmaması sebebiyle Türk okullarında kitap ihtiyacını gidermek için Makedonlar tarafından hazırlanan kitapları zaruretten tercüme ettirip Türk ilkokullarına göndermiştir[353].

1945 yılından itibaren Makedonya'da eğitim veren Türk ilkokullarının kitap problemi yaşadıklarını ifade etmek gerekir. Makedonya'da kuruluştan sonra her millete kendi ana dili üzerinde eğitim hakkı verilmiş, fakat kuruluşun ilk yıllarında geçmiş dönem rejimlerinin okul binalarına hasar vermesinden dolayı okullarda kitap sıkıntısı baş göstermiştir. Türkçe ilkokulların açılmasının ardından Makedonya Maarif Bakanlığı'ında Türkçe eğitim veren okullara gönderilmek için Türkçe alfabe hazırlanmış ve birkaç gün zarfında bütün Türk okullarına ulaşacağı bildirilmiştir.

---

[352] H. Mercan, "Üsküp Öğretmen Okulunda Türk Öğrencilerinin Durumu", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 10 Mart 1967, s. 6.

[353] İsmail Zekeriya, "Prosvetno Delo Yayınevinin 45 Yıllık Etkinliği", *Sesler Aylık Toplum Ve Sanat Dergisi,* s: 248-249, Yıl 26, Eylül – Ekim 1990, s. 61-62.

Alfabe yeni pedagoji usullerine göre hazırlanmış, Türk yavrularına Türkçeyi daha kolay anlayabilmeleri için resimler de eklenmiştir.

Türk okullarındaki kitap yoksunluğu öğretmenleri de zor durumda bırakmaktaydı. Bu hususta bir başka önem arz eden bilgi ise; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün harf inkılabını gerçekleştirdiği dönemde SHS Krallığı yönetimi bünyesindeki Türklerin Türkiye Cumhuriyeti ile bağlarını koparmak için yeni Türk alfabesini kullanmalarına izin verilmemekteydi. Bu sebeble Eski Türkçe – Osmanlıca alfabesini kullanmaya devam etmişlerdir. Dolayısıyla 1945 yılında basılan bu alfabe Makedonya Türkleri açısından maarif ve kültür alanında bir reform niteliğini taşımaktadır[354].

Türk çocuklarının anadilinde başarı kaydetmeleri için ve Türkçeyi daha güzel öğrenmeleri için 1947 yılında Alfabe isminde kitap basılmıştır. Kitabın ilk sayfasında Tito'nun resmi yer almıştır. Diğer sayfalarda ise çocukların harfleri öğrenmeleri için resimli bilgiler mevcuttur. Kitabın içeriğinde vatan, millet, hürriyet, istiklal ve müsavat ifadeleri yer almıştır.

Çocuklara "T" harfi öğretildiği zaman kitapta hususi olarak yer ayrılmıştır. "Tito kimdir?" "Tito Bizim Önderimizdir" "Vatanımız çok şirindir biz onu severiz, onun saadeti için ölürüz" ifadeleri yer almıştır. Harfler bölümü bittikten sonra kelime ve cümlelerin yazma ve okunmasına geçilmiştir[355]

1951-52 eğitim yılında Makedonya ortaokullarında eğitim gören Türk öğrencileri kitap sıkıntısı çektikleri için Eğitim Bakanlığı'na mektup göndermişlerdir. Eğitim Bakanlığı'nın yanı sıra Türk aydın, yazar ve öğretmenlerin kitapları hazırlaması için gereken adımların atılmasını istemişlerdir[356]

1953-54 eğitim yılında Türk okullarında okutulmak üzere için 3 kitap basılmıştır. Alfabe, Tarih ve Okuma Kitabı. Alfabe Kitabı'nı Halit İsa, Hilat Selim ve

[354] "Türk Mektepleri İçin Elifba ve Kıraatler Hazırlandı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 18 Mayıs 1945, s. 4.
[355] "Türkçe Yeni Alfabe Basımdan Çıktı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 1 Haziran 1947, s. 4.
[356] "Orta Okullar İçin Kitap İhtiyacı Büyüktür", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 15 Haziran 1952, s. 1.

Nizamettin Âsim hazırlayıp pedagoji ile çocuk psikolojisine uygun alıştırmalar yazı ve resimlerle süslemişlerdir.

Tarih Kitabı'nı ise tarihçi Goyko M. Solariç tarafından yazılıp Türk öğretmenleri İsmail Tevfik ile Selahattin Âsim tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu kitaptan ilkokulların 8. sınıflarında ve liselerin 4. sınıflarında istifade edilmiştir.

1953-54 eğitim öğretim yılında Makedonya'da Türkçe Eğitim onuncu yılını doldurmuştur. O yıl Türk okullarında dördüncü sınıf okuma kitabı mevcut değildi. 10 yıl gibi bir zaman geçmesine rağmen Türkçe okuma kitabı olmaması "Prosvetno Delo" yayınevinin Türk okullarına karşı kitap basma işini ağır ağır gerçekleştirdiğini göstermektedir[357].

Makedonya Halk Cumhuriyeti Eğitim Bilim ve Kültür konseyinin 1180 sayı ve 8 Nisan 1954 tarihli kararı ile ortaokullara dilbilgisi niteliğinde Gramer Kitabı basılmıştır. Gramer Kitabı 8 yıllık okulların 5-6-7-8 ile liselerdeki Türkçe sınıfların 1-2-3-4 sınıflarına ders kitabı olarak gönderilmiştir. Ayrıca öğretmen okullarında da kitaptan istifade edilmiştir. Bu gramer kitabı Makedonya'da hatta Yugoslavya'da bile ilk çıkan gramer kitabıdır. "Prosvetno Delo" yayınevinin 10 yıllık gecikmesine karşı bu kitabın basılması Makedonya Türk toplumu için sevindirici bir gelişmeydi. Gramer kitabı ilkokullardaki Türk öğrencilere faydalı bilgiler vermekte olup 153 sayfadan oluşan bu kitapta hangi sınıfın kaçıncı sayfaya kadar okuması gerektiğini dolayısıyla ilkokul 5-8 ile lise 1-4 Türk sınıflarında hangi bölümlerin okutulması gerektiğini kitap içinde taksim edilip belirtilmiştir. Gramer kitabı 3500 adet basılmıştır.[358]

Makedonya'nın kuruluşundan 1960 yılına kadar basılan birkaç kitap hakkında kısa bilgi vererek kitapların vaktinde yetişemediğini, basılan kitapların tarihlerine baktığımızda görmekteyiz. 1960 yılı itibarı ile Üsküp "Prosvetno Delo" yayınevinin kuruluşunun 15. yıl dönümü dolayısıyla 1945 yılının Nisan ayında çalışmaya başlayan bu kurum 15 yıllık süreçte 583 okul kitabı, 118 yardımcı kitap, sanat ve edebiyattan 9

[357] Mahmut D. Kıratlı, "Türk İlkokullarına Dördüncü Sınıfa Ait Okuma Kitabı Niçin Daha Çıkmamıştır", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Ocak 1954, s. 8.
[358] "Gramer Basımdan Çıktı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Şubat 1955, s. 10.

kitap yayınlamıştır. Bu süre zarfında Türk okullarına 73 okul kitabı basılmıştır. 73 kitaptan 15'i orijinal, 55'i çeviri kitaplardır[359].

Makedonya'da bütün eğitim sistemi devlete bağlı olmakla birlikte okul kitaplarını basan "Prosvetno Delo" yayınevi de Makedon okullarına kitapları vaktinden önce gönderip Türk okullarına ise yıllar süren gecikmelerden sonra kitaplar basılıp gönderilmiştir. Kitap sıkıntısı içinde derslerini gerektiği gibi işleyemeyen Türk öğretmenlerinden gelen isyan sesleri dönemin devlet güdümünde bulunan gazetesi Birlik'e de yansımıştır. 1960 yılının Eylül ayında yayınlanmış bir yazıda, okul kitapları bizim çok eski bir yaramız çok eski bir davamızdır. Kurtuluştan bu yana bu mesele üzerinde her ne kadar durulmuşsa da işin içinden çıkılamamıştır, denilmektedir. Tarih 5. sınıf kitabı basılma aşamasında iken geri çekilmiştir. Ana dili derslerinden okuma kitaplarının ve dilbilgisi kitaplarının büyük önemi olmasına karşı eğitim dönemi başlamış fakat bu tür kitapların 1. dönem sonunda geleceği belirtilmiştir[360].

Türk okullarındaki kitap sıkıntısı sebebiyle birlik gazetesi bünyesinde bulunan bazı yazarlar devlete bağlı olan kitap yayınevine isyan etmişlerdir. 1961-62 eğitim yılı 5. sınıflar için tarih kitabı uzun zamandan beri basılmamıştır. İlk çevirisi yapıldığı zaman kitabın kalitesi her bakımdan düşüktü. Öğretmenler kitabı anlamakta güçlük çekmişlerdir. Tarih kitabı Türk diline kaliteli bir şekilde çevrilmemiştir. Kitapları tercüme eden kişiler her iki dili (Makedonca ve Türkçeyi) iyi derecede bilmedikleri için kitaplar iyi tercüme edilmeyerek bu hususta en büyük zararı Türk öğrenciler görmüştür. Bu haberin başlığında ağır ifadeler kullanıldığı için bu yazının bir sonraki basımında bu başlığı atan yazarın gizli emellerinin bulunduğu ve Prosvetno Delo yayınevinin Türk okullarına gönderdiği kitaplarda hiç bir sıkıntının bulunmadığını belirten bir yazı yayınlanıp bir kez daha Birlik Gazetesinin devlet güdümünde olduğu kanıtlanmıştır. Devlet kurumlarına karşı hiçbir eleştiri kabul edilmeyip devlet kurumlarına karşı söylenilen her söz affedilmez nitelikte idi[361].

[359] "Prosvetno Delo Yayınevinin Yıl Dönümü", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 20 Mayıs 1960, s. 6.
[360] Necati Zekeriya, "Yılın Kitap Durumu", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 10 Eylül 1960, s. 6.
[361] Şaban Maksut, "O Kör Olası Kitap Sorunumuz", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 9 Kasım 1961, s. 5.

"Prosvetno Delo" 1945-1965 yılları arasında 20 yıllık süreçte Türk okulları için bastığı kitapları ve gerçekleştirdiği faaliyetleri hakkında bilgi vermek gerekirse 20 yıllık süre zarfında Prosvetno Delo yayınevi Türk okulları için 494.400 adet kitap yayınlamıştır. Bu sayı basılan kitapların toplam tirajlarını ifade etmektedir. 1966 yılı itibarı ile ilkokullarda basılan geçmiş yıllardaki gibi kitap sorunu kısmen de olsa çözülmeye başlamıştır. 1946-1966 yılları arasında Türk ilkokulları için 33 orijinal ve 94 çeviri kitap olmak üzere 127 kitap basılmıştır. Kitapların adet sayısı yüksek olmasına karşın 20 yıl zarfında 127 kitap gerçekten de istekleri karşılayamamıştır. Devlet güdümündeki gazeteler ise alenen protesto edemedikleri için az sayıda kitap basımı ile ilgili olarak Prosvetno Delo kitabevine karşı hiçbir ifade kullanılmamıştır[362].

Ekim 1967 tarihinde Kalkandelen'de bulunan İstikbal Okulu'nu ziyarete giden Birlik gazetesi muhabirleri okula gitmeden önce şehirde bulunan "Kultura" isimli bir kitapçıyı ziyaret etmişlerdir. Türkçe kitap ile lektür bakmaya giden muhabirler dükkan sahibi ile konuştuklarında kitapçı dükkanda hiçbir Türkçe kitabın bulunmadığını Türkçe kitaplarla kimsenin ilgilenmemesinden dolayı Türkçe kitapların olmadığını söylemiştir. Kalkandelen'de binlerce Türk'ün yaşadığı göz önüne alınırsa kitapçıda Türkçe Kitapların bulunmayışı gerçekten de ciddi bir sorunun belirtisidir[363].

1968-69 eğitim yılında Türk dilinde çalışan ilkokullarda 5 ders için 9 kitap noksandır. Türk ilkokullarında kitap noksanlığı tedrisatın akışına engel olmuştur. Bu engellere rağmen Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti ile Federatif Sosyalist Yugoslavya Cumhuriyeti Anayasası okul kitaplarının vaktinde hazırlanması, yüksek kalitede olacak el yazmalarını vaktinde yetişmesini öngörüyordu[364]. 1969 yılı itibarı ile Makedonca kitap basıldığı zaman eğitim – öğretim kanunlarına göre aynı ders kitabının Türkçe'ye de çevrilmesi kararlaştırılmıştır[365].

1969-70 eğitim yılında Makedonya genelinde Türk öğrencilerinin ve okullarının kitap sorununun ciddi bir mesele olduğunu belirten yayınevi çalışanı

---

[362] Burhan Mısırlı, "Prosvetno Delonun Yirminci Yıldönümü Yarım Milyon Türkçe Kitap", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 22 Nisan 1965, s. 6.
[363] "Kalkandelen Kitapçı Dükkânında Türkçe Kitap Yok", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 20 Ekim 1967, s. 6.
[364] Emine Âdem, "Okul Kitapları Sağlanmalıdır", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 10 Ocak 1969, s. 7.
[365] İsmail Zekeriya," Yayım İle İlgili Durum", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 11 Nisan 1969, s. 7.

Georgi Miloşovski konu ile olarak yaptığı açıklamada çoğu kez Türkçe kitapların hazır olmayışından dolayı Türk okullarında derslerin normal bir şekilde işlenemediğini açıklamıştır. Ayrıca Makedonca kitapları Türkçe'ye çevirmekle mükellef olan tercümanların suçu başkalarına atarak zamanında bu kitapları çevirmediklerini ve kitap çevirisi yaptıkları zaman kitapları okullarda bekleyen öğrencileri düşünmediklerini belirtmiştir. Prosvetno Delo yayınevinin sadece ilkokullar için değil lisede Türkçe eğitim gören öğrenciler için de kitap bastığını fakat bu tarihe kadar bu hususta hiçbir adım atılmadığını da dile getirmiştir[366].

Türk okullarında eğitim gören Türk öğrencilerinin kitap ihtiyacını karşılamak için Makedon ve Sırp kitaplarının Türkçe'ye tercüme edilip Türk okullarına gönderilmesi gerekiyordu. Makedonya'da uzun yıllar Türk dilinde eğitim olmadığını ya da doğru dürüst bir şekilde Türkçe dersleri verilmediğini göz önünde bulundurursak Makedonca ve Sırpça kitapları Türkçeye çevirecek kadronun da mevcut olmadığını anlayabiliriz. Çeviri yapanlar bin bir güçlükle karşılaşmış çevrilen kitapların birçoğunda imla ile dilbilgisi yanlışlarıyla birlikte terim ve deyim hataları da mevcuttu. Bütün bu olaylar karşısında kitapların kalitesiz bir şekilde Türkçe'ye çevrilmesi öğrencilerin aleyhine gelişmiş bir olaydır. Aradan yıllar geçince Türk öğrencileri Üsküp Yüksek Pedagoji Kursu'nda, öğretmen okulundan mezun olduktan sonra Türk dili ve edebiyatına hâkim olmalarından sonra çeviri görevinin bu öğrencilere verilmesiyle kitap çevirileri daha iyi bir hale gelmiştir[367].

Detska Radost Yayınevi uzun yıllar çocuklar için dergiler yayımlamıştır. Makedonya'da eğitim gören Türk çocukları için Yugoslavya'daki Sırp ile Makedon yazarlarının yazıları Türk tercümanlar vasıtası ile tercüme edilip Türkçe çıkan çocuk dergilerinde yayınlanmıştır[368].

---

[366] Yusuf Edip, "Georgi Miloşovski: Türk Öğrencilerine De Bütün Kitaplar Basılmalı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 26 Eylül 1969, s. 6.
[367] Hüsamettin Vardar, "Okul Kitaplarının Çevirileri Üzerine Düşünceler", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 20 Ocak 1970, s. 7.
[368] Alaettin Tahir, "Detska Radost Yayınevinde Yeni Çocuk Kitapları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 22 Şubat 1973, s. 5.

Yugoslavya Komünist Gazetesinin başyazarı Neşo Markovski Makedonya'da Türk okullarında sorun teşkil eden Türkçe kitaplarla ilgili olarak Türkçe kitapların yayınlanmasında bazı güçlüklerin var olduğunu dile getirerek son bir kaç yıl içerisinde Makedonya'da eğitim gören Türk öğrencileri için az sayıda kitabın yayınlandığını dolayısıyla az sayıdaki kitabın Türk öğrencilerinin eğitiminde başarılı olmalarına engel olduğunu belirtmiştir. Türkçe kitaplara Prosvetno Delo yayınevinin ilgisizlik gösterdiğini dolayısıyla Türkçe yayınlanması gereken kitapların "Birlik" gazetesi çerçevesinde basılması ile Türk kitapları hakkında Birlik gazetesine sorumluluk ya da yetki verilmesi gerektiğini dile getirmiştir[369].

Prosvetno Delo yayınevinin kuruluşundan 1974 yılına kadar gerçekleştirdiği faaliyetler hakkında şu bilgileri vermekte fayda var: 27 yıl Makedonya'daki okullar için kitap basan bu kurum milli Azınlıklar için ilk kitabını 1946 yılında Türk dili üzerine "Alfabe" isimli kitabı 15.000 tirajla yayınlamıştır. 1946-1952 yılları arasında Türk dilinde 20 kitap yayınlanmıştır. 1953-1968 yılları arasında Türk dilinde, büyük bir artış göstererek Türkçe 156 kitap yayınlanmıştır. 1974 yılı içinde 29 Türkçe kitap yayınlanması öngörülmüştür. Prosvetno Delo yayınevinin Türkçe kitapların hazırlanmasında 14, Makedonca kitapları Türkçe'ye çevirme bölümünde ise 29 Türk bulunup Prosvetno Delo yayınevinde 43 Türk çalışan mevcuttu[370].

1974-75 eğitim yılında Türk okulları için 10 kitap basılmıştır; birinci sınıflar için Matematik, Doğa ve Toplumu Tanıma, ikinci sınıflar için Doğa ve Toplumu Tanıma, dördüncü sınıflar için Doğayı Tanıyalım, Toplumu Tanıyalım, Müziği Öğrenelim beşinci sınıflar için Tarih ve Coğrafya altıncı sınıflar için Biyoloji yedinci sınıflar için ise Kimya kitapları yayınlanmıştır[371]. Haziran 1974 itibarı ile 1946 yılında ilk Türkçe kitabın basıldığı tarihten itibaren Türk dilinde 288 kitap yayınlanmıştır.

---

[369] Suzan Karahasan, "Neso Markovski: İleride Halkların Dili Üzerine Kitapların Yayınlanması Artacaktır", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 8 Haziran 1971, s. 5.
[370] B. B., "MSC Meclisinden – İki Milyon Üç Yüz Bin Kitap Yayımlandı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 26 Ocak 1974, s. 4.
[371] İsmail Zekeriya, "Prosvetno Delo Yayınları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 3 Ekim 1974, s. 5.

1974-75 eğitim yılında Türk ilkokullarında öğrenciler toplam 56 kitap ile derslerini işlemişlerdir[372].

1945-90 yılları arasında "Prosvetno Delo" 45 yıl süre zarfında 584 kitabı Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nde eğitim veren Türk okulları ve öğrencileri için yayınlamıştır. 1945-1990 yılları arasında 584 Türkçe kitabın 504'ünün teker teker isimleri mevcut olup geri kalan 80 kitabın ise Üsküp'te 1963 depreminde Prosvetno Delo yayınevinin hasar görmesiyle % 20'si büsbütün yok olmuştur[373].

3.1.4. Makedonya'da Türk Dilinde Eğitim Veren Okullar

1944 yılından itibaren Makedonya Türk toplumunun yaşadığı her bölgede Türkçe eğitim veren okullar açılmış ve Türk çocukları eğitimlerine devam etmişlerdir.

Makedonya Sosyalist Cumhuriyet'inin kurulduğu ilk yıllarda yani 1947-48 eğitim yılında Manastır'da 5, Gevgeli'de 7, Debre'de 6, Kumanova'da 1, Koçana'da 9, Pirlepe'de 2, Resne'de 4, Radoviş'te 13, Ustrumca'da 10, Üsküp'te 4, Titoköprülüsü'de 8, İştip'te 8, Delçevo'da 1, Kiliseli'de 6 ve Kavadar'da 2 Türkçe eğitim veren okul vardı.[374] Günümüzde Üsküp, Gostivar, Kalkandelen, Debre, Struga, Ohri, Resne, Manastır, Pirlepe, Gevgeli, Negotin- Demir Kapı, İştip, Valandova, Ustrumca, Radoviş, Kumanova ve Vinica'daki Türk okulları ile bilgiler EK- 1' de verilmiştir [375].

3.1.5. Müfredat

Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti'nin Türkçe eğitim veren okulların plan ve programını diğer bir ifadeyle müfredatını Gostivar M. K. Atatürk İlköğretim Okulu'nun arşivinde gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda tespit ettik. 1951 yılından

---

[372] "Türk ve Arnavut Dili Üzerine 500 Kitap Yayınlanacsk", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 1 Haziran 1974, s. 7.
[373] İsmail Zekeriya, *a.g.m.,* s. 63-64.
[374] Selim Hilat," Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinde Türk Dilindeki Okulların Kırk Yıllık Gelişimi ve Başarıları", *Sesler Aylık Toplumsal Sanat Dergisi*, S.193 (Yıl 21) Şubat 1985, s. 27.
[375] "Yugoslavya'da Türk Öğretim Dilinde Okullar Cetveli", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Kasım 1971, s. 8; Celal Tuna, "Yugoslavya'da Türk Kültür Öğrenim ve Yayın Kurumları", *Sesler Aylık Kültür ve Sanat Dergisi,* S: 177 Yıl 19, Haziran 1983, s. 120-123.

itibaren 1990 yılına kadar 1. – 8. sınıfların ders programlarını inceleyerek bu süre içinde 1. – 8. sınıflarda müfredatta değişikliklerin olmadığını, ufak tefek değişikliklerle yetinildiğini ve ders programında aynı derslerin yer aldığını gördük.

Müfredat programı ikiye ayrılmış ve önce 1.–4. sınıfların, daha sonra 5.–8. sınıfların ders programları açıklanmıştır.

Sınıflara Göre Ders

Birinci Sınıf	**İkinci Sınıf**	**Üçüncü Sınıf**	**Dördüncü S.**
Türkçe	Türkçe	Türkçe	Türkçe
Matematik	Matematik	Makedonca	Makedonca
Resim	Resim	Coğrafya	Tarih
Müzik	Müzik	Doğayı Tanı.	Coğrafya
Güzel Yazı	Güzel Yazı	Matematik	Doğayı Tanı.
Beden Eğitim	Beden Eğitim	Müzik	Matematik
Davranış	Davranış[376].	Resim	Resim
		Güzel Yazı	Müzik
		Beden Eğitim	Güzel Yazı
		Davranış	Beden Eğitim
			Davranış[377]

Haftalık Ders Saatleri

Birinci Sınıf	**İkinci Sınıf**	**Üçüncü Sınıf**	**Dördüncü Sınıf**
Türkçe – 7	Türkçe - 7	Türkçe – 6	Türkçe - 5
Matematik – 6	Matematik - 6	Makedonca – 2	Makedonca - 3
Resim – 1	Resim – 1	Coğrafya – 2	Tabiat – 1
Müzik – 1	Müzik - 1	Doğayı Tanıma – 2	Aritmetik – 1
Güzel Yazı – 1	Güzel Yazı - 1	Matematik – 5	Tabiatı Tanıma - 2

[376] *Narodno Osnovno Uciliste* – MarinkoGeorgirevski, S. DolnaBanjica, Gostivarsko, Dnevnik, 1952, 57/64 – 2849 –51.
[377] *Narodno Osnovno Uciliste*, İsmail Kemal, S. GornaBanjica, Gostivar, Dnevnik, 1955.

Beden Eğitimi – 1	Beden Eğitimi - 1	Müzik - 1	Matematik– 3
Davranış -	Davranış -	Resim –2	Resim – 2
		Güzel Yazı –1	Toplumu Tanıma - 2
		Beden Eğitimi - 1	Müzik - 2
		Davranış -	Güzel Yazı -
			Beden Eğitimi–2 [378]

3.1.5.1. Ders İçerikleri

3.1.5.1.1. Türkçe Dersi

Birinci sınıftan başlayarak öğrencilere harfleri yazıp okumaları öğretilmiştir. Harfleri öğrettikten sonra hikâyeler üzerinden çocukların okumalarını geliştirmeye çalışılmıştır. Yugoslavya Milli Bayramlarında Yugoslavya hakkında manzumeler öğretilip okutulmuştur. 3. sınıfta ise cümle kuralları ile gramer verilip son sınıf yani 4. sınıfta "Pioner Andı" öğretilmiştir[379].

3.1.5.1.2. Tarih Ders Konularından Örnekler

Tarih dersinin 4. sınıf müfredatına 1954/55 eğitim yılında eklenmesi tesadüf olarak görülmemeli çünkü tarih dersi aracılığıyla çocuklarda Yugoslavya'ya karşı sevgi aşılama amaçlanmıştır.

Tarih derslerinde işlenen konular şu şekildedir: Slavların Yeni Vatanlarına Yayılmaları, Kiril ve Metodi ile Kliment Ohridski, İlk Sırp Devletinin Kurulması, Türklerin Balkanlara Yayılması, Kosova Muharebesi, Karpoş İsyanı, Makedonya Milletlerinin Türklere Karşı Savaşı, Goce Delcev, İlinden İhtilali, I. Balkan Savaşı, II. Balkan Savaşı, I. Cihan Harbi.

[378] *Narodno Osnovno Osungodisno Uciliste*, Marsal Tito, SeloZduyne, Tetovsko, 1958.
[379] *Osnovno Uciliste*, Marsal Tito, SeloZdujne, Gostivarsko, 1963.

Yukarıda isimleri geçen tarih konularından çıkaralan sonuç bütün eğitim öğretim yılı boyunca, Türk çocuklarına 11 yaşında olmalarına rağmen 6. yüzyıldan I. Dünya Savaşı'na kadar geçen dönemin verildiğidir. Konularda ağırlıklı olarak Slavlar anlatılırken bunların Balkan yarımadasına gelişi, dini liderleri ve Türklere karşı ayaklanma hazırlayan kişiler hakkında bilgiler verilmiştir. Türklere karşı ayaklanmaya "İhtilal" ifadesi kullanılmış ve I. Cihan harbiyle konular noktalanmıştır.

Tarih dersinin plan ve programı Türk çocuklarına ülkeyi sevdirmek ile Osmanlı hâkimiyetinde bulundukları süre zarfında Makedonya halklarının zor şartlar altında yaşadıklarını dolayısıyla ayaklanmaya mecbur kaldıklarını ispat etmek amacıyla ve bu doğrultuda oluşturulmuştur. Bir başka önemli husus ise rahip olan Kiril ve Metodi kardeşler hakkında bilgi verilmesine rağmen İslam dini ile Osmanlı hakkında hiç bir ayrıntıdan bahsedilmemiş olmasıdır. Türk çocuklarında devlete karşı sevgi ve sadakat yaratılması operasyonu tarih dersi ile sınırlanmayıp bu gaye başka derslerde de görülmüştür.

Coğrafya dersi konuları: Yurdumuzun Mevki ve Sınırları, Makedonya Halk Cumhuriyeti Mevki ve Sınırları, Makedonya Halk Cumhuriyeti Düzlükleri, Nehirleri, Gölleri, İklimi, Ormanları ve Nüfusu. Ders konularından da görüleceği üzere bütün konular Yugoslavya ve Makedonya ile sınırlandırılmıştır.

Devletin hususi olarak önem verdiği bir başka ders ise 3. Sınıfta okutulan Toplumu Tanıma dersiydi. Bu ders aracılığıyla Yugoslavya milli bilinci hakkında bilgiler verilerek, Türk çocuklarının vatanının Yugoslavya olduğu ve başka vatanlarının bulunmadığı düşüncesi empoze edilmeye çalışmıştır.

Ders konuları ise şu şekildedir: Doğum Yerim FSYC Haritası, FSYC Yaşayan Milletler, İlk Makedon Devleti–Belasnica 1014 yılı, Topraklarımıza Osmanlılar Geliyor, Kosova Savaşı 1389, Osmanlı Altında Milletlerimizin Hayatı, Adriyatik Denizi ve Kıyıları.

Ders konuları arasında en dikkat çekici konular arasında "Topraklarımıza Osmanlılar Geliyor" ile "Osmanlı Altında Milletlerimiz" konularıdır. Buradaki ayrıntı ise Osmanlının, Makedonya'daki halklara zor günler yaşattığını, halkların ağır şartlar

altında korku ile hayatlarını sürdürdüklerini belirtmek istemeleridir. Ders konularından da görüldüğü üzere bütün eğitim mekanizması, çocuklarda devlete karşı sevgi ve sadakat yaratma amacı gütmektedir.[380]

1957/58 – 1990/91 Eğitim Yılları Arasında 5. – 8. Sınıf Ders Programı:

5. Sınıf	**6. Sınıf**	**7. Sınıf**	**8. Sınıf**
Türkçe	Türkçe	Türkçe	Türkçe
Makedonca	Makedonca	Makedonca	Makedonca
Fransızca	Fransızca	Fransızca	Fransızca
Tarih	Tarih	Tarih	Tarih
Coğrafya	Coğrafya	Coğrafya	Coğrafya
Matematik	Matematik	Biyoloji	Hijyen
Biyoloji	Biyoloji	Matematik	Matematik
Müzik	Müzik	Fizik	Fizik
Resim	Resim	Kimya	Kimya
Beden Eğiti.	Beden Eğiti.	Müzik	Biyoloji
Davranış	Savaş Önc. Talimler	Resim	Resim
			Beden Eğitim

3.1.5.1.3. Makedonya'da Türk Dili Dersi Programı

1. Sınıf: Başlangıç safhası olarak yazmaya hazırlık ve sayılar öğretilmiştir. İlk önce büyük ve küçük harflerden daha sonra cümle, sözcük ile sesin ayırt edilmesi, okuma ve yazma için okuma parçalarından destek alınmıştır.

2. Sınıf: Düz yazı ve şiir öğretilmiştir. Halk ve sanat öyküleri, masalları okuma ve anlama safhasına geçilmiştir.

3. Sınıf: Düzyazı ve okuma parçaları öğrencilere okutulmuştur. Tomurcuk ve Sevinç dergilerinden de okuma parçaları derslerde işlenmiştir. Yurt şiirleri ezberletilip telgraf ve mektup yazmaları öğretilmiştir. Dilbilgisinde ise şimdiki

[380]*Osnovno Uciliste Petre Jovanovski*, Gostivar, Tetovsko, 1964, ProsvetnoDelo, Skopje.

ile geçmiş zaman, cümle içinde isim ve fiillerin ayrımı, büyük harflerin nerede kullanılması gerektiği gösterilmiştir.

4. Sınıf: Düzyazı metinler, halk ve sanat öyküleri, masallar ve atasözleri verilmiştir. Zamirler-şahıs zamirleri, tekil çoğul ile haller, isim cümleleri ve zarf cümleleri ile ses uyumu alıştırmaları öğretilmiştir.

5. Sınıf: Öğrencilere masal, öykü, şiir ve destanlar okutulmuştur. Şiirlerde öncelik HKS (Halk Kurtuluş Savaşı)'ya ait şiirlere verilmiştir. Bileşik cümle, hece ve ses ile sesliler ve sessizlerin uyumu, sıfatlar – sıfat çeşitleri öğretilmiştir.

6. Sınıf: Sevinç dergisi ile Birlik gazetesi çocuk sayfalarında bulunan metinler okutulup sözcüklerin öz ve mecaz anlamları öğretilmiştir. Fiillerin basit ve bileşik şekilleri, olumsuz ve soru cümleler açıklanmıştır.

7. Sınıf: Virgülün, noktalı virgülün, noktanın ve ara işlemlerinin kullanılışının öğretilmesi ve düz cümle ile devrik cümle arasındaki farkların açıklanması üzerinde durulmuştur. Basit ve bileşik zamanlar, fiillerin adları, yardımcı fiiller ile bileşik fiiller öğretilmiştir.

8. Sınıf: Öykü ve yazılı metinleri işlemek, Sevinç dergisini tamamı ile Birlik gazetesindeki şiir ve öyküler okutulup öğrencilere metinlerin motifi, konusu, ilkesi, psikolojik ve dramatik kısımları anlatılmıştır.[381]

1980 yılında basılan Tarih 5. sınıf kitabının giriş kısmında, ateşten bahsedilirken insanoğluna ateşin doğa tarafından verildiği anlatılmıştır. Bu görüş İslamiyete ters bir görüş olup kökeni Marksizme dayanır.[382]

1983 yılında basılan 7. sınıf Tarih kitabının "Yugoslavya Uluslarının Osmanlı İdaresine Karşı Direnişi" isimli bölümde Osmanlı Devleti hakkında gerçekleri yansıtmayan ifadeler kullanılmıştır. 16. yüzyılda Osmanlı Devletiyle yapılan

[381] "Türk İlkokullarında Türk Dili Programı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp.
[382] Mile Todorovski, *Tarih – 5. Sınıf,* Prosvetno Delo, Üsküp, 1980, s. 12.

savaşların kaybedilmesinden sonra toprakların çalışmaları için çiftçilere kira bedeli karşılığında verildiği dolayısıyla çiftçilerin ağır şartlar altında yaşadıkları ima edilmiştir. Zorunlu İslamlaştırmaya karşı Hristiyan ahalilerin direniş gösterdiği ve kilise inşaatına izin verilmediği halde kiliselerini inşa ettikleri anlatılmıştır. Gördükleri zulümden dolayı yaşadıkları yerleri terk edip dağlara kaçtıklarından bahsedilmiştir.[383]

Kitapta ayrıca Marks ve Engels'e özel bölüm ayrılıp bu şahıslar hakkında bilgi verilmiştir. Marks ve Engels'in kapitalizme karşı mücadele ettikleri, işçi sınıfının haklarını muhafaza ettikleri belirtilmiş, aynı zamanda Marks ve Engels'in öğretisine bilimsel sosyalizm veya Marksizm dendiği anlatılmıştır. Komünizm ideolojisinin fikir babaları olan bu iki şahıs hakkında bilgi verilmesinde gizli emeller olduğu, eğitim yaşındaki çocuklara komünizm ideolojisini sevdirmek amacıyla bu şahısların ön planda tutulup düşüncelerinin övgüyle anlatıldığı düşünülmektedir.[384]

Kitabın öğrenim ve bilim kısmında bilim hakkında önemli çalışmalara imza atan kişilerden örnek verilerek Charles Darwin'den bahsedilmiştir. Biyoloji biliminde devrim yaptığı belirtilen Darwin'in "Türlerin Aslı" adlı yapıtından yola çıkarak bilimsel olarak insanın dünyada evrimle meydana geldiği sonucuna varılmış ve kilisenin dediği gibi Tanrı tarafından yaratılmadığı ifade edilmiştir. Kitap Hristiyan bir yazar tarafından kaleme alındığı için kilise ile Tanrı ifadeleri kullanılmıştır. Fakat buradaki amaç evrim teorisinden bahsederek okullarda din olgusunu tamamen bitirmektir.[385]

Komünizm ideolojisinin kurucusu Marks, Yugoslavya ortaokullarında plan ve programda zorunlu ders olarak okutulmaktadır. Bu derse muazzam derecede önem verilip dersi okutan hocaların YKP (Yugoslavya Komünist Partisi) ile bağlantılı olması mecburi tutulmuştur. Türk okullarında da durum aynı olup Marksizm dersini Hristiyan hocalar vermiştir. Gençliğin Marks'ın ideolojisine yakından bağlı olması

[383] RistoDimev, *Tarih – Sınıf 7*., Prosvetno Delo, Skopje, 1983, s. 29-31.
[384] RistoDimev, *a.g.e.*, s. 186-190.
[385] Risto Dimev, *a.g.e.*, s. 230-232.

gerektiği ve çocuklara Marks anlatıldığı zaman sevgi yaratacak yöntemlerle dersin anlatılması gerektiği vurgulanmıştır.[386]

3.1.6. Eğitim Hakkında Değerlendirme

Kurtuluştan sonra Makedonya'nın her tarafında köy ve kasabalar dâhil olmak üzere kültürün gelişmesi için Türk çocuklarına kendi ana dillerinde eğitim görecekleri okullar açılmıştır. Eski dönemlerden kalma sürekli rejim kontrolünde bulunan ve devlet idealleri doğrultusunda eğitim verdiği iddia edilen "Sıbyan Mektepleri" memleketin her tarafında faaliyet göstermiştir. Sıbyan mekteplerinin küçük yaştaki çocuklara din eğitimi verme yükümlülüğü vardı. Federatif Yugoslavya Halk Cumhuriyeti Anayasası devletin kuruluşunun ilk günlerinden itibaren okul çağındaki yani 7 – 14 yaşları arasında olan çocukları cebren eğitime tabii tutarak sıbyan mekteplerine kayıt yaptırmalarını engellemiştir.

Yugoslavya'da dini tedrisat yasak değildi fakat anayasa gereğince bütün okullar devlet kontrolü altındaydı. Dini okulların açılması için şartlar aranmaktaydı. Dini okullarda öğrencilere verilecek ders planı ve programının Eğitim Bakanlığı tarafından gözden geçirilmesi ve müsaade edildikten sonra öğretmenlik yapacak kişilerin Eğitim Bakanlığı'na bildirilmesi gibi hususlar şart koşulmuştur. En önemli konu ise dini okullarda ilim prensipleri üzerine derslerin işlenmesinin istenmiş olmasıdır. Devlet okullarına kayıt olmayı zorunlu hale getiren hükümet sadece 14 yaşından büyük öğrencilerin dini okullara gitmelerine müsaade etmiştir. 1946 yılında sıbyan mekteplerini teftiş eden komisyonların teklifi üzerine 8 sıbyan mektebi kapatılmıştır.

7 yaşında bulunan bir çocuğun eğitime başlaması normal ve hoş karşılanması gereken bir durumdur. Başarıya ulaşmanın tek yolu ilim ve irfandır. Yugoslavya devletinin kendi bünyesinde yaşayan her milliyete 1944 yılından itibaren kendi ana dilinde eğitim alabilmesi için açtığı okullar takdirle karşılanması gereken bir durumdur. Ancak Yugoslavya Devleti komünizm ideolojisini benimseyen bir zümre

[386] Mustafa Karahasan, "Okullarımızda Marksizm Öğrenimi", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 12 Nisan 1973, s. 5.

tarafından kurulduğu için komünizm ideolojisini her alana yayma girişimlerinde bulunulmuştur. Bu cereyanın en başında tedrisat gelmiştir. Dolayısıyla hangi milliyetten olursa olsun çocuklara komünizm ideolojisini aşılama gayesi güdülmüştür. Bu gaye öğretmenler, kitaplar ile plan ve programlarda açıkça göze çarpmaktadır. Okullarda din olgusuna ait hiçbir şeyin dile getirilmemesi üzerine bir eğitim sistemi oluşturulmuştur.

Yugoslavya Devlet mekanizması Türk çocuklarının sıbyan mekteplerine gitmelerini engellemek için dönemin tek basın aracı Birlik gazetesi aracılığıyla sıbyan okulları, okullarda ders veren öğretmenler ve derslerin işleniği dershaneler hakkında ağır ithamlarda bulunmuştur. Birlik Gazetesi'nde sıbyan mekteplerine karşı yürütülen algı operasyonundan örnekler vermek gerekirse öncelikle Yugoslavya'dan önceki devletleri karalayıp bu devletler güdümünde sıbyan mekteplerinin varlığını sürdürdükleri ve Türk çocuklarının gözlerine kül, kalplerine zehir saçtıkları ifade edilmiştir.

Sıbyan mektepleri tarif edildiği zaman yıkılmış camii odalarında nemli duvarlar ve penceresiz evlerin izbelerinde, her nerede olursa olsun pösteki ve yahut kırık rahle parçaları üzerinde dizlerini kıran çocukların senelerce dini tedrisat görmekle vakit kaybettikleri beyan edilmiştir. Sıbyan mekteplerinde hijyen şartlarından da şikayetçi olup Türk çocuklarının kümbetten gelen tütsüler ile siyah dumanlar sebebiyle sıhhatlerine de zarar verildiğinden bahsedilmiştir. Bu mektepler vasıtası ile Türk çocuklarının beyin ve sıhhatleri imha edilerek gelecekteki hayatlarında kör kalacakları vurgulanmıştır. Kör ile ima ettikleri eğitime ve öğretime kör, yani şuursuz kalacakları konudusur.

Sıbyan mektepleri ile birlikte din eğitimi verilen diğer yerler de ağır eleştiriye maruz kalmıştır. Bu okullar hakkında da kirli, berbat, penceresiz ve rahlesiz izbelerde bulunan dini okullar yakıştırılması yapılmıştır. Burada çocuklara Arapça ezber öğretildiği vurgusu yapılmıştır. Çocuklarını bu okullara gönderen anne ve babalar da evlatlarını sıbyan mekteplerine kurban etmekle suçlanmıştır. Yine sıbyan mektebinden bahsedilirken şu benzetmelere yer verilmiştir; hapishaneye benzeyen bu mektep odasında taşlar üzerindeki partal parçaları üstünde oturan ve saatlerce Kur'an'ı ezbere

okuyan çocukların ders bittikten sonra evlerine döndükleri zaman çehrelerinin sarıya büründüğü yazılmıştır.

Türk çocuklarının devlet okullarına gönderilmesi gerektiği, bu okullar vasıtası ile gelecekte Türk halkının öğretmen, mühendis, doktor ve diğer ilim alanlarında uzmanlar üreteceğini belirterek Türk çocukları sıbyan mekteplerine giderlerse bu hususun Türk eğitimine faydalı olmayacağı, bilakis çok büyük zarar vereceği görüşünü savunmuştur. Sıbyan mekteplerinde eğitim görecek Türk halkından yeni okuma yazma bilmeyen kitleler oluşacağına ve bu mekteplerdeki kötü vaziyetten dolayı çocukların sağlıklarını kaybedeceklerine, sinir ve diğer kötü hastalıklara yakalacaklarına değinilmiştir.

Devlet güdümünde bulunan Birlik gazetesi aracılığıyla Makedonya bünyesindeki dini okullardan Türk çocuklarını uzaklaştırmak ve bu okullara karşı çocuklarda kin ve nefret duyguları oluşturmak için yazılar yayımlanmıştır. Sıbyan mekteplerine karşı eğitim, hijyen ve sağlık açısından yüklenen medya kuruluşları eleştirilerinin dozunu hiç azaltmadan dini nitelikli okulları ruh hastası öğrenciler yetiştiren kurumlar olmakla suçlayıp sıbyan okullarını yerden yere vurmuşlardır.[387]

1947 yılında Eğitim Bakanlığı'nın talimatıyla, Doğu Makedonya'da Türkçe eğitim veren okulları teftiş etme görevi Halit İsa'ya verilmiştir. 1947 tarihli haberde Doğu Makedonya'nın kaza ve köylerinde öğretmenlik görevi yapan kişiler hakkında bilgi verilmektedir. Yazar haberin sonunda Yugoslavya okullarına teslim edilmiş her çocuğun halk cumhuriyeti rejiminin psikoloji ve ideolojisini tamamıyla kavramış, millet ve devlet için faydalı bir vatandaş olarak yetiştirilmeleri hususunda tembihte bulunmuştur.[388]

1948 yılının son aylarında eğitim alanında az bir süre içinde adımlar atılmış olduğu fakat bu konuda en önemli varlık olan öğrencilerin okula gelmedikleri ya da ebeveynleri tarafından okula gitmelerine izin verilmediği açık bir şekilde görülmektedir. 1944 yılından 1948 yılına kadar yani dört yılda Makedonya'da 208

[387] "Analfabetizmaya Karşı Savaşırken Yeni Analfabetler Yetiştirmeyelim", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 25 Ocak 1947, s. 2.
[388] Halit İsa," Türk İlkokullarını Teftişim", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 5 Haziran 1947, s. 4.

okul inşa edilip toplamda 1252 okul açılmıştır. Bunların 965'i Makedon, 185'i Arnavut, 91'i Türk ve 11'i de Sırp okullarıdır.

1948-49 eğitim yılında bütün Makedonya'da 168.350 öğrencinin okula gitmesi mecburiydi. Bu sayının 42.320'si okula devam etmiyordu. Okula devam etmeyen öğrenciler arasında Türk ve Arnavut öğrenciler çoğunluktaydı. Makedonya hükumeti, Birlik gazetesi aracılığıyla bütün Türk ailelerinin çocuklarını okula göndermekle başta çocuklarına daha sonra devlete yardımda bulunacağına dair ihtar niteliğinde yazılar yayımlanmıştır. Türk kız çocuklarının okula gitmeyişini hoca ve ağalara bağlayarak bu şahıslara açıkça suçlu yaftası yapıştırılmıştır. Birlik gazetesi yazarları bu sorunu psikolojik yöntem ve metotlarla çözmek yerine Türk toplumuna baskı uygulama yolunu seçmişlerdir.[389]

1949-50 eğitim yılında Üsküp, Manastır, Ohri, Prilep, Titoveles, İştip, Radoviş ve Kumanova şehirleri ile Pirlepe ilçesi Elekler ile Manastır ilçesinin Kınalı ve Kiliseli ilçesinin Cumalı köylerinde 4. sınıfı bitiren Türk öğrenciler Makedon lise sınıflarının yanında 5 – 7'ye kadar eğitimlerini tamamlamaları için açılan yeni sınıflarda Türkçe eğitim görmüşlerdir. Yukarıda ismi geçen şehirlerde 5 – 7. sınıfa kadar eğitim görmek için kayıt yaptıran Türk öğrenci sayısı 860 idi. Yeni açılan sınıflarda 24 Türk öğretmen bulunuyordu. Yılsonunda toplam 860 öğrencinin 96'sı çok iyi, 200'ü iyi ve 211'i orta düzeyde başarı derecesiyle okulu bitirmiştir.[390] Eylül 1951'de okul yılının başlaması sebebiyle dönemin tek Türk gazetesi Birlik, kuruluştan 1951 yılına kadar Türkçe eğitimin vaziyeti hakkında genel bir yazı yayımlamıştır.

Haberin başlangıcında İkinci Cihan Harbi'nin zaferle neticelenmesiyle Makedonya Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk azınlığının üzerine hakiki bir hürriyet güneşi doğduğu belirtilmiştir. Türk azınlığının kalkınmasını sağlayacak tüm şartların temin edildiği, Türk çocuklarına ana dillerinde eğitim hakkının verildiği bildirilmiştir. Bu olumlu bilgilerin yanı sıra Türk okullarında öğretmen sayısının

[389] M. Karahasan, "Hükümetimiz ve Halkımız Okul Çağında Olan Bütün Çocukları Okula Çağırıyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 5 Aralık 1948, s. 3.
[390] Selim Hilat, *a.g.m.*, s. 29.

noksan olduğu ve kitapların hala yeterli sayıda olmadığı vurgulanmıştır.[391] Kitap eksikliğinden dolayı Türk öğretmenler, Makedonca ve Sırpça kitapları tercüme ederek çocuklara ders vermişlerdir. Türk öğrenciler ana dillerinde kitap olmadığı için dil sıkıntısı çekmiş Türkçelerini ilerletmede zorluk yaşamışlardır. 1951 yılında çocuklarını okula göndermeyen ebeveynlerin bulunduğuna işaret edilip evlatlarının iyi bir gelecek kazanmasını engelleyen bu kişilerin çocuklarına zulüm yaptıkları da vurgulanmıştır.[392]

Kuruluş yıllarından itibaren Makedonya'nın kuzey batı kısımları hariç diğer bölgelerde Türkçe okullar eğitim vermeye başlamıştır. Siyasi meselelerden ötürü kuzey batı bölgelerinde Türkçe eğitim kurtuluştan altı yıl sonra verilmeye başlanmıştır. 1951-52 eğitim yılında ilk defa Türkçe eğitimden söz edilmektedir. Gostivar Mustafa Kemal Atatürk İlköğretim Okulu arşivinde yapılan araştırmada Gostivar'da 1951 yılından önce Türkçe eğitim hakkında hiç bir kanıt – delil – belgeye rastlanmamış olup bu tarihten önce okulda sadece Türk ismi taşıyan öğrencilerin Arnavutça eğitim aldıklarını gösteren belgeler mevcuttu. 1951-52 eğitim öğretim yılında Gostivar'ın Aşağı Banisa Köyü'ndeki ilkokulda ilk defa Türkçe eğitim verilmeye başlanmış ve ilk eğitim yılında 60 Türk öğrenci kayıt yaptırıp Türkçe eğitim görmüşlerdir. Türk öğrenci sayısının bu kadar yüksek olmasının sebebi ise yıllar boyunca ana dilde eğitim verilmesini istedikleri halde çeşitli engellerle karşılaşan Türk ailelerinin, Türkçe eğitimin başladığı ilk yıldan itibaren çocuklarını kitlesel bir şekilde Türkçe eğitim veren okullara göndermiş olamalarıdır.[393]

1950-51 eğitim yılında, kurtuluştan bu tarihe kadar yani 5 yıl süre zarfında Makedonya'da hiçbir Türk okulu eğitim vermezken 1951 yılında 117 ilkokul, 7 yıllık 6 okul, 286 derslikte 12.529 Türk öğrenci eğitim görmüştür. 7 yıllık okullarda ise 606 öğrenci ile 273 Türk öğretmen görev yapmıştır. 1950-51 eğitim yılında Türk öğrencilerin başarısında iyi neticeler görülmemiştir aksine sınıfta kalan öğrencilerin sayıları oldukça fazladır. 1950-51 eğitim yılında 2389 Türk öğrenci sınıfta kalmış, 870

[391] Nizamettin Âsim, "Yeni Okul Yılı Başlangıcı ve Türk Okullarında Yenilik", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 18 Eylül 1951, s. 1.
[392] Nizamettin Âsim, *a.g.e.*, s. 2.
[393] *Narodno Osnovno Uciliste*, Dolna Banjica Gostivarsko, Dnevnik, Drzavno Knigıizdatelstvo Na NR Makedonija, Skopje, 1951.

öğrenci ise not alamamıştır. Bu sayıları nazarı itibara alırsak 1950-51 eğitim yılında Makedonya genelinde eğitim gören Türk çocuklarının % 26,5'i sınıfta kalmıştır. Türk öğrencilerinin başarılarının bu kadar kötü olmasındaki en büyük sebep, Türk öğretmenlerinin derslerde yeterli çabayı göstermemeleridir. Başarısızlık rakamları Makedonya Türk toplumunun eğitim ile irtibatlarının ya da alakalarının henüz olumlu olmadığının ve Türk öğretmenlerin öğrencilere karşı ilgisiz davrandıklarının bir göstergesidir. Üsküp'ün İrfan Okulu'nda öğrencilerin % 13,3, Manastır Türk öğrencilerinin % 28.06'sı, Tefeyyüz Okulu öğrencilerinin % 27.06'sı, Pirlepe öğrencilerinin % 15,8 ile Ohri Sinan Çelebi Okulu öğrencilerinin % 18,1'i sınıfta kalmıştır. Dönemin Türk gazetesi Birlik, bu kötü vaziyet sebebiyle okullarda öğretmenlik yapanlara yüklenip görevlerinin farkında olmadıklarını dolayısıyla Türk öğrencilerinin istikballeri uğruna gayret göstermediklerini yazmıştır. Ebeveynlerde de aynı durum söz konusu olup çocuklarını okula yollamadıkları bunun yerine çeşitli zanaat ya da tarlada çalışmaya gönderdikleri bilinmektedir. Orta Güreler'de çocukların %70'i, aşağı Güreler'de %35'i, Kalkandelen'de ise toplam 1200 Türk çocuğunun 544'ünün okula gitmesine aileleri tarafından izin verilmemiştir. Köylerde öğretmenlik yapanların ise günlük basını takip etmediklerini dolayısıyla öğrenci ve köy ahalisine hiçbir yardımlarının dokunmadığı belirtilmiştir.[394]

1953-54 eğitim yılında Makedonya'daki Türk okullarında yaşanan sıkıntılar arasında ailelerinin ekonomik durumları yeterli olmadığı için çocuklarını okula göndermedikleri, defter kalem ve kitap temin etmek için ekonomik durumlarının müsait olmadığı belirtilmiştir. Diğer bir başka sorun ise 4 yıllık ilkokulları bitirmiş Türk çocuklarının babaları tarafından sekiz yıllık okula gönderilmemeleridir. İlkokul tahsilini yeterli gören aileler, daha fazla okumak yerine zanaat öğrenmek amacıyla bir işe girmelerinin kendileri için daha yararlı olacağı kanaatindeydiler.[395]

Eğitim sistemi tamamen devlet güdümünde olduğu için, devletin belirlediği hedefleri ihlal eden ya da bu çizgiden uzaklaşan eğitimcilere zaman kaybetmeden

[394] Kevser Seyfullah, "İyi Başarı Ve Sağlam Bilgiler Sosyalist Okulumuzun Ödevidir", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 20 Ekim 1950, s. 4.
[395] İsmail Tevfik, "Okul Yılının Başlangıç Ayları Problemleri Hakkında ", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 30 Eylül 1953, s. 6.

müdahalede edilmektedir. Devlet bu müdahaleyi de kendi kontrolü altında olan Birlik gazetesi aracılığı ile gerçekleştirmiştir. Türk okullarında görev yapan bir kaç Türk öğretmen, komünist idarenin belirlediği ders plan ve programını ihlal ettiği, dini ibadetlerini yerine getirdiği ve Türkiye Cumhuriyetine karşı sevgi beslediği gerekçesiyle Birlik gazetesi yazarı Mustafa Karahasan tarafından bu öğretmenler hakkında devletin hızlı bir şekilde tedbir almasını öneren tehdit niteliğinde bir yazı yazılmıştır. Mustafa Karahasan Makedonya Türk Okullarında milliyetçi, reaksiyoner ve irredantist görüşlere sahip olan bazı Türk öğretmenlere karşı susmayacaklarını, çünkü bunların yıkılan burjuvazinin bir kısmını teşkil ettiklerini dile getirmiştir. Öğretmenlerin görüşleriyle Türk öğrencileri zehirlediğini ve bu öğretmenlerin Marmara Denizi'ndeki boğazların öbür tarafında bulunan vatana (Türkiye'yi kast etmektedir) karşı sevgi duyguları yaydıklarını ve açık bir şekilde komünizm çizgisinden uzaklaştıklarını söylemiştir. Yazar Marmara Denizi'ndeki boğazların öbür tarafında bulunan vatan diyerek Türkiye'yi kast eder ve öğretmenlerdeki Türkiye sevgisine bile tahammül edemez. Yugoslavya'yı kendi vatanı gibi gören bu şahıs, kendisine verilen makam ve görevlerden dolayı olacak ki Yugoslavya Devletine bu kadar sımsıkı bağlanmıştır. Devlet güdümünde bulunan gazetenin yazarları kendilerine verilen görevleri yerine getirmekten geri durmamıştır.

Dönemin Türkçe basın organında öğretmen okulunda görev yapan öğretmenler hakkında hangi ideolojik görüşü savunduklarıyla ilgili bir yazı yazılmıştır. Yazıda öğretmen kurslarındaki tarih dersi öğretmenlerine atıf yapılarak Balkan milletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşlara değinilmediği dolayısıyla öğretmenlerin bu davranışının kabul edilmez olduğu, Balkan milletlerinin Türklere karşı ayaklanmalarını anlatmanın Türk öğretmenlerinin gururuna dokunmayacağı dile getirilip öğretmenlerin Makedonya bünyesindeki okullarda Sosyalist karşıtlığı faaliyetlerini gizlice yürüttükleri belirtilmiştir. Bahsi geçen dönemde bir Türk öğretmeni "okulumuzda Türk çocukları komünist oluyor bu Türk milleti için büyük bir zarar" ifadelerini sarf ettikten sonra görevden alınmıştır. Başka bir meselede ise Mustafa Karahasan tedrisatta Türk öğretmenlerinin komünist ideolojisine sahip olmadığından, tesadüf kabilinden veya kasten öğrencilere batıl itikat ve dini hurafelerden bahsettiğini belirtmiştir. Bu meseleden örnek de vererek; Türk öğretmeni

Dilbilgisi dersinde öğrencilerine “bizim köy imamı” cümlesini yazdırdığı için gazete yazarı da buna cevap olarak köyde emekçi kooperatif veya halk okulundan örnek vermek yerine “imamları” örnek gösterdiği için ağır şekilde suçlamıştır. Bununla da yetinmeyerek eleştirilerini had safhaya çıkarıp 8 yıllık bir Türk okulunda Biyoloji dersini veren Medrese tahsilli öğretmenden, “Hafız Efendi” diye bahsederek, sözkonusu öğretmenin insanın maymundan geldiğini Biyoloji söylese de kendisinin bu gibi iddialara inanmadığını, insanın Hz. Adem'den geldiğine inadığını belirten beyanlarını eleştirmiştir. Öğretmenin insanoğlunun Hz. Âdem’den geldiğini dile getirmesini haz edemeyen komünist yönetim İslam dinine ait bilgileri öğrencileri ile paylaşan öğretmenlerin görevlerine son vermiştir. Dönemin komünist görüşlü Türk yazarları Makedonya Türk okullarında görev yapan Türk öğretmenlerin din konusu hakkında hiç bir bağlantılarının olmamasını ve komünist ideoloji ve rejimine sadık olmalarını istemişlerdir.

Bir diğer örnekte, öğretmen okulunda eğitim alan Türk öğrencilerinden birkaçı bir cenaze merasimine iştirak edip yere çömelerek ellerini havaya kaldırıp âmin dedikleri için komünist partisi toplantısında tenkit edilmişlerdir. 1951 yılında ikmal sınavına kalan öğrencilerinin kurs imtihanında başarılı olabilmeleri için ceplerinde haymalı bulundurdukları gazetede yazılmıştır. Aynı tarihte öğretmen kursundaki öğretmenlerin Bismillah ve dua ile yatıp kalktıkları da haber konusu olmuştur. Kiliseli ve Gevgeli kazalarında bazı öğretmenlerin dervişlerine yardım ettikleri ve derviş merasimlerinde onlara su taşıdıkları da haber yapılmıştır. Kiliseli’de bir öğretmen kursu öğrencisinin hangi kitapları okuyorsun sorusuna Hz. Ali hakkında kitap okuduğunu söylemesi de gazeteye konu olmuştur.

Yazının sonunda ise Mustafa Karahasan Türk okullarındaki bu meseleleri yani öğretmen ile öğrencilerin çok normal olan dini ibadetleri yerine getirmelerini büyük bir tehlike gibi görüp Türk öğrencilerinin dua etmelerini alay edercesine yorumlayarak burada en büyük sorumluluğun Türk komünistlerine düştüğünü belirtmektedir. Komünistlerin konferans ve toplantılar vasıtası ile öğrencilere gerektiği gibi komünizm çizgisi dâhilinde ders vermeleri gerektiğini ve bu doğrultuda tabiatlarında dini hurafelerini bırakmayan ve Türk çocuklarına geri kalmış fikirler ile koyu

milliyetçi duyguları aktaran "budala" öğretmenlerin, öğrencileri zehirlenmesine müsaade etmeyip görevlerine son verilmesi gerektiğini alenen vurgulamıştır. Mustafa Karahasan isimli yazarın bu yazısından çıkaracağımız tek ders Türk öğretmenlerinin din hususunda hiç bir şeyle uğraşmamaları tamamen devletin çizdiği şekilde derslere devam edip çalışmaları gerektiğidir. Türk öğretmenlerin dini ibadetlerini yerine getirmelerini alaycı bir şekilde yorumlayarak komünist partisinin bu husus hakkında acil önlem almasını dile getirmiştir. Yaptığı yorumlarda haddini aşarak dini ibadetlerini yerine getiren Türk öğretmen ve öğrencileri "Budala" olarak niteleyip tehdit mahiyetinde olan söz konusu bu yazıyı yayımlamıştır[396].

Makedonya'da genel ilkokul yasası 1958 yılında çıkarılmıştır. Bu yasa ile birlikte ilköğretim süresi 7 yıldan 8 yıla çıkmıştır.[397] Yugoslavya Komünistler Birliği'nin programı ve 1959 yılında aldığı kararlarla Türklerin Türk dilinde eğitim, öğretim ve kültürünün gelişmesi temin edilmiştir[398]

1959 yılı itibarı ile Yugoslavya federasyonu altında olan Makedon Halk Cumhuriyeti'nin 15. kuruluş yılında, bu süreye kadar Makedonya Türklerinin ne durumda olduklarına bakmak gerekir. Makedonya Halk Cumhuriyeti geçen 15 yıllık süre zarfında bünyesinde var olan Türk halkının sosyal ve kültürel gelişmesine hızlı bir suretle iştirak etmiştir. İlk yıllarda bilhassa köy halkı arasında okuma yazma eğitimi için kendi ana dili üzerine hiç bir enstitü bulunmuyordu[399]. 1959 yılı itibarıyla ise Makedonya'da Türk okullarının muntazam çalışıp Türkçe basın, radyo ve tiyatro

[396] M. Karahasan, "Bizde Türk Azınlığı Maarif Kadrosunun İdeoloji ve Meslek Bakımından Bundan Böyle De Kalkınması Hakkında", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 24 Ekim 1954, s. 5.
[397] Selim Hilat, *a.g.m*., s. 26.
[398] Mustafa Karahasan," Makedonya Türk Dili Üzerinde Yürütülen Öğrenim ve Eğitim", *Sesler Aylık Kütür ve Sanat Dergisi*, S: 50 (Yıl: 8) Kasım 1970, s. 29.
[399] Kamuran Tahir, "Hür Vatan Makedonya'da Milli Azınlıklar", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 31 Temmuz 1959, s. 1.

kolektifleri, eğitim kültür cemiyetleri, kitapları ve çocuk mecmuaları kurdukları görülmektedir.[400]

Makedonya Eğitim Konseyinin Devlet Sekreteri Dimitar Sopov Makedonya Türk okulları hakkında şunları söylemiştir; 1958-59 eğitim yılında Makedonya'da 3 sekiz yıllık, 32 dört yıllık okul ile 3502 Türk öğrenci eğitim almıştır.[401] Makedonya'daki Türk öğretmen kadrosu hakkında ise; fakülte mezunu 3, yüksek pedagoji okulu mezunu 6, öğretmen tahsiline sahip 109 ve öğretmenlik tahsilini tamamlamayanların 96 kişi bulunmaktaydı. Toplamda 214 Türk öğretmen görev yapmaktaydı. Dimitar Sopov gerçekleri kabul edip Türk halkının Türkiye'ye göç etmesinden dolayı öğrenci sayısında bir hayli düşüş olduğunu açıkça bildirmiştir. Türk öğrencilerin tahsillerini de yeterli derecede iyi olmadığına dikkat çeken Sopov bu hususun bir an önce düzeltilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Türk öğrencileri için ortaokulda kendi ana diline göre eğitim görememelerinin de sıkıntı yarattığını söylemiştir. Türkçe kitap konusuna da değinen Sopov 1945-1958 yılları arasında 62 kitabın basıldığını bunların 12'sinin orijinal, 50'sinin çeviri olduğunu bildirmiştir.[402]

1966-67 eğitim öğretim yılında bütün Yugoslavya'da 36 dört yıllık, 2 beş yıllık, 18 sekiz yıllık, 4 lise ile 2 öğretmen okulu ve 2 yüksek pedagoji okulunda Türkçe eğitim öğretim görülmüştür. 1967 yılında ülke kuruluşunun 23. yılı olmasına karşın Makedonya Türkçe eğitimde sıkıntı ve noksanlıkların var olduğu saklanamaz bir gerçek olup anayasada azınlıklara kendi ana dilinde eğitim görmeleri hususunda kanunların olmasına karşı bu maddelerin uygulamaya konulmadığı da aşikârdır.

Sosyalist Federatif Yugoslavya Cumhuriyeti'nin 43. maddesinin birinci fıkrasında; kendi ana dilini kullanmak ve kültürünü geliştirmek için her milliyete – milli azınlığa haklar sağlanmaktadır. 43. maddenin ikinci fıkrasına göre sekiz yıl süren ilköğretim mecburidir. 3. fıkrada ise okulların açılması ve çalışması için maddi ve diğer şartları toplumun sağlaması gerektiği belirtilmiştir.

---

[400] Kamuran Tahir, *a.g.e.*, s. 4.
[401] İlhami Emin , "Türk Okullarının Durum ve Problemleri", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 15 Eylül 1959, s. 1.
[402] İlhami Emin , *a.g.e.*, s. 11.

Sosyalist Federatif Yugoslavya Cumhuriyet'inin anayasası eğitim kanunu hakkında belirtilen maddelere göre Türk halkının yaşadığı her bölgede Türkçe eğitim görmesi anayasanın verdiği bir haktır. Aksine Makedonya eğitim kurumları ile okul yönetimlerinin Türk öğrencileri eğitimlerini 4. sınıfa kadar Türkçe görüp daha sonra ise 5-8'e kadar ve lise eğitimini Makedonca ve kısmen de Arnavutça okumalarına zorlamaları tamamen kanunlara aykırı olduğu ve anayasayı ihlal ettikleri ortadadır.

1963 tarihinde Üsküp'te meydana gelen depremden önce Türk halkı Üsküp'ün eski kısmında hayatını sürdürmüştür. Depremden dolayı ağır hasar gören Üsküp halkı etrafta kurulan montaj semtlere, Butel, Singeliç, Gorçe, Petrov ve Draçevoya yerleşmişlerdir. Türk ailelerinin yüzlerce çocuğu deprem öncesi Türkçe tahsil görmekteydi. Depremden sonra Türk ahalisinin bu semtlere yerleşmesiyle Türk okulları bu bölgeye 10 – 15 km uzaklıkta olduğu için yaşadıkları yerlerde de Türkçe eğitim olmadığı için çocuklarını Makedonca ve Arnavutça okullara göndermişlerdir.

Makedon ve Arnavutların eğitim gördüğü okullarda Türk sınıflarının da açılması için imkânlar mevcuttu. Üsküp'ün Singeliç beldesinde çocuklarının Türkçe eğitim görmelerini isteyen ebeveynler, yeterli sayıda Türk öğrencinin bulunduğuna dair cetvel hazırlayarak okul müdürlüğüne teslim etmişler fakat okul yönetimi hiçbir adım atmayarak Türkçe eğitim için sınıf açmamıştır.

Strumica şehrinde ise "Mareşal Tito" sekiz yıllık ilkokulunda Türkçe 4. sınıfa kadar eğitim verilmiştir. 1966-67 eğitim yılında bu okulda 180 Türk öğrenci ile etraf köylerden 232 Türk öğrenci ile birlikte Ustrumca şehir ve köylerinde 412 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Usturumca'da 5-8'e kadar sınıflarda Türk dilinde eğitim verilmesi elzem bir mesele olmasına rağmen 5-8'e kadar Türkçe eğitime izin verilmemiştir. 4. sınıfı Türkçe bitiren çocuklar Makedoncayı iyi bilmedikleri için tahsillerini 4. sınıfla sınırlandırıp okula devam edememişlerdir. Radovişte 200 hane Türk ailesinin yaşadığı ve köylerle birlikte 200'den fazla Türk öğrencisi bu şehirde eğitim görmüştür. Türk

çocukları kendi ana dilinde eğitimlerini 1-4 sınıfa kadar görüp 5. sınıfta Türkçe eğitim olmadığı için zorunlu olarak Makedonca eğitim devam ederler.[403]

1944-1969 yılları arasında, aradan geçen 25 yıl içinde Makedonya Türk eğitimi ve Türk okulları konusunda sıkıntı ve haksızlıklar görülmüşse de 1941- 1944 yılları arasındaki Bulgar istilası dönemi ile 1918-1941 yılları arasındaki Sırp dönemine kıyasla Makedonya Türkleri her hususta daha müreffeh bir hayat sürdürmüştür. Ülkenin kuruluş evresinde kurulan ilk Türk okulları, Makedonya'daki Türk çocuklarının eğitimini kısmen de olsa başarılı bir şekilde yürütmüşlerdir. Makedonya Cumhuriyetinde Üsküp başta olmak üzere Manastır, Resne, Gostivar, Kalkandelen, Valandova, Ustrumca, Debre ve Radoviş'te ve bu şehirlere bağlı köylerde Türkçe eğitim verilmiştir.

1968 – 1969 eğitim yılında Makedonya'da 57 Türk İlkokulu ile 8655 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Üsküp semtlerinden Butel 1-2'de, Singelic, Dracevo ve Karpoş 3'te yeterli sayıda Türk öğrenci olmaması sebebiyle Türkçe sınıflar açılmamıştır. Makedonya Türk ilkokullarında eğitim gören Türk öğrencilerin %60'ı dördüncü sınıfı tamamladıktan sonra tahsilini yarıda kesip okula devam etmemiştir. Bu husus Makedonya Türkleri için üzüntü verici bir meseledir. Köy ve bazı kentlerde kız çocuklarının salt dördüncü sınıfa kadar eğitim aldıklarını ondan sonra ebeveynleri tarafından okuldan alındıkları alenen söylenmiştir. Bu sorunu çözmenin bütün toplumun meselesi olduğu vurgulanmıştır. Eğitimde bir başka sıkıntı ise Türkçe anaokulların Üsküp'ten başka hiçbir kentte bulunmamasıdır. Çocukların eğitiminde temel nitelikte olan Türkçe anaokulları, Türk çocukları açısından büyük bir öneme sahiptir.

Kurtuluştan sonra Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nde 47 öğretmen göreve başlamıştır. 1945-46 eğitim yılında bu sayı 138, 1948-49 yılında 208'e ulaşmıştır. Türk okullarında görev yapan öğretmenlerin çoğu Üsküp Türk Öğretmen Okulu'ndan

[403] Celal Tuna, "Anayasa Haklarımız Ve Türkçe İlkokullarımız", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Nisan 1967, s. 7.

mezundur. Beklenen seviyede bilgiler Türk öğrencilerine aktarılmamıştır. Pedagoji Bölümünde eğitimini tamamlayanlar daha başarılı görülmektedir.[404]

1970 yılı itibarı ile Makedonya'da Türk dilinde 20 ilkokul faaliyette olup toplam 5745 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Aynı eğitim yılında Makedonca eğitim veren okullarda ise 600 Türk öğrenci eğitim görmüş, bunların 150'si kız öğrencilerden oluşmaktadır. Yükseköğretimde ise 74 Türk öğrenci çeşitli fakülte bölümlerinde eğitim almıştır. 1960-61 eğitim yılında eğitime başlayıp 1967-68 eğitim yılında eğitimini tamamlayan Türk öğrencilerin oranı % 41.29 idi.[405]

1971 yılının Nisan ayında halkların eşit haklara sahip olması için bir komisyon kurulmuştur. Bununla birlikte milli azınlıkların öğrenim ile eğitim alanında gelişmeleri için önemli bir adım atılmıştır. 1973-74 eğitim yılında Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nde Türk halkına mensup öğrenciler ilköğrenimini 28'i 4 yıllık, 21'i ise 8 yıllık okullar olmak üzere 49 okulda sürdürmekteydi. Bu eğitim yılında 5665 Türk öğrenci eğitim görmüştür. 1967-68 eğitim yılında Türk okullarında ders veren öğretmen sayısı 158 iken bu sayı bir sene sonra 190'a, 1971-72 eğitim yılında ise 213'e çıkmıştır.

Ortaokullarda[406] ise 3 lise eğitim vermekteydi. 1971-72 eğitim yılı itibarı ile Gostivar'da 81, Üsküp'te 80 ve Kalkandelen'de 20 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Aynı eğitim yılında Nikola Karev Türkçe Öğretmen Okulunda Türkçe sınıfı açılmayınca ortaokullardaki öğretmen sayısı düşüş göstermiştir. 1959-60 eğitim yılında 353 Türk öğrenci teknik ve buna benzer ortaokullara kayıt yaptırırken bu sayı 1973-74 eğitim yılında 575'e yükselmiştir. Makedonya'da 1972-73 eğitim yılında 32.891 öğrenci üniversiteye kayıt yaptırmış olup bunların 190'ı Türk öğrencilerdi. Türk Öğrencilerinin çoğu tarım ve ormancılık Fakültelerine kayıt yaptırmıştır. 1967

[404] Hilat Selim, "Cumhuriyetimizde Türk Dili Üzerine Öğretim ve Eğitim Düzenlenmiş Orta Okulların Güncel Sorunları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 20 Haziran 1969, s. 7.
[405] Emine Adem, "Öğrenim Enstitüsyonları Eşitliğin Gerçekleşmesinde Önemli Etken", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Nisan 1970, s. 6.
[406] Makedonya'da liseler ortaokullar yani orta öğretim kurumları olarak geçmektedir.

yılında Üsküp'te 7, 1970 yılında 19, 1972 yılında 22 Türk öğrencisi öğrenimini tamamlayıp fakültelerden diplomalarını almışlardır.[407]

Makedonya'nın genelinde Türkçe eğitim dilinde 5. sınıflarda da büyük sorunlar mevcuttu. 1970'li yıllarda her sene 500 Türk öğrenci 4. sınıftan sonra okula devam etmemektedir. Üsküp'ün Yane Sandanski İlkokulu'nda her sene iki ya da üç Türk sınıfından yaklaşık 80 Türk öğrenci bu okulda 5. sınıftan 8. sınıfa kadar Türkçe eğitim olmadığı için eğitimlerine Tefeyyüz Okulu'nda devam etmişlerdir. İki okul arasındaki mesafenin uzak ve Türk çocuklarının yaşlarının küçük olması sebebiyle birçok Türk öğrenciyi ebeveynleri okula göndermeyip 5. sınıftan 8. sınıfa kadar eğitime katılması gereken Türk çocuklarının yarısı tahsiline devam etmemiştir.

Usturumca'da Mareşal Tito İlkokulunda Türkçe eğitim 4. sınıfa kadar mevcuttur. Bu okulda Strumica şehir ve köylerinden gelen 60 Türk öğrenci, 5. sınıftan 8. sınıfa kadar Makedonca eğitim görürler. Kumanova'da durum aynı olup Türkçe eğitim 1-4'e kadar sınırlandırılmıştır. Struga ve Kalkandelen'de ise Türkçe eğitim 1-4'e kadar olduğu için ebeveynler, eğitim görebilmeleri için çocuklarını Arnavutça eğitim verilen okullara göndermişlerdir. Bu bölgelerde yaşayan Türk çocuklarını, Arnavutça bir kelime dahi bilmedikleri halde Arnavutça okula kayıt yapmışlardır. Radoviş'te ise 5 Türk köyünde Türkçe eğitim 1-4'e kadar verilmiştir. Bütün Radovişli Türk öğrenciler, Topolnica'da bulunan 5. sınıftan 8. sınıfa kadar Türkçe eğitim verilen okula gitmiştir. Valandova Belediyesi Bahçeboş köyünde de 1-4 sınıfa kadar Türkçe eğitim verildiği ve 5. sınıftan sonra Türkçe eğitim olmadığı için Türk çocukları başka dillerde eğitime devam etmişlerdir. Makedonya'nın bütün bölgelerinde durum aynı olup Türk çocukları eğitimlerini güç bir şekilde 4. sınıfa kadar kendi lisanında sürdürüp 5. sınıftan 8. sınıfa kadar Türkçe eğitim olmadığı için alenen çaresiz bırakılmışlardır.[408]

1970-71 eğitim yılında Makedonya'da 58 Türk ilkokulunda 6000'den fazla Türk öğrenci eğitimini sürdürmüştür. Üsküp'ün Çayır semtinden gelen öğrenciler 4.

---

[407] B. B, "MSC Meclisinden Türk Çıcuklarına Tüm Öğrenim Aşamaları Açık", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 17 Ocak 1974, s. 4.
[408] Celal Tuna, "Onbir Okul Sorunumuz", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 30 Mayıs 1970, s. 8.

sınıfa kadar Türkçe okuduktan sonra 5-8'e kadar eğitimlerini Türkçe almaları için Tefeyyüz ilkokuluna gitmişlerdir. 4. sınıfı bitirdikleri okulda Türk dilinde 5-8'e kadar sınıflar olsa Türk öğrencileri için durum çok daha iyi olurdu fakat alınan bütün idari tedbir ve çabalar boşuna gitmiştir.

Ustrumca Mareşal Tito İlkokulunda Türk lisanında her yıl 4. sınıfı bitiren 40 Türk öğrencisi mevcut iken 8. sınıfa kadar Türkçe eğitim olmadığı için bütün dersleri Makedonca görmüşlerdir. Kumanova'da ise 4. sınıfı bitiren Türk çocukları eğitimlerini Makedonca veya Arnavutça eğitim verilen okullarda devam ettirmek zorunda kalmışlardır. Radoviş, Gevgeli ve Valandova'da 4. sınıftan sonra Türk öğrencilerinin nerede eğitim alacakları bir muamma olup yüzlerce Türk öğrencisi 5-8 sınıfa kadar Türkçe eğitim olmadığı için okullarını yarıda bırakmak zorunda kalmışlardır.

Oysa ilkokullar hakkında Anayasada ve ilgili kanunlarda yer alan hükümler farklı bir durum ortaya koymaktadır. Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinin Resmi Gazetesinnin 6469 sayılı nüshasında yayımlanan "İlkokullar Kanunu'nun" 10. maddesinde; 7-15 yaşları arasında bulunan bütün vatandaşlar öğrenim görmekle yükümlüdürler. Aynı kanunun 12. maddesine göre ise ilkokul öğrenimi 8 yıl sürer. Kanunun 13. maddesinde ise okulların açılması ve çalışması için belediye meclisleri tarafından gereken maddi ve diğer koşulların sağlanması emredilir. 14. Maddeye göre okullardan uzak yaşayan öğrencilere belediye meclisi taşıt sağlamakla yükümlüdür, 16. maddede ise halkların – milli azınlıkların yaşadığı bölgelerde o halkın – azınlığın ana dilinde ilkokulların açılmasını öngörülmüştür.

Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası gayet açık ve net bir şekilde ilkokul meselesini açıklamaktadır. Makedonya'da yaşayan Türklerin 1-8'e kadar kendi ana dillerinde eğitim görmelerine Anayasa gereği hiç bir sakınca bulunmayıp aksine her milli azınlığa kendi lisanında eğitim verilmesi Anayasa tarafından teminat altına alınmıştır. Makedonya Eğitim Bakanlığı ile okulların eğitim konseyleri bu

kanunlar doğrultusunda 5. sınıftan 8. sınıfa kadar Türkçe eğitim verilmesine izin vermeyip Anayasayı alenen ihlal etmiştir.[409]

1944 – 1975 yılları arası yani 30 yıllık süre zarfında kurtuluşun akabinde açılan Türk okulları sayesinde binlerce Türk kız ile erkek öğrenci okuryazar olmuş, binlerce öğrenci Türk okulları aracılığı ile eğitim öğretim görmüşlerdir. SHS Krallığı ve Bulgar istilasından farklı olarak her alanda yapılmış büyük haksızlıklar olsa da yeni kurulan Makedonya dâhilinde Türk dilinde eğitim veren okulların açılmasıyla Makedonya Türkleri tarihinde adeta yeni bir dönem başlamıştır[410].

Makedonya'da eğitim konusunda Türklerin yıllar boyu süren ve bilinçli olarak çözülmeyen lise konusu Türk halkı arasında sıkıntı yaratmıştır. Bu konu hakkında Anayasanın teminat altına aldığı her halkın yeterli sayıda öğrencisi mevcut olduğu takdirde lise sınıfı açılması ile ilgili kanun, Türk öğrencileri bütün şartları sağladığı halde liselerde Türk dilinde eğitim veren sınıflar açılmayarak devletin Anayasası ihlal edilmektedir. Türk dilinde ilk lise sınıfı 1966 yılında Gostivar'da açılmıştır. Yugoslavya'nın kuruluşundan 22 sene sonra Türk dilinde ilk lise sınıfının açılması vaziyetin ne kadar ciddi olduğunun bir kanıtıdır.

1967 tarihi itibarı ile Makedonya'da 135.000 Türk yaşamakta iken bütün Makedonya'da Türk dilinde eğitim veren lise sınıfı o tarihte sadece Gostivar'da mevcuttur. Makedonya'daki Türkler dağınık halde yaşadıkları için çeşitli şehirlerde az sayıdaki Türk öğrencilere lise sınıfı açma koşulları mevcut değildi fakat Üsküp ve Ohri'de yeterli sayıda Türk öğrenci bulunmasına rağmen Türkçe lise sınıfları açılmamıştır.

Tefeyyüz'de 4 Türkçe 8. sınıf ile yüksek sayıda Türk öğrenci olmasına rağmen lise sınıfının neden açılmadığı açıklanmamıştır. Mayıs 1967 tarihinde Üsküp Türklerinin bu konudaki başvurularından dolayı konu eğitim konseyi oturumunda Türk dilinde lisenin nerede açılacağı ve hangi kriterlerle çalışacağı hakkında görüşme gerçekleşmiştir. Türk öğrenci sayısının yüksek olduğu Üsküp'te kendi anadillerinde

[409] Celal Tuna, "Türk Öğretim Dilinde Okullarımız", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 29 Nisan 1971, s. 6.
[410] "Otuz Yıl Özgürlük ve Türkçe Okullar", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 1 Nisan 1975, s. 5.

eğitim olmadığı için Türk çocukları tahsillerine devam etmeyip çeşitli zanaatları öğrenmek için çalışmaya başlamışlardır. Sadece küçük bir öğrenci grubu Makedonca liseye devam etmiştir. Üsküp'te Türk nüfusunun 32.000'i aşması ve okullarda her yıl 1800 öğrencinin bulunması Türkçe öğretim dilinde lise sınıflarının açılmasını elzem bir durum haline getirmektedir. Devletin yürüttüğü siyaset ve takındığı tavır ile alenen Türk öğrencilerinin tahsillerine engel olunmuştur diyebiliriz.

Ohri Lisesi sorununa gelince bu husus Türkleri rahatsız eden konuların başında geliyordu. Ohri, Struga, Resne, Manastır ilkokullarında 1500 Türk öğrenci tahsil görmekteydi. Bu mıntıkada her yıl 120 öğrenci 8. sınıfı bitirmekteydi. Ohri'de lise sorunu hallolursa bu bölge çocukları küçük bir ücret karşılığında Ohri'de kendi lisanlarında lise eğitimini görebileceklerdir. 1966 yılında kardeşlik birlik ilkokulu yönetimi 8 yıllığı bitiren ve liseye devam etmek isteyen öğrencilerin isimlerini cetvele yazarak Ohri şehir meclisine gönderilmişti. Şehir lisesi okul konseyi Ohri'de Türkçe lisesinin açılması konusunda durumu oylamaya sunmuş ve yapılan oylamada 5'e karşı 10 ret oyla lisede Türkçe sınıfı açılması reddedilmişti. Ohri Türk öğretmenleri Türkçe lise sınıfı sorununu aşama aşama bütün prosedürleri yerine getirerek şehir okul konseyine iletmiştir. Okul konseyi bütün şartlar (yani yeterli sayıda öğrenci ile öğretmen kadrosu) mevcut olmasına rağmen Ohri'de Türkçe lise sınıfının açılmasına müsaade etmemiştir.

Gostivar lisesi Türk sınıflarında biri tahsilli, üçü de yüksek pedagoji mezunu olan öğretmenler devamlı olarak 45 öğrenciye ders vermekteydi. Makedonya'da Türk okullarında öğretmen kadrosu sorunu eğitimde sıkıntıya sebep oluyordu. Üsküp Türk öğretmen okulu ihtiyaçları karşılayamıyor, ilkokullarda ders veren öğretmenlerin bir kısmı da ortaokul tahsiline sahiptiler.[411]

Yugoslavya devleti kurulduğu zaman bünyesinde yaşayan her milliyete hür eşit ve özgür bir şekilde yaşama haklarını içeren bir Anayasa hazırlanmıştır. Dolayısıyla Türk çocukları da kendi ana dillerinde eğitim görme hakkına sahiptiler. Kurtuluştan 1968 yılına kadar geçen 23 yıllık süreçte Türk çocuklarına eğitim alanında vaat edilen

[411] Celal Tuna, "Türkçe Öğretim Dilinde Lise Sınıfları Üzerine", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 19 Mayıs 1967, s. 6.

sözler maalesef yerine getirilmemiştir. Bu tarihe kadar Makedonya'da sadece Gostivar ile Üsküp'te Türk dilinde lise sınıflarından başka, Üsküp öğretmen okulu ile yüksek pedagoji akademisinde iki kürsü açılmıştır.

Gostivar ve Üsküp'teki 8. sınıflardan mezun olacak öğrencilerin çoğunluğu liseye devam etmemiştir. Bunun sebeplerinden biri 2 liseden başka dalda Türkçe liselerin bulunmamasıydı. 1967-68 eğitim yılının sonunda Gostivar'da yaşayan Türk çocukları için kendi ana dillerinde eğitim görmeleri amacıyla endüstri okulunda bir Türkçe sınıfı açılması yönünde karar verilmiş fakat bu okula hiçbir Türk öğrenci kayıt yaptırmamıştır[412].

1944 – 1969 yılları arasında yani 25 yıllık süreçte Türkçe eğitim problemlerinin başında lise sorunu gelmiştir. Türk dilinde liselerin bulunmayışı sebebiyle Türk ebeveynler, çocuklarını çırak olarak zanaat üzerine faaliyet yürüten işyerlerine vermiştir. Küçük bir zümre ise zaruretten Makedonca ve Arnavutça eğitim veren liselere çocuklarını göndermişlerdir.

1968-69 eğitim yılında ilkokullarda 5 bin kadar Türk öğrenci olmasına rağmen Türkçe lise sınıfları sadece Gostivar'da bulunmaktadır. 1967-68 eğitim yılında Üsküp'ün Cvetan Dimov Lisesinde Türkçe sınıfı açılmış fakat bu sınıfın ömrü uzun sürmeyip öğrenci sayısının az olması nedeniyle sınıf kapatılmıştır. 1968-69 eğitim yılında Üsküp Tefeyyüz ilkokulunda 33 kişi 8. sınıfı bitirmiş olup lisede Türkçe sınıfı açılması için girişimlerde bulunulmuştur.

Kalkandelen'de aynı sorun baş gösterip 150 ebeveyn bu husus hakkında toplantı gerçekleştirmiş ve 12 bin Türkün yaşadığı Kalkandelen'de Türkçe lise sınıfı olmadığı için Türkler çocuklarını Arnavutça eğitim veren liseye göndermek zorunda kalmışlardır. Ohri ve Resne şehirlerinde de durum aynı olup Türk halkı girişimde bulunulmuşsa da hiçbir sonuç alınamamıştır[413].

---

[412] Alaatin Tahir, "İmkânlar Var – Bunlardan Yararlanmak Gerek", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 6 Eylül 1968, s. 8.

[413] "Türk Öğretim Dilinde Üsküp Ve Kalkandelen'de Lise Sınıfları Açılıyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 6 Haziran 1969, s. 1.

1946-1947 eğitim yılında 65 Türk ilkokulunda 7200 Türk öğrenci ve 119 Türk öğretmen görev yapmıştır. 1951-52 eğitim yılında birinci ve ikinci derece okullarda öğrenci sayısı 18.850, 1960-61 eğitim yılında ise öğrenci sayısı 20.000'e yaklaşmıştır. 1966-67 eğitim yılında ise öğrenci sayısında muazzam bir düşüş gerçekleşmiş, 13.000 Türk öğrencisi 6 yıllık bir süre zarfında kaybolmuştur. Dönemin Birlik gazetesi, bu düşüşün sebebini Türklerde doğum oranının azalması ile Türk ebeveynlerinin öğretmenler tarafından verilen eğitimi beğenmeyip çocuklarını Makedonca okula göndermeleri olarak göstermiştir. Türk yazarlar tarafından belirtilen sebepler kesinlikle gerçekleri yansıtmamaktadır. Komünist yönetimden çekindikleri için meseleyi bilerek başka taraflara saptırmışlardır. Öğrenci sayılarının düşüşündeki en somut sebep Türk ahalisinin devlet tarafından göçe zorlanmasıdır. Diğer milliyetlerin sayısında artış görülürken Türk öğrenci sayısında muazzam bir düşüş gözlenmiştir.

1969 yılı itibarı ile Makedonya'da 2 Türk Lisesi bulunmaktadır. Biri Üsküp Nikola Karev diğeri ise Gostivar'da 1-4'e kadar birer sınıfta Türkçe eğitim verilmiştir. Türkçe sınıflar bulunan Vrapçişte, Aşağı Banisa, Yukarı Banisa ve Zduyne köyleri ile birlikte Gostivar'da 16.000 Türk yaşamaktaydı. Bu muhitte ilk ve ortaokullarda 2000'den fazla Türk öğrenci eğitim görmekteydi. Makedonya'nın başkenti Üsküp'te Türklerin sayısı 31.000 civarındaydı. Üsküp'te Türk dili üzerine lise sınıflarının açılması için koşullar bulunmaktaydı. Tefeyyüz İlkokulu her yıl yeterli sayıda mezun vermekteydi. Cvetan Dimov Okulu yönetimi Türkçe sınıf açmamak için her yolu deneyip her seferinde öğretmen kadrosunu bahane etmiştir. Üsküp Pedagoji Akademisi, Türk Dili ve Edebiyatı kürsüsü 5 yıllık süre zarfında 12 Türk öğretmen mezun etmiştir. 1968-69 eğitim yılında Makedonya Cumhuriyeti ortaokulu bitiren Türklerin sayısı 84'tür.[414]

Türkçe öğretimde lise sınıflarının açılmaması sıkıntıların en başında gelmiştir. 8 yıllık okulu kendi lisanında bitiren Türk çocukları ortaokulda kendi ana dilinde eğitim olmadığı için tahsillerini yarıda bırakmıştır. Türk nüfusunun yüksek olduğu bölgelerde eğitim konseyleriyle çeşitli görüşmeler gerçekleştirip dilekçeler

[414] Arif Ago, "Türk Öğretim Dili Üzerine Orta ve Yüksek Okullarda Bugünkü Durum", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 20 Haziran 1969, s. 8.

gönderilmişse de olumlu yanıt alınmadığı için liselerde Türk dilinde sınıflar açılmamıştır. Türk yetkililerin en büyük propagandayı basın yoluyla yapıp devlet yetkililerini küstürmeden, devlete karşı olumsuz hiç bir cümle kurmadan dolaylı yollardan Türk dilinde lisenin bir zaruret olduğunu yazıp öğretmen kadrosunun da sorun olmadığını, bir kaç yıl içinde bu liselerde ders verecek öğretmenlerin yetişeceği vaadini vererek liselerin açılması için taleplerini tekrarlamışlardır.[415]

1968-69 eğitim yılında Üsküp'te bulunan Tefeyyüz İlkokulundan 3 sekizinci sınıf, ilkokulu tamamlayıp Üsküp'te lise sınıfı açılacak diye Makedon liselerine kayıt yaptırmayıp beklemişler fakat Türkçe lise sınıfı açılmayınca hepsi boşta kalmıştır. İlkokulu bitiren 3 sekizinci sınıfta lisenin açılması için yeterli sayıda öğrenci mevcut iken komünist yönetim öğretmen kadrosunu bahane ederek Türkçe lise sınıflarının açılmasına izin vermemiştir.[416]

1970 yılında bile ülkenin kuruluşundan 25 yıl gibi uzun bir süre geçmesine rağmen halledilmeyen Türklerin lise sorunu dönemin en güncel hususu idi. Türk öğrenciler, ebeveynler ile Türk aydınları müşterek bir şekilde Türk dilinde lise sınıflarının açılması yönünde çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. 1960 yılında Birlik sayfalarında bu sorun tekrarlanmaktaydı fakat aradan geçen 10 sene zarfında bütün bu girişimlerden hiçbir sonuç alınamamıştır. 1970 yılına kadar geçen 25 yıllık süre zarfında sadece Gostivar'da Türk dilinde lise sınıfları mevcuttu. Komünist yönetimin Türklerin tahsilini engelleme niyetinde olduğu aşikârdır. Anayasaya göre; yeterli sayıda öğrenci mevcutsa, halklar kendi dillerinde eğitim görme hakkına sahiptir, dolayısıyla Komünist yönetim Türkleri eğitim ve öğretimden mahrum etmek uğruna Anayasayı da ihlal etmiştir. Ohri, Üsküp ve Resne'de Türk dilinde lise sınıflarının eğitim verebilmesi için yeterli koşullar mevcuttu fakat sınıflar açılmamıştır.[417]

1969-70 eğitim yılının sonunda Makedonya bünyesindeki her milliyetin öğrencileri kendi ana dillerinde eğitime devam etmiş, sadece Türk öğrencileri haklarından mahrum kalmışlardır. Resne, Ohri ve Üsküp şehirlerinde yeterli sayıda

[415] Şükrü Ramo, "Bu Yıl Ortaokullar", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 8 Ağustos 1969, s. 5.
[416] Suat Engüllü, "Lise Yoksa Öğretmen Okulu Var", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 29 Ağustos 1969, s. 7.
[417] Fahri Kaya, "Türkçe Lise Sınıfları Sorunu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 21 Şubat 1970, s. 2.

Türk öğrenci bu eğitim yılında 8 yıllık eğitimi tamamlayıp ana dillerinde eğitim olmadığı için Makedonca eğitim verilen liselere gitmek zorunda kalırlar. Makedoncayı iyi bilmedikleri için başarısız olacaklarından korkup eğitimlerini 8 yıllık eğitimle sınırlandırmışlardır. Örneğin, 1969-70 eğitim yılında Üsküp'te Türk İlkokulu olan Tefeyyüz'ün 8. sınıflarından 120 Türk öğrencisi mezun olup Üsküp'te Türkçe lise olmadığından tahsilleri belirsizliğini koruyordu. Bütün Makedonya'da 1969-70 eğitim yılı itibarı ile sadece Gostivar ve bir yıl öncesinde Kalkandelen'de Türk dilinde lise sınıfları eğitim vermeye başlamıştır. Eğitim Bakanlığı okulların açılmayışına sebep olarak kadro sorununu ortaya sürmüş fakat okullarda Türk öğretmen kadrosu bulunmasına rağmen bu sorunu halletmemiştir.[418]

Ortaokulda Türkçe eğitim hakkının olmayışından dolayı öğrenciler mecburi olarak ağır ve zor koşullar altında çalışmak zorunda kalırlar. İleriye dönük hedeflerde Türk öğretmen kadrosunun daha kaliteli olması arzu edilse de bu hedefin gerçekleşmesinin tek yolu ortaokulda Türk dilinde eğitimdir. Türk öğrencilerin istikbâline daha güzel hazırlanması için Türkçe liseler zaruri bir nitelik taşımaktaydı.[419]

29 Haziran 1971 tarihinde Uluslararası ve Halklarla İlgili İlişkiler Şubesi ile Eğitim Şubesinin düzenlediği ortak toplantıda eğitim alanında Türk halkının hak eşitliği ile ilgili siyaset hakkında toplantı düzenlenmiştir. Makedonya Cumhuriyeti eğitim organları ile enstitü temsilcileri, Türkçe ders verilen okulların temsilcileri ve Türk halkına mensup ilgililer de bu şubelerin çalışmalarına katılmışlardır. Bu toplantıda Makedonya'da Türkçe eğitim sorunları ile Türk okullarında neler yapılabileceği hakkında fikir alışverişinde bulunulmuştur. Toplantıda, Türk halkı açısından kurtuluştan 1971 yılına kadar eğitim alanında gösterilmiş olan başarıların olumlu olduğu fakat istenilen dereceye ulaşılamadığı belirtilmiştir. Tedrisatın 1-4. sınıfa kadar Türkçe olduğu sınıflarda Türk öğrenciler %100 oranında okula devam etmiş fakat 5-8'e kadar Türk dilinde eğitimi sürdüren öğrencilerde devam oranları daha düşük düzeyde kalmıştır.

---

[418] Celal Tuna, "Lise Sınıflarının Açılması Zamanıdır", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 16 Mayıs 1970, s. 4.
[419] Alaattin Tahir, "Geleceğimiz Liselerdedir", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 10 Haziran 1971, s. 5.

Makedonya'nın her bölgesinde Türk öğrencileri ortaokullarda kendi ana dilleri üzerine eğitim görme imkânına sahip olmadıkları için başka dilde tedrisat veren okullarda gitmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla Türk dilindeki ortaokullar Türk halkı için zaruri bir mesele haline gelmiştir. Türk okullarında ders veren Türk öğretmenler konusu da tartışılmıştır. Okullarda mevcut olan Türk öğretmen kadrosunun yetersiz ve öğretmenlerin %55'nin gereken ehliyete sahip olmadığı vurgulanmıştır. Böylelikle öğretmen kadrosunun kaliteli bir eğitim vermesi için acil olarak tedbirlerin alınması gerektiğinin altı çizilmiştir.[420]

1973-74 eğitim yılında ilkokullara kayıt olan öğrencilerin sayısı 9376 olarak kayda geçmiştir. Bu sayıdan 4633'ü erkek 4743'ü ise kız öğrencilerdir. Toplam 9376 öğrenciden 5346'sı Makedon, 2581'i Arnavut ve 219'u Türk asıllı idi. Kuruluş yıllarından 1955'e kadar Türk öğrenci sayısında muazzam derecede yükseliş gözlenirken devlet mekanizması tarafından bu büyümeye bilinçli olarak darbe vurulmuştur. Göç politikası uygulanarak çeşitli baskılarla Türk toplumu yüzyıllardır yaşadığı yerleri terk etmeye zorlanmıştır. Göç ile birlikte Türk toplumunun büyük bir sarsıntı geçirdiğini gösteren en güvenilir kanıt ise ilkokullara kayıt yaptıran öğrenci sayısıdır. Kurtuluşun ilk yıllarında Türk ile Arnavut öğrenciler arasında çok küçük bir fark olmasına karşın 1972-73 eğitim yılında bu fark bir hayli artmıştır.[421]

3.1.7. Makedonya Genelinde Türk Dilinde Eğitim Veren Okullar

3.1.7.1. Üsküp

Yeni kurulan Yugoslavya Devleti'nin önceki rejimlerden farkı azınlıklara karşı daha ılımlı bir siyaset izlemesiydi. Makedonya'nın ilk kurtuluş günlerinde memleketin

[420] "Türk Okullarında Neler Yapılacak", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 12 Ağustos 1971, s. 11.
[421] "Bu Yıl İlkokullarınızın Birinci Sınıflarına 9376 Öğrenci Yazıldı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 20 Aralık 1973, s. 7.

her tarafında Makedonca ve Türkçe okullar açılmaya başlanmıştır. Federal Makedonya'nın başkenti Üsküp'te 1945 yılının Ocak ayında zor şartlar altında Tefeyyüz adında bir erkek ilkokulu ve İrfan adında bir kız ilkokulu açılmıştır.

3.7.1.1. Tefeyyüz Erkek İlkokul

Tefeyyüz İlkokulu 350 devamlı Türk öğrenci ile eğitime başlamıştır. 1945 yılının eğitim öğretim yılının sona ermesi münasebetiyle okullarda şenlikler düzenlenmiş, Tito hakkında manzumler okunup şarkılar söylenmiştir[422]. Tefeyyüz İlkokulu'nda 1945 yılında 6 sınıf ve 335 Türk öğrenci eğitim görürken 1946-47 eğitim yılında 14 sınıf ve 791 Türk öğrenci bulunmaktadır.[423] 1948-49 eğitim yılında ilkokullarda 1783 Türk öğrenci eğitim görmekte, 37 Türk öğretmen ders vermektedir.[424] Tefeyyüz ilkokulunun 10. yıl dönümü dolayısıyla okulda merasim düzenlenip aradan geçen 10 yıl ve okul hakkında bilgiler verilmiştir. Tefeyyüz kurtuluştan sonra zor şartlarda, hijyen ile pedagojik şartları uygun olmayan bir binada ihtisas bakımından gayet zayıf bir kadro ile yani bu meslek ile yakından uzaktan alakası olmayan öğretmenlerle eğitim vermeye başlamıştır. Okulun kuruluş yıllarında Türk öğrenci sayısının düşük olması sebebiyle öğrenci toplamak amacıyla Üsküp'te bulunan sıbyan mekteplerine karşı ciddi faaliyet ve girişimler yürütülüp Türk çocuklarının orada eğitim almasını engelleme hedefi güdülmüş bu hususa devlet de destek vermiştir.

Üsküp'te okuma yazma bilmeyenlerin sayısı muazzam olmasına rağmen bu hususta azınlıklar arasında Türkler birinci sırayı alıp Türk halkının % 90'ı okuma ve yazmadan mahrumdu. Bu sorunu halletmek ve Üsküp Türk halkını okuryazar etme görevini Tefeyyüz Okulu öğretmen ve öğrencileri üstlenmiş ve Türk ahalisinin ekseriyetine okuma yazma öğretilmiştir. 1944-45 eğitim yılında açılan Türk Okulu Tefeyyüz 1954-55 yılı itibarı ile 900 Türk öğrenciye ulaşmıştır. 1944-45 eğitim yılında 7 Türk öğretmene sahip olan mektepte 1954-55 eğitim yılında 32 öğretmen görev

[422] "Tefeyyüz Erkek ve İrfan Kız İlkokulları Öğrencilerimizin Büyük Bayramları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 7 Temmuz 1945, s. 6.
[423] H. Y, "Pioner Bayramı Münasebetiyle "Tefeyyüz" Ilkokulunun Müsameresi", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 15 Haziran 1947, s. 4.
[424] "Üsküp'te Azınlıkların Maarif Gelişatı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 15 Kasım 1949, s. 2.

yapmaktadır. Tefeyyüz, 1950 yılında 4 yıllık eğitimden 7 yıllık eğitim veren bir okul haline getirilmiştir. Tefeyyüz 1954-55 eğitim yılında 8 yıllık eğitim veren okul seviyesine yükseltilmiştir. 1954-55 eğitim yılı itibarı ile 24 Türk sınıfı, 32 Türk öğretmeni ile 900 Türk öğrenci ile eğitim vermeye devam etmiştir.[425] 1959/60 eğitim yılında Tefeyyüzde 22 Türk sınıfı, 23 Türk öğretmen ile 780 Türk öğrenci eğitim almıştır.[426]

1967-68 eğitim yılında Üsküp'teki Tefeyyüz İlkokulunda kurtuluştan 24 sene gibi uzun bir süre geçmesine rağmen kadro sorunu en büyük sıkıntıyı teşkil etmiştir. Derslerin yarısı Makedon hocalar tarafından Makedonca verilmiştir. 1967 yılında Üsküp'ün Cvetan Dimov Ortaokulu'nda Türkçe lise açıldığı için bu eğitim yılında sekizinci sınıfı bitirecek öğrencilerin bu okula kayıt olma hakları bulunmaktaydı.[427]

Tefeyyüz ilkokulunun 1968-69 eğitim yılındaki başarıları 1964-65 eğitim yılındaki başarısından daha yüksek bir derecedeydi. Türk halkının eğitim almasıyla birlikte öğretmen kadrosu yetişmiş ve 1968-69 eğitim yılında müzik dersinden başka bütün dersler Türk dilinde verilmiştir. Okul Makedonya Devletinin kuruluşunun 25. yılı münasebeti ile Cumhurbaşkanı Tito'nun yüksek övgü ve takdirlerinin nişanesi olarak "Halka Hizmet Nişanına" layık görülmüştür[428].

1944 yılı Aralık ayında açılan Tefeyyüz ilköğretim okulu 1970 yılı itibarı ile 25. yıl dönümünü kutlamıştır. 1970 yılında Tefeyyüzde ders veren öğretmen kadrosunun yarısı bu okulda eğitim görmüştür. Tefeyyüz sadece öğretmen kadrosu değil aynı zamanda Türk toplumuna sayısız gazeteci, yazar, mühendis ve doktor yetiştirmiştir. Kütüphanesinde bir kitabın bile bulunmadığı Tefeyyüz'ün eğitim vermeye başladığı ilk günlerde öğretmenler, dersleri Birlik gazetesinin yardımı ile vermiştir.[429]

---

[425] Kevser Seyfullah, "Türk Okulu "Tefeyyüz'ün" On Yıllık Hayatı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 30 Aralık 1954, s. 9.
[426] Kevser Seyfullah, "Tefeyyüz Okulu 15 Yaşında", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1959, s. 10.
[427] Hasan Mercan, "Tefeyyüzde Öğretmen Kadrosu İyi Durumdadır", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 9 Şubat 1968, s. 6.
[428] Hilat Selim, "Tefeyyüze Halka Hizmet Nişanı Verildi", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 26 Aralık 1970, s. 2.
[429] "Tefeyyüz Halkımızın Güçlü Ordusu", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 16 Nisan 1970, s. 6.

1944-45 eğitim yılında Tefeyyüz'de eğitim, öğretmen ve kitap eksikliği nedeniyle zorluklar altında başlamıştır çünkü oul binası eskidir ve sadece 7 öğretmen çalışmaktadır. Açıldığı yıl okulda 347 Türk öğrenci eğitim görürken 1952 yılında öğrenci sayısı 1400'e, 1963-64 eğitim yılında öğretmen sayısı 56'ya ve öğrenci sayısı da 1586'a ulaşmıştır. 1952-53 eğitim yılında Tefeyyüz 8 yıllık okula dönüşmüştür. 1944-1984 yılları arasında birinci sınıfa kayıt yaptıran öğrenci sayısı 8167'dir. Tefeyyüz'den bu süre zarfında 34 nesil yetişmiştir.[430] Tefeyyüz okuluna YSCB Başkanı Tito'nun emri ile okulun 25. kuruluş yıldönümü gerekçesiyle "Gümüş Işınlı Halka Hizmet Nişanı" ödülü verilmiştir.

3.1.7.1.2. İrfan Kız İlkokulu

Üsküp'te, kurtuluşun ilk yıllarında, yıllarca eğitime kapalı tutulan "İrfan" Kız İlkokulu 27 Aralık 1944 tarihinde eğitim vermeye başlamıştır. Bu, Makedonya Türk toplumu için tarihi bir vaka niteliği taşımaktadır. İlk yıllarda okul binası harabeden farksızdı. Pencereleri olmayan, kapıları kırık ve sıvaları düşmüş bir haldeydi. Fakat Üsküp Türk halkı gönüllü olarak her gün saatlerce okulu tamir etmek için çaba harcamış, yeni idare de bu okulu 1950 yılında 4 sınıflık bir eğitim binası haline getirmiştir. İrfan Kız İlkokulu 1944-45 eğitim yılında 5 öğretmen ve 347 öğrenciyle birlikte göreve başlamıştır. Her öğretmene 69 öğrenci düşmüştür. Okulda öğretmenlik yapanların işi gerçekten zordu, öğrencilerin ellerinde ne bir alfabe ne de okuma kitabı mevcuttu. 1954-55 öğretim yılında İrfan Kız İlkokulunda 19 Türk sınıfı, 21 Türk öğretmen ile 837 Türk öğrenci eğitim görmüştür[431].

3.1.7.1.3. Şefkat Kız Sanat Okulu

Üsküp Türk kızları için açılmış olan Şefkat Kız Sanat Okulu 1945 yılında eğitim vermeye başlamıştır. Sırp döneminde bu okul Sırp dilinde eğitim vermiştir. Eğitimin Sırpça olması sebebiyle Türk kadın ile kızları ana dillerinde eğitim hakkı olmadığı için eğitimden uzak kalmışlardır. Bulgar istilası döneminde ise okul tamamen

[430] "Tefeyyüz Türk Halkının Eğitim Ve Öğretim Ocağıdır", *Sevinç Çocuk Dergisi*, Yıl: 34, Aralık 1984, s. 1.
[431] Ziya Mahmud, "On Yıl Türk İrfan Okulu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 30 Aralık 1954, s. 9.

kapatılmıştır. Kurtuluştan sonra halk idaresinin maddi yardımları ile Türk azınlığa mensup kadın ve kız öğretmenler tayin edildikten sonra, 4 sınıflı Şefkat Kız Sanat Okulu açılmıştır. Bu okul vasıtası ile Türk kızları ortaokul tahsilini bitirme derecesine erişmiş, elişi ve dikiş sanatlarını da öğrenmişlerdir. 1945-46 eğitim yılında okulda kilim sınıfı ile birlikte 5 Türk sınıfı 58 öğrenci ve 8 kadın öğretmen görev yapmıştır. 1946-47 eğitim yılında kilim sınıfı ile birlikte 7 sınıf, 70 öğrenci ve 8 öğretmen, öğretime devam etmiştir. Okulda sürekli derslerin yanında okul öğretmenleri, Üsküp Türk kadınlarına yönelik alfabe, Türkçe Gramer ile kıraat ve dikiş kurslarının açılmasında görev almışlardır. Toplam 6 Türk kadın öğretmen tarafından yürütülen kurslarda 48 Türk kadınına, kursları bitirdiklerine dair diploma verilmiştir[432].

3.1.7.1.4. Vuk Karacic Okulu

1958-59 eğitim öğretim yılında Üsküp Vuk Karacic Türk Okulunda 706 Türk öğrenci devamlı tedrisata iştirak etmiştir. Okul binasının küçük olması sebebiyle bu kadar kalabalık öğrenciye ders vermek oldukça güçtü. Vuk Karacic Okulunda dersler üç devrede işlenmiştir. Sabah 7.30'dan başlayarak akşam 18.00'e kadar okul zili hiç durmamıştır. Dersler 40 dakika, teneffüs süresi ise 10 dakika sürmektedir. İlk devrede okuyan çocuklar derslerini bitirir bitirmez, ikinci devre öğrencileri gelmekte, bunların da dersleri bittiği zaman üçüncü devre öğrencileri okulda eğitim görmüştür.[433]

3.1.7.1.5. Cvetan Dimov Lisesi

Üsküp Cvetan Dimov Lisesinde 1945-46 eğitim yılında açılan Türk sınıflarında, birinci sınıfı 15 kişi başarıyla geçmiştir. İkinci sınıfta, bu 15 kişiden dördü zanaat sınıfına gitmiş, geriye kalan 11 kişinin de yetersiz sayıda olmasından ötürü Türk sınıfı kapatılmıştır. Daha sonra, 11 kişiden 3'ü de okulu bırakınca 8 Türk öğrenci Makedon sınıflarına götürülmüştür. Türk dilinde lise ikinci sınıf hayalleri suya düşmüştür. Daha sonraki dönemlerde 1967-68 eğitim yılında Cvetan Dimov Lisesi Türkçe lise birinci sınıf için ilan verilmiştir. İlan süresi boyunca 5 Eylül 1968 tarihinde

[432] Fevziye İdriz, "Üsküp'te "Şefkat" Kız Sanat Okulu Türk Kadının Yardımında", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 25 Ocak 1947, s. 2.; Şefkat Okulunun El İşleri Sergisi", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 1 Ağustos 1947, s. 4.
[433] Nejdet Veli, "Üsküp " Vuk Karacic" okulu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 31 Temmuz 1959, s. 6.

9 Türk öğrenci başvuru yapıp liseye kabul edilmiştir. Üsküp şehir okul meclisi, ilanın 20 Eylül tarihine kadar sürmesi yönünde karar almıştır. Bu tarihe kadar yeterli sayıda Türk öğrenci başvuru yapmadığı için 1967-68 eğitim yılında Türk dilinde lise birinci sınıf açılmamıştır[434].

1970-71 eğitim yılında "Cvetan Dimov" Lisesi'ndeki Türkçe sınıflarda bir önceki sene sadece iki ders (Türkçe ve Tarih) Türk dilinde verilmiştir. 1971-72 eğitim yılında ise Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Fransızca ile Latince dersleri Türk dilinde öğrencilere aktarılmıştır. Türk öğretmenlerinin sadece üçü fakülte mezunuydu. Okulda, lise birinci sınıfta 20, ikinci sınıfta ise 19 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Okulun kütüphanesinde ise hiç bir Türkçe kitap bulunmamaktaydı[435].

1971-72 eğitim yılında Cvetan Dimov Lisesinde Türkçe 1. ve 2. sınıfta toplam 40 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Lisedeki Türk sınıflarına Türkçe, Tarih, Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Fransızca ve Latince dersleri Türk öğretmenler tarafından okutulmuştur. Diğer dersler kadro yetersizliğinden dolayı Makedon öğretmenler tarafından verilmiştir. Okul yönetimi tarafından Türk sınıflarına bir ayrıcalık gösterilmiş, herhangi bir bölümden mezun olmuş bir Türkün Müzik, Resim ve Beden Eğitimi Derslerini vermesine izin verilmiştir. Türk öğrencilerinin gösterdiği başarı da okul yönetimi ile Türk öğretmenler tarafından olumlu karşılanmıştır.[436]

1972-73 eğitim yılında Türk öğrenciler derslerin büyük bir bölümünü kendi ana dillerinde gördükleri için eğitim yılının ilk döneminde başarılı sonuçlar elde etmişlerdir. Buradan çıkarılacak tek sonuç Türk öğrenciler dersleri Türk dilinde dinledikleri zaman yüksek başarılar elde etmişlerdir[437].

Üsküp'ten 30 km uzakta bulunan Orta Güreler Köyü'ndeki Kardeşlik Birlik İlkokulunda 1-4 sınıfa kadar Türk öğrencileri eğitim görmekteydiler. 1970-71 eğitim yılında 4. sınıfı bitiren 8 öğrenci, 5. sınıftan 8. sınıfa kadar Türkçe eğitim olmadığı için

---

[434] "Birinci Sınıfın Açılmayışı Büyük Bir Kayıptır", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Eylül 1968, s. 8.
[435] Fahri Ali, "Cvetan Dimov Lisesinin Türk Sınıflarında Derslerin Çoğu Türkçe Veriliyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Kasım 1971, s. 7.
[436] Fahri Ali, "Türk Sınıflarına Türk Öğretmenleri Ders Vermeli", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 30 Nisan 1972, s. 5.
[437] Fahri Ali, "Dersler Türkçe Okutulunca", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 25 Ocak 1973, s. 5.

tahsillerine devam edememişlerdir. Yıllar boyunca aynı sorunlar yaşanmış, birçok öğrenci kendi ana dilinde eğitim hakkı olmadığı için okulu yarıda bırakmışlardır. 5. sınıfın açılması Türk öğrencilerin tamamen yararına olan bir durum olsa da bu husus bilerek engellenmiştir[438].

3.1.7.2. Gostivar

3.1.7.2.1. Petre Yovanovski İlkokulu

Makedonya'nın kuzeybatısında yer alan Gostivar'da Petre Yovanovski Okulu, Türk öğrencilerinin eğitim gördüğü 8 yıllık bir okuldu. Petre Yovanovski Okulunun binası, 1903 yılında inşa edilmiş, geçmiş dönemlerde rüştiye adını taşıyarak 45 öğrenciye eğitim vermiştir. Yugoslavya döneminde de okul aynı binada eğitim vermeye devam etmiştir. Petre Yovanovski okulunda dersler üç devrede verilmiştir. Okulun toplam alanı 400 metrekare büyüklüğünde olup, her öğrenciye ortalama 0,4 metrekare alan düşmekteydi. 1873 yılı itibari ile 70 yılını dolduran okul binasında tamire ihtiyaç duyulmuştur. 1973-74 eğitim yılında 8. sınıflarda dördüncü bir sınıf açılması dolayısıyla sekizinci sınıf sayısında artış görülürken, okuldaki dershane eksikliği büyük sorun teşkil etmiştir.

Kimya ve Fizik derslerinde alan darlığı çağdaş eğitim koşullarına göre dersin verilmesine müsaade etmiyordu. Okulun spor salonu ile sahası olmadığından sporla uğraşan öğrenciler için bu husus en büyük sorunu teşkil etmiştir. Pedagoji kurallarında her öğrenciye en az 2 metrekare alan öngörülürken, bu okulda öğrenci başına 0,4 metrekare alan düşmekteydi. Gostivar Türk öğrencilerinin eğitimlerini güç ve zor şartlar altında geçirdiklerinin en büyük kanıtı yukarıda belirtilen hususlar teşkil etmektedir[439].

Okulda yeterli sayıda dershane olmayışı sıkıntı yaratmıştır. Ancak, okul öğrencilerinin gösterdiği başarılar yıldan yıla artış göstermiştir. Her sınıfta 35-36 öğrenci ders görmektedir. Dolayısıyla dershane kıtlığı mevcut olduğu için okul

[438] Fahri Ali, "5. Sınıfın Açılması İçin Koşullar Var", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 13 Nisan 1972, s. 5.
[439] Aliihsan Kasım, "Petre Yovanovski Okulu Güçlükleri", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Mart 1973, s. 5.

yönetimi yeni bir binanın inşa edilmesini belediyeden talep etmiştir. Spor sahasının olmayışı da spor aktivitelerinin yapılmasını engellemekteydi. Türk öğrenci sayısı ise yıldan yıla artmaktaydı[440].

1963-64 eğitim yılında 1266 öğrenci ile 13 küçük ve 13 yüksek sınıfta eğitim verilmiştir. Gostivar yakınlarında bulunan Aşağı ve Yukarı Banisa ile Zduyne köylerinde 1-4'e kadar eğitim gören Türk öğrenciler, 5-8'e kadar eğitim görmek için bu okula giderlerdi. Okul 3 devre halinde çalışmaktaydı. Toplam 41 öğretmenden sadece 5'i öğretmenlik tahsilini tamamlamıştı. Öğretmen kadrosu da kısmen iyi bir seviyedeydi[441].

1964-65 eğitim yılında Petre Yovanovski İlkokulunda 1-4'e kadar 433, 5-8'e kadar ise 510 öğrenci olmak üzere toplam 943 öğrenci eğitim görmüştür. Okulun Osmanlı döneminden kalan eski binasında en büyük sorun öğretmen kadrosunun zayıf olmasıydı. Sözü edilen eğitim döneminin yarıyılında okul öğrencilerinin gösterdiği başarı 2,57 idi. Öğrencilerin başarısı gerçekten düşüktü. Üst sınıflarda okuyan öğrenciler ise eğitim döneminin sona ermesinden itibaren çeşitli dükkânlarda çıraklık yapmışlardır. Derslerden sonra çalıştıkları dükkânlara gidip zanaat öğrenmişledir. 27 sınıf, dershane eksikliğinden 11 sınıfa sığdırılmış, bu 11 sınıftan da sadece 6 sınıfta elverişli koşullarda eğitim verilmiştir[442].

Petre Yovanovski İlkokulu'nda 1968-69 eğitim yılında 5. sınıfta 150 Türk öğrenci eğitim görürken, 8. sınıfta ise Türk öğrencilerin sayısı 62 idi. Okulda Türk öğretmen sayısının yetersiz olmasından dolayı bazı dersler Makedonca verilmiştir. Okuldaki bir başka sorun ise ders kitapları olmuş ve bu kitaplar plan ve programa göre yayınlanmamıştır. 1968-69 eğitim yılında okulda bulunan 19 öğretmenden 12'sinin yükseköğrenime sahip olduğu, 7'sinin tahsilinin ise orta öğrenim ile sınırlı olduğu

[440] "İlk Kez Dört Dördüncü Sınıf Açıldı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1976, s. 5.
[441] C. Tuna, "Petre Yovanovski Okulu Birinci", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 26 Aralık 1963, s. 7.
[442] Emine Adem, "Gostivar Mektubu – Okul İhtiyaçları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 1 Nisan 1965, s. 7.

belirtilmiştir[443]. Gostivarda 1967-68 eğitim öğretim yılında toplam 14.777 öğrenciden 1712'si Türk öğrencilerdi[444].

1968-69 eğitim yılında Petre Yovanovski İlkokulunda Türk öğrencilerin okula devamlı gelmeyişi büyük kaygılar yaratmaktaydı. 1967-68 eğitim yılında okulu bırakan öğrenci sayısı 60'dan fazla iken, 1968-69 eğitim yılında bu sayı 39'a düşmüştür. Okul yönetimi bu soruna çare aramak için mahkemeye başvurmuştur. Çocuklarını okula göndermeyen ebeveynlere ceza verilmesi talep edilmiştir. Mahkeme ise ebeveynlere ceza kesilmesi halinde, onlarda eğitime karşı bir nefret oluşacağını söyleyerek bu talebi reddetmiştir. Türk öğrencilerin bu durumu komünist mahkemelerin işine gelmiş, bu mesele ile hiç ilgilenmemeyi tercih ederek Türk çocuklarının okuldan uzaklaşmalarını seyretmekle yetinmişlerdir. 1969-70 eğitim yılı itibarı ile Gostivar'da 10 Türk kız öğrenci liseye kayıt yaptırmıştır. Geçmiş yıllarda liseye kayıt yaptıranların arasında hiç kız olmadığından, bu adım Gostivar Türkleri için bir başarı olmuştur[445].

8 yıllık Petre Yovanovski İlkokulu'nda eğitim gören Türk öğrencileri, bu okula bağlı olan Aşağı ve Yukarı Banisa köyleri ile Zduyne köyünde eğitim gören Türk çocukları ve Gostivar Pançe Popovski Lisesi'ndeki Türk sınıflarında toplamda 1800 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Gostivar'da yukarıda ismi belirtilen okullarda 48 Türk öğretmen görev yapmıştır[446].

3.1.7.2.2. Pançe Popovski Lisesi

Gostivar şehrinin Pançe Popovski Lisesinde, Türk dilinde eğitim verecek lise sınıflarının açılması, Türk ahalisi tarafından uzun zaman talep edilmesine rağmen bir süre bu talepler yerine getirilmemiş, fakat uzun uğraşlardan sonra lisede Türkçe sınıf eğitim vermeye başlamıştır. Türkçe sınıfa ilk eğitim yılında 32 öğrenci kayıt

[443] Kamil Hatalko, "Gostivar Petre Yovanovski İlkokulunun Güçlükleri ve Yarı Yıldaki Başarıları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Şubat 1969, s. 8.
[444] "Gostivarda Halklar Eşitliğe Sahip", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 15 Mart 1968, s. 4.
[445] Kamil Hatalko, "Gostivarda Okul Sorunları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Haziran 1969, s. 5.
[446] "Gostivar Kimlik Karnesi", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 21 Kasım 1969, s. 6.

yaptırmıştır. Okulda Türkçe, Fizik, Fransızca, Coğrafya, Tarih ve Devlet Nizamı dersleri Türk öğretmenler tarafından verilmiştir[447].

1965-66 eğitim yılında Gostivar Pançe Popovski Lisesinde Makedon ve Arnavut dilinde sınıfların yanı sıra Türk dilinde de sınıflar eğitim vermeye başlamıştır. Makedonya genelinde Türk dilinde ilk lise öğretimi bu okulda yani Gostivar'da başlamıştır. Makedonya Türkleri için bu husus çok önemli bir olaydır. Birinci sınıfa 32 kişi ile başlayan Türk sınıfı Türk dilinden başka Fransızca, Coğrafya, Tarih ve Devlet Nizamı Derslerini Türk dilinde görmüşlerdir. Eğitim yılının ilk günlerinde 45 öğrenci ile eğitim veren lise sınıfında devamsızlık yapan öğrencilerin okula gelmemesiyle öğrenci sayısı 32'ye düşmüştür. Lise Türk sınıflarının en büyük sorunu kitaplarının olmamasıydı. Öğretmen tarih dersinde Türk olmasına rağmen Makedonca tarih kitabından ders anlatmaktaydı.

1967-68 eğitim yılında Gostivar Lisesi'nde 1-4 sınıfa kadar birer sınıf Türkçe eğitim görmüştür. Makedonya'daki bütün okullarda olduğu gibi Gostivar'da da öğretmen sıkıntısı mevcuttu. Lisede Türkçe, Kimya, Biyoloji ve Tarih Dersleri Türk öğretmenler tarafından verilmiş, diğer dersler Makedon hocalar tarafından okutulmuştur. Kitap hususunda sıkıntı olduğu için bu problemi hafifletmek amacıyla lektürleri kullanmak isteyen öğretmenler, lektürlerin de olmayışı sebebiyle çaresiz durumda kalmışlardır. 1967-68 eğitim yılında Gostivar Lisesi Türkçe son sınıfta 23 öğrenci mevcuttu[448].

1969 yılında Gostivar'da 12 bin Türk yaşamaktaydı. Gostivar'da 1-8 sınıfa kadar eğitim veren okuldan başka, lisede açılan Türkçe sınıflarda Türkçe eğitim verilmiştir. 1968-69 eğitim yılında Gostivar Lisesi dördüncü sınıf öğrencileriyle lisede Türkçe eğitim, dördüncü yılını doldurmuştur. 1-4 sınıfa kadar 70 Türk öğrenci okula düzenli bir şekilde devam etmiştir[449]. Gostivar'da 1971-72 eğitim yılında toplam

[447] Nadire Maksut, "Gostivar Lise Öğrencileri Konuşuyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Aralık 1967, s. 12.
[448] Hasan Mercan, "Gostivar Lisesindeki Türk Öğrencilerine İlgi Gerek", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 2 Şubat 1968, s. 5.
[449] "Gostivar Türk Gençleri Arasında", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 16 Mayıs 1969, s. 9.

17.300 öğrenciden 2000'i Türk kökenliydi. Bu eğitim yılında Gostivar Pançe Popovski Lisesi 10 kuşak mezun vermiştir [450].

1970-71 eğitim yılında Gostivar Belediyesi'nde 12 merkez ile etraf köylerde 58 ilkokul bulunmaktaydı. Okullarda toplam 495 sınıf olmakla beraber bunlardan 267 sınıfta Arnavutça, 164 sınıfta Makedonca ve 64 sınıfta Türkçe eğitim verilmekteydi. Gostivar'da bütün okullar üç devrei eğitim vermiştir. Sınıf derslik yetersizliği sebebiyle 45 öğrenci bir dershanede eğitim görmüştür. Bu sayı bazen 50-55'e çıkmıştır[451].

Makedonya Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılan bir kanuna göre gereken öğrenime sahip olmayan öğretmenler ya görevlerinden uzaklaştırılacak ya da kısa bir zaman içerisinde yetersiz olan öğrenimlerini tamamlayacaklardır. Öğrenimlerini tamamlamayan öğretmenler için Üsküp Yüksek Pedagoji Okulu haftada üç gün ders vererek öğrenimlerini tamamlamaları için yardımcı olacaktı. Bu kursların açıldığı şehirlerden biri Gostivar idi. Gostivar'da 1-4 sınıflara kadar Türk öğretmenlerin eğitimleri yeterli seviyede olup 5-8'e kadar ise öğretmenler eğitimleri yeterli olmadığı için bu kurslara dâhil olmuşlardır. Kurslarda eğitim dili Makedonca idi[452].

1971-72 eğitim yılında Gostivar Pançe Popovski Lisesinde Türk sınıflarının okul kitaplığında Türkçe hikâye kitaplarının olmaması sebebiyle Türk sınıfları sıkıntı çekmiştir. Normal kitapların sayısı 40'ı bile geçmiyordu. Sesler dergisi bazı kitaplar yayımlamış fakat bu kitaplar şiir ile alakalı olduğu için Türk sınıflarının işine yaramamıştır[453]. 1973-74 eğitim yılında lise Türkçe birinci sınıfa 18 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Türk sınıflarındaki en büyük sorun ise öğretmen kadrosuydu. Derslerin çoğu Makedonca veriliyordu. Türk öğrenciler Makedoncayı iyi bilmedikleri için başarılı notlar alamıyorlardı. 1973-74 eğitim yılında müfredattaki derslerden sadece 5'i Türk dilinde okutulmuştur. Tarih, Matematik, Fransızca ve Coğrafya dersleri

[450] Şaban Şeyh, "Gostivar Hızla Gelişiyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 18 Kasım 1971, s. 5.
[451] Kamil Hatalko, "Okullarda Sınıf Yoksunluğu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 13 Nisan 1971, s. 5.
[452] İlhami Kamil, "Gostivar Öğretmenlerinin kaygıları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Aralık 1971, s. 6.
[453] Sabit Yusuf, "Gostivar Pançe Popovski Lisesinde Türkçe Kitap Yoksunluğu Hissediliyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 9 Aralık 1972, s. 6.

Türkçe okutulmuştur. Öğretmen sorunu sebebiyle bazı öğrenciler doğrudan Makedonca sınıflarına kayıt yaptırmıştır[454].

1974-75 eğitim yılında lisede Türkçe birinci sınıflarda iki Türk sınıfı açılmıştır. Yıllar boyunca öğrenci sayısı yüksek olduğu halde ebeveynler çocuklarını öğretmen kadrosu olmadığından Makedonca sınıflara götürdükleri için, lisede iki birinci sınıf açılmamıştır. Kız öğrencilerinin ise okullara kayıtlanmaması devam eden bir sorundu[455]. 1975 yılı itibarı ile Gostivar Pançe Popovski Lisesi'ndeki Türk sınıfları 10. yıldönümünü kutlamıştır. Türk dilinde eğitime başlayan ilk sınıfların şartları zordu. Bir yandan kitap sorunu diğer bir taraftan öğretmen kadrosu sorunu had safhadaydı. 1975 yılı itibarı ile psikoloji, felsefe, sosyoloji dersleri hariç diğer dersler Türkçe okutulmuştur. Yıllar geçtikçe liseye yazılan Türk öğrenci sayısında artış görülmüştür. 1974-75 eğitim yılında lise birinci sınıfa 64 Türk öğrenci kayıt yaptırmıştır[456]. 1974-75 eğitim yılında Pançe Popovski Lisesi'nde 3. sınıflarda yeterli öğretmen kadrosu bulunmadığı için öğrencilerde memnuniyetsizlik hissedilmiştir. Oysa birinci sınıflarda dersler genellikle Türk dilinde verilmiştir[457].

Kuruluş yıllarından 1975 yılına kadar aradan geçen 30 yıllık süreçte Makedonya Türk okullarında eğitim gören öğrencilerin % 80'i Türk'tü. Bu istatistiki bilgiler kurtuluştan sonraki dönemde Türk kadın ve kızların, erkekler ile aynı adımları atmadıklarını göstermektedir. 1975-76 eğitim yılında Pançe Popovski Lisesinde toplam 160 Türk öğrenciden sadece 11'i kız öğrenciydi. Makedonya'da Türklerin yaşadığı bütün kentlerde durum aynıydı. Türk kızları okullarda öğretmenlik, basın yayın faaliyetlerinde ya da kamu kuruluşlarında görev yapacağına, ebeveynleri tarafından tahsilleri 4 yıllık eğitim ile kısıtlanıp evlere hapsedilmeleri izah edilebilecek bir olay değildi.[458]

---

[454] Sabit Yusuf, "Gostivar Pançe Popovski Lisesinde Türk Öğretmen Kadrosu Sorunu", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 5 Mart 1974, s. 7.
[455] Sabit Yusuf, "Gostivar Lisesi ve Ötesi", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 10 Mart 1975, s. 5.
[456] "Gostivar Türk Lisesi Onuncu Yıl Dönümünü Kutluyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Şubat 1975, s. 6.
[457] Sabit Yusuf, "Kadro Sorunu Hepimizi Üzüyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 29 Mart 1975, s. 5.
[458] "Gostivarın Okullarında Kız Sayısı Düşündürücü", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 18 Aralık 1975, s. 6.

3.1.7.3. Kalkandelen

Batı Makedonya'da Türkçe okulların açılmayışı Türk gazetesi olan Birlik'te yer bulmamış, bu husus devlet tarafından desteklendiği için Batı Makedonya'da Türk dilinde eğitimin verilmemesi hakkında Birlik gazetesi hiç bir yazı yayınlamamıştır. Yugoslavya Devleti'nin Arnavutluk ile ilişkilerinin bozulmasının ardından Birlik gazetesi bu durum hakkında tek tük haberler yayınlamaya başlamıştır. Birlik gazetesinin 18 Eylül 1951 tarihli baskısında Kalkandelen şehir halk heyeti üyelerinin bazı istekleri üzerine münakaşalar yapılmış ve Kalkandelen'de Türk çocuklarının eğitim göreceği Türk ilkokulunun açılması yönünde karar verilmiştir. Haberin devamında ise bu tarihe kadar Kalkandelen'de Makedon ve Arnavut dillerinde eğitimin var olduğu, bu tarihten itibaren Türk dilinde de okulların eğitim vereceği bildirilmiştir[459].

Kalkandelen'de 1971-72 eğitim yılında toplam 26.437 öğrenciden 285'ini Türk öğrenciler oluşturmaktaydı[460]. Kalkandelen Belediyesi'nde İstikbal İlkokulu ile Kiril Pejcinovic Lisesi'nden sonra Tearce Köyü'ndeki ilkokulda Türkçe sınıflar eğitim vermiştir. Bu köy okulunda üç dilde öğrenim görülmekteydi. 1223 öğrenci kendi ana dilinde eğitim görmüştür. 1-4 sınıfa kadar eğitimlerini burada tamamlayıp Türkçe eğitim için 5-8 e kadar İstikbal İlkokulunda öğrenim görmüşlerdir[461].

1973-74 eğitim yılının birinci döneminin sonunda Kalkandelen İstikbal İlkokulu'nda Türkçe dersi veren öğretmenler ilk yarıyılda öğrencilerin göstermiş oldukları başarılardan memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Kalkandelen köylerinde bulunan Türk öğrenciler, merkezdeki tek Türk okulu olan İstikbal İlköğretim Okulu'na kendi ana dillerinde eğitim görmek için bir kaç km yol kat edip okullarına devam etmişlerdir. Bu öğrenciler, kış mevsiminde ise daha zor şartlarla karşılaşmışlardır[462].

---

[459] "Bu Yıl Kalkandelen Türkleri De Çocuklarını Türk İlkokullarına Göndererecekler", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 18 Eylül 1951, s. 1.
[460] "Kalkandelenin Dev Örgütleri", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 18 Kasım 1971, s. 5.
[461] Selahattin Ohrili, "Okulumuzda Türk Sınıflarının Açılması Gerek", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 13 Kasım 1973, s. 4.
[462] Cemal Süleyman, "Daha İyi Koşullar Gerek", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 17 Ocak 1974, s. 5.

1976-77 eğitim yılında Kalkandelen'den İstikbal İlköğretim Okulu'nda toplam 1980 öğrenciden 219'u Türk öğrencilerden oluşmaktaydı. 1-8 sınıfa kadar bu okulda dersler Türk dilinde işlenmiştir. 1976-77 eğitim yılında birinci sınıfa 21 Türk öğrenci kaydolmuştur. Okuldaki en büyük sorunlardan birini kitap eksikliği oluşturmuştur. Okul alanı da dar olduğu için spor salonu ile ebeveyn toplantısı hususi olarak yapılamamıştır[463].

Kalkandelen'de Kiril Pejcinovic Okulu'nda 1969-70 eğitim yılında ilk defa Türk dilinde lise sınıfı açılmıştır. 1970-71 eğitim yılında ise birinci sınıfa kayıt olan Türk öğrenci sayısı 16, ikinci sınıfta eğitim gören Türk öğrenci sayısı ise 10 olmuştur. 1971-72 eğitim yılında lise yönetimi tarafından Türk dilinde 3. sınıfın açılacağı haberi de duyurulmuştur. Türkçe, Matematik, Kimya, Biyoloji derslerinin dışındaki diğer dersler Makedonca okutulmuştur. Türk öğrencilerin Makedonca derslerde eğitim görmeleri başarılarında aksaklıklara neden olmuştur[464]. Kiril Pejcinovic Ortaokulu'nda lise sınıfının açılması için girişimlerde bulunulmuştur. Kalkandelen'de 8. sınıfı Türk dilinde bitiren öğrencilerin tek sorunu, lise eğitimini nerede ve hangi dilde alacaklarıydı. Türk ahalisinin girişimlerinden sonra Kiril Pejçinoviç Lisesi Öğrenci Konseyi'nin düzenlediği toplantıda 1973-74 eğitim yılı için birinci Türk dili sınıflarına 38 Türk öğrencinin kabul edileceği açıklanmıştır[465].

1972-73 eğitim yılında eğitim görmeye başlayan 23 öğrencili sınıftan 1976-77 eğitim yılında sadece 4 kişi liseyi bitirmiştir. Geri kalan öğrenciler ise çeşitli nedenlerden dolayı okulu bırakmışlardır. Liseden mezun olan 4 Türk öğrencinin hedefi ise Üsküp Filoloji Fakültesine kayıt olmak yönündeydi[466].

3.1.7.4. Ohri

Makedonya'nın Ohri şehrinde kurtuluştan sonra yani 1944-45 eğitim yılında Türk ahalisinin HKS'ye verdiği büyük destekten sonra halk idaresi tarafından Türk

[463] "Öğrenciler Kardeşlik Birlik İçinde Yaşıyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1876, s. 5.
[464] İlhami Kamil, "Kalkandelende Lise 3. Sınıf Açılacak", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 29 Nisan 1971, s. 6.
[465] Faruk Lokan, "Kalkandelen Kiril Pejcinovic Lisesinde Türkçe 1. Sınıfda Açılacak", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Ağustos 1973, s. 4.
[466] Necati Mahmut, "Filoloji Fakültesine De Yazılacaklar", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 22 Mart 1977, s. 5.

ahalisinin büyük fedakârlıkları karşısında Türkçe eğitim veren iki ilkokul açılmıştır. Böylece, Ohri şehrinde "Sinan Çelebi" ile "Voska" ismindeki Türkçe okullar eğitime başlamıştır.

Eğitimin verilmeye başladığı ilk yıllarda yani 1948-49 eğitim yılında Sinan Çelebi İlkokulunda 305, Voska İlkokulunda 140 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Bu okullarda 1-4'e kadar dersler Türkçe işlenmiştir. Sinan Çelebi İlkokulu'nda 5, Voska İlkokulu'nda 2 Türk öğretmen görev yapmıştır. Her iki okulda Eğitim Bakanlığı'nın çizdiği plan ve program doğrultusunda eğitim öğretim verilmiştir[467]. Türk dilinde 1948-49 eğitim yılında 5-7'ye kadarki okullarda iki sınıfta toplam 130 Türk öğrenci eğitim görmüştür[468].

3.1.7.4.1. Kardeşlik Birlik İlköğretim Okulu

1960-61 eğitim yılında sekiz yıllık Kardeşlik Birlik İlkokulu'nda toplam 1216 öğrenciden 506'sı Türktü. Okulda öğrenci ekseriyetini Türkler oluşturmaktaydı. Toplam 40 öğretmenden de 17'si Türktü. Öğretmenler arasında sayıca üstünlük Türklerde idi. 1960 yılında okuldaki tamirattan sonra 14 yeni Türk sınıfı açılmıştır. Kardeşlik Birlik İlkokulu'nda Makedonlar ile Arnavutların yeterli sayıda kitapları varken Türk öğrencilerin 1-5'e kadar Alfabe, Matematik ve Okuma kitabından başka kitapları yoktu. Bu hususta Türk öğrenciler zorluk çekmişlerdir. 6 ile 8. sınıflarda ise vaziyet daha kötü olup hiç bir ders kitabı bulunmayan öğrenciler derslerde tuttukları notlardan çalışıyorlardı. Zaruretten, Birlik ve Sevinç dergilerinden de faydalanılmıştır. Ohri Türk öğrencileri 8 yıllık okulu bitirdikten sonra ekseriyeti okula devam etmeyip çeşitli zanaatlara gitmişlerdir. Türk dilinde lise sınıfı olmadığından, lise kabul sınavlarında Makedoncaya da hâkim olmadıkları için başarı gösterememişler ve liseye kabul edilmemişlerdir. 1960-61 eğitim yılında kabul imtihanını geçen 8 Türk öğrenci Ohri Öğretmen Okuluna, 6 öğrenci de Ekonomi okuluna kayıt olmuştur[469]. Ohri'de

[467] Avni Salih, "Ohride Iki Türk Okulu Çalışıyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 15 Kasım 1948, s. 4.
[468] Ş. Şaban, "Ohri Türk Azınlığının Sosyalizme İştirakı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 10 Ocak 1949, s. 4.
[469] Şükrü Ramo, "Ohri Okulu Yönetimiyle Ayaküstü Bir Konuşma", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Şubat 1961, s. 5.

kurtuluştan sonra 1944 yılının son günlerinde 4 sınıflı Sinan Çelebi ile İvo Ribar Okulu da Türk dilinde eğitim vermeye başlamışlardır.

1947-48 eğitim yılında açılan 5-7 sınıfa kadar Türk sınıfları Ohri Lisesinde eğitim vermiştir. 1950-51 eğitim yılına kadar iki Türk Okulu ve o zamana kadar "Kliment Ohridski" Lisesi'nde eğitim veren Türkçe sınıflar yeni tesis edilen okul binasında birleşerek Türk – Arnavut 7 yıllık Mareşal Tito Okulunu teşkil etmişlerdir. Okul, daha sonraları 8 yıllığa yükselmiştir. 1956-57 eğitim yılında Ohri Belediyesinin kararı gereğince Türk ve Arnavutların 8 yıllık Mareşal Tito Okulu, Andon Duko Makedon Okulu ile birleştirilerek "Kardeşlik Birlik" İlkokulu adını almıştır.

1944-45 eğitim yılında 4 Türk sınıfında 300 öğrenciye 9 öğretmen ders vermiştir. 1953 yılında ise 600'den fazla Türk öğrenciye 21 Türk öğretmen ders vermiştir. Makedonya'da meydana gelen göç dalgası ile birlikte 1953 yılındaki öğrenci sayısı 600'dü. Sadece 3 yıl sonra normalde öğrenci sayısının artması gerekirken Ohri Türk halkı bulundukları zor şartlardan kurtulmak için kitlesel olarak Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bu durum öğrenci sayısına da yansımış, 1955-56 eğitim yılında Türk öğrencilerin sayısı 440'a düşmüştür. 1960-61 eğitim yılında ise 1-8'e kadarki Türk sınıflarında toplam 500 Türk öğrenci eğitim görmüş, 14 Türk öğretmen de ders vermiştir.

Öğretmenlerden biri fakülte mezunu, 3'ü Yüksek Pedagoji Okulu mezunu, 3'ü Pedagoji Akademisi son sınıf öğrencisi ve 7'si de ilkokul mezunudur. Öğretmen kadrosu istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Ohri'de Türkçe lise sınıfı bulunmadığı için 8 yıllık okulu bitiren çocuklar tahsillerine devam edememiş ve zanaat öğrenmeye gitmişlerdir. Ohri'de her yıl 70'den fazla öğrenci okula kayıt yaptırıp, 8. sınıfı ise 30-35 kişi yani öğrencilerin % 50'si bitirmekteydi. Ohri'de Türk okulunun 25 yıllık tarihine bakılacak olursa, eğer eğitim ilk yıllarda olduğu gibi devam etmiş olsaydı ve göç meselesi vuku bulmasaydı, Türk öğrenci ve öğretmenlerinin sayısı kat kat daha fazla olacaktı. Kurtuluştan 25 yıl geçmesine rağmen Ohri'de Türk dilinde lise

olmaması komünist yönetimin Türk halkına karşı yürüttüğü gizli emelleri açığa çıkarmaktadır[470].

3.1.7.4.2. Ohri'de Lisede Türkçe Eğitim Meselesi

Ohri şehrinde kurtuluştan sonra 1-4 sınıfa kadar okul açılmış ve eğitime başlamıştır. Belli bir süre sonra Ohri'de bulunan 5-8 yıllık Kardeşlik Birlik İlkokulu'nda Türkçe sınıfların eğitim vermesine izin verilmiştir. 1961-62 eğitim yılına kadar bu okuldan 300'den fazla Türk öğrenci mezun olmuştur. 8 yıllık eğitimi bitiren Türk öğrencilerinin ekseriyeti kendi ana dillerinde eğitim olmadığı için okula devam etmemişlerdir. 1962 yılında sadece Üsküp'te Nikola Karev Okulu'ndaki öğretmen kursları haricinde, Makedonya'da ortaokulda Türkçe eğitim hakkı bulunmamaktaydı. Ohri Türk halkı, Türk dilinde lise sınıfı açılması için girişimlerde bulunmuşlardır. 1961 yılında Makedonya Eğitim Konseyi organları bu husus hakkında inceleme yapma kararı almıştır. Türkçe lise sınıfının açılmasında hiç bir sorun yoktu. Hatta Türkçe sınıf açıldığı takdirde öğretmen sorunu da bulunmuyordu. Türkçe, Tarih, Coğrafya, Resim, Fizik, Matematik, Müzik ile Fransızca dersleri için Ohri'de Türk Öğretmen kadrosu mevcuttu.

1961-62 eğitim yılında Kardeşlik Birlik İlkokulu'nda toplam 14 Türk sınıfı Türk dili üzerine eğitim görmüştür. Sadece 8. sınıfta 40 öğrenci mevcuttu[471]. Türk dilinde eğitim verecek lise sınıfı sorunu yarası güç kapanır bir sorun haline gelmiştir. Yıllar boyunca var olan bu sorun 1967-68 eğitim yılında da halledilememiştir.

1966-67 eğitim yılında Manastır'dan 10, Resne'den 8, Ohri'den 15 Türk öğrenci olmak üzere toplam 33 öğrenci Ohri'de Türk dilinde Türkçe sınıf açılacağını umut ederek buraya kayıt olmak için hazırlıklar yapmışlardı. Ancak, işler düşündükleri gibi olmamış Türkçe sınıf açılmamıştır. Öğretmen kadrosu ile öğrenci sayısının yeterli olmaması da sebep olarak gösterilmiştir. Öğrenci sayısı 33 iken öğrenci sayısını yetersiz bulmak, işi yokuşa sürmekten başka bir şey değildir. Ohri Komünist Yönetimi yıllar boyunca uyguladığı siyaseti devam ettirip Türk öğrencilerinin tahsillerine mani

[470] "Ohri'deki Türk İlkokulu 25. Yıldönümünü Kutluyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Mayıs 1969, s. 7.
[471] "Ohri Mektubu – Lisede Türkçe Sınıf Açılmalı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 10 Mayıs 1962, s. 5.

olmuştur. Ohri'de Türk dilinde lise sınıfı açıldığı takdirde Türkçe, Matematik, Tarih, Coğrafya derslerini verecek Türk öğretmenler mevcuttu[472].

26 Eylül 1970 tarihli Birlik gazetesinde, Ohri'de Türk dilinde lise sınıfının açılacağı haberi yayınlanmıştır. Türkçe lise sınıfı için 29 Türk öğrenci evraklarını okula gönderip başvuruda bulunmuştur. Bu sayının sınıf açılmasına yetmediğini, sınıf açılması için en az 35 öğrencinin gerektiği ve bu nedenle de sınıf açılmayacağını bildirmişlerdir. Başvuruda bulunan 29 öğrenci Makedonca sınıflara dağıtılmıştır. Bu hadiseden sonra Türk öğrenci ve ebeveynlerin istekleri doğrultusunda okul yönetimi bir toplantı yapmış, 35 öğrenci sayısını 25'e indirerek lisede Türkçe sınıfının açılmasını kolaylaştırılmıştır. Lisede Türkçe sınıfının açılacağını duyan Türk öğrenciler çok sevinmişlerdir[473]. Ohri'deki lise meselesi yüzünden Birlik Gazetesi muhabirleri "Kliment Ohridski" Müdürü Branko Kovaçevski ile görüşme gerçekleştirmişlerdir. Ohri'nin Kardeşlik Birlik İlkokulu'nda 1969-70 eğitim yılında 42 Türk öğrencinin sekiz yıllık eğitimi tamamladığını belirterek, 1970-71 yılında Türkçe lise sınıfının açılıp açılmayacağını sormuşlardır. Okul müdürü ise kanunların verdiği yetkiye göre lise sınıfı için en az 40 öğrencinin olması durumunda sınıf açılmasının mümkün olacağını belirtmiştir. Oysa Makedonların okudukları liselerde 20-25 öğrenci ile sınıf açılmaktaydı. Ohri eğitim yönetimi Türk dilinde lise sınıfı açmama gayretlerini sürdürmüştür[474].

1970-71 eğitim yılında Ohri'de açılan Türkçe sınıfı, eğitim vermeye başladığı ilk günden itibaren problemler baş göstermiştir. Okul öğrencilerinin sayısındaki eksiklik, öğretmen kadrosundaki problemler ve ebeveynlerin aktif olmamaları sebebiyle lise sınıfında bulunan Türk öğrenciler Makedonca sınıflara gönderilmiş ve Türkçe sınıfı kapatılmıştır. Umulduğu gibi etraf şehirlerden yani Resne ve Manastır'dan hiç bir öğrenci buraya lise eğitimi almaya gelmediği için bu sıkıntı meydana gelmiştir. Bu da Türkçe lise sınıfının kapanmasındaki en büyük sebeplerden birini teşkil etmekteydi. 1972-73 eğitim yılında da eskiden olduğu gibi lisede Türkçe

[472] H. Mercan, "Ohride Lise Sınıfı Açılacak Mı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 7 Haziran 1968, s. 6.
[473] Kerim Dalip, "Ohride Türk Öğretim Dili Üzere Lisenin Açılmasıyla İlgili Heyecanlı Anlar", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 3 Ekim 1970, s. 7.
[474] Vefki Hasan, "Ohride Türkçe Lise Sınıfı Bir De Lise Müdürü", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 31 Haziran 1979, s. 5.

sınıf açılmayarak Türk öğrenciler eğitimlerine Makedonca sınıflarda devam etmek zorunda kalmışlardır[475].

3.1.7.5. Struga

Struga'da 1945 yılında eğitim vermeye başlayan Braka Miladinovci İlkokulu Türkçe eğitim de vermekteydi. 1969-70 eğitim yılında 1-4 sınıfa kadar Türkçe sınıflarda 52 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Struga'da 5-8'e sınıfa kadar Türkçe eğitim olmadığı için Türk öğrenciler Ohri'nin "Bratstvo Edinstvo" İlkokuluna gitmişlerdir. Struga'da yıllar önce açılmış olan Makedon ve Arnavut dillerindeki lise sınıfları eğitim vermekte iken, 1970 yılında Türk dilinde 5-8'e kadar Türkçe eğitim verilmesine izin verilmemiştir[476].

3.1.7.6. Manastır

Manastır Musobasi köyünde kurtuluştan sonra Türk dilinde eğitim veren okullar açılmıştır. Bu ilkokullarda öğretmenlik görevini, öğretmen kursları vasıtası ile işçilikten aydın seviyesine erişen Şaban Öğretmen yerine getirmiştir. 1945-1952 yılları arasında Türk öğrencilerden oluşan 4 nesli sabahtan akşama kadar ders vererek mezun etmiştir. Bu başarı ile birlikte köydeki Alfabe kurslarında 180 Türk kadın ile 120 Türk erkek olmak üzere toplam 300 kişiye okuma yazma öğreterek köydeki Türk ahalisine katkıda bulunmuştur[477]. 1951-52 eğitim öğretim yılında Manastır Türk okulunda kayıtlı toplam 266 Türk öğrenciden 11'i okula hiç gelmemiş, kayıtlı öğrenciler arasından 222 öğrenci devamlı, 33 öğrenci de devamsız bir şekilde okula devam etmiştir. Öğrencilerden 180'i sınıfı geçmiş, 86'sı da sınıfta kalmıştır[478].

3.1.7.7. Resne

[475] Hasan Mercan, "Ohri Lisesi ve Ötesi", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 15 Temmuz 1972, s. 5.
[476] Halisa Mustafa, "Strugada Beşinci Sınıf Açılmalı", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 20 Haziran 1970, s. 8.
[477] A. Şükrü, "Yeni Okul İçinde 4 Sınıfla İşledi ve 300 Kişiyi Okur Yazar Etti", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 1 Mayıs 1952, s. 7.
[478] Aydın Mustafa, "Manastır Türk Okulunun Eğitim Yılı Sonunda Başarılar", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 24 Temmuz 1952, s. 7.

1962-63 öğretim yılında Resne şehrinin Mite Bogoevski okulunda Türkçe eğitim 1-4 sınıflara kadar sürüp, 5-8 sınıflara kadar ise Türkçe ve tarih derslerinden başka bütün dersler Makedonca okutulmuştur. Resne Türkleri ve eğitim organları tarafından 1963-64 eğitim yılında Mite Bogoevski İlkokulu'nda 1-8 sınıfa kadar tüm derslerin Türkçe okutulması kararı alınmıştır. Bu karar Resne Türkleri tarafından sevinçle karşılanmıştır. Resne'nin Kozyak, Carev Dvor, Lavsi köylerinde toplamda 300 Türk öğrenci mevcuttu. 8 yıllığı Resne'de bitirecek Türk öğrencilerin, kendi ana dillerinde eğitime devam etmek isterlerse en yakın bölge olan Ohri Lisesinde açılması düşünülen Türkçe sınıflara kayıt olma hakları vardı[479].

1968-69 eğitim yılında Resne'de köyler ile birlikte 400 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Sadece Mite Bogoevski okulunun 8. sınıfında 28 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Mite Bogoevski İlkokulu'na Kozyak, Carev Dvor ve Lavci köylerindeki Türk çocukları eğitim görmek için kilometrelerce yolu yürüyerek okula gidip evlerine dönmüşlerdir. Resne'de Türkçe eğitimin ne kadar zor bir şekilde yapıldığının bu olay en büyük göstergesidir. Öğretmen kadrosunun ekseriyeti yüksek pedagoji mezunuydu. İlkokul eğitimini başarı ile bitiren Türk öğrenciler, ortaokullara devam etmiştir. Daha sonra mevcut lise eğitimi olmadığı ve Makedon dilinde de sıkıntı yaşadıkları için liseye kayıt yaptıramayıp eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalmışlardır. Liseye gitmek isteyenler ise Ohri'de, lise sınıfı açılacak diye düşünüp kayıt yaptırma hayalleri ile haber beklemişlerdir[480]. 1969-70 eğitim yılında 361 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Resne'nin Kozyak Köyü'nden 35, Carev Dvor'dan 37, Bela Crkva'dan 25 Türk öğrenci eğitim görmüştür[481]

3.1.7.8. Debre

Debre Kazası, Elveda köyünde 1946 yılında ilk defa ilkokul açılmıştır. Okulun açılmasıyla birlikte Türk ahalisi tarafından ilk eğitim öğretim yılında okula 55 öğrenci

[479] Fadil Abdullah, "Mite Bogoevski Okulunun Yüksek Sınıflarında Türkçe Öğrenim", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 2 Ağustos 1962, s. 9.
[480]Fadil Abdullah, "Resne Öğrencilerinin Durumu", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 18 Temmuz 1969, s. 8.
[481] Fadil Abdullah, "25 Yıl "Birlik" ve Resne'nin Gelişimi", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 15 Ocak 1970, s. 5.

kayıt yaptırmıştır[482]. Her köyde 4 yıllık okul ve sadece bir köyde 8 yıllık okul mevcuttu. Debre'nin, Breştani, Kocacık, Elenci, Novak, Ralenik ve Dolgaş köylerinde Türk ahalisi hayatını sürdürmüştür. Debre ve köylerinde Türk okullarında görev yapan Türk öğretmenlerin eğitim kalitesi ortaokul ile sınırlıydı. Debre Türk köylerinde Türkçe eğitim hakkında daha fazla bilgi vermek gerekmektedir. Breştani köyünde 11 aile ve toplamda 70 kişi yaşamaktaydı. Bu köyde dört yıllık Türk Okulu vardı. Okulda bir öğretmen görev yapmıştır. Öğrenci sayısı ise toplamda 39 idi. Kocacık köyü ise zamanında 48 aile toplamda 837 kişinin yaşadığı bir köydü. Kocacık köyünde 8 yıllık Türk Okulu olduğu için Debre Türk köylerinden bütün Türk öğrenciler, 5. sınıftan 8. sınıfa kadar kadar eğitim görmek için bu okula gelirlerdi. 1971-72 eğitim yılında 5-8'e kadar sınıflarda 80 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Okulda 6 Türk öğretmen görev yapmıştır. Novak köyü ise en büyük köy olma özelliğine sahipti. Köyde 90 Türk aile toplamda 540 kişi yaşamaktaydı. Köy okulunda 1-4'e kadar olan sınıflarda 64 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Okulda iki öğretmen görev yapmıştır.

Elenci köyünde 9 aile toplamda 44 kişi yaşamıştır. 1-4'e kadar olan okulda 15 öğrenci ile 1 öğretmen görev yapmıştır. Dolgaş köyünde ise 1971-72 eğitim yılında açılmış Türkçe 1. sınıfına 16 Türk öğrenci kayıt yaptırmıştır[483]. Debre'ye bağlı Yukarı ve Aşağı Jupa'da eğitim alanındaki tablo son derece başarısızdı. 1944'ten 1975'e kadar eğitimini tamamlayan kişileri parmakla saymak mümkündü. Kız çocuklarında ise durum ciddiyetini koruyordu. Sekiz yıllık eğitimi bitiren kızların hiç biri ortaokullara gönderilmiyordu[484].

3.1.7.9. Kumanova

Kumanova Türk öğrencileri her yıl 13-17 kişi olmak üzere 4. sınıfı bitirip 5-8'e kadar Makedon dilinde eğitimlerine devam etmek zorunda kalmışlardır. Kumanova'da 1961 nüfus sayımına göre 4886 Türkün yaşadığı kaydedilmiştir. Kumanova Belediye Başkan Yardımcısı Metodi Petrovski, Kumanova'da 5-8'e kadar

[482] "Elevsa'da İlkokul ve Ilk Alfabe Kursu Açıldı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 1 Haziran 1947, s. 3.
[483] İlhami Kamil, "Debre Belediyesinde Türk Okulların Durumu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 14 Aralık 1971, s. 6.
[484] N. Liman, "Debre Civarında Yeni Okul Ve Kültür Binaları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 18 Kasım 1975, s. 4.

Türkçe sınıfların olmayışının büyük bir sorun teşkil ettiğini ve bu sorunun giderilmesi için gereken çalışmaların yapılacağını bildirmiştir. 1971-72 eğitim yılında Kumanova'da 4. sınıfı bitiren 15 Türk öğrenci varken, 5. sınıfın açılmayışı pek normal değildir. Türk çocuklarının eğitim gördüğü "11 Oktomvri" Okul Müdürü Blagoje Todorovski, Türkçe 5. sınıfın açılması için kadro ve dershane olmak üzere iki sorunun var olduğunu dile getirmiştir. Ancak son sözü Belediye Meclisinin söylemesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir. Türk ebeveynlerin, çocuklarının Türk İlkokulu'na yani 1-4 sınıfa kadar okula gitmeleri konusunda tereddütleri bulunmaktaydı. Çünkü 4. sınıfı bitirdikleri zaman tekrar aynı sorunla karşılaşmamak için çocuklarını başta Makedon ya da Arnavut ilkokullarına kaydettirmişlerdir[485].

3.1.7.10. Pirlepe

Pirlepe'de kuruluşun ilk yıllarında Türklerin kendi ana dilinde eğitim veren okullar açılmıştır. 1948-49 eğitim yılında Kanatlar ve Elekler'de 450 Türk öğrenci vardı. Pirlepe merkezindeki ortaokulda 59 Türk öğrenci eğitim görürken, bunların 9'u kız öğrenciydi. Ancak kız öğrencilerin sayısı 119 olması gerekirken, ebeveynler kızları okula göndermedikleri için az sayıda kız çocukları okula gönderilmiştir. 104 Türk kızı okul yaşında olmalarına rağmen okula gidememişlerdir. Pirlepe'deki ilkokulda 120 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Kaza ve şehirde toplam 11 Türk öğretmen ders vermiştir[486].

Pirlepe şehrinin Kanatlar Köyünde uzun yıllar tartışma konusu olan, öğrenci sayısının az olması sebebiyle açılmayan Türk dilindeki 5. sınıf, 1970-71 eğitim yılında 30 öğrenci ile açılmıştır[487]. 1976-77 eğitim yılında Kanatlar Köyünde 1-8 sınıfa kadar Türkçe eğitim verilmeye başlanmış, bu eğitim yılında 5. sınıfa 26 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Kanatlar Köyü'nde, ebeveynlerin çocuklarını okulda din dersi olmadığı için okullara göndermek istememeleri vuku bulan bir sorundu[488].

---

[485] Metodi Petrovski, "Kumanovada Beşinci Sınıf Sorunu Hemen Ele Alnacak", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 4 Eylül 1971, s. 4.
[486] Abduş Abdul, "Pirlepe Türklerinin Sosyalizm Kuruluşuna İştirakı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 10 Aralık 1949, s. 4.
[487] M. Y. "Kanatlar Köyünde Türkçe 5. Sınıf Açıldı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 9 Eylül 1970, s. 5.
[488] A.K, "Türkçe 5. Sınıf Açıldı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 16 Eylül 1976, s. 6.

3.1.7.11. Tito Köprülü – Veles

Tito Köprülü'de açılan Türk okuluna çok sayıda kız ve erkek öğrenci eğitim almak için başlamıştır. Öğretmen kadrosu öğrenci sayısı göz önünde bulundurulduğunda yeterli derecede idi. Tito Köprülü'deki İptidai Okulunu bitiren Türk öğrencileri ortaokula devam etme hakkına sahiplerdi[489].

Makedonya'nın orta kesiminde bulunan Titoveles şehrinde 19 sınıflı 8 Türk ilkokulunda 14 öğretmen görev yapmıştır. Titoveles şehir ve köylerinde görev yapan Türk öğretmenlerin öğrencilere verdikleri yüksek notlar hakkında, dönemin Türk yazarları bu notların öğrencilerin gerçek başarı durumunu yansıtmadığını ileri sürmüştür. İsmail Tevfik verilen notların aksini gösterdiğini söyleyerek, bu konu hakkında somut örnekler vermiştir; öncelikle Türkçe dersinde sadece okuma ve yazma öğretilmiş, fakat öğrencilerin okuduklarını anlayamadıkları iddia edilmiştir. Tarih dersinin ise gerektiği gibi öğrencilere aktarılamayışının sebebini öğretmenin tarih konularını bilmeyişinden kaynaklı olduğunu dile getirmiştir. 4.12 not ortalamasına sahip olan Orizar – Çeltikli Okulu'nda da tarih haritaları, şemalar ve diğer yardımcı ders malzemeleri okulda mevcut değildi. Coğrafya ve tabiat bilgisi derslerinde de öğretmenlerin öğrenciler ile alakadar olmadıklarını beyan etmiştir[490].

3.1.7.12. Gevgeli

1944 yılından önce Makedonya'da hüküm sürmüş Bulgar istilacılar ile büyük Sırp Burjuvazisi döneminde Gevgeli Türklerinin ne okulu ne de başka bir ilim irfan ocağı vardı. Kurtuluşun ilk günlerinden itibaren Gevgeli Türkleri diğer milletler gibi eğitim haklarına sahip oldular. İlk olarak öğretmen kadrosu temin edilip Türkçe okul binaları açıldı. Türk çocukları da ilk sınıflara gitmeye başladı. Gevgeli şehrinin Kızıldoğan Köyü'ndeki okulda 146 Türk öğrenci okula devam etmiştir. Dedeli Köyü'nde Türk okuluna 72 öğrenci devam etmiştir. Plavuş Köyü'ndeki Türk okulunda ise 34 öğrenci eğitim almıştır. Çalıklı'da da 34 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Başiboş

[489] Yusuf Selim, "Tito Köprülü'sü ve Kazası Okullarındaki Durum", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Eylül 1950, s. 6.
[490] İsmail Tevfik, "Tito Köprülü Kazasının Türk İlkokullarında Verilen Notlar Öğrencilerin Hakiki Bilgilerine Aykırıdır", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 15 Eylül 1951, s. 4.

köyünde 56, Sevendekli'de 83, Bayrambos'ta 6 Türk öğrenci mevcuttu. Urgani Köyü'ndeki Türk okulunda da 78, Davutlu'da 44, Çavuşlu Köyü'nde 23, Barakli'da 55 ve Arzali Köyü'ndeki Türk ilkokulunda ise 20 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Vevseli Köyü'ndeki ilkokulda 15 öğrenci, Rebrova'da 18, Gopçebi'de 25 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Gevgeli kazasında eski dönemlerle kıyaslama yapıldığında, 1952 tarihli Türkçe eğitim ve Türk öğretmen durumunun gayet iyi olduğu görülmektedir. Gevgeli kazasında Türk çocuklarının eğitime dâhil edilip tahsil sahibi nesiller olarak yetiştirmeleri amaçlanmıştır[491].

Gevgeli kazasında, Yugoslavya'dan önce bölgede hüküm süren devletler Türk çocuklarının eğitim olanaklarını mümkün olduğunca kısıtlamıştır. SHS Krallığı zamanında Gevgeli'de sadece üç okul açılmış ve bu okullara sadece ağa ve beylerin çocukları gönderilmiştir. Okullarda dersler Sırpça işlenmiştir. Yugoslavya'nın kuruluşundan sonra, her millete kendi ana dilinde eğitim görme hakkı tanıyan kanunla Gevgeli'de Türkçe okullar açılmıştır. 1952-53 eğitim öğretim yılında 956 Türk öğrenci, 16 Türk okulu ile 21 Türk öğretmen görev yapmıştır. 1945-1952 yılları arasında çok büyük bir fark olmasa da elde edilen başarı takdire şayandır. Gevgeli'deki Türk okulları, Makedonya Halk Cumhuriyeti Eğitim Bilim ve Kültür Konseyi tarafından oluşturulan ders programı doğrultusunda Türk öğrencilerine ders vermiştir. Bu şehirdeki en büyük başarıyı Kızıldoğan, Sevendekli, Dedeli, Urgancalı, Bayrambos ve Başiboş köylerindeki Türk öğretmenler göstermiştir[492].

3.1.7.13. Ustrumca

Ustrumca'da 1946-47 eğitim yılında 22 Türk İlkokulu, Türk öğrencilere eğitim vermiştir. Ustrumca'nın bütün Türk köylerindeki öğrenciler kendi ana dillerindeki okullarda eğitim görmüştür. Okullarda ders veren öğretmenler ise kitap sorunu sebebiyle öğrencilere pek faydalı eğitim verememişlerdir. Ustrumca halk heyeti Türk okullarına yeterli derecede destek sağlamamıştır. Türk ilkokulları pek seyrek teftiş

[491] M.K, "Gevgeli Kazası Türklerinin Sosyalizm Kuruluşundaki Faaliyetleri", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 20 Mayıs 1950, s. 3-4.
[492] Kenan Rıfat, "Gevgeli İlçesindeki Türk Okullarının Başarılarından Özetler", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 9 Eylül 1952, s. 6.

edilmiştir. Ayrıca, maddi durumları iyi olmayan öğretmenlere hiç bir destek de sağlanmamıştır. Daimi surette kontrol edilmeyen ve destek alamayan Türk öğretmenlerinin çalışmalarında, noksanlıkların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Ustrumca Türk ilkokullarında ders tedrisatı genel olarak okuma – yazma ve aritmetik etrafında dönmüştür. Tarih, Coğrafya ve Tabiat Bilgisi gibi dersler pek az uygulanmıştır. Elişi, Beden Eğitimi, Müzik ve Resim gibi dersler ikinci derece dersler sayıldığından, ders tedrisatına bile dâhil edilmemiştir. Türk Dili dersinde hazırlık yapmadan doğrudan doğruya harflere geçilip, sene sonunda ise düşük başarı elde edilmiştir[493].

1952-53 eğitim yılında Ustrumca ilçesinde okul çağındaki çocukların % 98'i okullara kayıt yaptırıp eğitimlerine devam etmekteydiler. Türk okulları konusuna gelince, Ustrumca'da 42 Türk okulunda 1000'den fazla Türk öğrenci ve 61 Türk öğretmen bulunmaktaydı. Türk okullarındaki en büyük sorun ise Türk öğretmenlerinin tahsillerini tamamlamamış olmalarıydı. Dönemin Türk basınında bu konu hakkında, Ustrumca'nın Koçali Köyü Türk okulunda öğrenci sayısının düşük olduğu, okula gelmeyen öğrencilerin bu köyün çocukları oldukları vurgulanmıştır. Öğretmen Refik Ömer'in okula gelmeyen öğrenciler için girişimde bulunacağı yerde camide beş vakit namaz kılıp, evlerde tespih çekip, mevlüt okuduğu belirtilerek, böyle öğretmenlerin neye lazım olduğu sorulmuş ve öğretmenin dini ibadetlerini hiçe sayıp tek görevinin öğrencileri okula toplamak olması gerektiği de dile getirilmiştir.

Diğer öğretmenlerin ise Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı plan ve programın dışına çıktıkları, çocuklara olur olmaz bilgiler anlattıkları beyan belirtilmiştir. Böyle dini – batıl inançlara bağlı hoca öğretmenlerin görevden alınması gerektiği de yine Türk basınında vurgulanmıştır. Türkçe gramer kitaplarının olmadığı ama Birlik gazetesinin öğretmenlere yardım amacı ile her sayısında gramer ile ilgili yazılar yer aldığı, öğretmenlerin ise bu yazılar aracılığı ile öğrencilere ders anlatması gerektiği de dile getirilmiştir. Bu hususstaki en çarpıcı detay ise dönemin Türkçe gazetesi "Birlik" yazarının, Ustrumca bölgesi hakkında öğretmenlere yönelik ağır suçlamalar yöneltmiş

[493] İsmail Tevfik, "Ustrumca Kazasının Türk Okulları İşlerinde Çok Daha Iyi Başarı Kaydedebilir", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 7 Şubat 1947, s. 4.

olmasıdır. Gazete yazarının, Makedonya Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı neden Türk öğrencilerine kitap basmıyor diye haber yapıp sitem ettiği görülmektedir. Ayrıca yazar, Hükümet'in uyguladığı haksız politika karşısında susmayı tercih edip devletin yürüttüğü bu gayri ahlaki davranışları örtmek için, Türk öğretmenlerini hiç bir kabahatleri olmadığı halde hedef tahtasına oturtup bir dizi suçlamaya da maruz bırakmıştır[494].

Ustrumca şehrine yarım saat uzaklıkta bulunan Bansko Köyü'nde Yane Sandanski İlkokulu'nda 1-4 sınıfa kadar Türkçe eğitim verilmiştir. Toplam 4 Türk sınıfında 94 öğrenci öğrenim görmüştür. Okulda öğretmenler bir sürü zorlukla eğitim vermeye devam etmişlerdir. Kuruluş yıllarından 1967-68 eğitim yılına kadar geçen 24 yıllık süre zarfında, Yane Sandanski İlkokulu Türk öğrencilerine hiç bir kitap gönderilmemiştir. 5. sınıfta Türkçe eğitim olmadığı için Türk çocukları 4. sınıfı tamamladıkları zaman eğitimlerini yarıda bırakıp okula devam edememişlerdir. Köy içinde 100 kadar Türk çocuk 4. sınıfı tamamladıktan sonra tarlada çalışmaya götürülmüş ve 5. sınıfta eğitim hakları olmadığı için tahsillerine devam edememişlerdir[495].

Ustrumca Türk halkının en büyük sorunlarından biri Türk dilinde beşinci sınıfın ne zaman açılacağı sorusu idi. Mareşal Tito İlkokulu Müdürü verdiği beyanatta 5. sınıfın açılması için dershanenin temin edileceği, fakat en büyük sorunun maliye problemi olduğunu söylemiştir. Buna karşın Ustrumca Belediyesi Eğitim Öğretim Şubesi Sekreteri Georgi Atanasov ile görüşen Birlik gazetesi muhabiri, sekreterden aldığı cevaplarda, müdürün belirttiği sorunlar ile sekreterin belirttiği sorunların birbirine uymadığını belirtmektedir. Sekreter maliyet problemi olmadığını, asıl sorunun alan ve öğretmen kadrosu olduğunu dile getirmiştir[496].

Ustrumca'da 1972-73 eğitim yılında Mareşal Tito İlköğretim Okulunda 20 Türk öğrenci 4. sınıfı bitirmiş, Ustrumca'ya bağlı Türk köylerinde ise 58 Türk öğrenci

---

[494] Rüstem Ahmet, "Ustrumca İlçesinin Türk Okullarına Bir Bakış", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 24 Kasım 1952, s. 4.
[495] H. Mercan, "Bansko Köyü'ndeki Yane Sandanski İlkokulunun Türk Öğrencileri Kitapsız Dergisiz...", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 31 Mayıs 1968, s. 5.
[496] Fahri Ali , "Strumica'da Beşinci Sınıf Açılacak", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 1 Haziran 1971, s. 2.

4. sınıfı bitirmiştir. Böylece, Ustrumca şehrinde toplam 78 Türk öğrenci 5. sınıfta Türk dili üzerine eğitim bulunmadığı için tahsillerine Makedonca devam etmişlerdir. Diğer taraftan Ustrumca'da 5. sınıfın açılmaması Anayasa ve ilgili kanuna da aykırıdır. Anayasa, İlkokullar Kanunu'nun 16. maddesi şöyle demektedir: "*Milli azınlıkların çoğunluk olarak yaşadıkları bölgelerde, ilkokullarda milli azınlığa mensup olan öğrencilerin kendi dillerinde eğitim verilir*". Türk öğrenci sayısı 5. sınıfı açmak için yeterli derecede bulunmasına rağmen, Türk dilinde eğitim veren sınıfların açılmasına müsaade edilmemiştir. Ustrumca köylerindeki Türk çocukları kendi ana dillerinde eğitim görebilmek için yaz kış demeden kilometrelerce yolu yürüyerek Valandova'ya gitmek mecburiyetinde kalmışlardır[497].

Ustrumca'da 5. sınıfta Türkçe eğitim olmayışı Türk halkını tedirgin etmiştir. Doğu ve Güneydoğu Makedonya'da 22'den fazla 1-4. sınıflar eğitim vermekteydi. Öğrenci sayısı 1.200 olarak kayıtlara geçmiştir. Daha sonra, göç dalgasının başlamasıyla, 1956-1957 eğitim yılına kadar Türk dilinde okullar eğitim vermiş, öğrenci sayısında ise muazzam bir düşüş meydana gelerek Ustrumca'da eğitim veren 5. sınıflar kapatılmıştır. 1956-57 eğitim yılından 1970'li yıllara kadar Ustrumca Türkleri birçok girişimde bulunmalarına rağmen, bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanarak Türk dilinde 5. sınıf açılmamıştır. 1970–1973'e kadar Türk öğrenci sayısında bir artış görüldüğü için, bu istekler tekrarlanmaya başlamıştır. 1972-73 eğitim yılında 200 kadar Türk öğrenci eğitim görmüştür. Ustrumca şehir ve köylerinde eğitim gören Türk öğrencilerinin sayısı 500'e çıkmaktaydı. 1971-72 eğitim yılında Ustrumca'da 5. sınıfın açılması için, Belediye 28. oturumunda Türk dilinde 5. sınıfın açılması kararı almıştır. 1970-71 eğitim yılında da bu karar alınmasına rağmen dershanelerin yetersiz oluşu bahane edilerek 5. sınıf açılmamıştır. Ayrıca, 1973-74 eğitim yılı için Türk dilinde 5. sınıfın açılacağı, fakat öğrencilerin birçok dersi Makedonca dinleyecekleri belirtilmiştir. 4. sınıfı bitiren çocukların kendi ana dillerinde eğitim hakları olmadığından, tahsillerini yarıda bırakmamaları için dersleri

[497] "Yanlış Bir Rapor Üzerine", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 19 Ekim 1972, s. 7.

Makedonca dinleyip, bir kaç yıl içerisinde de Türk öğretmen kadrosunun halledileceği de dile getirilmiştir[498].

3.1.7.14. Radoviş

1944 yılında Radoviş'te hiç bir okul binası olmadığından Türk aileleri çocuklarını okula gönderememişlerdir. Ancak Türk ahali, Topolnica, Orahovica ve Kocali'de, kendi imkânları ve emekleriyle taş, tuğla, kum, kireç ve ağaç gibi malzemeleri temin edip, taşıyarak okul binalarını kendi emek ve gayretleriyle inşa etmişlerdir[499]. Kurtuluştan sonra Radoviş'te Türk dilinde ilkokullar açılmıştır. 4 yıllık ilkokulun yanı sıra Radoviş Makedon Lisesi'nde 1949 yılından itibaren Türkçe sınıflar da açılmıştır. İlkokullarda Radoviş şehir ve köylerinde bulunan Türk öğrencileri eğitim görmüştür. Lisedeki Türk sınıflarında ise Celal Nuri ve Hasan Abdurrahman görev yapmıştır[500].

Radoviş Belediyesi'nde 1969-70 eğitim yılında toplam 250 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Her eğitim yılında 70 öğrenci 4. sınıfı bitirmiştir. Yeterli sayıda Türk öğrenci eğitimini tamamladığı halde, Radoviş'te 5 – 8'e kadar Türkçe eğitim bulunmamaktaydı. Türk öğrencileri eğitimlerine Makedonca devam etmek zorunda kalmıştır. Makedoncayı da iyi bilmedikleri için zayıf başarı gösteren öğrenciler arasına girdikleri için okulu bırakmışlardır. Radoviş'te her yıl 50 Türk öğrenci tahsilini 4 yıl ile sınırlandırıp eğitimini yarıda bırakmıştır. Oysa 5-8 sınıflarda Türkçe eğitim hakkının verilmesi için tüm şartlar uygundu. Radoviş'te her yıl 15-20 öğrenci 4. sınıfı tamamlayıp 5-8 sınıflar açılması halinde rahatça eğitimlerine devam edebilme imkânlarına sahiplerdi. Şehirde göç dalgasından önce çok sayıda Türk yaşamaktaydı. Fakat göç ile birlikte Radoviş'teki Türklerin sayısı eriyerek geriye toplamda 200 hane kalmıştır. 5-8 sınıflarda Türkçe eğitim verilmemesinin tek sebebi komünist idaredir. Türk halkının tahsil bakımından ilerleme kaydetmesini istemeyen komünistler, 1968

---

[498] Abdurrahman Yaşar, "Ustrumcada 5. Sınıfın Açılması Büyük Bir Gereksinimdir", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 21 Nisan 1973, s. 5.
[499] "Topolnica, Orahovica ve Kocali'de Yeni Türk Okulları Yapılacak", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 1 Mayıs 1947, s. 3.
[500] İsmail Tevfik, "Radoviş Lisesinin Türk Sınıflarında Başarı İyi", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 13 Şubat 1951, s. 4.

yılında 42 ebeveynin rızasıyla bu sınıfların açılmasını talep ederek Üsküp'teki Eğitim Sekreterliği'ne bir dilekçe göndermişlerdir. Gelen cevapta ise okulda Türkçe sınıfların açılması için şartların uygun olmadığı ve ekonomik açıdan sorunların mevcut olduğu bu nedenle de Türk dilinde 5-8'e kadar sınıflar açılmadığı belirtilmiştir[501].

Dönemin Türk yazarları komünist yönetimden korktuğu için kuruluş yıllarında eğitim veren Türkçe okulların bazı nedenlerden ötürü belli bir süre sonra kapanmasını istemişlerdir. Türk dilindeki okulların kapanmasında tek sebep ise Türk halkının göçe zorlanmasıydı. 1969-70 eğitim yılında Radoviş'te Türkçe eğitim veren okul olmadığı için Radoviş'te yaşayan 300'den fazla Türk ailesi Türk dilinde eğitim veren okulların açılması için yetkili makamlara talepte bulunmuşlardır. Radoviş Belediye Başkanı Mitko Teoharov ve Moşa Pijade İlkokulu Müdürü Dimitar Trençov, Radoviş Türk ahalisi ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmelerde, Belediyenin hususi bütçe ayırması, okulun inşa edileceği alanın temin edilmesi, öğretmen kadrosunun halledilmesi, ardından okulun devre arasında belirtilen şartlar yerine getirilirse Türkçe sınıfların eğitim vermeye başlayabileceği gibi kararlar alınmıştır. Bu kararlar Radoviş Türk ahalisine radyo ile bildirilmiştir. Belli bir zaman geçtikten sonra Radoviş yerel radyosu aracılığı ile Türkçe eğitim veren okulların açılmayacağı belirtilmiş, bunun sebebinin ise yeterli sayıda Türk öğrencinin bulunmaması gösterilmiştir. Ayrıca, Radoviş Türklerinden Radoviş'te birinci sınıfa yazılmak isteyen hali hazırda 20 Türk öğrencinin bulunduğu, okul binasında da boş sınıfların mevcut olduğu ve işsiz gezen Türk öğrencilerin var olduğu belirtilmiştir. Radoviş'te Türkçe sınıfların açılmayışı, Radoviş Eğitim Yönetimi tarafından yapılan kasıtlı bir hamle olarak değerlendirmiştir. Bu hususta fazla yorum yapmaya gerek olmadığından Türklere alenen eğitimde engelleme siyaseti yürütülmüştür[502].

Radoviş'te bulunan "Moşa Pijade" İlkokulu'nda 1970-71 eğitim yılı için Türkçe birinci sınıfı açılmıştır. 20 Temmuz 1970 tarihinde Nova Makedonija gazetesinde, bu okulda görev yapacak Türk öğretmenler için iş ilanı çıkmıştır. Türkçe birinci sınıfta öğretmen olarak atanacak kişilerin tüm ihtiyaçları da (elektrik, radyo ve

[501] "Radovişte Türkçe Öğrenim Üzerine", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 8 Ağustos 1969, s. 5.
[502] Zeynullah Zeynullah, "Radovişte Beden Bir Birinci Sınıf Açılmıyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 30 Ocak 1970, s. 8.

televizyon) okul tarafından karşılanacaktı. Bu sınıfa Eylül 1970 tarihine kadar 35 öğrencinin kayıt yaptırması, bu sayının da 55-60'a kadar çıkması beklenmekteydi [503].

Radoviş'in Topolnica Köyü'nde Türk dilinde eğitim 1-4 sınıflara kadar sınırlandırılmış ve 5-8'e kadar Türkçe eğitim bulunmamaktaydı. Oysa her sene Topolnica İlkokulu 4. sınıftan mezun olanların sayısı 15-20 civarındaydı. 5. sınıfın açılması için yeterli imkânlar var iken, komünist yönetim tarafından Türk öğrencilerinin en doğal hakkı olan Türkçe eğitim hakkı engellenmiştir[504].

1969-70 eğitim yılında Radoviş İlkokul öğrencilerinin gösterdiği başarılardan sonra "Moşa Pijade" İlkokulunda Türk dilinde sınıfların açılması kararı alınmıştır. Bu okul, 2 birinci sınıf 70 öğrenci ile eğitim vermeye devam etmiştir. Türk öğrencileri eğitim yılının sonunda başarılı sonuçlar elde etmiştir. 1971-72 eğitim yılında ise 4. sınıfı 26 öğrenci bitirmiş olmasına rağmen, 5. sınıfta Türkçe sınıf açılmamıştır. Tekrar 5. sınıfın açılmasını isteyen Türk öğrenci ve ebeveynleri Okul Müdürü'nün verdiği cevabı üzüntüyle karşılamışlardır. Müdür, okulda öğrenci sayısının az olduğunu, öğretmen kadrosunun olmadığını ve bu nedenle 5. sınıfın açılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Ebeveynler ise öğrenci sayısının az olmadığını, Okul Yönetimi'nin Türkçe sınıfı açmak istemediğini dolayısıyla çocukların Makedon dilinde okullara gitmelerine izin vermeyeceklerini belirtmişlerdir. Sonuçta yine olan Türk öğrencilerine olmuş ve eğitimlerine devam edememişlerdir[505].

Radoviş'in Koçali Köyü'nde 1-4 sınıfa kadar Türkçe eğitim verilmiştir. Köy okulunda dersler karma olarak işlenmiştir. 1-3 sınıflar bir dershanede, 2-4 sınıflar ise diğer dershanede eğitim görmüştür. 1976-77 eğitim yılında toplam Türk öğrenci sayısı ise 125 idi. Koçali Köyü'nde en büyük sorun 5. sınıfta Türkçe eğitimin olmayışıydı. Türk öğrenciler zaruretten merkeze yani Radoviş'e kadar gidip Makedonca 5. sınıfta eğitim almışlardır[506].

---

[503] Vefki Hasan, "Radovişte Türkçe Öğrenim Başladı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 19 Eylül 1970, s. 4.
[504] Kerim Dalip, "Bir Beşinci Sınıf Ne Zaman Açılacak", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Ocak 1971, s. 5.
[505] Gotak Berzat, "Türkçe Öğrenim Görmek İstiyorlar", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 6 Haziran 1972, s. 7.
[506] F.A, "Koçali Köyünde 125 Öğrenci", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 4 Eylül 1976, s. 7.

Radoviş Moşa Pijade İlkokulu'nda 12 Ekim 1976 tarihinde Türk dilinde 5. sınıf eğitim vermeye başlamıştır. Radoviş Türk halkının tüm girişimleri başarı ile sonuçlanmış ve Türkçe sınıfın açılmasında büyük rol oynamışlardır. Bu tarihe dek 4. sınıfı bitiren öğrenciler kendi ana dilinde eğitim hakları olmadığı için eğitimlerine devam edememişlerdir. Bu tarihten sonra, 5. sınıfta 20 Türk öğrenci ders görmüştür. Okulda derslerin çoğu da Türkçe okutulmuştur[507]. Radoviş Moşa Pijade Devlet İlkokulu'nda Makedonca ve Türkçe eğitim verilmiştir. Okulda toplam 1170 öğrenciden 145'i Türkçe eğitim görmüştür[508]. Konçe Köyü ise Radoviş'ten 22 km uzakta olup köyde bulunan sekiz yıllık ilkokulda Türk dilinde 1–4 sınıflarda 44 Türk öğrenci eğitim görmüştür[509].

3.1.7.15. İştip

İştip şehrinde ve yöresinde 1955 yılında çok sayıda Türk ailesinin Türkiye'ye göç etmesinden sonra, Türk öğrenci sayısında muazzam bir azalma görülmüş ve bu da birçok Türk okulunun kapanmasına neden olmuştur. Örneğin, İştip Eğitim Danışmanı Kiro Burovski, İştip Belediyesi'ne bağlı Sreşta Köyü'nde 200'den fazla Türk hanenin var olduğunu ve bu köyün Türk okulunda Türk öğrencilerin sayısının yüksek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, 1957-58 eğitim yılında bu köyde bir Türk hanesinin bile kalmadığını da sözlerine eklemiştir. Demek ki 3-4 yıl zarfında Steşta köyünde 200 hane ile 1000 kadar Türk'ün zorunlu ve baskıcı rejim yüzünden göçe maruz kaldığı açıkça anlaşılmaktadır. İştip'e bağlı Kuçica Köyü'nde 40 kadar Türk öğrencinin bulunduğunu ve bu eğitim yılında Türk dilinde sınıf açılacağını da bildirmiştir[510].

1954 yılında Valandova'nın Dedeli Köyü'nde 8 yıllık Türk Okulu açılıp üç yıl sürekli eğitim verdikten sonra kapatılmıştır. Bölgedeki Türk çocukları Valandova'daki Makedon okullarına gitmeye mecbur kalmıştır. Dedeli'deki okulun kapanmasındaki tek sebep öğrenci sayısındaki azalmaydı. Bu da Türk halkının Türkiye'ye

[507] Enver İlyas, "Radoviş Mektubu –Türk Dili Üzerine 5. Sınıf", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 30 Ekim 1976, s. 6.
[508] "Moşa Pijade İlkokul Öğrencileri Her Alanda Etkin", *Sevinç Çocuk Dergisi*, Yıl: 34, Mayıs – Haziran 1985, s. 26.
[509] "Konçe Köyünde 44 Öğrenci Var", *Sevinç Çocuk Dergisi*, Yıl: 34, Mayıs – Haziran 1985, s. 27.
[510] Erol Hayrettin, "İştip Belediyesi Kuçica Köyünde Türkçe Yeni Okul Açılacak", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 20 Mayıs 1972, s. 5.

gerçekleştirdikleri kitlesel göçten kaynaklanmıştır. Makedon okullarına giden Türk öğrenciler Makedoncayı iyi bilmedikleri için zorluklar çekmiş, her gün okula gitmek için 9-10 km yol yürümüşlerdir. 1963 yılında Valandova Durlombos Köyü öğretmeni Abdullah Tahir 1962-63 eğitim yılında okulda toplam 70 öğrenci eğitim gördüğünü belirtmiştir. Durlombos Köyü Türk okulunda tek öğretmen ders vermiştir. Bu öğretmen hem sabah devresinde hem de öğleden sonraki devrede öğrencilere ders vermiştir. Bölge halkı, Valandova'da 5-8'e kadar Türk dilinde eğitim veren okulun açılması gerektiğini de dile getirmiştir[511].

Valandova'nın Kızıldoğan Köyü'nde 1-4'e kadar Türkçe eğitim verilmiştir. 1965-66 eğitim yılında bu köy okulunda 40 öğrenci eğitim görmüştür. Ancak köyün Valandova şehrine uzak kalması, bir de 5-8'e kadar Türkçe eğitim olmaması nedenleriyle ebeveynler çocuklarının eğitimlerini 4 yıl ile sınırlayıp 5-8'e kadar eğitim görmelerine izin vermemişlerdir. Örneğin, 1964-65 eğitim yılında 4. sınıfı bitiren 12 Türk öğrenci okula devam etmemiştir. Valandova Belediyesi Eğitim Konseyi tarafından 5. sınıftan 8. sınıfa kadar Türkçe eğitim sınıflarının açılmaması belli bir hedefin parçası olup, Türk çocuklarını eğitimden uzak tutarak hedeflerini gayet güzel bir şekilde yürütmüşlerdir[512].

Çalıklı Köyü Namık Kemal İlkokulu'nda eğitim gören Türk öğrenciler etraf köylerden okula geldiklerinden okula 16 km yol yürüyerek ulaşmışlardır. Yağmur, çamur, kar ve soğuk havaya aldırış etmeden her gün okula gidip eğitim görmüşlerdir. Okulda eğitim 4 yıl ile sınırlı olup 5. sınıfta Türkçe eğitim olmadığı için zaruretten eğitimlerine Makedon dilinde devam etmişlerdir[513].

Valandova'nın Bahçeboş Köyü'nde 1-4 sınıfa kadar eğitim görüldüğü ve Türk öğrencilerin 5-8'e kadar kendi ana dillerinde eğitim görme hakları olmadıkları için ya Makedon dilinde eğitime devam etmişler ya da tahsillerini yarıda bırakmışlardır. Bahçeboş Köyü Valandova merkezine uzak olduğu için Türk çocukları ağır şartlardan

---

[511] Muzaffer Selman, "Valandova Belediyesinde Neden Sekiz Yıllık Hazırlık Okulu Yoktur", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 26 Aralık 1963, s. 7.
[512] Ömer. M, "Kızıldoğan Köyü Öğrencileri Arasında", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 19 Mayıs 1966, s. 8.
[513] "Çalıklı Köyü "Namık Kemal" İlkokulu Öğrencilerinin İstekleri", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 9 Haziran 1966, s. 12.

ve mesafenin uzak olmasından dolayı eğitimlerini yarıda bırakmışlardır[514]. Gevgeli şehrinin güneyinde 90 haneden oluşan Türk Dedeli Köyü'nde kurtuluştan itibaren kurulan ilk Türk okulunda 25 Türk öğrenci okulu bitirip, Valandova merkezinde bulunan liseye gitmişlerdir. 25 Türk öğrencinin 10'u birinci sınıfa ve 15 kişi de lise ikinci sınıfta okula devam etmişlerdir. Dedeli Köyü'nde Türk öğrencilerin toplam sayısı 80'dir[515].

Valandova şehrine 5 km uzaklıkta bulunan Dedeli Köyü 40 hanelik bir köydü. Bu köyde 1944 yılından itibaren Türk öğrencilerin fazla olması nedeniyle 8 yıllık Türk Okulu mevcuttu. Diğer şehirlerdeki göç dalgası Valandova'da da görülmüş, Türk ahalisinin de göç etmesiyle 8 yıllık Türk okulunda Türk öğrencilerin sayısında ani ve hızlı bir şekilde düşüş görülmüştür. Bunun sonucunda da okul kapatılmıştır. Okulun kapatılması sadece 100 kadar öğrenci eksikliğinden kaynaklanmamıştır. Sonuçta öğrenci aileleri de hesaba katıldığında, sadece Dedeli Köyü'nden bir kaç yıl içinde yüzlerce Türk ailesi Türkiye'ye göç etmiştir.

Dedeli Köyünde uzun yıllar okul açılmayıp bölgede kalan az sayıda Türk öğrenci Makedonca eğitim görmeye devam etmiştir. 1973-74 eğitim yılının başlamasıyla 1-4'e kadar Türkçe eğitim verilmeye başlanmıştır. Moşa Pijade İlkokulunda 20 Türk öğrencisi bulunup öğretmenlik görevini Tahir Tahir yürütmüştür. Bu 4 yıllık ilkokulu bitiren Türk öğrenciler, 8 yıllık okulu da bitirebilmek için Valandova'ya gitmek mecburiyetinde kalmışlardır. Kız çocukların tahsilleri ise 4 yılla sınırlandırılıp eğitimlerine devam edememişlerdir. 8 yıllık ilkokulda 12 Türk öğrenci Makedon dilinde eğitim görmüştür[516].

Dedeli Köyü'nün Türk öğretmeni Tahir Tahir okuldaki toplam Türk öğrenci sayısının 25 olduğunu bildirmiştir. Öğrenciler 5. sınıf için Valandova'ya kadar gitmişlerdir. 1975-76 eğitim yılında öğrencilerin gösterdiği başarı memnuniyet verici olmuştur. Okulda bulunan menzada öğrenciler yemek yemişlerdir. Kitap konusunda

[514] Tayyip Tahir, "Valandova'da 5. Sınıf Neden Açılmasın", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 24 Haziran 1971, s. 5.
[515] Hasan Yusuf, "Dedeli Köyünde Türklerin Her Taraflıca Faaliyeti", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 31 Mayıs 1950, s. 6.
[516] Fahri Ali, "Dedeli'de Türk Sınıfları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 8 Ocak 1973, s. 7.

ise geçmiş döneme kıyasla, bu eğitim yılında durumun daha iyi olduğu vurgulanmıştır[517].

Valandova'nın Kalkova Köyü'nde 1 Ekim 1976 tarihinden itibaren köy çocukları eğitimlerine Türk dilinde devam etmişlerdir. Köy ahalisinin girişimleri sonucunda 6 yıl gibi uzun bir süre geçmesine rağmen, Valandova Dedeli Eğitim Konseyi, Türklerin bu talebini kabul etmiş ve Türk dilinde 1-4'e kadar sınıflar açılmıştır. Okulda Türkçe sınıflar açılmadan önce Türk öğrenciler başka yerde eğitim görmek için her gün 2 km yolu yaya gitmişlerdir. Yeni açılan sınıfta 18 öğrenci eğitim görmüş ve Tayyip Tahir ise öğretmenlik yapmıştır[518].

3.1.7.16. Kiliseli

Kiliseli kazasında ilk Türkçe okul, Makedonya'nın kurtuluşu ile yani 1944 yılında Cumalı Köyünde Türk İptidai Okulu olarak açılmıştır. Cumalı Türk Okulu'nda ilk Türk öğretmenler ise Haydar İbrahim ve Hasan Hocadır. Okulda 1948-49 eğitim yılında 5. ve 6. sınıflarda 167 Türk öğrenci eğitim görmüştür. 1-4'e kadarki sınıflarda ise 77 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Cumalı Köyü'ndeki okula, Tatarlı, Köseler, Karıtman ve Durfullu köylerinden Türk öğrencileri eğitim görmek için gitmişlerdir[519].

3.1.8. Yüksek Okullar

Üsküp Yüksek Pedagoji Okulunda Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1964-65 eğitim yılında eğitim vermeye başlamıştır. Bu kurumun açılmasında daha kaliteli öğretmenlerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır. 1967-68 eğitim yılında 1. ve 2. sınıflarda toplam 13 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Pedagoji Okulunda eğitim gören Türk öğrenciler bütün dersleri Makedonca görmüşlerdir[520].

1969-70 eğitim yılında ikisi devamlı biri ücretli olmak üzere toplam 3 kişi Pedagoji Akademisinde ders vermiştir. Bu kürsüye iki yılda bir kez öğrenci kabul

---

[517] F.A, "Dedeli Köyü Öğrencileri Çalışkan", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 3 Haziran 1976, s. 7.
[518] Abdurrahman Yaşar, "Yeni Türkçe Sınıf Açıldı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 2 Aralık 1976, s. 5.
[519] "Cumalı Türklerinin Kültür İnkişâfı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 10 Aralık 1949, s. 4
[520] Hasan Mercan, "Türkçe Dersi Veren Iki Profesör Konuşuyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 10 Mayıs 1968, s. 6.

edilmiştir. 1968-69 eğitim yılında kürsüye 14 öğrenci kayıt yaptırmış, fakat çeşitli sebeplerden dolayı bu sayı 7'ye düşmüştür. Kürsünün ilk açıldığı dönemde öğrenci sayısı tatmin edici düzeyde değildi. Kürsüye, öğretmen okulları, ortaokul ve lise mezunları kayıt yaptırma hakkına sahipti. Kürsüden mezun olan öğrenciler ilkokullar, üst sınıf ve lise sınıflarında ya da öğretmen okullarında Türk Dili ve Edebiyatı dersini vermekle görevlendirilmiş, öğretmenlik yapmak istemeyenler ise çevirmenlik ve gazetecilik yapmışlardır[521].

Makedonya'daki Türk çocukları başta ilkokul, daha sonra ortaokul tahsillerini, ekseriyeti Makedonca eğitim görerek tamamlamaktadır. Üniversite eğitimi için tek seçenekleri bulunup, sadece Üsküp Yüksek Pedagoji Okulu Türkçe Bölümü'ne kayıt yaptırabilirlerdi. Başka bölümlerde tahsil görmek isteyenler ise Makedonca eğitim görmek zorundaydılar. Makedonya Türk toplumu ile basını, Üsküp'te kendi başına ya da bağımsız olarak çalışan Türkoloji kürsüsünün kurulması için faaliyetler yürütmüşse de, hiç bir sonuç alamamışlardır. Üsküp Pedagoji Okulu Türkçe Bölümü Türk öğrencilere yeterli faydalı bilgiler vermediği için, Türkoloji kürsüsünün açılması en çok Türk gençlerine yaramış, böylece daha geniş ve detaylı bilgilere sahip olmuşlardır[522].

Sırbistan'ın Belgrad Tarih Enstitüsü'nde ve Belgrad Üniversitesi Şarkiyat Bölümü'nde Osmanlı Tarihi derslerini veren Dr. Dusanka Bıjanovic'e göre; Üsküp'te Türk Dili ve Edebiyatı kürsüsünün açılması son derece mühimdir, böylece Makedonya'da Türkçe ilk ve ortaokullarda ders verecek öğretmen kadrosunun hazırlanmasını sağlayacaktır. Türk halkına gerekli elemanlar yetiştirecektir. Bu enstitünün Makedonya Türklerinin en büyük ihtiyaçlarından biri olduğunu söyleyen Bojanic, Makedonya Türk halkının bu kurumlar vasıtası ile yüksek ilmi seviyeye ulaşacağını da söylemiştir[523]. 21 Mayıs 1976 tarihinde Üsküp'te Makedonya

[521] Süreyya Yusuf, "Kürsümüzde Bu Yıl Sevindirici Bir Gerçek Yoktur", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 17 Ekim 1969, s. 7.
[522] Avni Abdullah, "Türkoloji Kürsüsü Ne Oldu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Ağustos 1971, s. 6.
[523] Alaettin Tahir, "Türkoloji Kürsüsünün Açılması Türk Halkının Temel Sorunlarındandır", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 9 Şubat 1973, s. 5.

Cumhuriyeti meclis oturumunda, Üsküp Filoloji Fakültesi'nde Türk Dili Kürsüsünün açılması önerisi kabul edilmiştir[524].

Makedonya'da yükseköğretimde Türk toplumunun eğitimini özetleyerek açıklayalım: 1950 yılında Üsküp'te Yüksek Pedagoji Akademisi (Eğitim Enstitüsü) açılmıştır. İki yıl öğretim yapan bu akademi, Makedonya'da liseden sonra Türkçe öğretim yapılan ilk yüksekokuldur. Akademinin Türkçe Bölümü'nde dil ve edebiyata dayalı olan temel dersler Türkçe olarak verilmiştir. Ancak bu okulun ömrü uzun olmamış iki yıl eğitim verdikten sonra bu Türkçe bölüm kapatılmıştır. Pedagoji Akademisinin Türkçe Bölümü, 1963-64 eğitim yılında yeniden açılmış, 1975 yılına kadar eğitime devam eden bu ikinci devresinde daha çok Türk dili alanında ve Türkçe dilbilgisi ağırlıklı dersler Türkçe okutulmuştur. Bunların yanında Türkçe metot ve çocuk edebiyatı dersleri de Türkçe olarak anlatılmıştır. Üsküp'te Kiril ve Metodi Üniversitesi, Filoloji Fakültesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün açılmasıyla, Yüksek Pedagoji Akademisinin Türkçe Bölümü programında değişiklik yaparak içerik itibariyle ilkokulların ilk dört yılı için sınıf öğretmeni yetiştiren bir kuruma dönüşmüştür[525].

3.1.9. Türk Öğrencilerle İlgili İstatistiki Bilgiler

1944 yılında Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti bünyesinde bulunan Makedonya Halk Cumhuriyeti, kurulduğu ilk günlerden itibaren kendi sınırları içerisinde yaşayan azınlıklara ana dillerinde eğitim-öğretim hakkı sağlamıştır. Makedonya Türk toplumu da bu haktan yararlanarak ülkenin her bölgesinde Türk dilinde eğitim veren okullar açmaya başlamıştır. 1945-46 eğitim yılında kayıt altına alınan okullardaki istatistiki bilgiler günümüze kadar ulaşmıştır. Fakat 1945-1990 yılına kadar Makedonya Türk okulları hakkında kesin istatistiki bilgileri veren hiç bir bilimsel araştırma yapılmamıştır. Makedonya haricindeki araştırmacıların bu bilgilere ulaşmada zorluk çekecekleri doğrudur. Çünkü bu bilgiler devlet istatistik kurumunda

[524] "Türkçe Kürsü Bu Yıl Çalışmaya Başlıyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 22 Mayıs 1976, s. 5.
[525] Hayber Abdullah, "Makedonya Türkçe Öğretimi (Üniversite Düzeyinde)", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim Ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni*, 20 – 24 Nisan 1998, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1999, s. 303.

mevcut olup lisan problemi başta olmak üzere pek çok sorunla karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla detaylı araştırma yapılamaması normal karşılanabilir. Fakat Makedonya'daki Türk uzmanların bu değerli bilgileri hiçbir zaman göz önünde bulundurup araştırma konusu yapmamalarını anlamak mümkün değildir.

Aralık 2017 ve Şubat 2018 tarihlerinde iki defa araştırma yapmak üzere gittiğimiz Makedonya Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumunda Türk eğitimi açısından çok önemli bilgilerin bulunduğunu tespit ettik. Bu bilgiler arasında 1945-1990 yılları arasında Türkçe eğitim verilen Türk okullarının, sınıfların, öğretmen ve öğrencilerin istatistiki bilgileri yer almaktadır. İstatistiki bilgilerin bize gösterdiği en büyük kanıt kuruluştan itibaren Türk okullarında özellikle öğrencilerin sayısında muazzam artış görülmesidir. Türkiye Cumhuriyeti'ne başlayan göç ile birlikte bu sayının ani bir şekilde düştüğü hissedilmektedir. Bu durumu tek cümle ile özetlemek gerekirse Makedonya'daki Türk eğitimi yerle yeksan olmuştur. 1945- 1990 yılları arasında Makedonya genelindeki okul, öğrenci ve öğretmen sayıları ile Türk okulları, Türkçe sınıfları ve Türk öğrenci sayılarına ilişkin bilgiler[526] tablo halinde EK-2'e yer almaktadır.

1945-46 eğitim öğretim yılından 1953-54 eğitim yılına kadar aradan geçen 9 eğitim öğretim yılında her sene Türkçe ders veren okullarda eğitim gören Türk öğrenci sayısı ve görev yapan Türk öğretmenlerin sayısında yıldan yıla büyük artış görülmüştür. İstatistiki bilgileri detaylı bir şekilde incelersek 1945-46 eğitim yılından 1950-51 eğitim yılına kadar Türk okullarındaki sınıf ve öğrenci sayısı normal seviyede ilerlemiştir. 1945-46 eğitim yılında Türk dilinde eğitim veren 55 okul mevcut iken bu sayı 1950-51 eğitim yılında 104'e yükselerek 6 eğitim yılı zarfında Türkçe eğitim veren 49 yeni ilkokul açılmıştır. On yıl sonra 1960-61 eğitim yılında Türk dilinde eğitim veren okulların sayısı 54, Türkçe sınıf sayısı 201, Türk öğrencilerinin toplam sayısı 6410 idi. Türk ilkokullarında ise 168 öğretmen görev yapmaktaydı.

Daha önce de belirtildiği gibi 1951-52 eğitim yılı Makedonya'nın batı kısımlarında Türk dilinde okulların açılması ile birlikte Türk kökenli aileler

[526] *Statisticki Godisnik Za Narodna Republika Makedonija,* Skopje, Dekemvri, 1954, s. 280.

çocuklarını Türk dilinde eğitim veren okullara göndermişlerdir. 1951-52 eğitim yılına kadar Türkler zaruretten çocuklarını Arnavutça eğitim veren okullara gönderirken bu eğitim yılı ile birlikte Türkçe eğitim verecek olan okulların açılmasıyla birlikte Batı Makedonya Türkleri serbest bir şekilde baskıdan kurtulmuş halde kendi ana dillerindeki okullara çocuklarını göndermişlerdir. Bu durum Arnavutların aleyhine sonuçlanıp Arnavutça eğitim veren okul, sınıf ve Arnavut öğrenci ve öğretmenlerde azalma görülmüştür.

Makedonya tarihinde Türk okullarında en yüksek sayıya 1953-54 eğitim yılında ulaşılmıştır. 142 Türkçe ilkokul ile 464 sınıf, 15.219 Türk öğrenci ve 400 Türk öğretmen ile en üst seviyeye ulaşılmıştır. Okullarda hızlı bir yükseliş kaydeden Türkçe eğitim Makedonya Halk Cumhuriyeti Devleti'nin huzursuz olmasına neden olup bu süreci ve Türklerin sayısal yükselişini durdurmak için müdahale etme gereksinimi duymuştur. Makedonya Devleti bütün savunma mekanizmalarını bir araya getirerek (Emniyet, İstihbarat, Milli Güvenlik) Türk halkının kendilerine göre bu orantısız büyümesini durdurmak için Türklere, Türkiye'ye göç etmeleri konusunda baskı uygulamaya başlamışlardır. Makedonya Türkleri açısından önem arz eden bu konuya ilk önce yıllara göre istatistiki bilgilere dayanarak Türk eğitim sisteminin aniden düşüş sebeplerini belirttikten sonra yorumlayacağız.

1945-46 eğitim yılından 1950-51 yılına kadar istatistiki verilerdeki artışlar Makedonya Türk toplumu açısından memnuniyetle karşılanmıştır. 1951 yılına kadar Makedonya'nın batı kısımlarında çok sayıda Türk yaşamasına rağmen siyasi meselelerden ötürü (bu konu Eğitim Bölümü'nde detaylı bir şekilde izah edilmiştir) Türkçe okulların açılmasına ve Türk çocuklarının kendi ana dillerinde eğitim görmesine izin verilmemiştir. Bölgede Müslüman çocukları sadece Arnavutça okula gitme hakkına sahiptiler. Yugoslavya devletinin Arnavutluk ile birleşme planları başarısızlık ile sonuçlanınca Yugoslavya devleti 1950 yılına kadar Batı Makedonya'daki Arnavutlara gösterdiği tavizlere son verip Türkleri resmen tanıyarak Türkçe eğitim veren okulların açılması yönünde karar almıştır. Batı Makedonya'da Türkçe ilkokulların açılmasıyla birlikte 1945-46 ile 1950-51 eğitim dönemlerinde Türkçe eğitimi her alanda muazzam bir şekilde büyüme göstermiştir.

Batı Makedonya'da Türk okullarının açılması Arnavut okullarına da etki etmiştir. 1945-1951 yılları arasında Batı Makedonya'da sadece Arnavutça eğitim olmasıyla eğitim istatistikleri Arnavutların lehine gözükmüştür. Fakat Türkçe okulların eğitim vermeye başlaması Arnavutların okul, öğrenci, sınıf ve öğretmen sayısına da olumsuz etki yaratmıştır. Makedonya Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu'nun resmi kayıtlarına göre 1950-51 eğitim yılında Makedonya'nın genelinde 26.702 Arnavut öğrenci mevcut iken Batı Makedonya'da Türkçe eğitimin başlamasıyla 1951-52 eğitim yılında bu sayı 24.571'e, 1952-53 eğitim yılında ise 23.376'ya düşmüştür. Türkçe eğitimin başladığı yıldan itibaren Arnavut öğrenci sayısındaki düşüşün bütün Türk çocuklarının Türkçe eğitime yönelmesiyle başladığı aşikârdır. 1966-67 eğitim yılında Türkçe eğitim veren okulların sayısı 47 olup 187 Türkçe sınıf mevcut iken Türk öğrencilerinin sayısı 5850 olup okullarda 184 öğretmen görev yapmıştır[527]. 1968-69 eğitim yılında Türkçe eğitim veren 45 ilkokul, 185 sınıf ve 5.624 öğrenci mevcut iken 190 öğretmen görev yapmıştır[528].

1953-54 eğitim yılından 1968-69 eğitim yılına kadar olan dönemde Makedonya'daki Türkçe eğitimi, devlet mekanizması tarafından darbe yediği bir süreci yaşamıştır. 1953 nüfus sayımı sonuçlarında 204 bine yaklaşan nüfusu ile Makedonya Türk toplumu, Yugoslavya devleti için tehlike arz eden bir toplum olarak algılanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda devlet Türk Halkı'na karşı önlem almaya başlamıştır. Bu hususu göç konusunda daha detaylı anlatmama rağmen bu kısımda da anlatmak elzemdir. 15 yıl süre zarfında Türk okullarındaki farkların nasıl değiştiğini istatistiki bilgilere dayanarak açıklayacağım. 1953-54 eğitim yılında 142 Türk ilkokulunda 464 sınıf ve 400 Türk öğretmen ile 15.219 Türk öğrencisi eğitim görürken 1968-69 eğitim yılında bu sayılarda azami derecede düşüş gözlenmiştir. Bu meseleyi detaylı bir şekilde anlatmak gerekmektedir.

1953-54 eğitim yılında Makedonya genelinde 142 ilkokul Türkçe eğitim verirken 1968-69 eğitim yılında ise Makedonya genelinde 45 ilkokulda eğitim Türkçe verilmiştir. Aradan geçen yıllarda Makedonya bünyesindeki her halk eğitim alanında

[527] *Statisticki Godisnik Na Sosjalisticka Republika Makedonija*, Skopje, Dekemvri, 1968, s. 241.
[528] *Statisticki Godisnk Na Sosjalisticka Republika Makedonija*, Skopje, 1970, s. 225.

istatistiksel ilerleme kaydetmiş misal vermek gerekirse 1952-53 eğitim yılında Arnavutların Makedonya genelinde 206 okulu bulunurken bu sayı 1968-69 eğitim yılında 264'e yükselmiştir. 15 yıllık süreçte Makedonya'da Türk okullarının sayısı artmamış aksine ciddi bir düşüş gösterip 15 yıl süre zarfında 97 Türk Okulu kapanmıştır.

Sınıf bazında ise 1953-54 eğitim yılında Makedonya'da Türkçe eğitim veren ilkokullarda 464 Türkçe sınıfta ders işlenmiş 1968-69 eğitim yılında ise Makedonya genelinde 185 Türkçe sınıfta ders işlenmiştir. 15 yıllık süre zarfında Makedonya bünyesindeki diğer toplumların bu konudaki istatistiki verilerine bakarsak Arnavutlar 1952-53 eğitim yılında Makedonya genelinde 618 Sınıfta eğitim Arnavutça verilirken bu sayı 1968-69 eğitim yılında Arnavutça ders işlenen sınıf sayısı 1451'e yükselmiştir. Arnavutlar bu konuda büyük ilerleme kaydetmiştir. Türk toplumunda ise 1953-54 eğitim yılında bu sayı 464 iken 1968-69 eğitim yılında Türkçe ders işlenen sınıf sayısı 185'e düşmüştür. Bu konuda da hiç bir artış gösterilmeden hızlı bir düşüş meydana gelmiştir.

Öğrenci sayısı bu konuda en önemli yeri teşkil etmektedir. Öğrenci sayısı aracılığı ile Makedonya Türklerinin kitlesel bir şekilde göçe zorlandığını açık bir şekilde görülmektedir. 1953-54 eğitim yılında Makedonya genelindeki okullarda tarihteki en yüksek sayısı olan 15.219'a ulaşarak rekor seviyeye çıkmıştır. Rekor ifadesinin kullanılmasındaki tek neden Balkan Savaşları'ndan 1954 yılına kadar Türk öğrenci sayısı bu seviyeye gelememiştir. 1968-69 eğitim yılına gelindiğinde ise bu sayı 5624'e düşmüştür. Her konuda olduğu gibi Makedonya bünyesinde yaşayan diğer milletler bu süre zarfında öğrenci konusunda artış göstermiş sadece Türk toplumu büyük bir düşüşle karşı karşıya kalmıştır. Örneğin Makedon öğrenci sayısı 1952-53 eğitim yılında 97.336 iken 1968-69 eğitim yılında ise bu sayı 200.600'e çıkmıştır, 1952-53 eğitim yılında Arnavut öğrencilerin toplam sayısı 23.376 iken 1968-69 eğitim yılında bu sayı 42.272'ye çıkmıştır.

Makedonya genelinde öğrenci bazında büyük artış görülürken Türk toplumu 15 yıllık süre zarfında 1 öğrenci bile Artış göstermeyip aksine muazzam düşüş yaşanmıştır. Bu dönem içerisinde 9545 Türk öğrenci azalmıştır. Arnavut ve Makedon

toplumlarında bu süre zarfında öğrenci konusunda %100'ü aşkın oranda öğrenci sayıları yükselmiş, Türk toplumunda ise öğrenci azalması %100'lük bir oranda gerçekleşmiştir.

1953-54 eğitim yılında Makedonya genelindeki ilkokullarda 400 öğretmen görev yapmıştır. Bu sayı 1968-69 eğitim yılında 190'a düşmüştür. Bu konuda da diğer halkların öğretmen sayısında artış görülmüştür. 1952-53 eğitim yılında 2254 Makedon öğretmen görev yaparken bu sayı 1968-69 eğitim yılında 7966'ya yükselmiş keza Arnavutların 1952-53 eğitim yılında Arnavut öğretmenlerin sayısı 446 iken 1968-69 eğitim yılında ise bu sayı 1642'ye yükselmiştir. Türk toplumunda ise öğrenci azalışından dolayı Türk okul ve sınıfları kapatılmış Türk öğretmenleri de işsiz kaldıklarından dolayı sıkıntı içerisinde bir hayat sürdüklerinden göç etmeye mecbur kalmışlardır. Türk öğretmen kadrosu Makedonya'dan göç ederek 15 yıllık süre zarfında Türk okullarında görev yapan 210 Türk öğretmen azalmıştır. Oransal olarak ifade etmek gerekirse 15 yılda Türk öğretmen sayısında % 110'luk bir erime görülmüştür.

Görüldüğü gibi Türk dilinde eğitim veren okullarda yıldan yıla artış gösteren istatistikler birdenbire devlet müdahalesiyle büyük bir sarsıntı geçirip çökmeye maruz kalmıştır. Diğer halkların sayıları yıldan yıla artış gösterirken Türk okullarının sayısında ise yıldan yıla muazzam derecede çöküş gerçekleşmiştir. Makedonya Türk toplumunun içerisinde bulunduğu zor şartlardan kurtulmak için Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmesi her yönden etkisini göstermiştir. Bu husus en çok eğitimi etkileyip Türkçe eğitim veren okulların ve sınıfları kapanması, öğrenci sayısındaki etkin düşüşün yaşanmasından dolayı öğretmenler de zaruretten işsiz kalıp birçoğu Türkiye'ye göç etmiştir. Türk toplumu kendisine yapılan bu sistematik operasyonu yıllar boyunca anlayamayıp durum bir daha eski haline gelmesi imkânsız bir hal almıştır. Devlet tarafından yürütülen operasyon başarı ile sonuçlanarak dönemin devlet güdümündeki gazetesi "Birlik" bütün bu olanlara karşı tek bir kelime bile yayınlamayıp suskunluğunu bozmadan olaylar karşısında devletten taraf olmuştur.

1969-1990 yılları arasında Makedonya genelindeki Türkçe eğitim veren ilkokullarda 1953-1968 yılları arasında meydana gelen azami düşüş etkisini üzerinden

atamayan Türk toplumu eğitim konusundaki istatistiki bilgileri bulunduğu seyirde devam edip ne artış ne de azalış göstermemiştir. Makedon ve Arnavut öğrenciler yıldan yıla artış gösterirken Türk toplumu kendisine yapılan müdahaleden sonra tabiri caizse uzun zaman kendine gelememiştir.

1951-52 eğitim yılında 24.571 Arnavut öğrenci Makedonya genelindeki ilkokullarda eğitim görürken bu sayı 1989-90 eğitim yılında 72.651 Arnavut öğrenci eğitim görmüştür. Yaklaşık 40 yıl süre zarfında Arnavut öğrencilerde %200 oranında artış meydana gelmiştir.

Türkler ise 1951-52 eğitim yılında 13.237 öğrenci eğitim görürken bu sayı 1989-90 eğitim yılında Türk öğrenci sayısı 5452'ye düşmüştür. Bu hususta yorum yapmaya hacet olmadığını kanıtlayan en büyük delil istatistiki bilgilerdir.

Makedon ve Arnavut öğrencilerin sayısı ile Türk öğrencilerinin sayısını mukayese ettiğimizde Türk toplumu 45 yıl zarfında ağır ve zor şartlar içinde hayatını sürdürmüş bu zor şartlardan kurtulmak için bunun çaresinin ülkeyi terk etmek olduğuna kanaat getirmişlerdir.

3.1.9.1. Ortaöğretim Okulları (Liseler)

Kuruluş yıllarından itibaren ortaokullar hakkında istatistiki bilgiler veren İstatistik Kurumunun resmi belgelerinde Türkçe eğitimin var olduğunu açıkça görmekteyiz. Kuruluşun ilk yıllarında en önemli konu 1-4'e kadar eğitim olduğundan lise eğitimi pek bir önem taşımamasına rağmen Üsküp'te yürütülen öğretmen kursuna katılan Türk öğrenciler lise aşamasında sayıldıkları için bunların sayıları ortaokullardaki Türk öğrencileri olarak gösterildikleri olasıdır.

Kuruluş yıllarından itibaren diğer okullarda olduğu gibi ortaokul derecesinde eğitim gören Türk öğrencilerinin sayısı yıldan yıla artış göstermiştir. Makedonya Türk toplumunun kanayan yarası olan "göç" meselesinin başlamasıyla ortaokullarda eğitim gören Türk öğrenci sayısında azami düşüş gözlemlenmiştir. Misal olarak; 1952-53 eğitim yılında ortaokullarda 1810 Türk öğrenci eğitim görüp sadece bir sene sonra yani 1953-54 eğitim yılında ortaokullarda hiç bir Türk öğrenci kalmayıp bütün sınıfların

kapanmasıyla birlikte ortaokullarda Türkçe eğitim 1962-63 eğitim yılına kadar yani 9 yıl ortaokullarda Türkçe eğitim verilmemiştir.

Türk toplumunun kitlesel olarak Türkiye Cumhuriyetine göç etmesiyle birlikte bu sürecin etkisi en çok Türkçe eğitime yansımıştır. İlkokul (1-8) Türkçe eğitimi etkilenmişse de Türkçe sınıflar tamamen kapatılmayıp az bir öğrenci sayısıyla olsa da Türkçe eğitim devam etmiştir. Oysa ortaokullardaki Türkçe eğitiminde göç meselesi deprem etkisi yaratıp 10 yıl gibi eğitim açısından çok uzun bir süre boyunca ortaokullarda Türkçe eğitim ortadan kalkmıştır.

1963-64 eğitim yılında tekrar ortaokullarda Türkçe sınıflar açılmış fakat çok az sayıda öğrenci eğitim görmüştür. 1963'ten 1990 yılına kadar öğrenci sayısı hiç değişmeyip sabit bir durumda kalmıştır.

1951-52 eğitim yılında ortaokullarda 1435 Arnavut öğrenci eğitim görürken 1980-81 eğitim yılında Arnavut öğrencilerin sayısı 9754'e çıkmıştır. 1951-52 yılında 1219 Türk öğrenci ortaokullarda ders görürken 1980-81 eğitim yılında her kademede olduğu gibi öğrenci sayısında düşüş meydana gelip 327 öğrenci Türkçe ortaokul öğrenimi görmüştür. Bkz. EK -3.

3.1.9.2. Makedonya Devletinin İlk Yıllarında Üniversite Eğitimi Alan Türk Öğrencilerin İstatistikî Bilgileri

1949-50 eğitim yılında 15 Türk üniversitede eğitim görmüştür, 1950-51 eğitim yılında 21, 1951-52 eğitim yılında 32, 1952-53 eğitim yılında 46, 1953-54 eğitim yılında 45 Türk üniversitede eğitim görmüştür.

1953-54 eğitim yılında; Felsefe Fakültesi'nde 18 Türk öğrenci, Tarım ve Ormancılık Fakültesi'nde 4 Türk öğrenci, Tıp Fakültesinde 9, Ekonomi Fakültesi'nde 8, Teknik Fakültesi'nde 2, Yüksek Pedagoji Okulun'da 4 Türk öğrenci öğrenim görmüştür. 1954 yılında Üniversite'den mezun olan Türk öğrenciler ise Felsefe Fakültesi 1, Tarım ve Ormancılık Fakültesi – Ormancılık Bölümü 1 [529] öğrenci

[529] *Statisticki Godisnik Na SR Makedonija*, Skopje, Dekemvri 1954, s. 266-268.

şeklindedir. 1973-74 eğitim yılında Makedonya'daki üniversitelerde toplam 269 Türk öğrenci eğitim görmüştür.[530]

3.1.10. Türklere Yönelik Dil Politikaları

24 Aralık 1946 tarihinde Makedonya Halk Cumhuriyet'inin Kurucu Meclisi resmi olarak çalışmalara başlamıştır. Meclis Başkanı Dr. Spirov tarafından açıldıktan sonra Makedonya Halk Cumhuriyeti Anayasa'sı hakkında başlagıçta genel olarak sonradan ise madde madde müzakerelere geçilmiştir. Demokratik prensipler üzerine ülkede yaşayan her milletin inkişafını temin eden haklar içeren yeni Anayasa'nın oybirliğiyle kabul edilmesi konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Anayasa'nın kabul edilme süreci 31 Aralık 1946 tarihinde tüm milletvekillerinin evet oyuyla tamamlanarak Makedonya'nın ilk ve tarihi Anayasa'sı kabul edilmiştir. Bu adımdan sonra Lazar Kolişevski başbakanlığında yeni ilk kabine kurulmuştur.

Birlik gazetesi Makedonya'nın Anayasası'nı açıkladığı zaman şöyle bir yorum yapmıştır: Birleşik Yugoslavya Cumhuriyeti'ne bağlı Makedonya Halk Cumhuriyeti, bütün milletlere (Türkler de dâhil) hürriyet, lisan özgürlüğü, maarif, matbuat, hakk-ı kelam, vicdan ve fikir hürriyeti esasları ve hakiki demokrasi prensiplerine göre memleketin tam sahibi ve hâkimi millettir. Makedonya Türkleri köy, şehir, kaza, vilayet heyetlerinde, halk hükümeti Divan Başkanlığı ile Meclisi'nde görev almışlardır. Makedonya Cumhuriyeti Millet Meclisi'nde Türk azınlığı 25 vekil ile temsil edilmiştir. Dolayısıyla Türk toplumu hükümet mekanizmasının her kademesinde görev almıştır. Dört senelik milli istikbal mücadelesinde kazanılan zafer milletimizin haklarını temin eden ve savaş kazançlarını mühürleyen varlığın tarihi eseri ve neticesidir.

Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nın 12. maddesinde şöyle yazmaktaydı; *"Ulusal ekalliyetler, Makedonya Halk Cumhuriyeti'nde kendi ana dili üzerine kültürünü geliştirme hakkına sahiptirler."* Bu maddeden anlaşılacağı üzere Türk toplumuna kendi ana lisanında eğitim öğretim hakkı anayasa teminatı altına alınıp,

[530] Popoy Blagoy, "Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti Eşithaklı Ulus İle Halkların Birliğidir", *Sesler Aylık Toplumsal Dergisi*, S. 91 (Yıl 9) Aralık 1974, s. 5.

Türk öğrencilerine eğitim verecek okulların açılmasında bir sakınca görülmeyip Türkçe eğitim verilmesine izin verilmiştir.[531]

Yugoslavya'nın etnik ve dini açıdan çokkültürlü bir yapıya sahip olmasından dolayı ülkenin ilk Anayasası'nda bu husus ile ilgili dini ve milli ayrıcalık gözetecek olan şahıs ve şahıslara cezalar öngörülmüştür. Dini ve milli ayrımcılık, tahrik gibi eylemleri gerçekleştirecek kişilerin 3 aydan 5 yıla kadar tecziyelerine karar verilmiştir[532].

Ocak 1961 tarihinde Makedonya Eğitim Konseyi'nin son oturumunda milli azınlık okulları kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun doğrultusunda milli azınlıkların ekseri olarak yaşadığı bölgelerde okullarda iki dilde tedrisatın yürütülmesi öngörülmüştür. Başka bir ifadeyle Türk öğrencilerin çoğunlukta olduğu okullarda Makedonlar Türkçeyi, Makedonların çoğunlukta olduğu yerlerde ise Türkler Makedoncayı öğrenecekti. Bu kanunla birlikte Makedonya'nın her ne tarafında olursa olsun 20'den fazla öğrenci varsa Türk öğrencileri kendi ana dillerinde okullar açılması ile ana dillerinde eğitim görme serbestisi sağlanmıştır[533].

Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası'nın 71. maddesinin 11. fıkrası uyarınca 22 Haziran 1961 tarihinde Makedonya Meclisi'nden çıkan Ulusal Azınlıkların Dilinde Öğretim Yapan Okulların Örgütlenmesi Kanunu gereğince bu okullar da diğer okullar gibi tek öğretim sisteminin bir parçası olup bu kanun gereğince çalışacaktır. Milli Azınlıklar Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış plan ve program ile eğitim görecektir. Makedonya'nın herhangi bir bölgesinde milli azınlıklara mensup öğrenci sayısı bir okul sınıfının açılması için yetersiz durumda ise o bölgenin yetkili Belediye Meclisi kendi başına ya da komşu Belediye Meclisi ile yapacağı bir anlaşmaya dayanarak azınlıkların yaşadıkları en yakın mesafede bulunacak bir okulda sınıf açma yetkisine sahiptir. Anayasa'ya göre sınıfın açılabilmesi için 20 öğrencinin mevcut olma şartı getirilmiş fakat azınlık mensupları bu sayıya ulaşamadığı takdirde

---

[531] "Makedonya Halk Cumhuriyet'inin Anayasası İlan Edildi - Ekalliyetlerin Gelişme Şartları Anayasada Temindir", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 10 Ocak 1947, s. 2.
[532] "Milli, Irki, Dini Kin ve Ayrılığın Tahriki Yasak Edilmesi Hakkında Kanun", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 7 Temmuz 1945, s. 3.
[533] "Milli Azınlık Okulları Ve Yeni Kanun", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 8 Şubat 1961, s. 9.

azınlıkların kendi ana lisanlarında eğitim görebilmeleri için şart koşulan 20 öğrenci sayısı 10'a indirilerek azınlıkların lisanında ilkokul sınıfı açılır ve azınlıklar eğitimine kendi lisanında devam eder.

Milli Azınlıklar mesleki ortaokul ile liselerde kendi ana dilinde eğitim görme hakkına sahiptirler. Ortaokul sınıflarında aynı ilkokullarda olduğu gibi en az 20 öğrenci olması şartı konulmuşsa da, azınlıkların bu sayıya ulaşamaması ve 10 öğrenci olması durumunda da ortaokullarda azınlığın ana dilinde sınıf açılması mecburi hale getirilmiştir. Milli azınlık okullarında ana defter ve evraklar Makedonca ve azınlık dilinde yazılır. Okul adları, mühür ile damgaları Makedonca ve azınlık dilinde yazılır[534].

Yeni kurulan Yugoslavya ve Makedonya Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası'na göre; kadınlar da iktisadi, içtimai ve siyasi alanlarda erkeklerle eşittir. Her vatandaşa dini özgürlüğünü serbestçe yaşaması için bu hak muhafaza edilmiştir. Nikâh ve Talat işleri Hükümet'in ve milli idarenin teminatı altına alınmıştır. Okullar da doğrudan doğruya hükümet idaresi altına alınıp Türk çocukları kendi ana lisanında okula devam etme – eğitim görme hakkına sahip olmuşlardır. Kendi ana dili üzerinde eğitim hakkı anayasa gereği muhafaza edilmiştir[535].

Sosyalist Federatif Yugoslavya Cumhuriyeti ile Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti mahkemelerinde yürütülen duruşma ve benzeri adli süreçlerde tüm vatandaşlar eşit haklara sahipti. Mahkeme organları suçlanan ya da hakkını arayan kişi veya kişilere kendi ana dilinde savunma yapma hakkı tanımaktaydı. Delillere gelince deliller de suçlama ya da davacının konuştuğu dilde okunuyordu. Duruşma esnasında milli azınlık mensubu olan bir kimse hâkimin konuştuğu dili anlamadığı durumlarda kanunlara göre hâkim o kişinin konuştuklarını anlaması için tercüman bulmakla mükellefti. Hâkimin konuştuklarını anlamayan ve kendisine tercüman getirilmeyen kişi ya da kişilerle ilgili duruşma esnasında çıkan kararlar yüksek mahkeme tarafından iptal edilirdi[536].

---

[534] "Meclis Belgelerinden Halklar Dili Üzere Öğretim", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 24 Ekim 1969, s. 2.
[535] "Anayasa ve Türkler", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 5 İkinci Kanun 1946, s. 2.
[536] Vefki Hasan, "Duruşmalar Ve Halklar Dilleri", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Nisan 1970, s. 7.

1970 yılında Makedonya Türk halkı arasında en çok tartışılan konu ortaokullarda (yani liselerde) öğrencilerin Türkçe eğitim görme konusu idi. Dolayısıyla Haziran 1970 tarihinde Makedonya Halk Meclisinde gerçekleşen oturumda Makedonya'da eğitim bilim ve kültür olanaklarının genişlemesi hakkında tartışma açılmıştır. Halk Meclisi vekilleri orta öğretim sorununun Makedonya'da en ciddi konuyu teşkil ettiğini ve şimdiye kadar Anayasa'da ortaokullar için mevcut olan Kanunların değişmesinde bir sakınca görmediklerini hep bir ağızdan dile getirmişlerdir. Oturumda şûra üyeleri Orta Öğretim Kanununun 8. maddesini hazırlayarak açıklamışlardır. 8. madde; uyarınca milli azınlıklara ait öğrenci sayısının yeterli olduğu bölgelerde, milli azınlıkların kendi ana dilleri üzerinde özel sınıfta eğitim görme hakları vardır.

50. madde ise; milli azınlıkların kendi ana dilleri üzerinde eğitim gördükleri okullarda, öğrencilerin kitap ihtiyaçlarının devlet tarafından sağlanmasına yöneliktir[537].

Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti Meclisi Cumhuriyet Şurası 12 Kasım 1973 tarihinde gerçekleştirdiği oturumda bayrakları kullanma kanununu oybirliğiyle kabul etmiştir. Kanun maddesinde Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti bayrağı sadece Makedonların değil ülke sınırları içerisinde yaşayan diğer halkların dolayısıyla Türklerin de bayrağı niteliğinde olup Makedonya Türk toplumunu da temsil etmektedir.

Bayraklar Kanununun 7. maddesi şöyleydi; Türk halkı mensuplarının yaşadıkları bölgelerde, devlet organları, toplumsal – siyasi örgütler, dernekler ile birleşik emek örgütleri bu kanun gereğince ve Belediye Statüsü Hükümleri uyarınca Türk halkının bayrağı, Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti ve Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti bayrağını birlikte kullanma hakkına sahiptirler. Dolayısıyla Kasım 1973 tarihinde Meclis'ten geçen bu kanun Makedonya Türk toplumu özel

[537] Hasan Mercan, "Orta Öğrenim Kanunu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 20 Haziran 1970 s. 2.

günlerinde Makedonya ve Yugoslavya bayrakları yanında kendi bayrağını kullanma hakkına sahipti[538].

Makedonya sınırları içerisinde yaşayan Türk toplumu devletin her kademesinde görev yapmakaydı. Dolayısıyla Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti Yürütme Kurulunda olduğu gibi Türk toplumu temsilcileri, Federal Millet Meclisi ile Federasyon konseyinde görev yapmaktaydılar[539]. Birlik gazetesinin verdiği bilgilere dayanarak Türk halkı, ayaklanma sürecini İlinden'den başlatarak (İlinden Osmanlı'ya karşı yapılan ayaklanmadır) 2. Dünya Savaşı'nda HKS'a iştirak ederek yeni Yugoslavya'da bütün haklarına kavuşmuştur. Gazete Makedonya Türk toplumunu Yugoslavya devleti ile özdeşleştirme amacu gütmüştür[540].

Yazının ilerleyen satırlarında Makedonya'da yaşayan her ulusun başta Osmanlı Devleti altında daha sonra SHS Krallığı'nda her temel haktan mahrum bırakıldığı fakat bu dönemde YKP'nin ülke içerisinde her ulusu birleştirme ve haklarını tanıma propagandasının işe yaradığı, dolayısıyla II. Dünya Savaşı'nda Türklerin HKS'na katılıp Makedonya'nın kurulmasında önemli rol oynadığı belirtilmiştir[541].

Makedonya Türklerinin savaşa iştirak etmeleri özel önem taşıdımaktaydı ve II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya ile Makedonya'nın özgürlüğü adına Türklerin savaşa kitlesel bir şekilde katılmaları eşine az rastlanan olaylardan biridir. Türk toplumu hiç bir menfaat beklemeden yaşadığı ülkenin özgürlüğü adına savaşa yoğun bir şekilde katılım göstermiştir.[542]

1974 yılında hazırlanan yeni Anayasa ile birlikte azınlıkların haklarında genişleme olup bu Anayasa Türk toplumu için önem arz etmektedir ve Makedonya tarihinde ilk defa Türkler anayasada asli unsur olarak kabul edilmişlerdir. İlgili madderi şöyle sıralamak mümkündür:

---

[538] Hüsamettin Vardar, "Yeni Bayraklar Kanunu Meclisten Geçti", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Kasım 1973, s. 6.
[539] "Temsilci ve Öteki Özyönetim Organlarında Türkler", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 25 Mayıs 1972, s. 2.
[540] "Temsilci ve Öteki Özyönetim Organlarında Türkler", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Mayıs 1972, s. 2.
[541] "Temsilci ve Öteki Özyönetim Organlarında Türkler", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 1 Haziran 1972, s. 2.
[542] "Temsilci ve Öteki Özyönetim Organlarında Türkler", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 4 Haziran 1972, s. 2.

1. Bölüm – Toplum Haklarının Düzenlenmesi: Birinci Kısım – Genel Hükümler: Madde 1- Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti, Makedon halkının ve Arnavut ile Türk halklarının oluşturduğu bir devlettir.

Madde 3- Makedonya'da yaşayan halk ve halkların (Türklerin) egemenliği, bağımsızlığı, milli özgürlüğü, siyasi meselelere katılma ve sorumluluk taşıma hakkı, siyasi, ekonomik ve kültürel hakları Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti Anayasa'sı tarafından garanti altına alıncak ve bu haklar Anayasa teminatı ile korunacaktır.[543]

10. Madde- Azınlıkların Sahip Olduğu Haklar: Yugoslavya Devleti'ne mensup halklar eğitim ve kültür alanlarında kendi dillerini serbestçe kullanma hakkına sahiptirler.

11. Kısım- Azınlıkların Sahip Olduğu Yükümlülükler: 177. Madde – Makedonya Cumhuriyeti Makedon milleti ile Makedonya'da yaşayan halklar (Türkler) eşit hak ve yükümlülüklere sahiptir. Cumhuriyet ile Belediyeler, Halkların Belediye Meclisi ile Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti Meclisinde orantılı temsil hakkını uygulamakla yükümlüdür.

178. Madde – Ülke sınırları içerisinde her halkın kendi dilini özgür bir şekilde kullanması, ait olduğu milliyeti hür ve özgür bir şekilde ifade etmesi ve kendi kültürünü geliştirmesi anayasa teminatı altındadır. Belediye ile Cumhuriyet, Halkların (Türklerin) eğitimlerini geliştirmek, basın – medya – gazete – radyo – televizyon aracılığıyla azınlık dillerini geliştirmek ve kendi bayraklarını kullanma haklarını korumakla sorumludur.

179. Madde – Halkların yaşadığı yerlerde eğitim – öğretim azınlıkların kendi ana dili üzerinden gerçekleşir. Her milliyet okullardaki dersleri kendi ana dilinde dinleme hakkına sahiptir. Azınlıklar (Türkler) eğitimlerini kendi ana dilinde (Türk Dilinde) görme hakkına sahiptir.

---

[543] *Sluzben Vesnik Na Sosjalisticka Republika Makedonija* – Ustav Na Sosjalisticka Repuublika Makedonija, Skopje, 25 Şubat 1974, s. 112.

180. Madde – Azınlıkların yaşadığı bölgelerde kamusal ve toplumsal hayatta halkların dilleri (Türkçe) ile yazıları Makedon dili ile aynı değerdedir. Belediyelerde yaşayan halklar Belediye Meclisinde alınan kararlar ve diğer önemli belgeler ile yerel yönetim kararları Makedoncanın yanı sıra azınlıkların (Türklerin) dillerinde de yayımlanır.

181. Madde –Azınlıklar (Türkler) kendi hakkını aramak için devlet organları karşısında kendi ana dilinde dilekçe, şikâyet gibi yazıları yazma hakkına sahiptirler.

183. Madde – Azınlıkların yaşadığı Belediye Meclislerinde ve Sosyalist Makedonya Cumhuriyeti Meclisinde halklar arası ilişkiler komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon azınlıkların haklarını veya hürriyetlerini anayasa çerçevesi dâhilinde gözetme yetkisine sahiptir, Anayasa tarafından azınlıklara verilen hürriyetlerin yürürlüğe girmesini sağlamakla yükümlüdür. Halklararası İlişkiler Komisyonu'nda ülkedeki milletlerden eşit sayıda üye seçilip Makedon, Türk ve Arnavut komisyon üyeleri eşit sayıdadır[544].

1974 Anayasası'na göre halklar ifadesi altında Makedonya'da, Makedonlardan başka milletlere atfen bu ifade kullanılmıştır ve Türk toplumunu da kapsamaktadır. 1974 Anayasası'nın azınlıkların hakları başlığı altında 177 – 183. maddelerinde ülkedeki azınlıkların hangi haklara sahip olduğu belirtilmiştir.

Bu yeni Anayasa ile birlikte Makedonya Türklerinin tüm azınlık haklarına sahip olduğunu görmekteyiz. Ana dilde eğitim, milli mensubiyetini rahatça ifade etme, Türkçe gazete, radyo ve televizyonda Türkçe yayın yapma hakkı, Belediye meclislerinde ve parlamentoda ana dilinin serbestçe kullanımı, kamu kuruluşlarına dilekçe, şikâyet gibi yazıların Türkçe yazımı gibi haklara sahiptiler[545].

---

[544] *Sluzben Vesnik Na Sosjalisticka Makedonija* – Ustav Na Sosjalisticka Republika Makedonija, Skopje, 25 Şubat 1974, s. 134-135.
[545] Popoy Blagoy, *a.g.m.*, s. 4.

3.2. Demografik Yapı ve Göçler

Yeni kurulan Yugoslavya'da Türklerin en kalabalık yaşadığı yerlerden birisi Makedonya idi ancak Türklerin ülkedeki nüfus oranı her geçen yıl düşüş göstermekteydi. Yugoslavya'da ilk resmi nüfus sayımı 1948 yılında gerçekleşmiştir. Bu nüfus sayımında Türklerin sayısı 95.940 olarak belirtilmiştir. Bu verilen rakamın gerçeklik payı oldukça düşüktür, çünkü o dönemde Makedonya Türklerinin üzerinde Arnavut baskısı hâkimdi. Arnavutluk ile birleşmeyi hedefleyen Yugoslavya yönetimi Batı Makedonya'da Türklere karşı yapılan asimilasyon ya da sistematik baskıları görmezden geliyordu. Arnavut idarecileri Türkleri eritme hedefinde oldukları için Batı Makedonya'daki Türk nüfusunu düşük göstermiştir.

Bu dönemde Arnavutluk'ta umduğunu bulamayan Yugoslavya devleti azınlıklara karşı siyasetini değiştirerek Türklere kısmen de olsa geçmişte yapılan baskıyı hafifletilip bazı azınlık hakları tanımıştır. Türklere karşı ılımlı politika hedefini güden Yugoslavya yönetimi tarafından 1953 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında Türklerin gerçek nüfusu ortaya çıkmıştır. Baskı ve dayatma altında olmayan Türkler kimliklerini rahatça ifade etmişlerdir. 1953 nüfus sayımında Türklerin toplam nüfusu 203.938 olarak resmi kayıtlara geçmiştir[546]. Bu rakam da toplam nüfusun %15'ine tekabül etmekteydi. 1948 ile 1953 yılları arasında 5 yıl gibi kısa bir sürede sonuçların bu denli değişmesi siyasi dengelerden kaynaklanmaktadır.

Makedonya'da Türklerin yüksek nüfusa sahip olmaları Yugoslavya yönetimini harekete geçirmiştir. Gelişen ve hızla büyüyen nüfusa karşı bu duruma müdahale etme girişimleri başlamıştır. Tito'nun 1953 yılında Türkiye'yi ziyaret etmesiyle birlikte Yugoslavya'dan Türkiye'ye doğru kitlesel göçler başlamıştır.

1953 yılı sayımlarında Türk ahalisi Makedonlardan sonra ülkede ikinci en kalabalık nüfusa sahip halkı temsil ediyordu. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin Yugoslavya Türklerini kabul etmeye başlaması sebebiyle büyük bir göç dalgası başlamıştır. Türkiye'nin öne sürdüğü şartlarda göç etmek isteyen kişiler için Türk kökenli olma şartı getirilmiştir. Arnavut araştırmacılara göre 1953 sayımlarında

[546] İrfan Kaya Ülger, *a.g.e.*, s. 83.

Türklerin bu kadar yüksek bir nüfusa sahip olmaları, ülkeden göç etmek isteyen Arnavutların kendilerini Türk olarak yazdırmalarıdır. Oysa sayımları göz önüne aldığımızda Türklerin en yoğun yaşadıkları yer Makedonya'nın doğu bölgesidir. Dolayısıyla Arnavutların, Makedonya'nın batı bölgesinde yaşadıkları ve bu bölgeden başka Makedonya'nın hiç bir bölgesinde Arnavutlara rastlamanın mümkün olmadığı göz önünde bulundurulduğunda Arnavutlar tarafından savunulan tezin gerçekleri yansıtmadığını delil ve belgelerle açıklamamız mümkündür. Buradan Türkleri eritme ve asimilasyona uğratma çabalarının devam ettiğini görmekteyiz. Türkler maruz kaldıkları baskılardan sonra Makedonya'yı kitlesel bir şekilde terk etmiştir. Bu gerçeğin açığa çıkmasını istemeyen komünist yönetim 1961 – 1971 – 1981 yılları sayımlarında Türkleri diğer etnik gruplar gibi sayımlara dâhil etmemiştir. Çünkü ülkeden göç eden Türklerin sayısı bir hayli yüksekti ve gerçek rakamları vermek istememişlerdir. Bu sayımlarda Türklerin sadece toplam sayısı açıklanmıştır.

1961 nüfus sayımında Türklerin sayısı 131.481'dir.[547] 1971 sayımında sayı 108.552' dir. 1981 nüfus sayımlarında ise Türklerin sayısı 86.591'dır.[548] Son olarak 1991 nüfus sayımında Türklerin sayısı 97.416[549]olarak belirlenmiştir.

Nüfus sayımlarına göre Türklerin 1948-1991 yılları arasında önemli şehirlerdeki nüfusu[550], [551] şöyledir:

Şehirler	**1948**	**1953**	**1991**
Üsküp	16.764	22.562	22.978
Manastır	8690	14.962	3158
Pirlepe	5231	14.189	4932
Ohri	2783	5648	2785
Struga	441		
Debre	2913	7345	6075
Kiçevo	1797	8545	4241
Gostivar	117	3584	12.486
Kalkandelen	620	7417	5076
Titoveles	5887	20.985	4325
Radoviş	9390	4855	
Ustrumca	7834	19.526	7076

[547] "Makedonyada Kimler Yaşıyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 20 Ekim 1966, s. 6.
[548] Hough Poultoun, *a.g.e.*, s. 111.
[549] Giray Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s. 61.
[550] *Stanovnistvo Po Narodnosti*, Beograd, 15 Mart 1948, s. 11.
[551] *Ukupno Stanovnistvo Po Narodnosti*, 1 Nisan 1953, s. 62-64.

Koçani	6053	6667	
İştip	5901	8952	2909
Titoveles			
Kumanova	2531	19.165	7076
Gevgeliya	5172	6046	

Makedonya Türk toplumunun Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etme süreci trajik bir meseledir. Yüzyıllar boyunca vatan olarak bildikleri ve uğruna yüzlerce şehit verdikleri Makedonya'yı bir kaç yıl içinde topluca terk etmeleri olayının detaylı bir şekilde araştırılması gerekir.

1941-1944 yılları arasında Halk Kurtuluş Savaşı süresince Türk toplumu sürekli Makedonya'nın özgürlüğü adına savaşıp Makedonya'nın özgürlüğüne kavuşmasında büyük rol oynamıştır. Devlet kurulduğu zaman işler değişmiş ve Türkler devlete düşman bir topluluk olarak nitelendirilip Türkleri ülkeden göndermek uğruna çeşitli yollara başvurulmuştur. Devlet tarafından yürütülen politikaların başında bıktırma ve bezdirme siyaseti gelmiştir. Ülke genelinde kamulaştırılmış topraklara devlet tarafından el konulmuştur. Kadınların feracelerini çıkarmaları için devlet başta kendine bağlı olan İslam Dini Birliği Kurumunu yanına alarak çeşitli propagandalar yürütülmüştür. Bu sürecin son aşaması ise Üsküp'te Türk aydınlar tarafından oluşturulan "Yücel Teşkilatı" üyelerinin davası sonucu 5 üyenin ölüm cezasına çarptırılmasıdır. Başta Üsküp ve tüm Makedonya Türklerini tedirginlik ve korku içinde bırakan duruşma kararları hoparlörler vasıtası ile dinletilerek Türk halkına psikolojik baskı uygulanmıştır. Türklerin göç etme sürecini aşamalar halinde şöyle özetleyebiliriz:

Yugoslavya devletinin kuruluşunun ilk günlerinde kadınların ferace giymelerini yasaklayan kanunun uygulanmaya konulmasında başta İslam Dini Birliği ile dönemin Türkçe gazetesi "Birlik" aracılığıyla çeşitli propagandalar yürütülmüştür. İslam Dini Birliği Yugoslavya sınırları içerisinde yaşayan Müslümanların temsil edildiği kurum ile Birlik gazetesinin yayınladığı demeç ve yazılar göz önüne alındığında bunların Devletin çizgisinden ayrılmadıklarını, kadınların feracelerini çıkarmaları için çeşitli baskılar uyguladıklarını görmekteyiz.

Mart 1948 tarihine kadar Makedonya'da 500'e yakın Türk kadını feracesini çıkarmıştır. İslam Dini Birliği Genel Meclisi ile Reis-Ül Ulema feracenin İslam dini ile hiç bir alakasının olmadığı yönünde bildiri yayınlamıştır. Kasaba ve köylerde ise peçelerin çıkartılması için propaganda yürütülmüştür. Medyada ise peçe ile feracelerin çıkarılması için; "*Yugoslavya camiasına daha faydalı olma gaye ve hedefine engel olan ferace, çarşaf ve peçenin ezeli esaretinden kurtulma faaliyetlerine canla ve başla sarılmalıdırlar"* ifadeleri kullanılmıştır. Türk kadınlarında ferace meselesi olumsuz yönde ilerlediği için Birlik aracılığıyla kadınların, kardeş, baba ve kocalarına ağır ithamlar yöneltilmiştir. Bu konuda feracenin çıkarılmasına karşı çıkan din adamlarına da aynı şekilde davranılmıştır. Din adamlarına kadınların çarşaftan çıkmalarını engelleyen mengene tabiri kullanılmıştır. Türk kadınlarının hayat standartlını yükseltmek, daha iyi istikbal yaratmak, nesillerimizin zengin, mesut ve tam anlamıyla müstakil bir vatan temin etmeleri için Türk kadının önünde en büyük engelin ferace olduğu yazılmıştır. Türk kadınlarının feraceyi çıkararak emek, kültür ve sosyal hayata bir an önce sarılıp Tito Yugoslavyası'na faydalı bir vatandaş olmalarının vatan borcu olduğu da eklenmiştir[552].

Türk kadınlarına baskı yoluyla feracelerinin çıkartılması sürecine Türk öğretmenleri de eklenmiştir. Türk öğretmenlerinin batıl itikad ile gericiliğe karşı ve feracenin çıkarılmasına dair savaşa faal surette iştirak etmelerinin gerekli olduğu vurgulanmıştır. Türk kadın öğretmenleri ise ferace kanunuyla birlikte ferace ve peçelerini çıkarmışlardır. Bu gelişmeyi Birlik gazetesi, "*Türk kadının inkişafına mani olan ve kara geçmişin nişanı olan siyah perdeyi yüzlerinden çekmişlerdir*" şeklinde yorumlanmıştır.

Radoviş Kazasında Halk Cephesi tarafından yürütülen siyasi propaganda başarıyla ilerleyip 25 Ocak 1951 tarihine kadar Radoviş'te bütün Türk kadınları feracelerini çıkarmışlardır. Yukarıda belirtilen tarihe kadar toplam 3085 Türk kadını feracesini çıkarıp ferace taşıyan hiçbir Türk kadını kalmamıştır. Radoviş Türk kadınlarının feracelerini çıkarmasıyla ilgili Birlik gazetesi bu hareketi başarılı olarak

[552] "Bütün Türk ve Arnavut Kadınlarının Çarşaftan Kurtulmasını İleri Sürmeli", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 1 Mart 1948, s. 1.

nitelendirmiştir[553]. Feracelerin çıkarılmasıyla ilgili Birlik gazetesi bu konuda: *Sosyalist Kuruluş güneşinden tat alarak ve her gün daha fazla gelişerek kendilerine, yavrularına, aile ve yakınlarına her hususta daha faydalı olacaklardır,* sloganının kullanmıştır. Türk kadınlarına yönelik feracelerini çıkarmaları yönünde yapılan algı operasyonlarında ferace ve peçesini çıkarmayan kadınlara hakaret niteliğinde ifadeler kullanılmıştır; ferace taşıyan kadınların sokaklarda yürümelerine mani olup feracelerin kadınları yaşlı gösterdiği yazılmıştır. Peçeleriyle kaşlarını örten kadınların sokakta çirkin göründükleri vurgulanmıştır. Kadınların daha medeni bir şekilde giyinmelerine dikkat etmelerinin vatan borcu olduğu vurgulanmıştır[554].

Devlet tarafından yürütülen Türk kadınlarının feracelerini çıkarma operasyonunun 20. yıl dönümü hakkında Birlik gazetesinde çıkan bir yazıda; Türk kadınlarının yüzyılların esareti olan peçe ve feraceye elveda dedikleri ve aydınlığa kavuştukları yazılmıştır. Türk kadınlarının feracelerini çıkarmasıyla hayatlarını temelden değiştiren bu olayın tarihe büyük ve altın harflerle yazılması gerektiği görüşü savunulmuştur[555].

Makedonya Türklerine ait olan mallar kamulaştırılmış ve sonrasında kooperatiflere dönüştürülmüş, Türk köylüsünün toprağı elinden alınmıştır. İlim merkezi olarak bilinen Meddah Medresesi'ne işgalci Alman ve Bulgar döneminde bile dokunulmazken Yugoslavya devletinin kuruluşunun ilk yıllarında medresenin faaliyetine son verilmiştir. Üsküp'te bulunan İsa Bey Medresesi de kapatılmıştır[556].

Bu konuda en objektif yazılar yabancı yazarların vermiş oldukları bilgilerdir. Sırp tarihçi Vladan Jovanovic bu konuyu objektif bir biçimde anlatmaktadır. Jovanovic'e göre Makedonya Türk toplumu genellikle şehirlerde yaşamaktaydı.

Türklerin, Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmesi tren yolculuğu ile Povardarje bölgesinden Selanik şehrine, oradan da karayolu ile İstanbul'a geçerek olmuştur.

---

[553] "Radovişte ve Kazada Çarşaflı Kadın Kalmadı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 5 Şubat 1951, s. 1.
[554] R. K, "Kadınların Daha Medeni Bir Surette Giyinmelerine Dikkat Etmeli", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 17 Şubat 1951, s. 1.
[555] "Feracenin 20. Yıldönümü Dolayısıyla", *Birlik Gazetesi*, Üsküp.
[556] Abdülmecid Nureddin, *Balkanlardan Türkiyeye Göç Ve Etkileri*, Çağla Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 260-261.

Türkler mal varlıklarını sattıktan sonra devlet tarafından sadece Yugoslavya'dan çıkmaları için pasaport verilmiştir. Türkiye'ye göç etmek isteyen bir birey devlete 15.000 dinar para ödemek zorunda kalmıştır. Yugoslavya'dan çıkış için dilekçe ve göç etmeleri için kabul belgesi alınmasıyla resmi olarak Türkiye'ye göç etme hakkına sahip olmuşlardır. Mart 1955 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Belgrad Büyükelçisi, Gevgeli'ya sınır kapısında Türkiye Cumhuriyetine göç eden Türklerin polis ile gümrükçüler tarafından suçlu muamelesi gördüklerini belirterek Türklere karşı daha iyimser davranmaları yönünde Yugoslavya Devletine ikazda bulunmuştur.

Vladan Jovanovic'e göre toprak reformundan başka Sosyalist Devletin uyguladığı katı tedbirler, örneğin şeriat mahkemelerinin kaldırılması, ferace taşımanın yasaklanması, dini mekteplerin yasaklanması gibi faktörler Türklerin göç etmesindeki sebepler arasındadır. Sırp tarihçiye göre Türklerin, Türkiye Cumhuriyeti'ne göçü 1949 yılının ilkbaharında başlamıştır. Yugoslavya devleti, Türkleri bıktırmak amacıyla Türk öğrencilere verilen bursları kademeli olarak kısıtlamıştır. Kamuda çalışan Türkler ise görevden alınmıştır.

1957 yılı başlarında Yugoslavya komitesinde üst düzey yetkililerden Krste Crvenkovski Türklerin göçü hakkında; sürecin 1951 yılında genişlemeye başladığını ve 1952 ile 1956 yılları arasında Makedonya'dan 67.236 Türkün, Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmek için Yugoslavya vatandaşlığından çıkış belgesi aldıklarını açıklamıştır, bu da 67.236 Türkün, Türkiye Cumhuriyetine göç ettiği anlamına gelmektedir. Türkiye'ye göç eden Türkleri, Türkiye'deki basın, komünizm rejiminin kurbanları olarak adlandırmıştır. 1953 nüfus sayımlarında Makedonya'da 203.938 Türk hayatını sürdürmekteydi. Türk toplumunun %36'sı şehirlerde %64'ü ise köylerde yaşamaktaydı[557].

Türkiye'ye göç etmeye karar veren aileler Makedonya'da bütün mal varlıklarını satışa çıkarmışlardır. Ancak göç etmeleri için az bir süreleri bulunması sebebiyle bazı Türk aileleri mülklerini satamadan Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bu mülklere ise devlet el koymuştur. Veles ve İştip şehirlerinden göç eden Türk ailelerinin

[557] Jovanovic Vladan, *İz FNRJ u Tursku*, <www.Pescanik.com > (24.06.2013)

sadece küçük bir kısmı mal ve mülklerini satmayı başarmış bunu başaramayanların ise mülklerine devlet el koyup çok ucuz bir fiyattan Hristiyan ahaliye satmıştır.

Ocak 1953 tarihinde Hırvatistan'ın Split şehrinde Tito ve T.C. Dışişleri Bakanı Mehmet Fuat Köprülü yedikleri akşam yemeğinde Yugoslavya Türklerinin, Türkiye'ye göç etmeleri hususunda sözlü anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşma tarihe centilmenlik anlaşması olarak geçmiştir. 1953 ile 1991 yılları arasındaki nüfus sayımlarını göz önünde bulundurursak Üsküp ve Gostivar şehirleri hariç Makedonya'nın bütün şehirlerinde Türk sayılarında azami azalma görülmektedir.

Kumanova'da 1953 sayımlarında 19.165 Türk kayıtlı iken 1991 sayımlarında ise Kumanova'daki Türklerin sayısı 2314'tür. Aradan geçen 38 yılda Kumanova'da Türk nüfusu büyük bir ölçüde azalmıştır. Titoveles'te 1953 sayımlarında 20.985 Türk kayıtlı olup bu sayı 1991 yılında 4325'e inmiştir. Titoveles'te Türk sayısında muazzam düşüş görülmüştür. Usturumca'da 1953 sayımlarında 19.526 Türk kayıtlı olup bu sayı 1991 sayımlarında 7076'ya düşmüştür. Manastır'da 1953 sayımlarında 14.962 Türk Kayıtlı iken bu sayı 1991 nüfus sayımında 3158'e inmiştir. Pirlepe'de 1953 sayımlarında 14.189 Türk kayıtlı iken bu sayı 1991 sayımlarında 4932'ye düşmüştür. İştip'te 1953 sayımında 8953 Türk kayıtlı olup bu sayı 1991'de 2909'a düşmüştür. Kiçevo şehrinde 1953 sayımında 8545 Türk kayıtlı iken bu sayı 1991 sayımında 4241'e düşmüştür.

Türklerin göç etmesi ve sayılarının azalması sebebiyle Makedon araştırmacı Milka Zdraveva, Radoviş şehrinden göç eden Türkler hakkında araştırma yapıp çarpıcı sonuçlar elde etmiştir; Radoviş'te 1950'li yıllarda Türklerin göç etme sürecinin başlaması ile 1961 yılında toplam Türk nüfusunda 1950'li yıllara kıyasla 4.520 düzeyinde bir azalma görülmüştür. 1961 yılında Radoviş'in Sarıgöl, Köseli, Durutlu, Hüdaverdi ile Karaobası köyleri tamamen Türkiye'ye göç etmiştir. 1966 yılına kadar Çeşme Mahalle, Alikoç, Karadağlar, Negretovtsi ve Gorna Vraştitsa yerleşim birimlerinde de Türklerin büyük bir kısmı göç etmiştir[558]. 1900'lü yılların başında Radoviş'te toplam nüfusun 3/2'sini Türkler oluşturmaktaydı. Toplam 6230 kişiden

[558] Milka Zdraveva, "Yüzyılımızın 60'lı Yıllarında Radoviş ve Belediyesi'ndeki Demografik Değişiklikler", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Sayı 208 Yıl: 23, Eylül 1986, s. 94.

4000 kişi Türk kökenliydi. Radoviş Köylerinde ise toplam nüfusun % 49,7'si Türk kökenliydi[559].

1948 yılında gerçekleşen nüfus sayımlarına göre Radoviş şehrinde 901, Türk köylerinde ise 8489 Türkün yaşadığı kayıtlara geçmiştir. Radoviş'te 10 köyde sadece Türkler yaşamaktaydı. 1953 nüfus sayımlarında ise Radoviş'te 1310 Türk kayıtlı olup Radoviş köylerinde ise 9117 Türk yaşamaktaydı. 1961 sayımlarında ise Türk nüfusu ve Radoviş'ten Türkiye'ye göç eden Türklerin sayısı açıkça ifade edilmektedir. 1953 yılında Radoviş'te 10.427 Türk kayıtlı iken 1961 yılında toplamda 2917 Türk kayıtlara geçmiştir. 8 yıl içinde Radoviş'ten 7510 Türk eksilmiştir. Bütün bu istatistikî bilgileri dikkate alırsak Radoviş Türklerinin Türkiye Cumhuriyeti'ne kitlesel bir biçimde göç ettiklerini açık bir şekilde görebiliriz[560].

Makedonya'dan göç eden Türk toplumu konusunda uzman olan Abdülmecid Nureddin'e göre 1952 – 1970 yılları arasında Makedonya'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne 182.391 kişi göç etmiştir[561]. İngiliz tarihçi Hough Poultoun'a göre 1953 yılından sonraki dönemde Makedonya'dan Türkiye'ye 80.000 Türk göç etmiştir[562].

Makedonya Türklerinin 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'ye kitlesel bir şekilde göç etmesi Türkiye medyasında büyük yankı uyandırarak bu konuya ilgi artmıştır. Türkiye basını, Makedonya Türklerinin bulundukları zor vaziyetin göç etmelerindeki en önemli faktör olduğunu vurgulamıştır. Türkiye'ye göç eden Türkleri basın komünizm kurbanları olarak nitelendirmiştir. Türk basınında göç meselesi hakkında haberlerin artması ve gerçeklerin gün yüzüne çıkmasıyla Yugoslavya devleti rahatsız olup kendi güdümünde bulunan Birlik gazetesini, Türkiye'deki medya haberlerinin gerçekleri yansıtmadığını anlatan haberleri yayınlaması için harekete geçirmiştir. Bu dönemde Birlik gazetesi Türkiye'den gelen eleştirilere karşı Yugoslavya devletini muhafaza eden savunma mekanizmasına dönüşmüştü. Yayınlanan bir haberde; göç konusu ile uğraşan Türk basınının son zamanlarda gayri mesul bir tarzda Yugoslavya siyasetini de taşladığı yazılmıştır. "Her Gün" gazetesinin

[559] Milka Zdraveva, *a.g.m.*, s. 97.
[560] Milka Zdraveva, *a.g.m.*, s. 98-99.
[561] Abdlmecid Nureddin, *a.g.e.*, s. 265-266.
[562] Hough Poultoun, *a.g.e.*, s. 112-113.

4 Eylül 1958 tarihli sayısında; Türkiye'ye gelen göçmenlerin eşya getirmesine müsaade edilmeyip göçmenlerin parasız ve acınacak durumda oldukları vurgulanmıştır. Bu bilgiler karşısında "Birlik" gazetesi bu malûmatları yalanla itham edip yorum yapmamıştır.

Makedonya Türklerinin Yugoslavya Krallığı tarafından göçe zorlandığını, hiç bir haklarının bulunmadığını, çiftlik sahipleri, istismarcı ve Sarayı'ın kıskacında yaşadıklarını belirtip Tito'nun Yugoslavya'yı kurmasıyla Türk toplumunun bütün haklara kavuştuğunu da dile getirmişlerdir. Bu konuda yazar Yugoslavya ve Tito'yu korumak uğruna, Türklere karşı uygulanan tüm haksızlıkları Krallık dönemi Yugoslavya'sına yöneltmiştir. Ancak Krallık Yugoslavya'sı da Türk toplumunun zor şartlar altında yaşadığı saklanmaz bir gerçektir. Fakat Yugoslavya döneminde de sıkıntıların artmasından dolayı Türk toplumu kitlesel şekilde göç etmeye başlamıştır. 1950'li yıllardan başlayarak Türklerin göç süreci hakkında bir haber bile yayınlamayıp tüm bu mezalimlere karşı gözlerini kapayan Hükümet aleyhinde bir söz bile söylemeyen Birlik gazetesi Türk basınında göç konusu hakkında yayınlanmış yazılar ve Yugoslavya'ya yöneltilen eleştiriler karşısında görevinin gereği olarak Yugoslavya'dan yana tavır alarak Türk basınını yalan söylemekle suçlamıştır.[563]

15 yıl içerisinde 200 bine yakın Türk'ün göç etmesi normal karşılanacak bir durum olmamasına karşın Yugoslavya devleti kamu enstitü basın ve yayın kuruluşları bu durumu normal karşılayıp Türklerin hiçbir baskıya maruz kalmadan kendi istekleriyle Türkiye'ye göç ettiğini belirtmişse de bu bilgiler katiyen gerçekleri yansıtmamaktadır. 1945 – 1990 yılları arasında bu olayın gerçekleri gün yüzüne çıkmayıp konu uzun bir süre karanlıkta kalmıştır. Yugoslavya dağıldıktan sonra Makedonya bağımsızlığını kazanmış, ülkedeki baskıcı rejim daha ılımlı bir hal almış, bu konu hakkında araştırmalar yapılmış ve gerçekler gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Makedonya'nın "Utrinski Vesnik" Gazetesinin 5309 sayılı, 16 Şubat 2017 tarihli "*Türklerin Göçü Planlı ve Sistematikti*" başlıklı haberde bu konu üzerinde önemli detaylar yer almaktadır. Salih Kerimi isimli yazara göre 1951'de 1959 yılına

[563] "Türk Basını ve Göçmenler Konusu Üzerine Bir Konuşma", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 16 Ocak 1959, s. 1.

kadar Makedonya Halk Cumhuriyeti'nden 143.800 Türk Yugoslavya vatandaşlığından çıkış belgesi almıştır, Türk toplumunun göç etme sürecinin arkasında Yugoslavya ve Makedonya hükümetlerinin gizli mutabakatları vardır. Yazara göre göç meselesinin başlamasının çekirdeğinde devlet bulunmaktadır. Devletin amacı Makedonya'da nüfusu hızla büyüyen Türk unsurunu ülkeden temizlemekti. Türk ahalisinin göçünde durum kitlesel hal almaya başladığında devlet güvenlik unsurlarının giriştiği faaliyetler de hissedilmiştir. Sürecin başında YKP üst düzey yetkilileri ile Makedonya'nın ilk Başbakanı Lazar Kolişevski ile Yugoslavya İstihbarat Başkanı (UDBA) Alexander Rankovic bu operasyonu yönetmişlerdir.

Sonbahar 1953 tarihinde Üsküp'ün Saat Kule Belediyesinde Lazar Kolişevski, Türk göçünün kitlesel bir hal almasına karşı koyan Türk entelektüellere karşı ağır bir konuşma yapmıştır. Kolişevski'nin bu konuşmasından sonra Türklerin göçü kitlesel bir hal almaya başlamıştır. Bu süreç dönemin gazeteleri "Politika", "Borba", "Birlik" aracılığıyla devlet tarafından yürütülmüştür.

28 Mart 1954 tarihinde " Nova Makedonya" gazetesinde Lazar Kolişevski ile yapılan söyleşide Türk toplumu alenen tehdit edilmiş ve bu haber bir kaç gün sonra Türkçe çıkan "Birlik" gazetesinde de yayınlanmıştır. Bu tehdit içerikli açıklamalardan sonra Türk toplumunu korku sarıp göç dramatik bir hal almıştır. Makedonya Devlet Arşivleri resmi belgelerine göre 1955 tarihinde 38.045 kişi Yugoslavya vatandaşlığından çıkmak için müracaatta bulunmuştur. Yugoslavya – Makedonya devleti yüksek rütbeli devlet temsilcileri tarafından yürütülen süreç gizli istişareler sonucunda başarı ile sonuçlanmıştır. Türk halkının kitlesel zorunlu göçü eğitim, demografi ve sosyal hayatına darbe indirmiştir. Türk toplumu her halükarda devlete karşı sadık olmasına rağmen bu zulümle karşı karşıya kalmıştır[564].

3.3. Makedonya Türkerinde Basın

3.3.1 Birlik Gazetesi

[564] Salih Kerimi, "İseluvanje Na Turcite Beşe Plansko i Sistematsko", *Utrinski Vesnik*, 16 Şubat 2017.

1944 yılı sonlarında "Nova Makedonya" ile "Birlik" gazeteleri aynı zamanda neşredilmiştir. Şükrü Ramo Birlik gazetesinin kuruluşunu anlatırken Mart ayında İştip'ten arkadaşı Firuz ile faytonla Köprülü şehrine kadar gidip oradan Üsküp'e 3 günde ulaştığını bildirmiştir. İştip Komünist Partisi mektubunu Makedonya Halk Cephesi Başkanı Dimitar Vlahov'a iletip, Vlahov'la Türkçe konuştuktan sonra kendisine Türkçe gazetenin yani Birlik gazetesinin sorumlu yazarı olacağını söylediğini belirtmiştir.[565]

Gazetenin redaksiyonu "Goce Delçev" Sokağında bulunan bir binanın odasında yapılmaktadır. Odada çekmecesiz bir tahta masa, üç sandalye bir de eski koltuk, masa üstünde paslı bir yazı makinesi ile bir deste yazı kâğıdı bulunmaktadır. Gazetenin ilk dört sayısının 3'ü küçük formda 4.ncü sayısı da (politika gazetesi formunda) olup gazetenin yazı dili ve teknik düzeni itibarı ile zayıf bir durumda olduğu belirtilmektedir. Gazetenin ilk günlerinde Türkçe sözlük ve gramer kullanılmamıştır. "Birlik" ilk başlarda 15 sonra 10 daha sonra 7 günde bir çıktıktan sonra 1974 tarihinde 2 günde bir defa çıkmaya başlamıştır. Birlik gazetesinin güncel sorunları arasında kadro sorunu ile edebi Türkçe yazı ve çeviri bulunmaktaydı.

Refik Şerif, Hüsnü Kemal, Hüsamettin Vardar, Ekrem Ali, Hasan Yusuf, Mustafa Karahasan, Naciye Fettah, Nizamettin Âsim, Birlik gazetesinin ilk çalışanlardır. Bu isimlerden başka Ayten Fetah, Remziye Şükrü, Fahri Kaya, Celal Tuna, Kevser Seyfullah, Zeynel İbrahim, Mustafa Süleymanpaşiç, İsmail Tevfik, İlhami Emin, Burhan Mısırlı, Hasan Mercan, Sermey Sami, Gigo Kunovski, Risto Bazaryov, Recep Tahir de gazetenin çıkarılmasında görev almışlardır. İsmi gecen yazarlar günde 16 saat çalışmışlardır[566].

Makedonya'da II. Dünya Savaşı'nın hissedildiği dönemde HKS'na katkıda bulunan Türk toplumu için 23 Aralık 1944 tarihinde "Birlik" isminde Üsküp'te Türkçe gazete neşredilmeye başlanmıştır. Gazete fiyatının belirtildiği kısımda ise 2 leva yazmakta olup gazetenin ilk sayıları neşredildiği zaman Makedonya topraklarında

[565] Şükrü Ramo, "Birlik'i Anarken", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, S: 92 (Yıl: 9) , Ocak 1975, s. 3.
[566] Şükrü Ramo, *a.g.m.*, s. 4.

Bulgaristan hüküm sürmekteydi. 24 Aralık 1949 tarihinde Birlik gazetesinin 5. yılı dolayısıyla yayınlanan haberde, 5 yıl içerisinde Birlik gazetesinin devlet menfaatleri doğrultusunda çalıştığı alenen dile getirilmiştir. Birlik gazetesinin yeni Sosyalist Yugoslavya basınının vazife ve rolüne sadık olmakla birlikte, Tito ve Merkez Komitesi'nin siyasi çizgisini sarsılmaz suretle yürüten bir basın organı olduğu vurgulanmıştır.

Birlik gazetesinin ikinci sayısı, yani 30 Aralık 1944 tarihli sayıda, gazetenin ismi sayfanın üst kısmında bulunup, "Birlik" ibaresinin sol tarafında cami resmi bulunmaktadır. Gazetenin sloganı ise "Makedonya Müslümanları Halk – Kurtuluş Cephesi Haftalık Gazetesi" olmuştur. Gazetenin sol üst kısmında fiyatı 5 leva olarak belirtilmiştir. Leva isminin geçme sebebi ise o dönemde Üsküp'te Bulgar işgalinin devam etmesidir. Gazetenin basılış tarihi, Osmanlıca 30 Birinci Kanun – Aralık 1944 yazmaktadır[567].

Türk toplumunu siyasi, iktisadi, kültür, maarif alanlarında devlete doğru seferber etme hedefi yürütmüştür. Makale, haber, röportaj ve edebiyat yazıları aracılığıyla Türk toplumunda, devlete karşı sevgi oluşturma hedeflenmiştir. Birlik gazetesinin devlet güdümünde hareket ettiğini kanıtlayan bir başka noktayı ise, bu beş yıllık geçmişi anlatan haberde, Türk toplumunun milli menfaatleri doğrultusunda mücadele eden "Yücel Teşkilatı"nın tasavvur ettikleri hıyanet için halk mahkemeleri karşısında cevap verdikleri ve Türk azınlığının menfaatlerini emperyalistlere satmakla suçlanmaları teşkil etmektedir. Bu konuda Birlik Gazetesinin verdiği bu bilgiler, külliyen yalandan ibaret olup hiç bir gerçek tarafı yoktur. Beş yıllık süre zarfında Birlik gazetesi, Türk ahalisinin kültür–maarif konuları için %40 oranında haberler yayınlamıştır. Bu zaman içerisinde Birlik gazetesi, Makedonya Türklerinin yeni Yugoslavya'ya sevgi duymalarını ve bunu geliştirmek için çalıştığını belirtmiştir. Marksist ruhunda olmayan fikir cereyanlarına karşı mücadele edildiğinin de altı vurgulanmıştır[568].

---

[567] "Birlik – Makedonya Müslümanları Halk Kurtuluş Cephesi Haftalık Gazetesi", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 30 Aralık 1944, s. 1.
[568] "24 Aralık 1944 – 24 Aralık 1949 Birlik Gazetesinin Beşinci Yıldönümü", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 24 Aralık 1949, s. 1.

Birlik gazetesi savaşın son günlerinde HKS'nı destekleyen yazılar yayınlamıştır. Gazetenin bir başka özelliği ise Makedonya topraklarında Latin alfabesi ile neşredilen ilk Türkçe gazete olmasıdır[569].

1954 yılında yayınlanan manşet yazısında Birlik gazetesinin 10 yıllık hayatında, Türk halkının dini duygularından istifade eden hocalara ve din adamlarına karşı mücadele edildiği belirtilmiştir. Birlik gazetesi, Türk azınlığının tek çıkış yolunun sosyalizm yolu olduğunu açık bir şekilde dile getirilmiştir. Komünist ve Yugoslavya emekçilerinin sarf ettiği gayretleri sadakatle müdafaa ettiği de belirtilmiştir[570].

Birlik gazetesi, devlet güdümünde olmasının yanı sıra, Makedonya Türk azınlığına eğitim ve kültür alanında göstermiş olduğu çabayı ve sunmuş olduğu destekleri dile getirmemek Birlik gazetesine yapılacak en büyük haksızlıklardan biri olur. Özellikle 1944 yılından itibaren açılan okuma–yazma öğrenme kursları ile Türkçe eğitim veren okullar hakkında birçok yazı, haber ele alınmıştır. Kuruluş yıllarında Makedonya'daki Türk toplumunun büyük bir zümresi okuma-yazma bilmemektedir. Birlik gazetesi ise bu sorunun halledilmesi konusunda, haberleri vasıtası ile Türk halkının eğitim görmeleri için teşebbüste bulunmuştur. Yazının son kısımlarında ise haberin yazarı, Makedonya Türklerinin sahip olduğu eğitim haklarını komünist yönetime borçlu olduğunu beyan etmiş, fakat dört yıl HKS devletin özgürlüğü için amansız bir şekilde mücadele eden Türk toplumunun bu katkılarını hatırlatmayı tercih etmiştir[571].

Aralık 1965 tarihinde, Yugoslavya milletleri arasında kardeşlik ve birlikteliğin kuvvetlenmesi ve aynı zamanda Yugoslavya'nın kurulması ve gelişmesi için özel gayret göstermesinden ötürü, Sosyalist Federatif Cumhurbaşkanı, Birlik gazetesini "Gümüş Çelenkli Kardeşlik Birlik" nişanıyla mükâfatlandırmıştır. Makedonya Halk Sosyalist Birliği Heyeti Başkanı Lupco Arsov, Cumhurbaşkanı adına bu ödülü dönemin "Birlik" başyazarı Fahri Kaya'ya takdim etmiştir. Makedonya devleti için

---

[569] Kemal Seyfulah, "On Yıl Birlik Hayatı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 30 Aralık 1954, s. 1.
[570] Kemal Seyfullah, a.g.e., s. 3.
[571] Mustafa Karahasan," "Yugoslavya Türkleri Arasında Birlik'in Kültür Yolu", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 30 Aralık 1954, s. 3.

büyük önem arz eden nişanın anılan gazeteye verilmesi, Başlangıç Bölümü"nde dile getirdiğimiz üzere Birlik gazetesinin devlet güdümünde bulunduğu iddiasını doğrular niteliktedir[572].

Makedonya'da okullar Türk dilinde eğitim vermeye başladığı zaman Birlik gazetesi de neşredilmeye başlamıştır. Hâlbuki okulların ilk açıldığı tarihte kitap, defter gibi eğitim araçları olmadığı için Birlik gazetesi Türk okullarına yardım amaçlı, kendi sayfalarında bol bol yazılar yayınlamış, öğretmen kadrosunun yeterli sayıya ulaşmasında büyük fedakârlıklar gerçekleştirmiştir. Çeşitli illüstrasyonlar, bildiriler, geniş yazılar ile Türk eğitiminin gelişmesi ve ilerlemesi hususunda zengin malzemeler yayınlamıştır. Birlik gazetesinin bu dönemde yoğun olarak okunması, 10 günde bir defa çıkarken 1965 yılından itibaren haftada bir defa çıkmasını beraberinde getirmiştir[573].

"Birlik", HKS ve Sosyalist devriminde, Türk halkının düşmana karşı kurtuluş hareketine katılmasını sağlayan "Progresif Türklerin" eseridir. Türk halkı, savaş boyunca hiç tereddüt göstermeden devrime katılmış ve bu sürecin sonuna kadar savaşa katkıda bulunmuştur. Makedonya devletinin üst düzey yetkililerine göre; Birlik gazetesi 25 yıllık tarihi ile Makedonya Sosyalist Birliğinin Türk dilinde çıkan güçlü bir aracı ve kürsüsü olma niteliğini taşımıştır[574]. Birlik gazetesi 1 Şubat 1971 tarihinden itibaren haftada üç defa çıkmaya başlamıştır[575].

II. Dünya Savaşı'ndan önce Yugoslavya sınırları içerisinde yaşayan Türklerin vaziyeti gerçekten çok kötü durumdadır. Yeni Yugoslavya'nın kurulmasıyla birlikte Türkçe eğitim veren okulların açılması ve Türkçe gazetenin neşredilmesi Makedonya Türk tarihinde bir dönüm noktasıdır. Birlik Gazetesi, yeni alfabeyle basılmış, Makedonya Türklerinin kendi lisanlarını öğrenmeleri ve ülkede meydana gelen olayları anlamalarında yardımcı araç haline gelmiştir. 12 Ağustos 1971 tarihinde 1000.

---

572 "Birlik Gazetesine Kardeşlik – Birlik Nişanı Verildi", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Aralık 1965, s. 1.
573 İsa Şimşek, "Birlik Gazetesinin 21. Yıldönümü Dolayısıyla", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Aralık 1965, s. 11.
574 "Birlik Kardeşlik ve Birliğin Simgesidir", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 9 Ocak 1970, s. 2.
575 " Birlik 1 Şubat'tan Haftada 3 Defa ", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 9 Ocak 1971, s. 1.

sayıya ulaşmıştır[576]. Gazetenin 1001'nci sayısı ise "Türk Halkının Aynasıdır." cümleleriyle kutlanmıştır[577].

Birlik gazetesinin ilk yazarları HKS'ye katılan ve faaliyet gösteren Türklerdir. Bunların ekseriyeti lise mezunudur. 1970'li yıllarda da gazetede görev yapan yazarların ekseriyeti de lise eğitimine sahiptir[578].

Şükrü Ramo'nun, gazetenin "30. yıldönümü" dolayısıyla kaleme aldığı yazıda; Üsküp'te çıkan Birlik gazetesinin ilk üç sayısının küçük, diğerlerinin orta ve büyük formda olduğunu, her sayının levhası altında çıkış tarihi, sayısı ve diğer malumatların bulunduğunu belirtmektedir. Birlik gazetesinin ilk olarak 15, daha sonra 20 ve 7 günde bir, 1969 yılından itibaren ise 2 günde bir çıktığını dile getirmiştir.

"Birlik" sayfaları yer, rol ve zaman itibarı ile bölümlere ve sütunlara ayrılmış, Türk halkını yakından ilgilendiren eğitim, kültür, edebiyat ve sanat konularına önem verip geniş yer ayırmıştır. Özel sayfa ve eklerde şiirler, hikâyeler, dram parçaları ve romanlar yayınlamıştır. Dünyaca ünlü yazılar, Yugoslavya uyruklu Türk yazarları ile Türkiye Cumhuriyeti yazarlarına geniş yer verilmiştir. "Birlik"te ilk basılan şiirler arasında, " Biz Tito'nun Askerleriyiz" isimli şiir de bulunmaktadır.

Birlik gazetesinin ilk yazarları arasında; Enver Tuzcu, Mustafa Karahasan, İlhami Emin, Necati Zekeriya, Fahri Kaya, Mahmut Kıratlı ve Şefki Vardar yer almaktadır. Daha sonraki dönemde ise Naim Şaban, Hüseyin Süleyman, Salih Lika, Nimetullah Hafız, Nusret Dişo, Hadan Mercan, Enver Baki yazarlık yapıp 1960 yılından itibaren Suat Engüllü, Altay Sunay, Fahri Ali, Avni Engüllü, Agim Rıfat, İrfan Bekir, Zeynel Beksaç, Mustafa Yaşar, Erol Hayrettin yazarlık görevini yürüten kişilerdir[579]. Birlik gazetesi, 1944'ten 1953'e kadar "Goce Delcev" yayınevinde

[576] Nizamettin Âsim, "Bininci Sayıyı Kutlarken", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 12 Ağustos 1971, s. 8.
[577] " Binbirinci", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 17 Ağustos 1971, s.1.
[578] Şerif Kerim," Gazetemiz ve Gazeteciliğimiz 27 Yaşında", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1971, s. 5.
[579] Şükrü Ramo, "Birlik'te Edebiyat", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1974, s. 12.

basılmış, 1953 yılından sonra basımına "Nova Makedonya" yayınevinde devam edilmiştir[580].

Yugoslavya Krallığı'nda doğmuş olan Makedonya Türkleri, Türkçe eğitimin sınırlı olması sebebiyle, Türk ahalisinin büyük bir çoğunluğu eğitimini Sırpça – Hırvatça görmüştür. Bulgar istilası döneminde ise eğitim dili Bulgarca olmuştur. 1930 ile 1940'lı yıllarda dünyaya gelen çocuklar, Türkçeyi sadece evlerinde anne ve babalarından duydukları için Türkçeleri yetersiz kalmıştır. 23 Aralık 1944 tarihinde Birlik gazetesinin basılmasıyla bu nesillerin Türkçeyi öğrenme sürecine katkı sağlanmıştır. "Birlik" bir gazeteden ziyade Türkçeyi öğreten bir kurum gibi faaliyet göstermiştir. Buradan hareketle Birlik gazetesine Makedonya Türklerinin İlkokulu da diyebiliriz[581].

Sosyalist Birliği Organı sıfatıyla, iç ve dış siyasetten haberleri, toplumsal sorunları okuyucuların karşısına sererken Türk dilinde başka yayın organı bulunmadığı için Makedonyalı Türk yazarların kaleme almış oldukları şiir ve hikâyeleri de yayınlamıştır. Makedonya Türk şairlerinin doğuşunda Birlik gazetesinin rolü büyüktür[582].

Birlik Gazetesinin 30. yıl dönümü vesilesiyle Sesler dergisinde Hilat Selim tarafından kaleme alınan yazıda şu bilgiler yer almaktadır: 30 yıllık süreçte Türk toplumunun etkinliklerini, eylemlerini, başarılarını, gelişme ve kalkınmasını Türk halkına yansıtıp duyurmayı başarmıştır. "Birlik" gazetesinin özellikle Türkçe eğitim ve kültürün Yugoslavya bünyesinde yaşayan diğer halkların kültür düzeyine ulaşabilmesi bakımından gerçekleştirmiş olduğu hizmet takdire şayandır. Kurtuluş'un ilk yıllarında Türkçe eğitim veren ilkokullarda tek bir ders kitabı bile yokken, Türk yavrularının eline geçen ilk Türkçe araç Birlik gazetesidir. Bu konuda Birlik gazetesinin fedakârlıkları tartışılmazdır[583].

---

[580] "Birlik Gazetesinin Hazırlanışı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1974, s. 16.
[581] İlhami Emin, "Türkçe İlkokulum – Birlik", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1974, s. 12.
[582] İlhami Emin, "Birlik Yirmi Bir Yaşında", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, S:2 (Yıl 2), Ocak 1966, s. 88-89.
[583] Hilat Selim," "Birlik" in Otuzuncu Yıl Dönümü", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, S:92 (Yıl 9), Ocak 1975, s. 11.

Şükrü Ramo'ya göre, Birlik gazetesi savaş ve devrimin semeresi, Yugoslavya'da meydana gelen kanlı savaşların eseri, kardeşlik ve birliğin hamuru, YKP ve Tito siyasetinin en doğru ve en parlak milli armağanıdır. Şükrü Ramo'ya göre Birlik gazetesi, YKP ve Tito'nun çizdiği ideolojik gelişme münderecatını ısrarlı bir şuur ve vicdanla muhafaza etmiştir. Dolayısıyla Tito'nun çizmiş olduğu çizgiden ayrılmamıştır. 1945- 1950 yılları arasında Yugoslavya'da gerçekleşen her türlü saldırıya karşı Birlik gazetesinin her daim devletin tarafında yer almıştır. [584]

1944 yılından başlayarak 1975 yılı Ocak ayına kadar Birlik gazetesi 1521. sayısını basmıştır. Mustafa Karahasan'a göre 30 yıllık süreçte, sosyalizm devriminin kazançlarını sağlamakla Birlik gazetesi yolundan sapmadan, her çeşit milliyetçilik ve dar ruhluluk sapkınlıklarına karşı sarsılmaz bir ideolojiyle Komünist Partisi'nin ve Tito'nun (yazarın kullandığı ifade) esas teorik ve ideolojik gayelerine bilinçli bir surette sarılıp kaldığını vurgulamıştır. "Birlik", Tito'nun ideolojilerini sistematik surette yaymış, açıklamış, incelemiş ve okurlara aktarmıştır[585].

Yazara göre Yugoslavya'da, hatta Balkan Yarımadası'nda, Atatürk'ün alfabe devriminden yararlanan ilk basın organının Birlik gazetesi olduğunu belirtilmektedir. Yugoslavya Krallığı döneminde (1918 – 1941), Makedonya topraklarında Latin harfleriyle basım yapan ilk yayın organı Birlik gazetesidir. Bu konu, Makedonya Türkleri için önem arz eden bir hususdur[586].

Birlik gazetesinin 40. yılında gazete haftada 2 defa basılıp, gazetede eğitim, kültür, ekonomi konularının yanı sıra spor ve gençlerin sosyalist etkinlikleri daha iyi anlayabilmeleri açısından özel köşelerde bilgiler verilmiştir. Günlük haber ve tercüman servisinin iyi durumda olduğu vurgulanmıştır. Gazete satışlarının memnuniyet verivi derecede olmadığı bildirilip, burada hatanın gazeteleri dağıtma işleriyle uğraşan ekipte olduğunu belirtilmiştir[587]. Yazının sonunda ise milliyetçilik ve liberalizm gibi siyasi ideolojilerle uğraşan kişi veya kişilerin bastırılıp, kardeşlik –

[584] Şükrü Ramo, *a.g.m.*, s. 5-6.
[585] Mustafa Karahasan, "Birlik " Gazetesi ve Toplumsal Teoretik Düşünümüz", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergi*si", S: 92 (Yıl 9), Ocak 1975, s. 7.
[586] Vefki Hasan, *a.g.m.*, s. 18.
[587] Vefki Hasan, *a.g.m.*, s. 22-23.

birlik ideolojisini zedelemek isteyen bu gibi kimselerin gözünün yaşına bakılmadan tasfiye edilmesi gerektiği vurgulanmıştır[588].

Birlik Gazetesinin kuruluşundan itibaren, gazetede görev yapan Şükrü Ramo, gazetenin 40. yıl dönümü dolayısıyla kaleme aldığı yazıda; Birlik gazetesini kurtuluş savaşı ve devrimin eseri olarak nitelendirmiştir. Gazetenin ilk sayılarında Dimitar Vlahov'un yardımlarından bahseden yazar, Vlahov'u ilk öğretmeni olarak göstermiştir. Lazar Kolişevski ise "Birlik gazetesini neşretmeye başlayacağınız zaman dikkatli olun bu gazete işçi sınıfına hizmet edecek!" ifadelerini kullanmıştır. Ramo'nun verdiği bilgilere dayanarak devletin üst kademesinin Birlik gazetesi ile bu kadar alakadar olmasının tek sebebinin devletin menfaatlerini muhafaza etmek olduğu söylenebilir[589].

Türk kadınlarının ferace ve peçelerini çıkarmaları hususunda dini özgürlüğün sembolü olan feraceye ilk atakta bulunanın Birlik gazetesi olduğu belirtilmiştir. Bu konuda "Yürü Aydınlığa" başlıklı bir kitap da basılmıştır. Türk kadınlarının feracelerini çıkarmaları için Birlik gazetesi aşırı baskı uygulayıp ferace hakkında çirkin içerikli yazılar yayınlamıştır. Ramo'ya göre Birlik Gazetesi yayınladığı yazılar aracılığı ile kadın – erkek eşitliğine önem verdiği ve din perdesi altında gelişen Panslavizm ve Panislamizm gibi kötülükleri eleştirdiğini, hastaları üflemek ve kurşun dökmekle uğraşan kişilere karşı insafsızca saldırdığını bildirmiştir[590].

Alfabeden kitaba gazeteden dergiye kadar çıkan Türkçe yayınların hepsinde konular, vatanseverlik duygularını geliştirmek amacıyla hazırlanmıştır. Makedonya Türk toplumunun kendi toprak ve vatanını sevmek, geliştirmek ve korumakla görevli olduğu vurgulanmıştır. Birlik gazetesinin anavatan Yugoslavya gazetesi olarak doğduğunu, Türk diliyle sosyalist Yugoslavya vatanseverliğini başarıyla yaydığını ve bununla gurur duymanın da vatan borcu olduğunu ifade etmiştir[591].

---

[588] Vefki Hasan, *a.g.m.*, s. 24.
[589] Şükrü Ramo, "Kırk Yıl Birlik", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, S:192 (Yıl 21), Ocak 1985, s. 23-24.
[590] Şükrü Ramo, *a.g.m.*, s. 28-29.
[591] Şükrü Ramo, *a.g.m.*, s. 30-31.

3.3.2. Sesler Dergisi

Üsküp'te 1963 depreminden sonra Birlik gazetesi yazarları tarafından Türkçe bir derginin çıkarılması hususunda meşveret toplantıları gerçekleşmiştir. O dönemde Arnavutça "Jehona" adlı edebiyat ve sanat dergisi "Flaka e Vllaznimit" gazetesinin yayınlanması, Türk aydınlarında yeni derginin Birlik gazetesinin bir yayını olarak çıkarılması konusundaki bir kanaatin oluşmasında etkili olmuştur. Derginin kurulması için gerçekleşen toplantılarda derginin toplum sanat ve kültür alanlarını kapsayacak bir dergi olmasına karar verilmiştir. Dergiye "Sesler" adının verilmesi de tesadüf değildir. 1952 yılında Necati Zekeriya, Fahri Kaya, Mahmut Kıratlı ve İlhami Emin'in şiir ve hikâyeleri "Sesler" adlı bir kitapta toplu olarak yayınlamış ve bu sebeple dergiye "Sesler" ismi verilmiştir[592].

Dergiye isim verildikten sonraki aşama, derginin yönetim kurulunun seçilmesidir. Yönetim kurulu başkanı olarak Fahri Kaya seçilmiş, üyeler arasında İlhami Emin, Kemal Lila, Lidiya Yaşar, Necati Zekeriya, Nusret Dişo Ülkü, Süreyya Yusuf, Şerafettin Nebi ve Şükrü Ramo bulunmuştur. Derginin 1965 Nisan ayında çıkması planlanmış, fakat maddi Sıkıntılar yüzünden dergi çıkışı Birlik gazetesinin 21. yıldönümü yani Aralık 1965 tarihine denk gelmiştir[593].

Üsküp'te, Türk toplumuna yönelik eğitim ve edebiyat alanlarında var olan boşlukların doldurulması amacıyla "Sesler" isminde toplum ve sanat dergisi basılmaya başlamıştır. Sesler Dergisinin çıkmasını Birlik gazetesi 27 Aralık 1965 tarihinde yayınladığı haberle duyurmuştur. Sesler dergisinin ilk sayısında Kemal Seyfullah, Mustafa Karahasan, Süreyya Yusuf, Hasan Mercan, İsmail Tevfik yazı yazmışlardır. Dergi Nova Makedonya yayınevinde basılmıştır[594].

1965 – 2001 tarihleri arasında faaliyet gösteren ya da yayınlanan dergi çağdaş Makedonya Türk Edebiyatı'nın gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Sesler dergisi

[592] Fahri Kaya, "Seslerin Yirmi Yılı ve İki Yüz Sayısı", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi,* S:200 (Yıl: 21), s. 8.
[593]Fahri Kaya, *a.g.m.*, s. 9.
[594] "Toplum – Sanat Dergisi Sesler"in Ilk Sayısı Çıktı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Aralık 1965, s. 2.

genel olarak Balkanlar, özel olarak da Balkan Türklüğüyle ilgili edebiyat, dil, güzel sanatlar, tarih, sosyoloji ve siyaset bilimi konularını işlemiştir[595].

1965 yılına kadar Türklerin tek basın aracı Birlik gazetesi olmuştur. Türk toplumunu ilgilendiren konuları halka aktarmakta sıkıntı çekildiği için Sesler dergisinin basılması Birlik gazetesinin yükünü hafifletmiştir. Sesler dergisinde toplum, kültür, eğitim ve sanat Konularına ağırlık verilmiştir.

Derginin ikinci sayısında çağdaş Yugoslavya yazınından seçmeler yayınlanmış, üçüncü sayısında çağdaş dünya yazını, dördüncü sayısında ise kadın yazarlar, beşinci sayısında Türkiye yazınına, altıncı sayısında Devrime ait şiirler, yedinci ve sekizinci sayılarında dünya çapında tanınmış Türk Şairi Nazım Hikmet ve Nobel ödülü bulunan İvo Andriç'e yer verilmiştir[596].

1960'lı yıllarda Türkçe medya araçları kısıtlı olduğu için, Sesler dergisi basımdan çıktığı zaman Makedonya Türklerini haberdar etmek amacıyla derginin çıktığı Birlik gazetesi aracılığıyla bildirilmiştir[597]. Sesler Dergisi edebiyat konularını ağırlıklı bir şekilde işlediği için bir edebiyat dergisi olarak nitelendirilmektedir. Basılmaya başladığı tarihten, Aralık 1970'e kadar 50 sayı neşredilmiştir. Dergi yazıları vasıtası ile Makedonya Türk Edebiyatı gelişme kaydetmiştir. Sesler dergisinde hikâye ile çocuk şiirleri arasında belli başlı adımlar atılmıştır. Sesler dergisi, genç Türklere şiir yazmaları hususunda her zaman destek vermiştir[598].

Derginin 20 yıllık geçmişini ele alan Fahri Kaya, 20 yıllık süreçte Sesler dergisinde Marksizm klasiklerinden Josip Broz Tito, Edvard Kardelj, Velko Vlahovic ve Vladimir Bakatic gibi Yugoslav devriminin ideologları ve toplumun gelişmesinde tarihi role sahip olan işçilerin yazılarına her zaman gereken önemin verildiğini bildirmiştir[599].

---

[595]Karakuş Ertuğrul, *Sesler Dergisi Etrafında Teşekkül Eden Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatı*, Yeni Balkan Yayınevi, Üsküp, s. 48.
[596] Fahri Kaya," Seslerin On Sayısı", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, S:11 (Yıl 1966), s. 3-4.
[597] "Sesler Sayı 21 Çıktı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 16 Şubat 1968, s. 5.
[598] Fahri Kaya, "Sesler Üstüne", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 26 Aralık 1970, s. 6.
[599] Fahri Kaya, *a.g.m.*, s. 11.

Sesler dergisinin sayılarına bakıldığında ortalama 100 sayfa civarında olduğunu görülmektedir. Derginin 1. sayısı 92 sayfadır. 1982-1990 yılları arasında sayfa sayılarında belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Sesler dergisinde dikkat çeken bir başka unsur da kapak renkleridir. Kapak renklerinde her ay için ayrı bir renk kullanılmıştır. Aralık ayı için mor ve eflatun, Ocak ayı için gri, şubat ayı için kırmızı, mart ayı için kahverengi, nisan ayı için yeşil vb. renkler kullanılmıştır. 146. sayı, Josip Broz Tito'nun ölümü üzerine "Siyah" renkli çıkmıştır[600].

Sesler dergisinde, toplumsal ve siyasi yazılarda sıkça ele alınan bir başka konu da Yugoslavya lideri Tito'dur. 146. sayı Tito'nun ölümü dolayısıyla bu isme adanmıştır[601].

Sesler Dergisi hakkında önemli araştırmalar gerçekleştiren Ertuğrul Karakuş, Sesler dergisinin 36 yıllık yayın hayatında, dini unsurların en az değinilen konulardan olduğunu belirtmektedir. Dergide ilk dini şiirlerin Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra yayınlanmaya başladığını belirtmiştir[602].

Yugoslavya döneminde her ne kadar ana dili konusunda belirli haklar elde edildiyse de, ülkede yaşayan Türkler uzun yıllar boyunca milli kimliğini vurgulayacak "Türklük" merkezli hikâyeler yazamamışlardır[603].

3.3.3. Sevinç Çocuk Dergisi

15 Eylül 1950 tarihinde Üsküp'te Türkçe gazete "Pioner" basılmıştır. Gazetenin ilk iki sayısını Mahmut Kıratlı, üçüncü sayısını İsmail Tevfik hazırlamış ve bundan sonra Necati Zekeriya gazetenin başına geçmiştir. Eylül 1951 tarihinde ise "Sevinç" ismi ile Yugoslavya'da ilk Türkçe çocuk dergisi neşredilmeye başlanmıştır. Bu derginin yayın yönetmenliği görevini Necati Zekeriya yürütmüştür.

Küçük yaşlarda bulunan Türk çocuklarına yönelik bir dizi şiir ve hikâye yazıları yayınlanmıştır. Sanat ve dil konularında haberler yayınlayıp Türk çocuklarının

[600] Ertuğrul Karakuş, *a.g.e.*, s. 51.
[601] Ertuğrul Karakuş, *a.g.e.*, s. 55-56.
[602] Ertuğrul Karakuş, *a.g.e.*, s. 173.
[603] Ertuğrul Karakuş, *a.g.e.*, s. 312.

gelişmeleri için çaba harcamıştır. Sevinç dergisi, Türk çocuklarına, çocuk edebiyatını sevdirmek için yerli Türk ozanlarının, Türkiye ve dünya ozanlarının yazılarını çeviri yoluyla yayınlamıştır. Çocuk edebiyatından başka Dilbilgisi, teorik bilgiler ve incelemelere yer verilmiştir[604].

1967-68 eğitim yılında Makedonya'da 12.000 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Sevinç dergisi ilkokul 3. sınıftan başlayarak 8. sınıfa kadar öğrenim gören Türk çocukları için hazırlanmıştır. Yeterli sayıda kitap olmadığı için Sevinç dergisi yardımcı ders kitabı olarak okutulmuştur[605].

Şubat 2018 tarihinde Üsküp'te bulunan Şair Âşık Çelebi Kütüphanesi'nde Sevinç dergisinin 1970, 1978, 1982 ve 1984 yıllıklarına ulaşıp yapılan incelemelerden sonra "Sevinç"in bir çocuk dergisi olmasına rağmen dergi içeriklerinde Yugoslavya ve kurucusu Tito'ya karşı sevgi aşılama eylemlerinin olduğu dolayısıyla bu çocuk dergisinin de devlet güdümünde faaliyet gösterdiğini kanıtlayacak içerikler tespit edilmiştir. Dergi Makedonya'da Türkçe çıkan ilk dergi olma özelliğini taşısa da, derginin yayınladığı konuları göz önünde bulundurursak devlet güdümünde faaliyet gösterdiği aşikârdır. Yugoslavya devletinin temellerinin atıldığı tarih olan 29 Kasım'a, Sevinç dergisinde çok kez vurgu yapılıp Türk toplumunun Yugoslavya devleti ile birlikte haklarına kavuştuğunu vurgulanmıştır[606].

Sevinç dergisinin Şubat 1971 tarihli sayısında evrim hakkında bilgi verilip, insanın maymundan geldiği belirtilerek, evrimi anlatan resim de eklenmiştir. Küçük yaşta bulunan Türk çocuklarına evrimin anlatılmasındaki gizli hedef ise çocukların İslam dini ile bağlarını koparmaktır[607].

Sevinç Dergisinin Kasım 1978 tarihli kapağında Yugoslavya devlet bayrağının renkleri olan kırmızı, beyaz ve mavi renkli resmin üst kısmında komünizmin nişanesi olan yıldız, resmin önünde ise güvercinleri uçurtan iki kız çocuğu bulunmaktadır. Resimde anlatılmak istenen ise Yugoslavya bünyesindeki tüm çocukların (Türk

[604] "Sevinç 20 Yaşında", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Eylül 1971, s. 5.
[605] N. Zekeriya, " Sevinç Dergisinin Düşündürdükleri", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 15 Eylül 1967, s. 5.
[606] İlhami Emin, " 29 Kasım ve Biz", *Sevinç Çocuk Dergisi*, Kasım 1970, s. 2.
[607] " Maymundan İnsana Kadar", *Sevinç Çocuk Dergisi*, Şubat 1971, s. 19.

çocukları da dâhil) Yugoslavya devlet bayrağı altında özgürce yaşadıklarıdır. Dolayısıyla Türk çocuklarına Yugoslavya'ya karşı sevgi aşılama hedeflenmiştir. Şükrü Ramo'nun 1948 – 1957 yılları arasında yazmış olduğu şiirler kitap haline getirilip, kitaba "Vatan birdir, unutma" ismi verilmiştir. Kitaba verilen isim manidar olup Türk çocuklarının bir Vatanı olduğu, bunun da Yugoslavya olduğu vurgulanmıştır. Burada da Türk çocuklarına Yugoslavya'yı sevdirme amacı görülmektedir[608].

Nisan 1978 tarihli Sevinç dergisinde, hazırlanan Tito hakkındaki yazıda, Tito'dan övgülerle bahsedilmiştir. Yazıya, "Tito Yurdumun Solmayan Al Karanfilidir." başlığı verilmiştir[609]. Mayıs 1979 tarihinde basılan Sevinç dergisinde İlhami Emin tarafından kaleme alınan yazıda ise, ömrünün en sevinçli anının Tito'nun tercümanı olarak çalıştığı yıllar olduğuna işaret edilerek, Yugoslavya Türk halkının tek önderinin Tito olduğu beyan edilmiştir [610].

Mayıs – Haziran 1982 tarihinde çıkan Sevinç dergisinde, Tito'nun ölümünün 2. yılı anısına Türk öğrencilerine şiirler yazdırılmıştır. Şiir isimlerinin birkaçı şöyledir: "Bize Hür Yaşamayı Öğrettin", "Adını Her Zaman Anacağız", "Büyük İnsan". 1982 yılında kaleme alınan bu şiirler, 37 yıllık bir süreçte Türk öğrencilerine uygulanan Yugoslavya devletine ve Tito'ya sadık olma hedefinin başarı ile yürütüldüğünün kanıtıdır. Türk öğrencilerin Tito hakkında yazmış oldukları şiirlerde Tito'ya hayranlık besledikleri alenen görülmektedir[611].

Sevinç Dergisi Ekim 1982 tarihli sayısında Osman Baymak, "Tito'nun İzinde" isminde Tito'ya karşı iltifat içeren bir şiir yazmıştır. Şiirin ilk dörtlüğü şöyledir:[612]

"*sen ki doğanın ikinci güneşisin,*
her zaman üzüm veren bir ağaçsın,
sen ki paylaşmak için yaratılmışsın,

---

[608] Şükrü Ramo, "Vatan Birdir Unutma", *Sesler Çocuk Dergisi*, Kasım 1978, s. 7.
[609] Hasan Mercan," Tito – Yurdumun Solmayan Al Karanfilidir", *Sevinç Çocuk Dergisi*, Mayıs – Haziran 1978, s. 7-8.
[610] İlhami Emin, "Tüm Bir Ülkenin Gülümsemesi", *Sevinç Çocuk Dergisi*, Mayıs – Haziran 1979, s. 10-11.
[611] " Önderimizin Ölümünün İkinci Yılında", *Sevinç Çocuk Dergisi*, Mayıs – Haziran 1982, s. 24-25.
[612] Osman Baymak, "Tito'nun İzinde", *Sevinç Çocuk Dergisi*, Ekim 1982, s. 9.

bu gün güzel şey senin eserindir".

3.3.4. Tomurcuk Çocuk Dergisi

Tomurcuk dergisinin ilk sayısı 1 Eylül 1956 tarihinde basılmıştır. Bir çocuk dergisi olan Tomurcuk, 1 – 3 sınıflarda eğitim gören çocuklar için basılmıştır. Ayda bir defa küçük formatta çıkan derginin tirajı 2.500'ü bulmuştur[613]. Tomurcuk Dergisinin 10 yıllık yayın hayatı gözden geçirildiğinde çocuk öğrencilere yönelik hikâyeler ve şiirler yayınlandığı görülür. Genellikle Yugoslav edebiyatından Zmaj, Ruslardan Nosov, Türkiye'den Tevfik Fikret'in şiirleri yayınlanmıştır[614].

3.3.5. Üsküp Radyosu Türkçe Programı

Üsküp Radyosu Türkçe programının yayın hayatına başlaması 28 Aralık 1944 tarihine dayanmaktadır. Yayını hazırlayan kadroda ise Hüsnü Kemal Zülfü, Hüsamettin Vardar ve Şerafettin Yücel bulunmuştur. Yayın sorumlusu görevine ise Mustafa Karahasan getirilmiştir. Sesli olarak hazırlanan ilk program, Köprülü şehrine bağlı Vranovce'de yapılmıştır. Radyonun ilk yıllarında Enver Tuzcu ve Necati Zekeriya'nın da emekleri geçmiştir. Radyo programının ilk spikerliğini Cevahir Selim yapmıştır.

Üsküp Radyosu, 1946 yılında genişlemeye başlayarak program kapsamında kültür, edebiyat köşesi, ilginç gelişmelerin tanıtımı ve kültür sanat derneklerinin faaliyetleri ve icraatlarına yer vermeye başlamıştır. Kuruluşundan 1950'li yıllara kadar radyo programlarında Türkçe müzik yayınları canlı olarak sunulmuştur. Bu durum

[613] "Birlik Gazetesi", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1974, s. 14.
[614] "Kitap Var Ama Okutuluyor Mu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 18 Ekim 1968, s. 6.

müzisyenlerin çoğalmasını tetiklemiştir. 1945 – 1960 yıllarında haftada iki kez olmak üzere 15'er dakikalık Türkçe redaksiyon programları yayınlanmıştır[615].

Birlik gazetesi, sayfalarında Türk toplumuna Türkçe yayınların ne zaman başlayacağını bildirmiştir. 25 Mart 1948 tarihinde yayınlanan haberde, Üsküp Radyosunun akşam 17.30'dan 17.45'e kadar Türkçe yayın yapacağı bilgisi verilmiştir. Pazartesi'den Cuma'ya akşam saat 19.30'dan saat 20.00'ye kadar Türkçe halk şarkıları, Pazar sabahı 07.40'tan 07.55'e kadar Türkçe şarkıların yayınlanacağını bildirmiştir. Haftanın diğer günlerinde Yugoslavya iç meseleleri ve haberler yayınlanmıştır[616].

Kurtuluşun ilk günlerinde radyonun gerek eleman gerekse teknik bakımdan harap bir durumda olduğu görülmektedir. Radyonun bu eksikliklerini gidermek zor olmuştur. 21 Ocak 1945 tarihinde yayınlar Makedonca verilmiş bundan birkaç gün sonra tarihte ilk defa Türkçe programlar yayınlanmaya başlamıştır. Üsküp Radyosu, 1945 – 1955 yılları arasında 10 yıl mütemadiyen her akşam Türkçe radyo haberleri, haftada iki defa halk şarkıları ve bir defa çocuk programları yayınlamıştır. Haberin sonunda ise Üsküp Radyosu, "Sosyalist Vatanın hizmetinde sadakatle bulunmuştur." denilerek habere son verilmiştir[617].

1960 yılında göç sonucu meydana gelen kadro sıkıntısı nedeniyle Türkçe programlar olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu dönem Türkçe programın kısıtlandığı dönem olarak bilinmektedir. 1946 yılından bu döneme kadar haftada iki kez (Salı ve Perşembe) 15'er dakika yayınlanan program 1960 yılında sadece Perşembe günü yayınlanmıştır. 1967 yılında programın başına İlhami Emin getirilmiştir. Bu dönemde radyo program içeriği zenginleşip Türkçe yayınlar Balkan ülkelerinde de dinlenmeye başlanmıştır. Göç nedeniyle, radyo programlarında en etkili olan ve ses getiren sanatçıların Türkiye'ye göç etmesiyle meydana gelen kadro sıkıntısı karşısında

---

615 Aida İslam, *Üsküp Radyosu Türkçe Program Bölümü'nün Kültürel Rolü*, Divan Yayıncılık ve Multimedya Birimi, Üsküp, s. 31-32.
616 "Üsküp Radyosunu Dinleyiniz", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 25 Mart 1948, s. 4.
617 "Üsküp Radyosuna Tebrik", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 31 Ocak 1955, s. 2.

Priştine ve Prizren'den şarkıcılar getirilerek sorun halledilmişse de bu çözüm zaman almıştır. 1967 yılında Türkçe programın yöneticiliğini Avni Engüllü yapmıştır[618].

Kasım 1966 tarihinde, Üsküp Radyosunun Türkçe yayınlarına beş dakika daha eklenmiştir. Ocak 1967 tarihinde ise her Cumartesi günü, programa 20 dakikalık Türkçe yeni bir yayın eklenmiştir. Bu haber Türk halkı tarafından sevinçle karşılanmıştır. Bu programda kültür, gençlik, bilim teknik ve sağlık alanlarında faydalı bilgiler aktarılmıştır. Bu güzel haberin yanı sıra müzik alanında eksikliklerin olduğu bu hususun da telafi edileceği umut edilmiştir. Gostivar'dan başka hiç bir şehirde Türk toplumuna yönelik Türkçe program yayınlanmamıştır. Makedonya genelinde Türklerin varlığı göz önünde bulundurulursa, Türkçe yayınların devam etmesi bir zaruret niteliğini taşımaktadır[619].

Üsküp Radyosu'nun 25. yılı kutlamaları sebebiyle radyonun ilk müdürü Vlado Matevski şu açıklamaları yapmıştır: "*23 Aralık 1944 tarihinde Üsküp radyosu ilk yayınına başlamıştır. Yayın hayatının başlamasıyla "Birlik"te Türkçe yayınlar da başlamış dolayısıyla bu olay Makedonya Türk toplumunda büyük değere sahip olan bir mevzudur. Günde 5 defa Makedonca ve 2 defa Türkçe haberler okunmuştur. Her edisyonun başlangıcında 'Burası Üsküp Radyosu' sloganı dile getirilmiştir*"[620].

Üsküp Radyosu, 21 Ekim 1968 tarihi itibarı ile saat 12.30'da "8 yıllık öğrenimlerini bitiren öğrencilerin durumu" konusu ile program yayınlanacağını duyurmuştur. Bu program vasıtası ile Yugoslavya Türk toplumunun sorunları hakkında tartışmalar düzenleneceği bildirilmiştir.[621]

Birlik Gazetesinin Şubat 1969 tarihindeki yazısında, Üsküp Radyosu'nun Perşembe günleri saat 13.45'te "şarkı, türkü ve oyun havaları" adlı programında

---

[618] İslam Aida, *a.g.e.*, s. 34-35.
[619] "Radyoda Türkçe Yeni Yayınlar", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Ocak 1967, s. 1.
[620] "Burası Üsküp Radyosu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 9 Ocak 11970, s. 8.
[621] "Üsküp Radyosu Türkçe Yayınları Redaksiyonunun Duyurusu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 18 Ekim 1968, s. 6.

solistler tarafından seslendirilen şarkıların halk tarafından beğenilmediği, bu gibi hataların düzeltilmesi gerektiği vurgulanmıştır[622].

1974 yılında TRT ile protokol imzalannmış, iki radyo arasında imzalanan bu anlaşma radyo programlarının içeriğinin zenginleşmesine ve müzik parçalarının çoğalmasına neden olmuştur. 1978 yılında 30 dakika olan Türkçe program, 75 dakikaya çıkartılmıştır. Türkçe programın yayın süresinin uzaması müzik yayınlarında ciddi değişiklikler olmasına sebep olmuştur. Radyo programında Türk yapımı müzik parçaları büyük ölçüde yer almıştır. Sanat, pop, halk müziği olmak üzere program farklı müzik dallarından parçalara yer vermiştir. Bu yayınların gelişmesiyle program içeriğinde genişleme olmuş, ancak radyonun yerel, bölgesel özelliğini kaybetmesini de tetiklemiştir. Daha önce Rumeli müziği yapan müzisyenlerin Türkiye'den gelen müzik parçalarından etkilenip, repertuar değişikliğine gitmelerine neden olmuştur[623].

3 Ekim 1970 ile 10 Ekim 1970 tarihleri arasında Üsküp'teki Türkçe yayın programının yayın akışı şu şekildedir:

3 Ekim Cumartesi saat 13.03'te "Kültür Sanat" yayınında Avni Cemal Engüllü'nün hazırladığı yayında Tefeyyüz Müdürü Hilat Selim ile gerçekleştirilen sohbet sunulmuştur.

4 Ekim Pazar saat 07.30'da Muzaffer durak ile Suat Ahmed'in yayınladığı "Şen Sabah" isimli programda, ünlü yazar Yaşar Kemal hakkında bilgi verilmiştir.

5 Ekim Pazartesi saat 14.15'te Necdet Topoya'nın hazırladığı "Spor Haftası" programı verilmiştir.

6 Ekim Salı saat 17.05'te "Şevki Yaşar'dan Türkü" yayını verilmiştir.

7 Ekim Çarşamba saat 14.15'te "Günün Olayları", saat 17.20'de "Haberler" verilmiştir.

---

[622] H.M, "Üsküp Radyosu Şarkı - Türkü Bölümü Adresine", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 7 Şubat 1969, s. 8.
[623] Aida İslam, *a.g.e.,* s. 36-37.

8 Ekim Perşembe saat 08.17'de çocuk yayınında Emine Zeynel Kalkandelen "İstikbal" okulunu tanıtmıştır.

9 Ekim Cuma, "Günün Olayları" yayınında "Birlik Sayfalarından" adlı yayın verilmiştir.

10 Ekim Cumartesi saat 07.30'da Drita Karahasan'ın hazırladığı "Sizinle Başbaşa" programı yayınlanmıştır[624].

Üsküp Radyosu, ilkokul plan ve programında bulunan konulara ağırlık vererek her pazartesi, çarşamba ve cuma günleri 15 dakikalık yayın yapmıştır. Ayrıca pazar günleri "Çocuklara" adlı bir program daha yayınlayıp, okul çağına gelmiş çocuklara yönelik programlar hazırlanmıştır.

Anadili ve dilbilgisi konuları ise kadro yetersizliği sebebiyle yeterli derecede işlenmediği için radyo yayınları aracılığıyla takviye yapılıp çeşitli programlar hazırlanmıştır. "Yerli Türk Yazarlarımızdan Seçmeler", "Makedonya Çocuk Yazarları", "Türkiye'de Son Yüzyılın Tanınmış Yazarları ve Yapıtlarından Kimi Parçalar" gibi konular öğrencilere aktarılmıştır. "HKS, Milli Bayramlar ve Okul Bayramları, Resmi Günler ve Olaylar", okul yayınları arasında en çok önem verilen konulardır[625]. Konular, genellikle ilkokul 3. sınıftan başlayıp son sınıf öğrencilerine kadar dinletilmiştir. Bu yayınların tek amacı eğitim alanında olan eksiklikleri göz önünde bulundurarak Türk öğrencilerine yardımcı olmak ve Türk öğrencilerin zorluklarını azaltmaktır[626].

1970 yılında ikinci kanal açılınca Türkçe yayınlar bir buçuk saat hizmet vermeye başlamıştır. Yayınlarda ise haberler, günün olayları, özel konular, müzik ve sanat haberlerine yer verilmiştir. Her hafta 15 dakika okul, iktisat, meclis ve siyasal hayattan konular yayınlanıp, 25 dakika günlük, 15 dakika çocuk ve 25 dakika kültür,

[624] "Üsküp Türkçe Yayın Proğramı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 8 Ekim 1970, s. 8.
[625]Hilat Selim, *a.g.m.*, s. 98-99.
[626] Hilat Selim, *a.g.m.*, s. 100-101.

15 dakika ise "Daldan Dala" programı sunulmuştur. Türkçe yayınlarda 16 gazeteci ve 3 spiker görev yapmıştır[627].

Türkçe yayınların gerçekleştirilmesi Anayasa ile teminat altına alınmıştır. 1971 yılı itibarı ile Üsküp Radyosu'nda günlük 1 saat Türkçe yayın yapılmıştır. Ancak Türkçe yayında, Türk şarkılarının yanı sıra Makedonca şarkıların olması, Türk halkı tarafından hoş karşılanmamıştır[628].

Üsküp Radyosu, Aralık 1974 tarihinden itibaren günde 1,5 saat Türkçe yayın yapma hakkına sahip olmuştur. Türkçe yayınlarda bu dönemde 18 kişi görev yapmış, toplumsal, siyasi, günlük olaylar, kültür – sanat, okul, gençlik ve çocuk gibi konular izleyiciye sunulmuştur[629].

Üsküp Radyosu Türkçe yayınlar sorumlusu Emine Âdem'in verdiği bilgilere göre Türkçe programda hedef, çocuklarda sosyalist kişiliklerin geliştirilmesidir. Her Türk öğrencisinin sosyalizmin gelişmesinde katkı sunması gerektiği dile getirilmiştir[630].

1984 yılında Üsküp Radyosu, Türkçe programının yayın süresi 1 saat 45 dakikaya çıkmıştır. 1989 yılında başlayan "Merhaba" adlı program en popüler yayınlardan birisi olmuştur. Müzik ve canlı yayın bağlantılarıyla başlayan bu program 2 haftada bir defa yayınlanmıştır. Bu dönemlerde Türkçe programın repertuarında Türkiye yapımı müzik parçalarına ihtiyaç duyulmuştur. 1980'li yıllarda müzik yapımındaki üretim kapasitesinin hızla düştüğü görülmüştür. Bu hususta tek sebep ise Üsküp radyosunun maddi sıkıntılarıdır[631].

---

627 "Üsküp Radyosu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1976, s. 14.
628 Remzi Hasan, "Radyo Yayınları Üstüne", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Kasım 1971, s. 7.
629 "Üsküp Radyosu Türkçe Yayınları Nasıl Çalışır", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1974, s. 18.
630 İlhami Emin, "Radyo Yayınları'nın Toplumsal Katkısı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1974, s. 18.
631 İslam Aida, *a.g.e.*, s. 38-39.

Üsküp Radyosu Türkçe redaksiyonunun 1945 – 1990 yılları arasında yayın süreleri: 1944-45'ten 1978'e kadar – 30 dakika, 1978'den 1984'e kadar – 75 dakika, 1984'ten 1990'a kadar – 105 dakikadır.[632]

Üsküp Radyosundaki Türkçe yayınlardan başka, Makedonya'nın diğer şehirlerinde Türkçe yayınların başlaması daha geç bir tarihte olmuş, 1960 tarihinden sonra bu alanda hareketlenme kaydedilerek Makedonya'nın taşra bölgelerindeki radyolarda Türkçe yayınlar verilmeye başlanmıştır. Makedonya genelindeki Türkçe radyo yayınlarına değinmek önem arz eden bir konudur.

3.3.6 Üsküp Dışında Türkçe Radyo Yayınları

3.3.6.1. Radoviş

Radoviş Radyo İstasyonu 16 Temmuz 1964 tarihinde yayına başlamıştır. Radoviş Radyosu, Genel Müdürü Lupço Matrabazov olmuştur. Radyo Radoviş'in her tarafından işitilmiştir. 25 km çapında bir alanda radyo rahatça dinlenmiştir. Yayınlar günde iki saat olup bunun 3/2'sini müzik, 3/1'ini ise konuşma yayınları oluşturmuştur. Radoviş'te her Cuma günü saat 16.40'ta Türkçe şarkılar yayınlanmıştır[633].

1975 yılında Radoviş'in şehir ve köylerinde 2000 kadar Türk yaşamasına rağmen Radoviş radyo istasyonunda Türkçe yayınlar verilmemiştir. Radoviş'teki Türk ahalinin bu hususta aşırı istek ve çabaları olmasına rağmen bu sorun halledilmemiştir. Türkçe yayınların açılmayışı ise maddiyat ve personel sorunlarına bağlanmıştır[634].

---

[632]İslam Aida, *a.g.e.*, s. 40.
[633] Celal Tuna, "Radoviş Radyosunun Türkçe Yayınları Üzerine", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 17 Şubat 1966, s. 7.
[634]Gotak Berzat, "Radovişte Türk Dilinde Radyo Yayınları İçin Çabalar", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 8 Kasım 1975, s. 4.

1976 yılında pazar günleri saat 09.00'dan 09.30'a kadar ve cuma günü 15.30'dan 16.00'ya kadar Türkçe müzik, istekler, selamlar ve haber ile çeşitli konular üzerinde yayınlar yapılmıştır[635].

3.3.6.2. Resne

Resne Radyosu, 1961 yılından itibaren yayın hayatına başlamasına rağmen Aralık 1967 tarihine kadar geçen 6 yıllık sürede Türkçe yayınlar verilmemiştir. Birlik gazetesi, bu sorundan dolayı Resne Belediyesi Komünistler Birliği Komite Sekreteri Nikola Vasilovski ile görüşme gerçekleştirip radyoda Türkçe yayınlar hakkında sorular yöneltmiştir. Sekreter ise Resne'de 3 bin Türkün yaşadığını göz önünde bulundurarak radyo programlarında Türkçe yayınların da yer alması gerektiğini söylemiştir.

Resne Radyosu muhabirleri Hristo Haciyevski, pazartesi – cuma günleri arası birer buçuk ve pazar günleri dörder saat süren Makedonca yayınları arasında haftada bir defa Türkçe şarkılar ve 8 yıllık Mite Bogoevski İlkokulu öğrencileri için çocuk programları hazırlamışlardır. Resne Türkleri bundan memnun olmayıp, haftada 10-15 dakika olmak şartıyla özel Türkçe yayınların olmasını istemişlerdir[636].

Resne Radyosunda Türkçe yayın ilk defa 1 Eylül 1967 tarihinde yayınlanmıştır. Her cuma saat 17.00 – 17.30'a kadar yayınlanan Türkçe programda istek, selam ve müzik yayını yapılmıştır. Çeşitli günlerde de özel yayınlar yapılmıştır[637].

3.3.6.3. Usturumca

Usturumca ve etrafındaki köylerde yaşayan Türk halkı, radyoda Türkçe yayınlar dinlemekten yoksun bırakılmıştır. Bu sebeple Birlik gazetesi, Usturumca

---

635 "Radoviş Radyosu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1976, s. 14.
636 "Resne Radyosunda Da Türkçe Emisyonlar Olacak", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 22 Aralık 1967, s. 5.
637 "Resne Radyosu", " Birlik " Gazetesi Üsküp, 23 Aralık 1976, s. 14.

Radyosuna ziyarette bulunmuştur. Radyoda Türkçe yayınlar olmasına dair ilginin yüksek olduğu fakat bunu engelleyen tek konunun mali sorunlar olduğunu söylemişlerdir. Radyo yönetmeni Georgi Yarev, Usturumca Radyosunda Türkçe yayınların olması için hazırlıkların yapılacağını söylemiştir. Usturumca Türk öğrencileri de radyoda Türkçe yayınlara yer verilmesinin Türk öğrencilerin işine yarayacağını dile getirmişlerdir[638].

3.3.6.4. Gevgeli

Makedonya'nın Yunanistan sınırında bulunan Gevgeli şehrinde, Birlik gazetesi muhabirleri, radyo yayın yönetmeni Nikola Yovanov'u ziyaret edip sorular yöneltmişlerdir. Gevgeli Radyosu'nda her gün saat 12.00'den saat 13.00'e kadar günde 1 saat Üsküp'ün ikinci programından alınan "Bölge Yayını" adıyla naklen yayın yapılmıştır. Radyo müdürü ise alıntı yapmadan Türkçe yayın yapmak istediklerini söyleyip, Gevgeli köylerinde yaşayan Türk ahalisinin bunu arzu ettiklerini belirtmiştir. Türkçe yayınları hazırlayacak kadro olmadığını sebep göstererek bu sorunun halledilmesi ile birlikte Gevgeli'de Türkçe yayınların olacağını da söylemiştir[639].

3.3.6.5. Gostivar

Gostivar Radyosu 23 Nisan 1963 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Radyoda 30'ar dakika Makedonca, Türkçe ve Arnavutça yayın yapılmıştır. Her gün Makedonca ve Arnavutça 2, Türkçe 1 yayın yapılmıştır. 30 dakikalık Türkçe programda şarkı ve türkü yayınlanmıştır[640]. Gostivar Radyosu'nda her gün 16.30'dan 16.40'a kadar kronik, 16.40'tan 17.00'ye kadar ise dinleyicilerden gelen istekler yayınlanmıştır[641].

3.3.6.6. Kalkandelen

---

[638] Fahri Ali, "Ustrumca Lokal Radyosunda Türkçe Yayın Olacak", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 17 Haziran 1971, s. 5.
[639] Tayyip Tahir, "Gevgeli Radyosunda Türkçe Yayınlar", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 16 Eylül 1971, s. 5.
[640] Halide Mustafa, "Gostivar Radyosunda Her Gün Türkçe Yayınlat", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 30 Mayıs 1970, s. 6.
[641] Fikret Pirgos, "Burası Gostivar Radyosu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 18 Mayıs 1972, s. 5.

Kalkandelen Radyosu 1 Mayıs 1969 tarihinde yayına başlamış, Türkçe yayınları haftada 3 defa 30'ar dakika olmak üzere yapılmıştır. Bu durum, 1971 yılına kadar devam etmiş, 1971 yılının Ocak ayından 1976 yılına kadar Türkçe yayınlar pazar günleri 45 dakikaya çıkmıştır. Yayınlar ise "Haberler", "Kalkandelen Kroniği", "Tebrik ve Selamlar" ile müzik programını kapsamıştır[642].

3.3.6.7. Manastır

Manastır Radyosu her gün saat 14.45'ten başlayarak istekler ve selamlar olduğu takdirde Türkçe yayın yapmıştır[643].

3.3.6.8. Valandova

Valandova şehrinin radyo istasyonunda Türkçe yayın haftada 2 defa (Çarşamba ve Cuma günleri) dinleyiciye sunulmuştur. Türkçe yayın 20 dakika sürüp program başlangıcında 3 Türkçe şarkı dinletildikten sonra "Haberler" programı yayınlanmıştır. Haberler günlük ve haftalık olaylardan ibaret olmuştur. Türk çocukları için ise pazar günleri özel olarak saat 10.00'da başlayan çocuk şiirleri ve hikâyeleri programı yayınlanmıştır. Türkçe yayınlarda Abdullah Selman, Tayyip Tahir ve Muzaffer Selman görev yapmıştır[644]. Valandova'da ilk Türkçe yayın Eylül 1967 tarihinde başlamıştır. Haftada 1 defa 20 dakika karma Türkçe yayın yapılmıştır. Müzik, konuşma ve diğer yayınlar da izleyiciye sunulmuştur. Türkçe yayını hazırlayan ise öğretmen Tayyip Tahir'dir[645].

3.3.6.9. Ohri

Ohri'de her çarşamba günü saat 18.30'dan 19.00'a kadar Türkçe yayın yapılmıştır. Özel olarak Türkçe radyo yayını ise 1973 yılında başlamıştır. Çarşamba

---

642 "Kalkandelen Radyosu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1976, s. 14.
643 "Manastır Radyosu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1976, s. 14.
644 Yusuf Edip, "Valandova Lokal Radyosunda Türkçe Yayın", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 27 Eylül 1968, s. 8.
645 "Valandova Radyosu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1976, s. 14.

ve cuma günleri öğleden sonra yarımşar saat Türkçe istekler ve selamlar yayını izleyiciye sunulmuştur[646].

3.3.7. Makedonya Radyo Televizyonunda Türkçe Yayınlar

Şubat 1969'dan itibaren Üsküp'te Türk toplumunun ileri gelenleri televizyonda Türkçe yayınların başlaması için toplantı düzenlemişlerdir. Toplantıya Üsküp Televizyonu sorumlu yazarı Ahil Tunete de katılıp Türkçe televizyonun başlangıç olarak iki haftada bir yayın yapacağını bildirmiştir. Yayınların 15 günde bir defa olmak üzere yayınlanacağı fakat kadro ve diğer koşulların sağlanmasına kadar haftada bir defa yayınlanacağını da eklemiştir[647].

Birlik gazetesi 4 Nisan 1969 tarihinde kültür – eğitim – sanat köşesinde, Üsküp Televizyonu'nda ilk Türkçe yayınların da başlayacağını bildirmiştir. Televizyon yayınlarının 15 günde bir yayınlanacağı belirtilerek programların sorumluluğuna Manastır "Nikola Tesla" Müdürü İsmail Tevfik atanmıştır. Üsküp Televizyonu, ilk Türkçe programın, Nisan ayının 16'sında seyircilere sunulacağını açıklamıştır[648].

16 Nisan 1969 Çarşamba günü saat 17.30'da Üsküp Televizyonu'nda ilk Türkçe yayın yapılmıştır. İlk yayın 15 dakika sürüp, yayında genel olarak siyaset, ekonomi, kültür ve eğitim konularında bilgi verilmiştir. Türkçe yayınlar iki haftada bir gün Çarşamba saat 17.30'da 15 dakikalık süreyle verilmiş, böylece Makedonya Türkleri kendi dillerinde televizyon izleme şansına sahip olmuşlardır.

Türkçe ilk yayında, yayın sorumlusu İsmail Tevfik'in giriş konuşmasından sonra Kemal Seyfullah tarafından Türkçe yayınlar hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgiden sonra Üsküp "Tefeyyüz İlkokulu" ile Manastır "Nikola Tesla İlkokulu"nun çalışmaları hakkında bilgiler aktarılmış, son kısmında "Halklar Tiyatrosu"nda Türk dramının son temsili olan "Cümbüş"ten parçalar sunularak Türkçe programın ilk yayını sona ermiştir. İlk programda 4 kadın ve 4 erkek spikerlik yapmıştır[649].

---

[646] "Ohri Radyosu", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1976, s. 14.
[647] "Üsküp Televizyonunda Türkçe Yayın Başlıyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 14 Şubat 1969, s. 1.
[648] "Üsküp Televizyonunda İlk Türkçe Program Başlıyor", *Birlik Gazetesi*, Üsküp,, 4 Nisan 1969, s. 8.
[649] H. M., "İlk Türkçe Yayın – Umut Verici", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 18 Nisan 1969, s. 7.

Türkçe yayınların başladığı ilk yıllarda, iki gazeteci ile bir program yapımcısı programın hazırlanmasıyla görevlendirilmiş iki spiker de Türkçe yayınların sunuculuğunu yapmıştır. Üsküp'te Türkçe televizyon yayınlarının başladığı tarih önem taşımaktadır. Nitekim Makedonya, Türkiye Cumhuriyeti dışında dünyada Türkçe yayın yapılan ender ülkelerden birisidir. 1970 yılının başında 20 dakikalık süreyle Türkçe yayınlar haftalık yayın olarak programda yer almıştır. 1971 yılında ise Türkçe yayınlar 20'şer dakika süre ile haftada 2 yayınla ekrana taşınmıştır. Türkçe yayınların biri toplumsal – siyasi – ekonomik konulara, diğeri ise kültür, eğitim, sağlık, röportaj ve diğer konulara yer vermiştir[650].

Üsküp Televizyonu'nda Türkçe yayınların saatinde üçüncü defa değişiklik yapılıp 17.30 yerine 16.15'te yayına başlanmıştır. Bu yayında İsmail İsmail, Manastır Deri Fabrikası'nda çalışan Türk işçileriyle gerçekleştirdiği röportajını izleyicilere sunmuştur. Hasan Mercan'ın "Köyler, Köylüler ve Gelenekler" adlı programında, Orta Güreler Köyü'nde yaptığı röportaj yayınlanmıştır[651].

Ocak 1970 tarihine kadar Türkçe yayınlar, 15 günde bir defa yayınlanmakta iken bu tarihten sonra Türkçe yayınların her hafta salı günü saat 17.35'te haftada bir defa yayınlanacağı duyurulmuştur. İki bölümden oluşan Türkçe yayınlarda, ilk bölüm günlük, siyasi, iktisadi ve genel toplumsal olaylar, diğer bölüm ise kültür, sanat ve çocuklar hakkında sunulmuştur. Türk halkı kendi ana dillerinde tüm olup bitenlerden haberdar olma hakkına sahip olmuşlardır[652].

Üsküp'te Türkçe televizyon yayınları başlangıçta 15 günde bir defa yapılmıştır. 1969 yılının sonuna kadar 19 yayınla 283 dakikalık yayın gerçekleşmiştir. 1970 yılında 52 programla toplam 780 dakikalık yayın yapılmıştır. 1971 yılında yayın 5 dakika daha uzatılıp 8 Nisan 1973 tarihine kadar böyle devam etmiştir. Türkçe yayınlar Makedonya'nın her tarafından merakla seyredilmiştir. Türkçe televizyon yayınlarının

---

[650]İsmail T. İsmail, "Televizyon Hak Eşitliğimizin ve Beraberliğimizin Simgesi", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, S:200 (Yıl 21), Kasım 1985, s. 56-57.
[651]SabahatAbbas, "Türkçe Yayın – Gittikçe Daha Başarılı", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 16 Mayıs 1969, s. 8.
[652] Hasan Mercan, "Televizyonda Dilin Sadeleşmesine Katılacak", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 19 Ocak 1970, s. 7.

4 yıllık yayın hayatında verilen programların ekseriyeti Türk halkına adanmıştır. Türk halkının kültür ve eğitim sorunları, iktisatta çalışanların konuları, toplumsal – siyasi etkinlikler, Türkiye ile ilişkiler, Yugoslavya'da meydana gelen önemli olaylar ve gelişmelere yayınlarda geniş yer verilmiştir[653].

Üsküp Türkçe televizyon yayınları 1970 yılında 20 dakika olmuş, 1971 yılında ise haftada 20'şer dakikalık iki yayın verilmeye başlanmıştır. Yayınların biri salı günü toplumsal, siyasi ve iktisadi konulara, pazar günleri ise kültür, eğitim, sağlık, röportaj ve diğer konulara ayrılmıştır. 1974 yılında yayınlar, beşinci yılını doldurmuş, fakat televizyonda kadro sıkıntısı baş göstermiştir. Makedonca yayında izleyiciye sunulan eğitim, gençlik, tiyatro, müzik ve dil konuları yayınlanmış, aynı zamanda belgeseller de izleyiciye sunulmuş, ancak Türkçe yayınlarda bu programların hiçbiri yayınlanmamıştır[654].

1985 yılında ise Türkçe yayınlarda belgesel, çocuk ve müzik konuları da verilmeye başlamıştır. Belgesel ayda bir defa yarım saat, aynı şekilde müzik yayınları da bir defa yarım saat ve çocuk yayınları ayda bir defa 20 dakikalık süreyle izleyiciye sunulmuştur. Yılda toplam 5 bin dakika Türkçe yayın yapılmıştır. Makedonya Televizyonu 1985 yılında, 15 kişilik redaksiyon ekibi ve 45'e yakın teknik eleman ile Türkçe yayın yapmıştır[655].

Türkçe yayınlarda, üzerine en çok vurgu yapılan konu ise HKS ve Devrim konusudur. Bunlarla birlikte eğitim – öğretim, Makedonya halklarının kültür ve tarihinin araştırılması, tartışılması, kültür – sanat konularına da ağırlık verilmiştir[656].

Yazar İsmail'e göre, Türkçe yayınlar servisi 1986 yılında gerçekleşen Komünistler Birliği Kurultayı ile konferanslarını yayınlama kararı almıştır. Türkçe yayınlarda, Sosyalist ilişkilerin gelişmesinin başlıca bir ödev gibi algılanması ve ülke çapında Yugoslav beraberliğinin temeli olan kardeşlik – birlik hedefinin güçlenmesine

---

653 İsmail İsmail, "Dört Yıl TV Türkçe Yayınları", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 28 Nisan 1973, s. 8.
654 "Türkçe Televizyon Yayınları Bugün", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 23 Aralık 1974, s. 18.
655 İsmail T. İsmail, *a.g.m.*, s. 58.
656 İsmail T. İsmail, *a.g.m.*, s. 60.

katkı sunması ve bu doğrultudaki hedeflere ısrarla sarılması gerektiği şeklinde mesajlar dile getirmiştir[657].

Yugoslavya ideolojik bakımdan sosyalizm ve komünizm görüşünü benimsemiş bir ülke olduğundan, televizyonda fikir özgürlüğüne izin verilmemiştir. Bunun neticesinde televizyon programlarında din, karşıt görüş ve rejime ters düşen fikirlere katiyen yer verilmemiştir. Din ile ilgili olan kelimelerin telaffuz edilmesi bile yasaklanmıştır. Örneğin Türkçe programın yapımcısı, "İnşallah" kelimesini kullandığı için din propagandası yapıyor gerekçesiyle neredeyse işten çıkarılmıştır. Ayrıca Türkiye uyruklu komünist görüşlü kişilere programda geniş yer verilmiştir[658].

3.3.7.1. Üsküp Türk Tiyatrosu

Halk Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile bitmesinin ardından yeni kurulan Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nde bütün etnik toplulukların eğitim ve kültür alanında gelişmeleri için bir adım daha atılmış, 1950 yılında Halklar Tiyatrosu'nun inşaası tamamlanmıştır. Tiyatroda 9 Temmuz 1950 tarihinde ilk defa Türkçe "Şüpheli Şahıs" adlı oyun sahnelenmiştir[659].

Üsküp Türk Tiyatrosu, Makedonya profesyonel tiyatroları arasına girmeyi başarmıştır. Başarılarından dolayı Makedonya Devleti'nin en itibarlı ödüllerinden olan "11 Ekim Ödülü"ne layık görülmüştür[660]. Üsküp Türk Tiyatrosu, Üsküp'teki temsillerinden başka, Türklerin yaşadığı her bölgeye gidip oyun ve dram sergilemiştir. 1975 yılında Kalkandelen, İştip, Radoviş ve Ustrumca'da yaşayan Türklere temsiller sunmuşlardır. Bu şehirlerden başka Resne, Manastır ve Struga'da da temsiller sunulmuştur[661].

---

[657] İsmail T. İsmail, *a.g.m.*, s. 62.
[658] Gayur Şeh, "Makedonyada Türkçe Radyo ve Televizyon Yayınları", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgisi, (20 – 24 Nisan 1998)* Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999, Ankara, s. 311-312.
[659] Hasan Mercan, "30 Yıl Tiyatro Çatısı Altında", *Birlik Gazetesi*, Üsküp, 11 Şubat 1971, s. 5.
[660] Cevdet Mustafa, "Tiyatromuz 25 Yıl Zarfında 3000 Kadar Temsil Verdi", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 7 Eylül 1975, s. 25.
[661] E. Hayrettin, "Üsküp Halklar Tiyatrosu Türk Dramı Bu Ay Turneye Çıkıyor", *Birlik Gazetesi,* Üsküp, 14 Ekim 1975, s. 5.

Üsküp Türk Tiyatrosu, 1950 – 1990 yılları arasında 189 oyun sergilemiştir. 1950 yılında çalışmaya başlayan Türk tiyatrosunun sergilediği oyunların büyük bir kısmı yabancıların yazmış oldukları dram, oyun ve temsillerdir. Ekseriyetle Sırp Tiyatrosu ile Avrupa ve dünyada ün kazanmış tiyatrocuların yazmış oldukları eserler oynanmıştır. Örnek vermek gerekirse 1950 – 1959 yılları arasında oynanan 48 oyunun sadece 4'ü Türkler tarafından yazılmıştır[662].

Üsküp Türk Tiyatrosu'nda Türkiye'den yazarların da oyunları sergilenmiştir. Ancak Yugoslavya rejimi karşıt görüşte bulunan tiyatro oyunlarının sergilenmesine tahammül edemediği için sadece sol görüşlü yazarların oyunları sergilenmiştir. Örneğin, 1950 – 1990 yılları arasında Aziz Nesin ve Nazım Hikmet'in kaleme aldığı eserler, Üsküp Türk Tiyatrosu'nda sıklıkla oynatılmıştır. 11 Kasım 1966 tarihinde Aziz Nesin'in "Toros Canavarı", 15 Mayıs 1975 tarihinde ise "Gol Kralı" adlı eseri seyircilere sunulmuştur. Nazım Hikmet'in oyunları etkin bir şekilde Türk tiyatrosunda izleyiciye sunulmuştur. 6 Nisan 1965 tarihinde "Enayi", 26 Aralık 1968 tarihinde "Kafatası", 21 Mart 1970 tarihinde "Ferhat ile Şirin" ve 16 Nisan 1972 tarihinde ise "İnek" adlı eseri Türk Tiyatrosu'nda oynanmıştır[663].

[662] *65 Yıl Türk Tiyatrosu –Emin Adımlarla Hedefe Doğru*, Makedonya Türk Tiyatrosu, 2015, Üsküp, s. 140-141.
[663] *65 Yıl Türk Tiyatrosu – Emin Adımlarla Hedefe Doğru*, s. 142-143.

SONUÇ

Tez çalışmamızda 1912 – 1990 dönemleri arasında başta Sırbistan Krallığı, Sırp- Hırvat –Sloven Krallığı – Yugoslavya Krallığı, II. Dünya Savaşı ve Komünist Yugoslavya döneminde Makedonya Türklerinin eğitim, kültür ve toplum hayatını ayrıntılı bir şekilde ele incelmeye çalıştık

1912-1913 yıllarında meydana gelen Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun 550 yıl hüküm sürdüğü Makedonya topraklarından çekilmesiyle Makedonya sınırları içerisinde yaşayan Türk toplumu azınlık durumuna düşmüş dolayısıyla bu tarihten itibaren Türk toplumu açısından zor günler başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çekilmesiyle birlikte bölgede Sırbistan Krallığı ardından 1. Dünya Savaşı yıllarında Bulgarlar bölgede hâkimiyeti ele geçirmişlerdir. 1913 – 1918 yılları arasında zor koşullarda bulunan Makedonya Türk toplumu tek çareyi Osmanlı topraklarına göç etmekte bulmuştur.

Sırp Hırvat Sloven Krallığı döneminde yani 1919 – 1941 yılları arasında Makedonya Türkleri diğer dönemlere kıyasla kısmen de olsa daha rahat bir hayat sürmüşlerdir. Eğitim alanında belli bir yaşa kadar Türk çocukları için devlet kontrolünde de olsa Türkçe eğitimin yanı sıra din dersi eğitime de izin verilmiştir. Basın alanında da 1918 – 1941 yılları arasında 11 Türkçe (Osmanlıca) gazete neşredilmiş siyasi sahnede ise her ne kadar "Cemiyet" devlet kontrolü altında olsa da en azından Türk toplumunun sıkıntılarını dile getirmek için kısmen de olsa imkânlar

sağlanmıştır. 1919 – 1941 yılları arasında Türklerin yaşadığı zorluklar son bulmasa da diğer devletlere kıyasla toplumsal ve sosyal sahada daha rahat hareket etmişlerdir.

6 Nisan 1941 tarihinde ise Yugoslavya'ya Almanya'nın saldırması ile birlikte daha fazla direnmeyerek Yugoslavya şartsız teslim anlaşması imzalamıştır. Makedonya'da ise şartlar günler geçtikçe ağırlaşmış ve ülke ikiye bölünerek doğu kısımları Bulgaristan, batı kesimleri ise İtalya hâkimiyetinde Arnavut yönetime bırakılmıştır. Makedonya sınırları içersinde yaşayan Türk toplumu savaşın başladığı ilk günlerden itibaren asırlar boyunca yaşadıkları toprakların yani Makedonya'nın düşman kuvvetlerinden kurtulması ve özgürlüğüne kavuşması uğruna Makedonya'da kurulan halk kurtuluş birlikleri – yani partizan birliklerine kitlesel bir şekilde dahil olmuştur. Türkler büyük mücadele verip ülkenin bağımsızlığı için yapılan savaşlarda 100'lerce şehit vermişitir. 1941-1944 yılları arasında meydana gelen bu hadiselerde Türk toplumunun Makedonya için yaptığı fedakarlıklar tarihte eşine az rastlanan olaylardan birisidir. Makedonya Cumhuriyet'inin temelleri niteliğinde olan ASNOM oturumunda Türk kökenli delegeler oturuma davet edilip katılmışlardır dolayısıyla Türk toplumu bütün bu gelişmelerden sonra Makedonya Cumhuriyet'inin kurucu unsuru olduklarını delil ve belgelerle ispat etmişlerdir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan komünist Yugoslavya, Türk toplumunun II. Dünya Savaşı döneminde gerçekleştirdiği fedâkârlıkların karşılığını maalesef alamamıştır. Komünist yönetim 100'lerce Türkün ülkenin hürriyeti uğruna şehit olmalarını göz ardı edip Türkleri hedef tahtasına oturtmuşlardır. Komünist yönetim eski rejimlerin aksine devlet mekanizmasının tamamını merkeze yani Belgrad'a bağlayıp bütün sistem merkezden kontrol edilerek ülke bu şekilde yönetilmiştir. Bütün olumsuz gelişmeler karşısında olumlu gelişmeleri de dile getirmek gerekir. 1944 yılından itibaren Türkçe Eğitim (1 – 8), Türkçe gazete, dergi ve diğer basın araçları neşredilmiş, Türkçe radyo yayınları yapılmış, Türkçe tiyatro oyunları sahnelenmiştir. Bu hususları göz ardı etmek doğru olmasa da Türkçe eğitim, basın – yayın gibi kurumlarda verilen haklar devletin çizdiği sınır doğrultusunda işlerlik kazanmıştır. Bütün bu sistem komünistlerin menfaatlerini muhafaza ettiğinden sözü edilen kurumlarda Türkçe konusundaki özgürlük göz boyamadan ileriye gidememiştir.

Balkan savaşlarından itibaren başlayan ve ardı kesilmeyen göç meselesi komünist yönetim döneminde kitlesel bir hal almış devletin sistematik şekilde yürüttüğü baskılar neticesinde 200 bün Türk 15 yıl süre zarfında zorunlu olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmiştir dolayısıyla Makedonya Türk toplumu etkisiz hale getirilmiştir. Eğitim – basın ve yayın – kültür kurumlarda devlet tarafından yetiştirilen şahıslar üzerinden komünizm ideolojisini dayatmak hedef alınmış ve bu hususta büyük ölçüde başarılı olunmuştur. Komünist Yugoslavya'nın Türk toplumu ile ilgili en önemli hedefleri arasında devlete karşı sadık bir topluluk oluşturmak ve onu milli ve dini değerlerinden koparmak yer almaktaydı. Yaptığımız araştıamda bu konuda önemli ölçüde başarılı oldukları görülmüştür.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri ve Resmi Raporlar

Definitivni Rezultati Popisa Stanovnistva, 31 Januara 1921, Beograd.

Narodno Osnovno Uciliste – Marinko Georgirevski, Selo Dolna Banjica Gostivarsko, Dnevnik, 1952, 57/64 – 2849 – 51.

Narodno Osnovno Uciliste, İsmail Kemal, Selo Gorna Banjica, Gostivar, Dnevnik, 1955.

Narodno Osnovno Osumgodisno Uciliste, Marşal Tito, Selo Zdunje, Tetovsko, 1958.

Narodno Osnovno Uciliste, Dolna Banjica Gostivarsko, Dnevnik, Drzavno Knigoizdatelstvo Na NR Makedonija, Skopje, 1951.

Osnovno Uciliste, Marşal Tito, Selo Zdujne, Gostivarsko, 1963.

Osnovno Uciliste Petre Jovanovski, Gostivar, Tetovsko, 1964, Prosvetno Delo, Skopje.

Stanovnistvo po veroispovjesti i maternjem jeziku, 31 Mart 1921, Beograd.

Statisticki Godisnik Za Narodna Republika Makedonija, Skopje, 1954, 1968, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1980, 1981, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1991.

Stanovnistvo Prema Nacionalnog Pripadnica Makedonija, 26 April 1991, Beograd.

Stanovnistvo Po Narodnosti, Beograd, 15 Mart 1948.

Sluzben Vesnik Na Socijalisticka Republika Makedonija – Ustav Na Sıcijalisticka Republika Makedonija, Skopje, 25 Februar 1974.

Ukupno Stanovnistvo Po Narodnosti, 1 Nisan 1953.

Zdunje İlkokulu, Yıllık Okul Bülteni, 1 Januar 1923

Zdunje İlkokulu, Yıllık Halk Bülteni, 1 Eylül 1936.

B. Dergi ve Gazeteler

Birlik, Sevinç Çocuk Dergisi

ABDULLAH, Avni "Türkoloji Kürsüsü Ne Oldu", *Birlik*, 28 Ağustos 1971.

ABDULLAH, Fadil "Mite Bogoevski Okulunun Yüksek Sınıflarında Türkçe Öğrenim", *Birlik*, 2 Ağustos 1962.

ABDULLAH, Fadil "Resne Öğrencilerinin Durumu", *Birlik,* 18 Temmuz 1969.

ABDULLAH, Fadil "25 Yıl Birlik Ve Resnenin Gelişimi", *Birlik,* 15 Ocak 1970.

ABDULLAH, Fadil "Elesada Ilkokul Ve Ilk Analfabe Kurdu Açıldı", *Birlik,* 1 Haziran 1947.

ABDÜL, Abduş "Pirlepe Türklerinin Sosyalizm Kuruluşuna Iştirakı", *Birlik,* 10 Aralık 1949.

ADEM, Emine "Yazı Okuma Bilmeyenlerin Sayısı Aktüel Konu", *Birlik,* 22 Ekim 1967.

ADEM, Emine, "Öğrenim Enstitüsyonları Eşitliğin Gerçekleşmesinde Önemli Etken", *Birlik,* 27 Nisan 1970.

ADEM, Emine "Gv Mektubu – Okul İhtiyaçları", *Birlik,* 1 Nisan 1965.

ÂDEM, Emine "Okul Kitapları Sağlanmalıdır", *Birlik,* 10 Ocak 1969.

AGO, Arif "Türk Öğretim Dili Üzerine Orta ve Yüksek Okullarında Bugünkü Durum", *Birlik,* 20 Haziran 1969.

AGO, Arif "Türk Okulları Öğretmensiz Kalabilir", *Birlik,* 19 Haziran 1971.

AHMET, Rüstem "Ustrumca İlçesinin Türk Okullarına Bir Bakış", *Birlik,* 24 Kasım 1952.

ALİ, Fahri "Strumicada Beşinci Sınıf Açılacak", *Birlik,* 1 Haziran 1971.

ALİ, Fahri "Dedelide Türk Sınıfları", *Birlik,* 8 Ocak 1973.

ALİ, Fahri "Ustrumca Lokal Radyosunda Türkçe Yayın Olacak", *Birlik,* 17 Haziran 1971.

ALİ, Fahri, "Cvetan Dimov Lisesinin Türk Sınıflarında Derslerin Çoğu Türkçe Veriliyor", *Birlik*, 27 Kasım 1971.

ALİ, Fahri "Türk Sınıflarında Türk Öğretmenler Ders Vermeli", *Birlik,* 30 Nisan 1972.

ALİ, Fahri "Dersler Türkçe Okutulunca", *Birlik,* 25 Ocak 1973.

ALİ, Fahri "Cvetan Dimov Lisesinin Türk Sınıflarında Derslerin Çoğu Türkçe Veriliyor", *Birlik*, 27 Kasım 1971.

ALİ, Fahri "Dersler Türkçe Okutulunca", *Birlik,* 25 Ocak 1973.

ALİ, Fahri "5. Sınıfın Açılması İçin Koşullar Var", *Birlik,* 13 Nisan 1972.

APOSTOLSKİ, Mihajlo, "Avnojun İkinci Oturumu ve Makedonya'da Ulusal Faaliyetlerin Tanınması", *Birlik*, 29 Kasım 1968.

ÂSİM, Nizamettin "Yeni Okul Yılı Başlangıcı ve Türk Okullarında Yenilik", *Birlik,* 18 Eylül 1951.

ÂSİM, Nizamettin "Bininci Sayıyı Kutlarken", *Birlik*, 12 Ağustos 1971.

ÂSİM, Cemal, "Türk Öğretmen Kursistlerinin Bu Sene Gösterdikleri Başarılar Şayane Tagdirdir", *Birlik,* 1 Ekim 1947.

AVNİ, "Resnede Türkçe Analfabe Kursu Bitti", Birlik, 1 Mayıs 1946.

AVDOVİÇ, Şükrü, "Hürriyetti Görmeden Öldü", Birlik, 14 Eylül 1971.

BERZAT, Gotak “Türkçe Öğrenim Görmek İstiyorlar”, *Birlik*, 6 Haziran 1972.

BERZAT, Gotak “Radovişte Türk Dilinde Radyo Yayınları İçin Çabalar”, *Birlik*, 8 Kasım 1975.

BOGOEVSKİ, V., “Radoviş Kazasında Bu Yıl Türk Azlığı Arasından Analfabetizma İmha Edilecektir”, *Birlik,* 1 Mart 1951.

BOJİNOV, Kiro, “Ustrumca İlçesi Bu Yıl 600 Kişiyi Okur Yazar Edecek”, *Birlik*, 28 Şubat 1952.

CANOVA, R., “Türklerin Savaşta Katkısı Büyüktür”, Birlik, 4 Temmuz 1974.

DALİP, Kerim “Ohri’de Türkçe Lise Sınıfı Birde Lise Müdürü”, *Birlik,* 31 Mart 1979.

DALİP, Kerim “Bir Beşinci Sınıf Ne Zaman Açılacak”, *Birlik,* 28 Ocak 1971.

DALİP, Süleyman, " Savaş'ta Ölen Arkadaşlar Özgür, Güzel Yaşam için Yaşamlarını Verdiler", *Birlik,* 7 Ekim 1981.

DEMİR, Firuz, “Doğu Makedonya Türklerinin HKS Katkısı”, *Birlik,* 28 Ekim 1974.

EDİP, Yusuf “Georgi Miloşevski: Türk Öğrencilerine Bütün Kitaplar Basılmalıdır”, *Birlik,* 26 Eylül 1969..

EDİP, Yusuf “Valandova Lokal Radyosunda Türkçe Yayın”, *Birlik,* 27 Eylül 1968.

EMİN, İlhami “Türk Okullarının Durum ve Problemleri”, *Birlik,* 15 Eylül 1959.

EMİN, İlhami “Radyo Yayınları Toplumsal katkısı”, *Birlik*, 23 Aralık 1974.

ENGÜLLÜ, Suat “Lise Yoksa Öğretmen Okulu Var”, *Birlik,* 29 Ağustos 1969.

GLİGOROVSKİ, Todor, 1918 – 1929’a kadar Üsküp'te çıkan Türkçe Gazeteler*, Birlik,* Üsküp, 1 Kasım 1962.

İDRİZ, Fevziye “Üsküp'te Şefkat Kız Sanat Okulu Türk Kadının Yardımında”, *Birlik*, 25 Aralık 1947.

İSA, “Halit Türk İlkokullarını Teftişim”, *Birlik*, 5 Haziran 1947.

İSMAİL, İsmail, “Dört Yıl Tv Türkçe Yayınlar”, *Birlik,* 28 Nisan 1973.

İLYAS, Enver “Radoviş Mektubu – Türk Dili Üzerine 5. Sınıf”, *Birlik,* 30 Ekim 1976.

HASAN, Vefki “Duruşmalar Ve Halklar Dilleri”, *Birlik,* 27 Nisan 1970.

HASAN, Vefki “Radovişte Türkçe Öğrenim Başladı”, *Birlik,* 19 Eylül 1970.

HATALKO, Kamil “Gostivar Petre Yovanovski İlkokulunun Güçlükleri Ve Yarıyıldaki Başarıları”, *Birlik*, 28 Şubat 1969.

HATALKO, Kamil “ GV Okul Sorunları”, *Birlik,* 27 Haziran 1969.

HATALKO, Kamil “Okullarda Sınıf Yoksunluğu”, *Birlik,* 13 Nisan 1971.

HAYRETTİN, Erol “İştip Belediyesi Kuçica Köyünde Türkçe Yeni Okul Açılacak”, *Birlik*, 20 Mayıs 1972.

HAYRETTİN, E., “Üsküp Halklar Tiyatrosunun Türk Dramı Bu Ay Turneye Çıkıyor”, *Birlik,* 14 Ekim 1975.

HÜSEYİN, Abduş, “Savaş'ta Düşen Savaşçılarımızı Anarken”, *Birlik,* 18 Haziran 1970.

HÜSEYİN, Abduş, “Savaş'ta Düşen Savaşçılarımızı Anarken”, *Birlik,* 9 Mayıs 1970.

HÜSEYİN, Abduş, “Savaş'ta Düşen Savaşçılarımızı Anarken”, *Birlik,* 16 Mayıs 1970.

HÜSEYİN Hasan, "Savaş'ta Erlerimizin Akan Kanıyla Yazıldı Bu Özgürlük", *Birlik,* 20 Ekim 1981.

K, Recep, Kalkandelende Analfabetizma Sona Eriyor”, *Birlik*, 25 Mayıs 1952.

KAMİL, İbrahim “Gv Öğretmenlerinin Kaygıları”, *Birlik*, 28 Aralık 1971.

KAMİL, İlhami “Debre Belediyesinde Türk Okullarının Durumu”, *Birlik,* 14 Aralık 1971.

KARAHASAN, Mustafa, “ Kurtuluş Savaşında Türkler”, *Birlik*, 10 Ağustos 1971.

KARAHASAN, M. “Bizde Türk Azınlığı Maarif Kadrosunun İdeoloji Ve Meslek Bakımından Bundan Böyle De Kalınması Hakkında”, *Birlik*, 24 Ekim 1954.

KARAHASAN, Mustafa “Okullarımızda Marksizm Öğrenimi”, *Birlik,* 12 Nisan 1973.

KARAHASAN, M. “Hükümetimiz Ve Halkımız Okul Çağında Olan Bütün Çocukları Okula Çağırıyor”, *Birlik*, 5 Aralık 1948.

KARAHASAN, Suzan “Neso Markoski; İleride Halkların Dili Üzerine Kitpların Yayınlanması Artacaktır”, *Birlik,* 8 Haziran 1971.

KASIM, Ali İhsan “Petre Yovanovski Okulu Güçlükleri”, *Birlik*, 28 Mart 1976.

KARAHASAN, Mustafa “ Yugoslavya Türkleri Arasında “Birlik” Kültür Yolu”, *Birlik*, 30 Aralık 1954.

KAYA, Fahri “Sesler Üstüne”, *Birlik*, 26 Aralık 1970.

KAYA, Fahri “Türkçe Lise Sınıflar Sorunu”, *Birlik*, 21 Şubat 1970.

KERİM, Ş., “ Kanlı Günleri Anarken”, *Birlik,* 16 Ekim 1973.

KERİM, Şerif “Gazetemiz ve Gazeteciliğimiz 27 Yaşında”, *Birlik,* 23 Aralık 1971.

KIRATLI, Mahmut D. “ Türk İlkokullarına Dördüncü Sınıfa Ait Okuma Kitabı Niçin Daha Çıkmamıştır”, *Birlik,* 28 Ocak 1954.

LİMAN, N. “Debre Civarında Yeni Okul Ve Kültür Binaları”, *Birlik,* 18 Kasım 1975.

LOKAN, Faruk “Kalkandelen Kiril Peycinovic Lisesinde Türkçe 1. Sınıfta Açılacak, *Birlik*, 23 Ağustos 1973.

MAHMUD, Ziya “On Yıl Türk İrfan Okulu”, *Birlik*, 30 Aralık 1954.

MAHMUT, Necati “Filoloji Fakültesine De Yazılacaklar”, *Birlik*, 22 Mart 1977.

MAKSUT, Şaban “O Kör Olası Kitap Sorunumuz”, *Birlik*, 9 Kasım 1961.

MAKSUT, Nadire “Gv Lisesi'ndeki Türk Öğrencilerine İlgi Gerek”, *Birlik*, 2 Şubat 1968.

MERCAN, H. “Asnomda Halkların Katkıları Yücedir, Tarihte Yeri Var”, *Birlik*, 26 Ekim 1974.

MERCAN, H. “Bansko Köyünde Yane Sandanski İlkokulunun Türk Öğrencileri Kitapsız Dergisiz”, *Birlik*, 31 Mayıs 1968.

MERCAN, Hasan “Türkçe Dersi Veren İki Profesör Konuşuyor”, *Birlik*, 10 Mayıs 1968.

MERCAN, Hasan “Orta Öğrenim Kanunu”, *Birlik*, 20 Haziran 1970.

MERCAN, Hasan “Tefeyyüzde Öğretmen Kadrosu İyi Durumdadır”, *Birlik*, 9 Şubat 1968.

MERCAN, Hasan “Tv Dilin Sadeleşmesine Katılacak”, *Birlik*, 19 Ocak 1970.

MERCAN, H. “Ohri’de Lise Sınıfı Açılacak Mı?” , *Birlik*, 7 Haziran 1968.

MERCAN, Hasan “ Ohri Lisesi Ve Ötesi”, *Birlik*, 15 Temmuz 1972.

MERCAN, Hasan “Prosvetno Delo Ve Öğrenciler”, *Birlik*, 28 Haziran 1973.

MERCAN, Hasan “30 Yıl Tiyatro Çatısı Atında”, *Birlik*, 11 Şubat 1971.

MERCAN, H. “Üsküp Öğretmen Okulunda Türk Öğrencilerin Durumu”, *Birlik*, 10 Mart 1967.

MERCAN, H., “Öğretmen Okulu Bu Ay Sıralı Çalışmaya Başlıyor”, *Birlik*, 6 Kasım 1963.

MISIRLI, Burhan “Prosvetno Delonun Yirminci Yıldönümü Yarım Milyon Türkçe Kitap”, *Birlik*, 22 Nisan 1965

MUSTAFA, Cevdet “Tiyatromuz 25 Yıl Zarfında 3000 Kadar Temsil Verdi”, *Birlik*, 7 Eylül 1975.

MUSTAFA, Aydin, “Musobasi Köyünde Şaban İbrahim 100 Kadına Yazı Öğretiyor”, *Birlik*, 28 Şubat 1952.

MUSTAFA, Halisa “Strugada Beşinci Sınıf Açılmalı”, *Birlik*, 20 Haziran 1970.

MUSTAFA, Aydın “Manastır Türk Okulunun Eğitim Yılı Sonunda Başarılar”, *Birlik*, 24 Temmuz 1952.

MUSTAFA, Halide “Gv Radyosunda Her Gün Türkçe Yayınlar”, *Birlik*, 30 Mayıs 1970.

NAZİM, Firuz, “İstila Günleri ve İlk Saldırışlar”, *Birlik*, 19 Nisan 1961.

OHRİLİ, Selahattin “Okullarımızda Türk Sınıflarının Açılması Gerek”, *Birlik*, 13 Kasım 1973.

ÖMER, M, “Kızıldoğan Köyü Öğrencileri Arasında”, *Birlik*, 19 Mayıs 1966.

PETROSKİ, Metodi “Kumanovada Beşinci Sınıf Sorunu Hemen Ele Alınacak”, *Birlik*, 4 Eylül 1971.

PİRGOS, Fikret “Burası Gv Radyosu”, *Birlik*, 18 Mayıs 1972.

PUPE, Pero, “Savaşa Hazırdık”, *Birlik*, 4 Temmuz 1973.

RAMO, Şükrü, “Asnomun Prohor Pçinski Oturumu”, *Birlik*, 23 Temmuz 1961.

RAMO, Şükrü, “Bregalnica Türkleri Savaş'ta” , *Birlik*, 2 Ekim 1971.

RAMO, Şükrü, “Türk Öğretmenlere Üsküp'te Yaz Seminerleri Açılıyor”, Birlik, 13 Temmuz 1961.

RAMO, Şükrü, “Milli Azınlıkların Yaşlıları Arasında Kitlesel Tahsil ve Kültür Problemleri, *Birlik*, 28 Aralık 1961.

RAMO, Şükrü “Bu Yıl Ortaokullar”, *Birlik*, 8 Ağustos 1969.

RAMO, Şükrü “Ohri Okulu Yönetimiyle Ayaküstü Bir Konuşma”, *Birlik,* 23 Şubat 1961.

RAMO, Şükrü “ Birlikte Edebiyat”, *Birlik*, 23 Aralık 1974.

RECEP, İbrahim, “Ohri'nin Türkçe Analfabe Kurslarına Devam Eden 287 Kadının 272’si okuryazar oldu”, *Birlik*, 20 Mayıs 1948.

REMZİ Hasan, “Radyo Yayınları Üzerine”, *Birlik*, 27 Kasım 1971.

RIFAT, Kenan “Gevgeli İlçesindeki Türk Okullarının Başarılarından Özetler”, *Birlik,* 9 Eylül 1952.

SALİH, Naci, “Son Savaşlarda Halklar Mensupları Savaşları”, Birlik, 9 Mayıs 1970.

SALİH, Avni “Ohri’de İki Türk Okulu Çalışıyor”, *Birlik*, 15 Kasım 1948.

SALİH Kerimi, “İseluvanje Na Turcite Beşe Plansko i Sistematsko”, *Utrinski Vesnik*, 16 Şubat 2017.

SELİM, Hilat “Cumhuriyetimizde Türk Dili Üzerine Öğretim ve Eğitim Düzenlenmiş Orta Okulların Güncel Sorunlar”, *Birlik,* 20 Haziran 1967.

SELİM, Hilat “Tefeyyüze Halka Hizmet Nişanı Verildi”, *Birlik*, 26 Aralık 1970.

SELİM, Yusuf, “Titoköprülüsü Ve Kazası Okullarındaki Durum”, *Birlik,* 28 Eylül 1950.

SELMAN, Mustafa “Valandova Belediyesinde Neden Sekiz Yıllık Hazırlık Okulu Yoktur”, *Birlik,* 26 Aralık 1963.

SEYFULLAH, Kemal, “İlk Silahlı Eylemler”, *Birlik*, 12 Ağustos 1971.

SEYFULLAH, Kevser “İyi Başarı ve Sağlam Bilgiler Sosyalist Okulumuzun Ödevidir”, *Birlik,* 20 Ekim 1950.

SEYFULLAH, Kevser “Türk Okulu Tefeyyüz'ün On Yıllık Hayatı”, *Birlik,* 30 Aralık 1954.

SEYFULLAH, Kevser “Tefeyyüz Okulu 15 Yaşında, *Birlik*, 23 Aralık 1963.

SÜLEYMAN, Cemal "Daha İyi Koşullar Gerek", *Birlik,* 17 Ocak 1974.

ŞABAN, Ş. "Ohri Türk Azınlığının Sosyalizme İştirakı", *Birlik,* 10 Ocak 1949.

ŞEYH, Şaban "Gv Hızla Gelişiyor", *Birlik*, 18 Kasım 1971.

ŞİMŞEK, İsa " Birlik Gazetesi 21. Yıldönümü Dolayısıyla", *Birlik*, 27 Aralık 1965.

ŞÜKRÜ, "Yeni Okul Içinde 4 Sınıfla İşledi ve 300 Kişiyi Okur Yazar Etti", *Birlik*, 1 Mayıs 1958.

TAHİR, Kamuran, "Hür Vatan Makedonya'da Milli Azınlıklar", *Birlik,* 31 Temmuz 1959.

TAHİR, Alaattin "İmkânlar Var – Bunlardan Yararlanmak Gerek", *Birlik,* 6 Eylül 1968.

TAHİR, Alaettin " Geleceğimiz Liselerdedir", *Birlik,* 10 Haziran 1971, s.5.

TAHİR, Alaattin "Detska Radost Yayınevinde Yeni Çocuk Kitapları", *Birlik,* 22 Şubat 1973.

TAHİR, Tayyip " Valandovada 5. Sınıf Neden Açılmasın", *Birlik*, 29 Haziran 1971.

TAHİR, Alaattin "Türkoloji Kürsüsünün Açılması Türk Halkının Temel Sorunlarındandır", *Birlik*, 9 Şubat 1973.

TAHİR, Tayyip "Gevgeli Radyosunda Türkçe Yayınlar", *Birlik,* 16 Eylül 1971.

TEVFİK, İsmail "Okul Yılının Başlangıç Ayları Problemleri Hakkında", *Birlik,* 30 Eylül 1951.

TEVFİK, İsmail "Titoköprülü Kazasının Türk İlkokullarında Verilen Notlar Öğrencilerin Hakiki Bilgilerine Aykırıdır", *Birlik,* 15 Eylül 1951.

TEVFİK, İsmail "Ustrumca Kazasının Türk Okulları İşlerinde Çok Daha İyi Başarı Kaydedebilir", *Birlik*, 7 Şubat 1947.

TEVFİK, İsmail “Radoviş Lisesinin Türk Sınıflarında Başarı İyi”, Birlik, 13 Şubat 1951.

TEVFİK, İsmail, “ Manastır'da Bir Dikiş ve İki Analfabe Kursu”, *Birlik,* 1 Mayıs 1947.

TEVFİK, İsmail “Öğretmen Okulları Niçin Liseye Çevriliyor”, *Birlik,* 31 Ekim 1963.

TEVFİK, İ. “ Yazı Okumazlık Sorunu Halini Okullar Üzerine Alacak”, *Birlik,* 27 Ekim 1967.

TUNA, Celal “Anayasa Haklarımız ve Türkçe İlkokullarımız”, *Birlik,* 28

Nisan 1967.

TUNA, Celal “On Bir Okul Sorunumuz”, *Birlik*, 30 Mayıs 1970.

TUNA, Celal “Türk Öğrenim Dilinde Okullarımız”, *Birlik,* 29 Nisan 1971.

TUNA, Celal “ Türkçe Öğretim Dilinde Lise Sınıfları Üzerine”, *Birlik,* 19 Mayıs 1967.

TUNA, Celal “Lise Sınıflarının Açılması Zamanıdır”, Birlik, 16 Mayıs 1970.

TUNA, C. “Petre Yovanovski Okulu Birinci”, *Birlik*, 26 Aralık 1963.

TUNA, Celal “Radoviş Radyosunun Türkçe Yayınları Üzerine”, *Birlik,* 17 Şubat 1966.

TUNA, Celal, “Apostolski: Türkler HKS Çok İyi Savaştılar”, *Birlik,* 12 Ağustos 1971.

VARDAR, Hüsamettin “Yeni Bayraklar Kanunu Meclisten Geçti”, *Birlik,* 28 Kasım 1973.

VARDAR, Hüsamettin “Okul Kitaplarının Çevrileri Üzerine”, *Birlik,* 20 Ocak 1970.

VELİ, Nejdet “ Üsküp Vuk Karadzic Okulu”, *Birlik,* 31 Temmuz 1959.

YAŞAR, Necati, Cemiyet Kime ve Neye Hizmet Ediyordu, *Birlik,* Üsküp, 28 Şubat 1954.

YAŞAR, Abdurrahman, “Türk Halkı Vargücüyle Partizanlara Yardım Ediyordu”, *Birlik,* 9 Ekim 1976.

YAŞAR, Abdurrahman “Yeni Türkçe Sınıf Açıldı”, *Birlik*, 2 Aralık 1976.

YAŞAR, Abdurrahman “Ustrumcada 5. Sınıfın Açılması Büyük Bir Gereksinimdir”, *Birlik,* 21 Nisan 1973.

YUSUF, Süreyya “Kürsümüzde Bu Yıl Sevindirici Bir Haber Yoktur”, *Birlik,* 17 Ekim 1969.

YUSUF, Süreyya, “ Pedagoji Kursistleri Arasında”, *Birlik,* 31 Temmuz 1950.

YUSUF, Sabit “Gv Pançe Popovski Lisesinde Kitap Yoksunluğu Hissediliyor”, *Birlik*, 9 Aralık 1972.

YUSUF, Sabit “Gv Pançe Popovski Lisesinde Türk Öğretmen Kadrosu Sorunu”, *Birlik,* 5 Mart 1974.

YUSUF, Sabit “Gv Lisesi Ve Ötesi”, *Birlik,* 10 Mart 1975.

YUSUF, Hasan “Dedeli Köyünde Türklerin Her Taraflıca Faaliyetleri”, *Birlik*, 31 Mayıs 1950.

YUSUF, Sabit “Kadto Sorunu Hepimizi Üzüyor”, *Birlik,* 29 Mart 1975.

YÜCELDEN, Şerafettin “Türk Öğretmenleri Halk Arasında”, *Birlik,* 15 Mayıs 1947.

ZEKERİYA, Necati “Yılın Kitap Durumu”, *Birlik,* 10 Eylül 1960.

ZEKERİYA, İsmail “Prosvetno Delonun En Yeni Yayınları”, *Birlik,* 20 Eylül 1973.

ZEKERİYA, İsmail “Prosvetno Delo Yayınları”, *Birlik,* 3 Ekim 1974.

ZEKERİYA, İsmail “Yayın İle İlgili Durum”, *Birlik,* 11 Nisan 1969.

ZEKERİYA, Necati “Sevinç Dergisinin Düşündürdükleri”, *Birlik,* 15 Eylül 1967.

ZEYNULLAH, Zeynullah, “Radovişte Bir Birinci Sınıf Açılıyor”, *Birlik,* 30 Ocak 1970.

"…" Zakon o İslamskoj Verskoj Zajednici", "…", Beograd, 1 Şubat 1930.

"..," İntihabat Etrafında, *Birlik*, Üsküp, 21 Mart 1954.

"..," Ey Kasaba ve Köylü İşçileri, *Birlik*, Üsküp, 28 Şubat 1954.

"..," Yucerasnyi Izbori, 9 Şubat 1925, *Politika*, Beograd.

"..." Rezultat İzbora, 20 Mart 1923, *Politika*, Beograd.

"…" Rezultati İzbora, 10 Şubat 1925, *Politika*, Beograd.

"..." Izbori za Konstituanta, 29 Kasım 1920, *Politika*, Beograd.

"..," "Asnomun İkinci Toplantısı", Birlik, 30 Aralık 1944.

"..," "Makedonya Milletinin Zafer Sembolü Birinci ASNOM Oturumu", *Birlik*, 31 Temmuz 1960.

"..," "Kardeşlik Birlik Simgesi Yayce, *Birlik*, 28 Kasım 1973.

"..," "Avnojun İkinci Oturumu – Tito Eseri, *Birlik*, 25 Mayıs 1954.

"…" "11 Ekim İsyanında Üsküp Milli Azınlıkları", *Birlik*, 30 Nisan 1950.

"..," "Pirlepeli Adem – Kahraman Savaşçımız", *Birlik*, 2 Ekim 1971.

"..," "Makedonya Kurtuluş Cephesi ve Türk Kadınının Faaliyeti", *Birlik*, 15 Eylül 1945.

"..," "Makedonya Halk Cumhuriyeti Kurum Meclisinden", *Birlik*, 1 Ekim1946.

"..," "Makedonya Türkleri Federal Yugoslavya Halk Cumhuriyetini Selamlıyor", *Birlik*, 8 Birinci Kanun 1945.

"..," "Analfabetizmaya Karşı Savaş", *Birlik*, 1 Kasım 1946.

"..," "Üsküp'ün İkinci Reyonunda 88 Kurs İşliyor", *Birlik*, 1 Aralık 1947.

"..," " Makedonya Türkçe Analfabe Kursları", *Birlik*, 25 Ocak 1946.

"..," " Ustrumca Köyünde 10 Türkçe Kursa 325 Kursist Devam Ediyor", *Birlik*, 1 Aralık 1947.

"..," " Manastırda Analfabe Kursu", *Birlik*, 8 Ekim 1946.

"…" " Topolnicada 2 Erkek ve 4 Kadın Kursu İşliyor", *Birlik*, 31 Aralık 1947.

"…" "Halk Cumhuriyetimizde Analfabe Kampanyasının Şimdiye Kadar Gösterdiği Neticeler", *Birlik*, 31 Aralık 1947.

"…" "Makedonya'da 17.918 ve 9892 Türk Yazı Okuma Öğreniyor", Birlik, 1 Nisan 1948.

"…" "İlkokullar ve Analfabe Kursları", *Birlik*, 20 Şubat 1948.

"…" " Türk Azınlığının Maarif Kültür Gelişmeleri", *Birlik,* 20 Nisan 1948.

"…" "Cumalı Köyünde Yazı Okuma Bilmeyen Şahıs Kalmadı", *Birlik,* 10 Aralık 1948.

"…" " Analfabe Kurslarında Pionerlerin Yardımı", *Birlik*, 24 Aralık 1949.

"…" " Koçana Kadın ve Kızlar İlerliyor", *Birlik*, 31 Mayıs 1950.

"…" " İştipte Açılan Analfabe Kursuna 35 Türk Kadın İştirak Ediyor", *Birlik,* 1 Haziran 1947.

"…" "Cereskada Analfabe Kursunu Nasıl Yürütüyorum", *Birlik,* 1 Haziran 1947.

"…" " Türk Öğretmen Kursu Hakkında", *Birlik,* 27 Temmuz 1948.

"…" "Yeni Öğretmenler Yerlerine Gittiler", *Birlik*, 1 Kasım 1947.

"…" "Bir Senelik Türk Öğretmen Kursu Kursistleri 3.80 Ortalama Başarı İle İmtihanlarını Verdiler", *Birlik,* 20 Temmuz 1948.

"…" "Türk Öğretmen Kursu Bu Senede Yeni Kursistler Kabul Edecek", *Birlik,* 14 Haziran 1948.

"…" "Beş Yıllık Makedonya Halk Cumhuriyetinde Beş Üç Aylık ve Birde Bir Yıllık Öğretmen Kurslarında Cem'an 302 Yeni Türk Öğretmen Yetiştirildi", *Birlik,* 10 Nisan 1949.

"…" "Türk Öğretmen Kursistlerinin Sınıf ve Diploma İmtihanlarından Neticeler", *Birlik,* 1 Ekim 1950.

"…" "Üç Aylık Türkçe Öğretmen Kursuna Öğretmen Tayin Olundu", *Birlik,* 1 Temmuz 1950.

"…" "MHC Ve Kosmet Eyaletinin Türk Öğretmen Kursistleri İmtihanlar Önünde", *Birlik*, 19 Ağustos 1951.

"…" "Pedagoji Kursu Başarıyla Bitti", *Birlik*, 30 Eylül 1953.

"…" "Türk Öğretmen Okuluna Kadro", *Birlik*, 30 Ağustos 1953.

"…" "Öğretmen Okulumuz", *Birlik,* 20 Ağustos 1954.

"…" " On Sene Türk Öğretmen Kursları", *Birlik,* 20 Ekim 1954.

"…", " Makedonya ve Kosmet Öğretmen Kursları", , 15 Eylül 1959.

"…" "Eğitim Konseyi Başkanı Petar Zdravkovski Türk Öğrencileri Arasında", *Birlik,* 5 Nisan 1962.

"…" " Üsküp Öğretmen Okulunda", *Birlik,* 23 Ekim 1965.

"…" "Bir Kasımdan Yedi Kasıma Kadar Devam Edecek Olan Halk Eğitim Haftasında Yazı Okuma Bilmeyen Bütün Türkler Analfabe Kurslarına Dahil Edilmelidir", *Birlik,* 31 Ocak 1950.

"…" "Gevgeli Kazası Türklerinin Sosyalizm Kuruluşundaki Faaliyetleri", *Birlik*, 20 Mayıs 1950.

"…" "Manastır Kazasında Daha 220 Türk'e Yazı Okuma Öğretildi", *Birlik,* 27 Nisan 1951.

"…" "Analfabe Kurslarını başarıyla sonuçlandırmak İçin Daha Ciddi Tedbirlerin Alınması Lazımdır", *Birlik,* 13 Nisan 1951.

"…" "Başiboş Analfabetizmadan Kurtulacak", *Birlik*, 1 Mayıs 1952.

"…" "Üsküp'te Öğretmen Kursu Açılacak", *Birlik,* 6 Haziran 1945.

"…" "İlkokul Öğrencileri İçin Kurslar Bu Sene De Açılacak", *Birlik*, 1 Mayıs 1947.

"…" "Halk Öğretmeni Olmak Şereften Daha Üstündür", *Birlik,* 17 Haziran 1947.

"…" " Türk Mektepleri İçin Elifba Ve Kıraathaneler Hazırladı", *Birlik,* 18 Mayıs 1945.

"…" " Türkçe Yeni Alfabe Basımdan Çıktı", *Birlik,* 1 Haziran 1947.

"…" "Orta Okullar İçin Kitap İhtiyacı Büyüktür", *Birlik,* 15 Haziran 1952.

"…" " Yeni Okul Faaliyetleri", *Birlik,* 15 Ekim 1953.

"…" " Gramer Basımdan Çıktı", *Birlik*, 28 Şubat 1955.

"…" "Prosvetno Delo Yayınevinin Yıl Dönümü", *Birlik*, 20 Mayıs 1960.

"…" "Kalkandelen Kitapçı Dükkânında Türkçe Kitap Yok", *Birlik,* 20 Ekim 1967.

"…" "MSC Meclisinden – İki Milyon Üç Yüz Bin Kitap Yayınlandı", *Birlik,* 26 Ocak 1974.

"…" "Türk Ve Arnavut Dili Üzerine 500 Kitap Yayınlanacak", *Birlik,* 1 Haziran 1974.

"…" "Yugoslavya'da Türk Öğretim Dilinde Okulların Cetveli", *Birlik,* 27 Kasım 1971.

"…" "Analfabetizmaya Karşı Savaşırken Yeni Analfabetler Yetiştirmeyelim", *Birlik,* 25 Ocak 1947.

"…" "MSC Meclisinden Türk Çocuklarına Tüm Öğrenim Aşamaları Açık", *Birlik,* 17 Ocak 1974.

"…" "Otuz Yıl Özgürlük ve Türkçe Okullar", *Birlik,* 1 Nisan 1975.

"…" "Türk Öğretim Dilinde Üsküp ve Kalkandelen Lise Sınıfları", *Birlik,* 6 Haziran 1969.

"…" " Türk Okullarında Neler Yapılacak", *Birlik*, 12 Ağustos 1971.

"…" "Bu Yıl İlkokullarımızın Birinci Sınıflarına 9376 Öğrenci Yazıldı", *Birlik*, 20 Aralık 1973.

"…" "Tefeyyüz Erkek ve İrfan Kız İlkokulları Öğrencilerimizin Büyük Başarıları", Birlik, 7 Temmuz 1945.

"…" "Pioner Bayramı Münasebetiyle " Tefeyyüz " İlkokulunun Müsameresi", *Birlik*, 15 Haziran 1947.

"…" "Üsküp'te Azınlıkların Maarif Gelişimi", *Birlik*, 15 Kasım 1949.

"…" "Tefeyyüz Halkımızın Güçlü Ordusu", *Birlik*, 16 Nisan 1970.

"…" "Şefkat Okulunun El İşleri Sergisi", *Birlik*, 1 Ağustos 1947.

"…" "Birinci Sınıfın Açılmayışı Büyük Bir Kayıptır", *Birlik*, 23 Eylül 1968.

"…" "Birinci Sınıfın Açılmayışı Büyük Bir Kayıptır", *Birlik*, 27 Eylül 1968.

"…" "Gostivarda Halklar Eşitliğe Sahip", *Birlik*, 15 Mart 1968.

"…" "Gv Kimlik Karnesi", *Birlik*, 21 Kasım 1969.

"…" "Gostivar Türk Gençleri Arasında", *Birlik*, 16 Mayıs 1969.

"…" "Gv Türk Lisesi Onuncu Yıl Dönümünü Kutluyor", *Birlik*, 23 Şubat 1975.

"…" "Gostivar Okullarında Kız Sayısı Düşündürücü", *Birlik*, 18 Aralık 1975.

"…" "Bu Yıl Kalkandelen Türkleri De Çocuklarını Türk İlkokullarına Göndereceker", *Birlik*, 18 Eylül 1951.

"…" "Öğrenciler Kardeşlik Birlik İçinde Yaşıyor", *Birlik*, 23 Aralık 1976.

Kamil, İlhami, "Kalkandelen Lise 3. Sınıf Açılacak", *Birlik*, 29 Nisan 171.

"…" "Ohri'de Türk İlkokulu 25. Yıldönümü Kutluyor", Birlik, 23 Mayıs 1969.

"…" "Ohri – Mektubu Lisede Türkçe Sınıf Açılmalı", *Birlik*, 10 Mayıs 1962.

"…" " Kanatlar Köyünde Türkçe 5. Sınıf Açıldı", *Birlik*, 9 Eylül 1970.

"…" "Türkçe 5. Sınıf Açıldı", *Birlik*, 16 Eylül 1976.

"…" "Gevgeli Kazası Türklerinin Sosyalizm Kuruluşundaki Faaliyetler", *Birlik*, 20 Mayıs 1950.

"…" "Yanlış Bir Rapor Üzerine", *Birlik*, 19 Ekim 1972.

"…" "Topolnica, Orahovica Ve Kocaalide Yeni Türk Okulları Yapılacak", *Birlik*, 1 Mayıs 1947.

"…" "Radovişte Türkçe Öğrenim Üzerine", *Birlik*, 8 Ağustos 1969.

"…" " Kocali Köyünde 125 Öğrenci", *Birlik*, 4 Eylül 1976.

"…" "Çalıklı Köyü Namık Kemal İlkokulu Öğrencilerinin İstekleri", *Birlik*, 9 Haziran 1966.

"…" "Dedeli Köyü Öğrencileri Çalışkan", *Birlik*, 3 Haziran 1976.

"…" "Cumali Türklerinin Kültür Inkişâfı ", *Birlik*, 10 Aralık 1949.

"…" "Türkçe Kürsü Bu Yıl Çalışmaya Başlıyor", *Birlik*, 22 Mayıs 1976.

"…" "Makedonya Halk Cumhuriyeti Anayasası İlan Edildi", *Birlik*, 10 Ocak 1947.

"…" "Milli, Irki, Dini Kin Ve Ayrımcılığın Tarihi Yasak Edilmesi Hakkında Kanun", *Birlik*, 7 Temmuz 1945.

"…" "Milli Azınlık Okulları Ve Yeni Kanun", *Birlik*, 8 Şubat 1961.

"…" "Meclis Belgelerinde Halklar Dili Üzerine Öğretim", *Birlik*, 24 Ekim 1969.

"…" "Anayasa Ve Türkler", *Birlik*, 5 İkinci Kanun 1946.

"…" "Temsilci Ve Özyönetim Organlarında Türkler", *Birlik* 25 Mayıs 1972.

"…" "Makedonyada Kimler Yaşıyor", *Birlik*, 20 Ekim 1966.

"…" "Bütün Türk Ve Arnavut Kadınlarının Çarşaftan Kurtulmasını İleri Sürmeli", *Birlik*, 1 Mart 1948.

"…" "Radovişte Ve Kazada Çarşaflı Kadın Kalmadı", *Birlik*, 5 Şubat 1951.

"…" " Kadınların Daha Medeni Bir Surette Giyinmelerine Dikkat Etmeli", *Birlik*, 17 Şubat 1951.

"…" "Ferecenin 20. Yıldönümü Dolayısıyla", Birlik.

"…" "Türk Basını Ve Göçmenler Konusu Üzerine Bir Konuşma", *Birlik,* 16 Ocak 1959.

"…" "Birlik – Makedonya Müslümanları Halk Kurtuluş Cephesi Haftalık Gazetesi", *Birlik*, 30 Aralık 1944.

"…" "24 Aralık 1944 – 24 Aralık 1949 " Birlik" Gazetesi Beşinci Yıldönümü", *Birlik*, 24 Aralık 1949.

"…" Kemal Seyfullah, "On Yıl Birlik", *Birlik*, 30 Aralık 1954.

"…" "Birlik Gazetesine Kardeşlik Birlik Nişanı Verildi", *Birlik*, 27 Aralık 1965.

"…" "Birlik: Kardeşlik ve Birliğin Simgesidir", *Birlik,* 9 Ocak 1970.

"…" "Birlik 1 Şubat'tan Haftada 3 Defa", *Birlik,* 9 Ocak 1971.

"…" "Binbirinci", *Birlik*, 17 Ağustos 1971.

"…" "Birlik Gazetesinin Hazırlanışı", *Birlik*, 23 Aralık 1974.

"…" İlhami Emin, "Türkçe İlkokulum – Birlik", *Birlik*, 23 Aralık 1974.

"…" "Toplum – Sanat Dergisi Seslerin İlk Sayısı Çıktı", *Birlik*, 27 Aralık 1965.

"…" "Sesler Sayı 21 Çıktı", *Birlik*, 16 Şubat 1968.

"…" "Sevinç 20 Yaşında", *Birlik,* 28 Eylül 1971.

"…" "Birlik Gazetesi", *Birlik*, 23 Aralık 1974.

"…" "Kitap Var Ama Okutuluyor Mu" , *Birlik,* 18 Ekim 1968.

"…" "Üsküp Radyosunu Dinleyiniz", *Birlik*, 25 Mart 1948.

"…" "Üsküp Radyosuna Tebrik", *Birlik,* 31 Ocak 1955.

"…" "Radyoda Türkçe Yeni Yayınlar", *Birlik*, 27 Ocak 196.

"…" "Burası Üsküp Radyosu", Birlik, 9 Ocak 1970.

"…" "Üsküp Radyosu Türkçe Yayınları Redaksiyonu Duyurusu", *Birlik,* 18 Ekim 1968.

"…" "Üsküp Radyosu Şarkı – Türkü Bölümü Adresine", *Birlik*, 7 Şubat 1969.

"…" "Üsküp Türkçe Yayın Programı", *Birlik*, 8 Ekim 1979.

"…" "Üsküp Radyosu", *Birlik*, 23 Aralık 1976.

"…" "Üsküp Radyosu Türkçe Yayınları Nasıl Çalışır", *Birlik*, 23 Aralık 1974.

"…" "Radoviş Radyosu", *Birlik*, 23 Aralık 1976.

"…" "Resne Radyosunda Da Türkçe Emisyonlar Olacak", *Birlik*, 23 Aralık 1967.

"…" "Resne Radyosu", *Birlik*, 23 Aralık 1976.

"…" "Kalkandelen Radyosu", *Birlik*, 23 Aralık 1976.

"…" "Manastır Radyosu", *Birlik*, 23 Aralık 1976.

"…" "Valandova Radyosu", *Birlik*, 23 Aralık 1976.

"…" "Ohri Radyosu", *Birlik*, 23 Aralık 1976.

"…" "Üsküp Tv Türkçe Yayın Başlıyor", *Birlik*, 14 Şubat 1969.

"…" "Üsküp Tv İlk Türkçe Program Başlıyor", *Birlik*, 4 Nisan 1969.

"…" "İlk Türkçe Yayın Gittikçe Daha Başarılı", *Birlik*, 16 Mayıs 1969.

"…" "Türkçe Tv Yayınları Bugün", *Birlik*, 23 Aralık 1974.

C. Kitaplar

ALP, İlker, *Pomak Türkleri*, TÜ Yayınları, Edirne 2008.

ARMAOĞLU, Fahir, *20 Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1994.

BİLGİN, Çelik, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Makedonya ve Kosova Türkleri*, Gürer Yayınları, İstanbul 2013.

CEPREGANOV, Todor, *Istorija Na Makedonskiot Narod*, İnsyitut za Nacionalna Istorija, Skopje 2008.

CVETKOVSKA, Nadejda, *Politickite Partii vo Parlamentarnite Izborni Bırbi Vo Vardarskiot Del Na Makedonija (1919 – 1929),* Institut za Nacionalna İstorija, Skopje 2004.

DİMEV, Risto, Tarih – Sınıf 7, Prosvetno Delo, 1983, Skopje.

GENCER, İhsan Ali, *Türk İnkılap Tarihi*, DER Yayınları, İstanbul 2011.

GOGOV, Rade, *HKS Türkler*, Birlik Yayınları, Üsküp 1992.

HORVAT, Branko, *Kosovsko Pitanje,* Globus, Zagreb 1989.

İSLAM Aida, Üsküp Radyosu Türkçe Program Bölümünün Kültürel Rolü, Divan Yayıncılık ve Multimedya Birimi, Üsküp, 2009.

JELAVİCH, Barbara, *Balkan Tarihi (18 ve 19 Yüzyıllar)*, Küre Yayınları, İstanbul 2006.

JOVANOVİC, Marija, *Prosvetno Politickite Priliki vo Vardarska Makedonija (1918 – 1929),* Studentski Zbor, Kumanovo 1983.

JOVANOVİC, *Vladan, Jugoslovenska Drzava i Juzna Srbija 1918 – 1929 (Makedonija Sandzak, Kosovo i Metohija u Kraljevini u SHS)* , Institut za Noviju İstoriju, Beograd 2002.

JOVANOVİC, Vladan, *Vardarska Banovina 1929 - 1941,* Institut za Noviju İstoriju, Beograd 2011.

JOVANOVİC Vladan, *Drzava i İslamskaVerska Zajednica*.

KARAKUŞ Ertuğul, Sesler Dergisi Etrafnda Teşekkül Eden Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatı, Yeni Balkan Yayınevi, Üsküp, 2015.

MİLİCEVİC, Milic, *Balkanski Ratovi,* Zavod za Ucebmika, Beograd 2014.

MİNOSKİ, Mihajlo, *Makedonija i Srbija 1878 – 1944,* Skopje 2010.

NUREDDİN Abdülmecid, Balkanlardan Türkiyeye Göç Ve Etkileri, Çağla Yayıncılık, Ankara, 2011.

PANDEVSKİ, Manol*, Strumica i Strumicko niz İstorijata,* Opstinski Odbor na Sojuzot na Zdrujenjeto ID NOB, Strumica 1969.

PETRANOVİC Branko, *Istorija Jugoslavija (Knjiga 1 – Kraljevina Jugoslavija)*, Nolit Yayınları, Beograd 1988.

POULTON, Hugh, *Balkanlar (Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler)*, İstanbul.

TERZİOSKİ, Ratislav, *Denacionalizatorska Deynost Na Bugarskite Kulturno Prosvetno İnstituciji Vo Makedonija*, Institut Za Nacionalna İstorija, Skopje 1974.

TİTO, Josip Broz, *İlustrirana Biografija*, Nasa Kniga, Skopje 1984.

TODOROVSKİ, Mile, Tarih- 5. Sınıf, Prosvetno Delo, Üsküp, 1980.

ÜLGER, Kaya İrfan, *Yugoslavya Neden Parçalandı*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2016.

ZAGİNAA, *Vo Imeto Na Sloboda*, Sobranie Na Opstina Gostivar, Gostivar 1980.

ZEİNKAİSEN, Wilhelm Johann, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1299 – 1453), C.1, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

65 Yıl Türk Tiyatrosu – Emin Adımlarla Hedefe Doğru, Makedonya Türk Tiyatrosu, Üsküp, 2015.

D. Makaleler

EMİN, Salih, "Kanla Elde Edilen Değerler Harmanı", *Sesler Aylık Toplum Ve Sanat Dergisi*, Sayı 180 (Yıl 19) Kasım 1983.

EMİN, Salih, "11 Ekim 1941 – Makedon Ulusu İle Makedonya'da Yaşayan Halkların Eşitsel Devrim Adımı", *Sesler*, Sayı 179, Yıl 19, Ekim 1983, s. 9-11.

EMİN, İlhami, "Birlik Yirmi Bir Yaşında", Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi, Sayı 2 (Yıl 2), Ocak 1966, s. 88-92.

EREN, İsmail, "Yugoslavya Topraklarında Türkçe Basın", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Üsküp, Sayı: 9, 1966, s. 51-74.

HASAN, Vefki, “Birlik Özgürlükler Dizimizin İlk Halkasıdır”, Sesler Aylık Toplum Sanat Dergisi, Sayı: 193 (Yıl 21), Ocak 1985, s. 16-25.

HAYBER, Abdullah, “Makedonya Türkçe Öğretimi (Üniversite Düzeyinde)” Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, 20 – 24 Nisan 1998, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1999, s. 301-319.

HİLAT, Selim, “Kökensel ve Kalıntılı Edinimlerden Biri Ulus İle Halklarımızın Ulusal Eşitliği”, Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi, Sayı 180 Yıl 9 Kasım 1983.

İSMAİL, T. İsmail, “HKS Manastır Türkleri”, *Sesler*, Sayı 149 (Yıl 16) , Ekim 1980, s. 23-61.

İSMAİL, İsmail, “Tv Hak Eşitliğimizin ve Beraberliğimizin Simgesi”, Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi, Sayı 200 (Yıl 21), Kasım 1985, s. 55-64.

İVANOVSKİ, Vlado, “Makedonya’da Ayaklanmanın Başlangıcı”, *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Sayı 69 (Yıl 7), Ekim 1972, s. 3-19.

KAMURAN, Tahir, “Makedonya Türkleri Devrimde”, *Sesler*, Sayı 51 (Yıl), Aralık 1970, s. 3-19.

KARAHASAN, Mustafa, “1941-1942 Süresince Pirlepe Parti Örgütü'nün Türk İle Arnavut Halklarına İlişkin Tutumu”, *Sesler Aylık Toplum Ve Sanat Dergisi*, Sayı 89 (Yıl 9) Ekim 1974, s. 12-25.

KARAHASAN, Mustafa, “Asnom Makedon Milli Devletinin Kuruluşunda Türk ve Arnavutların Konstitutif Üyeliği”, *Sesler*, Sayı 91(Yıl 9), Aralık 1974, s. 21-35.

KARAHASAN, Mustafa, “Makedonya’da Türk Dili Üzerine Yürütülen Öğrenim ve Eğitim”, *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Sayı 50 (Yıl 8), Kasım 1970, s. 27-33.

KARAHASAN, Mustafa, “Birlik” Gazetesi ve Toplumsal Teoretik Düşünümüz”, Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi, Sayı 92 (Yıl 9), Ocak 1975, s. 7-10.

KAYA, Fahri, “Seslerin Yirmi Yılı ve İkiyüz Sayısı”, Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi, Sayı. 200, s. 5-13.

KAYA, Fahri, “Seslerin On Sayısı”, Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi, Sayı 11, s. 3-7.

KAYA, Fahri, “Makedonya’da Türkçe Yayın Hayatı”, *Balkan Ülkeleri Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni*, 20 – 24 Nisan 1998, TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 251-293.

OSMAN ÇAVUŞOĞLU, Emel , “Çözümlenmeyen Düğüm Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri”, *Balkan Araştırma Dizisi*: 9, ASAM, Ankara 2003.

POPOY, Blagoy, “Makedonya Sosyalist Eşit Halk Ulus Ile Halkların Birliğidir”, *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Sayı 91 (Yıl 9), Aralık 1974, , s. 3-7.

RAMO, Şükrü, “Birliği Anarken”, Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi, Sayı 92 Yıl (2), Ocak 1975, , s. 3-7.

RAMO, Şükrü, “Kırk Yıl Birlik”, Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi, Sayı 192 (Yıl 21), Ocak 1985, s. 23-32

RAMO, Şükrü, “Makedonya Kadınları Savaşta”, *Sesler*, Sayı 175 (Yıl 19) , Nisan 1983, s. 17-52.

SELİM Hilat, “Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinde Türk Dilindeki Okulların Kırk Yıllık Gelişimi ve Başarıları”, *Sesler Aylık Toplum Ve Sanat Dergisi*, Sayı 193 (Yıl 21), Şubat 1985, s. 25-34.

SELİM, Hilat, “Birlik’in Otuzuncu Yıl Dönümü”, Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi, Sayı 92 (Yıl 9), Ocak 1975, s. 11-13.

SELİM, Hilat, “Üsküp Radyosunun Türkçe Okul Yayınları Eğitim ve Öğretim Hizmetinde, Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi”, Sayı 62-63 (Yıl 7), Ocak – Şubat 1972, s. 98-102.

ŞEH, Gayur "Makedonya Türkçe Radyo ve TV Yayınları", Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, 20 – 24 Nisan 1998, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1999, s. 304-314.

TODOROVSKİ, Gligor, "Balkan Savaşlarından Sonra Türk Çocuklarının Eğitimi", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, S. 11, Üsküp, 1966, s. 27-43.

TODOROVSKİ, Gligor, "1919 – 20 Yılları Arasında Makedonya'da Yaşayan Halklar ve Komünist Partisi", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Yıl: 7, Sayı 62-63, Ocak – Şubat 1972, s. 49-59.

TODOROVSKİ, Mile, "Asnomun Birinci Oturumunun Hazırlıkları", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Sayı 189 Yıl (20), Ekim 1984, s. 5-11.

VELİNOVSKA, Novica, "ASNOM Predizyumu ve Organlarının Asnomun Birinci Oturumundan Sonraki Çalışmaları", Sayı 190 (Yıl 20), Kasım 1984, s. 5-17.

YURUKOVA, Nada, "1944/45 Öğretim Yılında Makedonya Öğretmen Kursları", *Sesler Aylık Toplum Ve Sanat Dergisi*, Sayı 188 (Yıl 20) , Eylül 1984, s. 105-110.

ZDRAVEVA, Milka "Yüzyılımızın 60'lı Yıllarında Radoviş ve Belediyesinde Demografik Değişiklikler", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Sayı 208, Yıl 23 Eylül 1986, s. 94-101.

ZEKERİYA, İsmail, "Prosvetno Delo Yayınevinin 45 Yıllık Etkinliği", *Sesler Aylık Toplum Ve Sanat Dergisi*, Sayı 248-249 (Yıl 26), Eylül – Ekim 1990, s. 63-103.

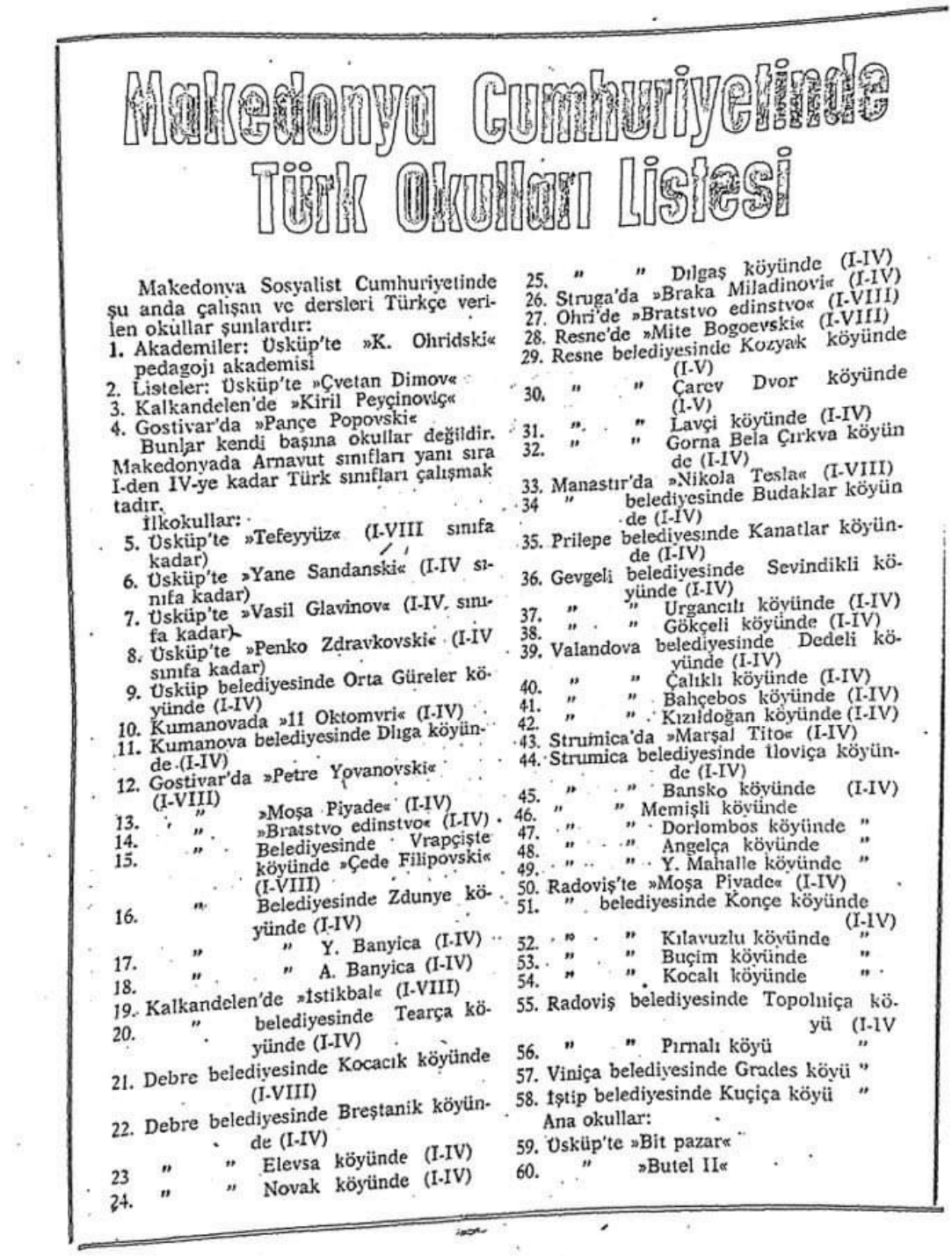
"...," "Yugoslavya'da Savaş Önceleri Döneminde Türk Halkının Durumu", *Sesler Aylık Toplum ve Sanat Dergisi*, Üsküp, Yıl : 9, Sayı 90, Kasım 1974, s. 3-5.

E. Elektronik Kaynaklar

www.pescanik.net

EKLER

EK-1 Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Türk Okulları



Makedonya Cumhuriyetinde Türk Okulları Listesi

Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinde şu anda çalışan ve dersleri Türkçe verilen okullar şunlardır:

1. Akademiler: Üsküp'te »K. Ohridski« pedagoji akademisi
2. Liseler: Üsküp'te »Çvetan Dimov«
3. Kalkandelen'de »Kiril Peyçinoviç«
4. Gostivar'da »Pançe Popovski«

Bunlar kendi başına okullar değildir. Makedonyada Arnavut sınıfları yanı sıra I-den IV-ye kadar Türk sınıfları çalışmaktadır.

İlkokullar:

5. Üsküp'te »Tefeyyüz« (I-VIII sınıfa kadar)
6. Üsküp'te »Yane Sandanski« (I-IV sınıfa kadar)
7. Üsküp'te »Vasil Glavinov« (I-IV. sınıfa kadar)
8. Üsküp'te »Penko Zdravkovski« (I-IV sınıfa kadar)
9. Üsküp belediyesinde Orta Güreler köyünde (I-IV)
10. Kumanovada »11 Oktomvri« (I-IV)
11. Kumanova belediyesinde Dılga köyünde (I-IV)
12. Gostivar'da »Petre Yovanovski« (I-VIII)
13. " »Moşa Piyade« (I-IV)
14. " »Bratstvo edinstvo« (I-IV)
15. " Belediyesinde Vrapçişte köyünde »Çede Filipovski« (I-VIII)
16. " Belediyesinde Zdunye köyünde (I-IV)
17. " " Y. Banyica (I-IV)
18. " " A. Banyica (I-IV)
19. Kalkandelen'de »İstikbal« (I-VIII)
20. " belediyesinde Tearça köyünde (I-IV)
21. Debre belediyesinde Kocacık köyünde (I-VIII)
22. Debre belediyesinde Breştanik köyünde (I-IV)
23. " " Elevsa köyünde (I-IV)
24. " " Novak köyünde (I-IV)
25. " " Dılgaş köyünde (I-IV)
26. Struga'da »Braka Miladinovi« (I-VIII)
27. Ohri'de »Bratstvo edinstvo« (I-VIII)
28. Resne'de »Mite Bogoevski« (I-VIII)
29. Resne belediyesinde Kozyak köyünde (I-V)
30. " " Çarev Dvor köyünde (I-V)
31. " " Lavçi köyünde (I-IV)
32. " " Gorna Bela Çırkva köyünde (I-IV)
33. Manastır'da »Nikola Tesla« (I-VIII)
34. " belediyesinde Budaklar köyünde (I-IV)
35. Prilepe belediyesinde Kanatlar köyünde (I-IV)
36. Gevgeli belediyesinde Sevindikli köyünde (I-IV)
37. " " Urgancılı köyünde (I-IV)
38. " " Gökçeli köyünde (I-IV)
39. Valandova belediyesinde Dedeli köyünde (I-IV)
40. " " Çalıklı köyünde (I-IV)
41. " " Bahçebos köyünde (I-IV)
42. " " Kızıldoğan köyünde (I-IV)
43. Strumica'da »Marşal Tito« (I-IV)
44. Strumica belediyesinde İloviça köyünde (I-IV)
45. " " Bansko köyünde (I-IV)
46. " " Memişli köyünde "
47. " " Dorlombos köyünde "
48. " " Angelça köyünde "
49. " " Y. Mahalle köyünde "
50. Radoviş'te »Moşa Piyade« (I-IV)
51. " belediyesinde Konçe köyünde (I-IV)
52. " " Kılavuzlu köyünde "
53. " " Buçim köyünde "
54. " " Kocalı köyünde "
55. Radoviş belediyesinde Topolniça köyü (I-IV
56. " " Pırnalı köyü "
57. Viniça belediyesinde Grades köyü "
58. İştip belediyesinde Kuçiça köyü "

Ana okullar:

59. Üsküp'te »Bit pazar«
60. " »Butel II«

EK-2 Makedonya'da 1945-1990 yıllarına ait okul, öğretmen ve öğrenci bilgileri

Öğretim Yılı	Toplam Okul	Toplam Türk Okulu	Toplam sınıf	Türk Sınıf	Toplam Öğretmen	Türk Öğretmen	Toplam Öğrenci	Türk Öğrenci
1945/46	1034	**55**	2345	**131**	1935	**125**	109.185	**6702**
1946/47	1036	**65**	2374	**133**	1896	**123**	111.057	**7280**
1947/48	1208	**71**	2892	**213**	2109	**165**	130.091	**10.203**
1948/49	1239	**71**	2894	**243**	2108	**163**	132.797	**10.722**
1949/50	1417	**100**	3256	**314**	2437	**249**	141.975	**12.621**
1950/51	1463	**104**	3433	**320**	2548	**237**	143.262	**12.493**
1951/52	1512	**144**	3734	**348**	2968	**293**	140.601	**13.237**
1952/53	1519	**146**	3801	**450**	3012	**406**	135.165	**14.672**
1953/54	1525	**142**	4954	**464**	3211	**400**	132.453	**15.219**
1954/55	1562	**128**	5228	**420**	4831	**352**	168.938	**12.989**
1955/56	1550	**119**	5533	**398**	5091	**346**	179.051	**11.406**
1956/57	1501	**100**	5847	**314**	5590	**237**	189.692	**9.062**
1957/58	1692	**67**	6182	**256**	6144	**224**	201.768	**8.099**
1958/59	1506	**71**	6597	**244**	6713	**219**	211.450	**7.486**
1959/60	1505	**63**	6958	**231**	7039	**209**	224.814	**7.097**
1960/61	1493	**54**	7302	**201**	7570	**168**	239.646	**6.410**
1961/62	1474	**45**	7602	**173**	8015	**183**	251.467	**6.002**
1962/63	1448	**50**	7665	**197**	8471	**203**	256.956	**6.331**
1963/64	1451	**50**	7733	**190**	8694	**189**	252.957	**5.955**
1964/65	1446	**48**	8071	**193**	9098	**187**	256.365	**5.874**
1965/66	1426	**46**	8075	**182**	9053	**171**	256.676	**5.824**
1966/67	1417	**47**	8166	**187**	9387	**184**	257.858	**5.850**
1967/68	1420	**46**	8202	**179**	9616	**185**	257.508	**5745**
1968/69	1416	**45**	8396	**185**	9909	**190**	257.949	**5624**
1969/70	1418	**44**	8733	**170**	10.557	**177**	259.394	**5076**
1970/71	1401	**49**	8701	**196**	10.794	**203**	260.033	**5617**
1971/72	1388	**49**	8904	**195**	10.931	**214**	262.836	**5565**
1972/73	1378	**54**	9135	**198**	11.243	**221**	266.205	**5582**
1973/74	1376				11.423		268.120	**5600**
1974/75	1340	**54**	9335	**204**	11.631	**229**	268.568	**5497**
1975/76	1318	**54**	9413	**203**	11.762	**238**	270.154	**5688**
1976/77	1281	**53**	9538	**213**	11.928	**228**	272.370	**5531**
1977/78	1267	**53**	9692	**205**	11.984	**237**	272.885	**5444**
1978/79	1245	**54**	9779	**213**	11.966	**235**	274.015	**5303**
1979/80	1221	**56**	9863	**223**	12.021	**236**	273.182	**5602**
1980/81	1210	**54**		**212**	12.100	**225**	272.344	**5362**
1981/82	1193	**54**		**219**	12.371	**230**	271.631	**5314**
1982/83	1180	**55**	10.051	**219**	12.440	**242**	271.727	**5345**
1983/84	1170	**51**	10.099	**215**	12.666	**249**	272.304	**5243**
1984/85	1147	**54**		**223**	12.663	**262**	272.698	**5305**
1985/86	1134	**54**	10.227	**225**	12.929	**262**	273.219	**5325**
1986/87	1126	**53**	10.292	**233**	12.912	**269**	272.564	**5494**
1987/88	1111	**55**	10.346	**226**	13.053	**275**	273.386	**5401**
1988/89	1103	**54**	10.431	**231**	13.072	**276**	271.915	**5519**
1989/90	1087	**56**	10.322	**239**	13.135	**274**	268.960	**5452**

EK-3 1945- 1990 yılları arasında ortaokullarda (liselerde) Türk öğrenci sayıları

Eğitim Yılı	Okul	Sınıf	Öğrenci	Öğretmen
1945-46	1	1	10	9
1946-47	1	1	41	3
1947-48	2	3	104	2
1948-49	2	7	422	7
1949-50	6	24	911	21
1950-51	7	31	1173	35
1951-52	14	50	1188	54
1952-53	10	56	1810	106
1953-54				
1963-64	1	3	88	2
1964-65				
1965-66	1	1	29	4
1966-67	1	2	42	7
1967-68	1	3	49	10
1968-69	1	4	67	10
1969-70	2	5	78	6
1970-71	3	7	138	33
1971-72	3	9	162	20
1972-73	3	11	195	34
1973-74	3	11	182	34
1974-75	3	13	220	41
1975-76	3	13	260	42
1976-77	3	14	281	25
1977-78	3	13	277	35
1978-79	3	14	284	37
1979-80	3	13	275	25
1980-81	3	13	260	47
1981-82	3	13	248	47
1982-83	3	11	178	
1983-84	3	6	94	
1984-85	3	3	52	
1985-86	4	13	247	29
1986-87	4	11	229	23
1987-88	5	10	201	31
1988-89	4	8	173	27
1989-90	2	4	102	19

EK- 4 Sırp Yunan ve Bulgar araştırmacıların Makedonyanın Demografik yapısı hakkında verdikleri istatistiki bilgiler [664].

Stanovništvo Makedonije iz tri balkanska ugla

	srpski: *Gopčević (1889)*	grčki: *Nikolaides (1903)*	bugarski: *Kičev (1910)*
pravoslavnih Srba	1.300.000	10.000	-
muhamed. Srba	300.000	-	-
pravoslavnih Bugara	50.000	430.000	1.032.000
muhamed. Bugara	-	-	146.000
Turaka	225.000	620.000	495.000
Albanaca	80.000	-	115.000
Grka	220.000	680.000	211.000
Rumuna (Cincara)	-	20.000	-

[664] Jovanovic Vladan, a.g.e., Jugoslovenska Drzava I Juzna Srbija, s.24.

665 **EK-5**

Страна 2. ПОЛИТИКА. Број 3123

Балкански рат је почео.

Јуче пре подне Црна Гора објавила рат Турској.

Јуче пре подне турска војска повредила је црногореску границу код Берана и напала на црногорске страже. Црногорци су напад јуначки одбили. После подне напад је од стране Турака поновљен. Црногорци су Турке растерали и многе од њих побили. Кад су Турци јутрос у зору поново ударили на границу на Цетињу су решили да се Турској објави рат. Војска црногорска већ је прешла турску границу код Берана и премаСкадру. Јутрос су биле већ пре битке које су завршене потпуним поразом турске војске. Наша влада добила је о томе данас у подне ове телеграме:

Цетиње, 25. септембра 2 часа по подне.

Црногорски отправник послова у Цариграду Пламенац добио је јутрос наредбу, да саопшти Порти, да је Црна Гора објавила Турској рат и да он одмах напушта Цариград.
Отправнику послова овдашњег турског посланства Али-бегу враћена су акредитивна писма и пасоши. Он још данас напушта Цетиње.

Цетиње, 25. септембра.

Објава рата изазвала је неописано одушевљење у целој земљи. Немогућа старци устају да пођу на бојиште.
Краљ са целим штабом већ је на граници.

Подгорица, 25. септембра.

Црногорске трупе које су прешле границу најодушевљеније су дочекане од свег тамошњег српског народа.
Вођа беранских усташа Авро Цемовић са својима придружио се црногорској војсци.
Турски одреди повлаче се без борбе. Два батаљона аскера на Велики предали се на милост и немилост.

С објавом рата почела је велика акција балканских држава за ослобођење хришћана у Турској. После Црне Горе, Турској ће објавити рат и Србија, и Бугарска, и Грчка. То ће бити велики крсташки поход о коме су сневали наши дедови. То ће у исто време бити велика братска манифестација балканских држава, почетак балканске самосталности, еманципације од Европе.
Храбрим Црногорцима је пало у део да ту велику акцију почну.

Свети рат балканских народа је почео. Он има да се заврши ослобођењем Балкана.

Јуче у 5 часова по подне, дакле дана је у Народном Позоришту „Балканска Царица" драма, коју је написао Никола I, црногорски краљ.

Још пре почетка представе, пред позоришном зградом искупила се маса света, која се тискала, да добије место.

И тада су одједном, пред сам почетак представе, кроз Београд летела завредна вицдала дневних листова, који су јављали, да је Црна Гора објавила рат Турској. На тај глас у публици је настало необично одушевљење. Улицом одушевљена разлегали су се по улицама и у позоришној згради.

Кад је дигнута завеса, позоришну зграду проломили су громогласни узвици „Живео Краљ Никола", „Живела Црна Гора" „Живео Балкански Савез". За сво време трајања представе, манифестације су се непрестано понављале. А када је покорни оркестар засвирао црногорску химнуи „Хај трубачу," одушевљење међу публиком било је неограничено. Једва Црногорци, који је био у ложи, пљескао је без престанка за све време представе.

После свршене представе, манифестације су се поновиле и пред позоришном зградом и по улицама и трајале су дубоко у ноћ.

Сви јавни локали остали су отворени, пуни света, готово целу ноћ. Београђани, раздрагани пред једним великим историјским чином очекивали су нове извештаје и нове телеграме. Водили се бурни разговори и мало је који застрчао у кафанским столовима немирном импровизираном мапом Балканског Полуострва и именима оних места која ће видети још овог дана славу нашег оружја.

За то време, од синоћњег завредног броја „Политике" којим је јављено да је рат на Балкану почео, на дома кључа данашњег броја, стигли су ови телеграми:

Цетиње, 25. септембра.

Синоћ су се поновиле велике манифестације у корист рата. Манифестанти су клицали „живео Краљ," „живео престолонаследник" па су затим пошли пред посланства Србије, Бугарске, Русије и Грчке, акламујући те државе. Пошто су се придавили многи страни добровољци, образован је добровољачки корп.

Трупе капиџиске бригаде, тргавши јутрос на границу, дејствовале су поред Краља који је био на коњу и ободравало војнике. Велика маса света и трупе аклимовале су краља, а војна музика свирала је патриотске маршеве. Престолонаследник и кнез Петар отпутовали су у Подгорицу. Учињене су све припреме ва од завак Краљев у уништавањеи земље. Министар војни Марјановић отпутовао је у Бар.

Цетиње, 25. септембра.

Црногорски отправник послова Пламенац отпутовао је данас из Цариграда, а овдашњем отправнику послова турског посланства Халил-беју дате су пуне исправе.

Цетиње, 26. септембра.

Краљ и краљевић Марко отпутовали су у главни војни стан у Подгорицу. Отправник послова турског посланства отпутовао је са Цетиња.

Париз, 24. септембра. увече.

У ноти коју је Пламенац, отправник црногорских послова, јучер пред подне предао Порти вели се: како Порта није хтела да испуни црногорске жеље, по уређењу спорних пограничних питања, то је Црна Гора приморана да оружјем да себи задовољење.

Пламенац је већ отпутовао. Заштита црногорских података поверена је Русији.

Турски отправник послова на Цетињу добио је путне обласе.

(Последња телеграма.)

Подгорица, 26. септембра.

Ноћас је црногорска војска ушла у Беране.

Целог јучерашњег дана није било никаквих губитака сем неколицине лако рањених.

Андријевица, 26. септембра.

Осамнаест табора турске војске, који су били сконцентрисани с лене стране Лима, са задатком да заврше упад у Црну Гору, отсечени су од остале турске војске.

Свака њихова акција онемогућена је.

Андријевица, 26. септембра.

Побуњени берански Срби[ј]но рушили су јуче касарну у Бој[а]ковцу. Неке од аскера су убили а остале заробили и отпра[в]или у Црну Гору.

* * *

И поред корака који је јуче учињен, велике силе и сва Е[в]ропа уверени су, да је рат не[и]збежан и да ће за дан два бу[ћ]нути у пламен цео Балкан.

О томе су ноћас и јутрос стигли ови телеграми:

Петроград. 23. септембра.

Ситуација је непромењена. Пађа на министарство иностраних дела отворена је на свима линијама.

Листови траже аутономију Старе Србије, Маћедоније, Арбаније и грчких покрајина. „Новоје Врејја" пише: од невиних гробова и згариште балканских окрета је главу европски дипломатија и остављеним балканским државама остало је једино да узму сами своју судбину у своје руке.

Рат се може заустављати само тако, ако се велике силе одлуче да задовоље захтеве четири балканска народа. Другог начина нема.

Беч, 26. Септембра.

У аустријској делегацији продужена је јуче дебата о буџету министарства спољних послова. Сви говорници су изјављали да Аустро Угарска треба да води мирољубиву балканску политику, ше да се бра-

ворављајући интересе економске и културне чокане нас незаинтересованој пријатељица балканских држава.

Делегат Лехер наводи, како Турска при свем том што води рат неће годину дана није прибегла мораторијуму, док су три балканске државе увеле мораторијум и тиме нанеле знатне штете аустријским трговачким интересима. Удржал, Чех аграрац, вели, да је разумљиво што балканске државе притичу у помоћ својим угњетеним сународницима, а и немогуће је нечито држати статус кво на Балкану. Номанчук Малорус, присталица је начела да Балкан припада балканским народима. Клофач, Чех радикал, противи се интервенцији великих сила у поступцима балканских народа.

ТЕЛЕГРАМИ.

Сазоновљев пут.

Берлин, 26. септембра. — Сазонов је изјавио редактору „Националі Цајтунг" да велике силе марно гледају на развиће ствари, јер је решење сила да се рат локализује утврђено. Краљ Александар не може се извршити без наређене воље и сарадње великих сила. Изјаве Петрограда и Беча „достигнут је потпун споразум, како у погледу садашњих тако и будућих корака. Сазонов је јуче примио, између осталих и бугарског посланика и отправника грчког посланства, а посетио је Кидерлена и Ветман Холвега. Кидерлен је давао вечеру у част Сазонова. Сазонов је ноћас у 12 сати отпутовао у Петроград.

Принцеза Алиса за рат.[1]

Лондон, 26 септембра. — Принцеза Алиса упутила је апел, којим позива грчки народ да буде патриотичан, те да је помогне, а нарочито жене, у шарењу и дељењу одела резервистима, с погледом на настојећу зиму.

Турски страх.

(Како се Турци, уплашени, бунаве. —

Ко није добро упознат са стањем, које влада у Турској, може још помислити да је галама, која се подиже у Цариграду на глас да балканске државе хоће да зарате на Турску, варао ратног одушевљења. Та галама је у ствари израз неописаног страха, који је завладао у турским званичним круговима. Демонстрације треба да потомогну јуначке турске дипломације.

Како је сада Турцима, најбоље показују турски листови. Они се јуначе. Они нам обраћају пажњу на турско ратно одушевљење, на турску војничку силу, и на полетну жељу да они воле мир.

„Нека они, који у својој сналости иду тако далеко да хоће да опробају снагу отоманског лава, окрену поглед на нашу страну и погледају шта се у овом тренутку догађа код нас. Они ће видети да смо ми напунили, малодушни, депримирани. Ми смо међутим пуни снаге и жилавости! Они су мислили да се ми међу собом не слажемо; ми се међутим слажемо потпуно. Ако дође до рата, ми смо сигурни у победу свога барјака!"

какава бајка, или су ти људи доиста опоменути, то се не може знати. Кад би нешто човек у очи сваке битке запитао своје војнике, видео би да би му они казали много што шта... Просте душе предосећају.

Ранија битка је знатно ослабила снагу француске војске. Император сада у бојни ред није могао метнути више од 160 хиљада људи, док је непријатељ имао око 300 хиљада. Битка је почела од једном на свима странама, с краја на крај простране равнице.

Кроз огромне колутове дима, које је ветар растеривао, наступали су редови оних старих јунака који су со тукли на Келингу, Ваграму и Бородину, јунака које су били сити победа и који су били мирно, са сабљом у руци, очекивали тренутак када ће на њих доћи ред да јуришају.

Један од пуковника, који је тим старим војницима заповедао издавао је ратницима своје заповести. Био је то снажан човек, и лично је на статуу са шлемом на глави.

— Војници! говорио је он, борите се до краја. Ако вам коњи малаксају, оставите их и постројите се као пешаци, у редове. Данас не смемо ни стопу земље изгубити!

Пукови су били распоређени у полукруг. Ништа се није померило. Као да је нешто тајанствено лебдело у ваздуху, пошљем је завладала пуна једна општа мртва тишина .. Војници, бледи, уздизали су се на својим узенгијама, ослањајући се врхове својих чизама. Тишина је била тако велика да је изгледало да се чује како решко срце куца у грудима снажних коња.

Пуковник скиде шлем са своје главе.

— Мртви, излазите из редова! викну он.

На те речи, кроз ескадроне проће неки језа. Редови се расклопише и педесет људи изађе напред.

— Станите овде, на чело војске! заповеди пуковник. Довољно вас има да можете сами за себе образовати први ред.

Мирни, подлучни, војници стадоше у групи пред своје другове. Годинама је важио такав ред: напред је ишао овај, који је хтео да умре. И сваких педесет војника, који су дан раније били видели смрт, стали су да својим грудима заклоне прве редове.

Овај драгонер, који је имао рињу косу и тигровску главу, стајао је међу првима и ћутао: био је само раскопчао своју блузу, да би што пре био готов. Маклар и Симоне су се смејали, док је овај малиг, кога су звали господином, плакао непрестано.

Баш у тај пар је битка постала страшнија: на читаве три миље унаоколо топови су грували. Да би разбио десет руских чета, које су почеле оклевати, пуковник нареди:

— Напред касом!

Војска француска се тада кренула напред у величанственом реду: напред су ишли мртви, за њима је, на десет корака, појахано пуковник, и најпосле су, за двадесет и пет метара иза пуковника, ишли драгонери, страшни, поносни.

— Галоп!

На ту заповест „мртви" опинуше коње. Неки неваљала руска поремети ред, и наста општа ватакмица, ко ће први стићи и славу побрати.

И за тили час се све то стоји са непријатељском линијом: помешаше се гренадири и драгонери, коњи, курташни, сабље. Од педесет драгонера, сада је остало само двадесет. И док су непријатељу долазила нова појачања, тих двадесет војника су стајали као укопани, једни на коњу, други без коња, и гледали немо и непомично у непријатеља... Дим их је обавио као неким чаробним велом, и ти људи више нису личили на живе створове, него на визије. За време судара, тридесет је њих пало под курштумима; оних двадесет што је остало, опљени борбом, задивљени како још живе после ноћашњег предсказања, гледали су у Русе погледом који је говорио: „Ту смо!.. Немојте да дуго чекамо на вас"!

Дуго нису имали да чекају. Руси и ио други пут навалише. Битка је овај пут трајала десет минута, и на ње је свега десет драгонера изнело главу.

Аустријанци и Руси су већ почели уступати. У француским редовима је одмах настало комешање, и два нова пука пођоше на непријатеља. То је био трећи напад.

Наста страшна вика. Носени задњим редовима, као бујицом, непријатељски војници нагрнуше на једанаест последњих драгона, ударише на њихове високе шлемове, почеше сећи..

Када је сеча престала, од једанаест војника је остало још снега пет. Као аветиње, они су стајали пред својих мртвих коња и пркосили непријатељу..

Да се реши на коме ће остати победа морало се јуришати и по четврти пут. Борба се настави, и пет војника полете на непријатеља на прси звук трубе. На бојном пољу је, после свршеног јуриша, остао свега један човек, један једини.

То је био Вуда. Његова тигровска глава са сиљоштеном носеи морала је плашити Русе, јер они на њега нису пуцали. Његове зенице, његова кошдрве и усне — све је то било разјапљено и крваво. Као пијан човек, он је стајао на једном месту, мало нахерен, држећи голу сабљу у рукама.

Са свих страна му се довикивало: „Вудаје! Хај, Вудаје! Хајде овамо! Зар не чујеш да труба свира на повлачење?" Командант је викао: „Вудаје, јеси ли при себи?"... Тада кроз његову главу прође нешто што је наличило на мисао... Он погледа своје мртве другове и помисли: „Гле, па ово изгледа да сам ја жив! Да се срт није шалила самном?.."

Али... али у тај исти пар се, дошавши несвано одакле, као тежак задах ноћи, пред њим зазвука сенка смрти, са гласом умотаном сутоном и са ногама у крви. Вудај је одмах познаде. Као и пре, она је имала халину од магле и држала је прст на уснама, као и пре. Када је прошла војнику, погледала га је страшним погледом и дала му један знак.

Војник само рече:

— Ах!

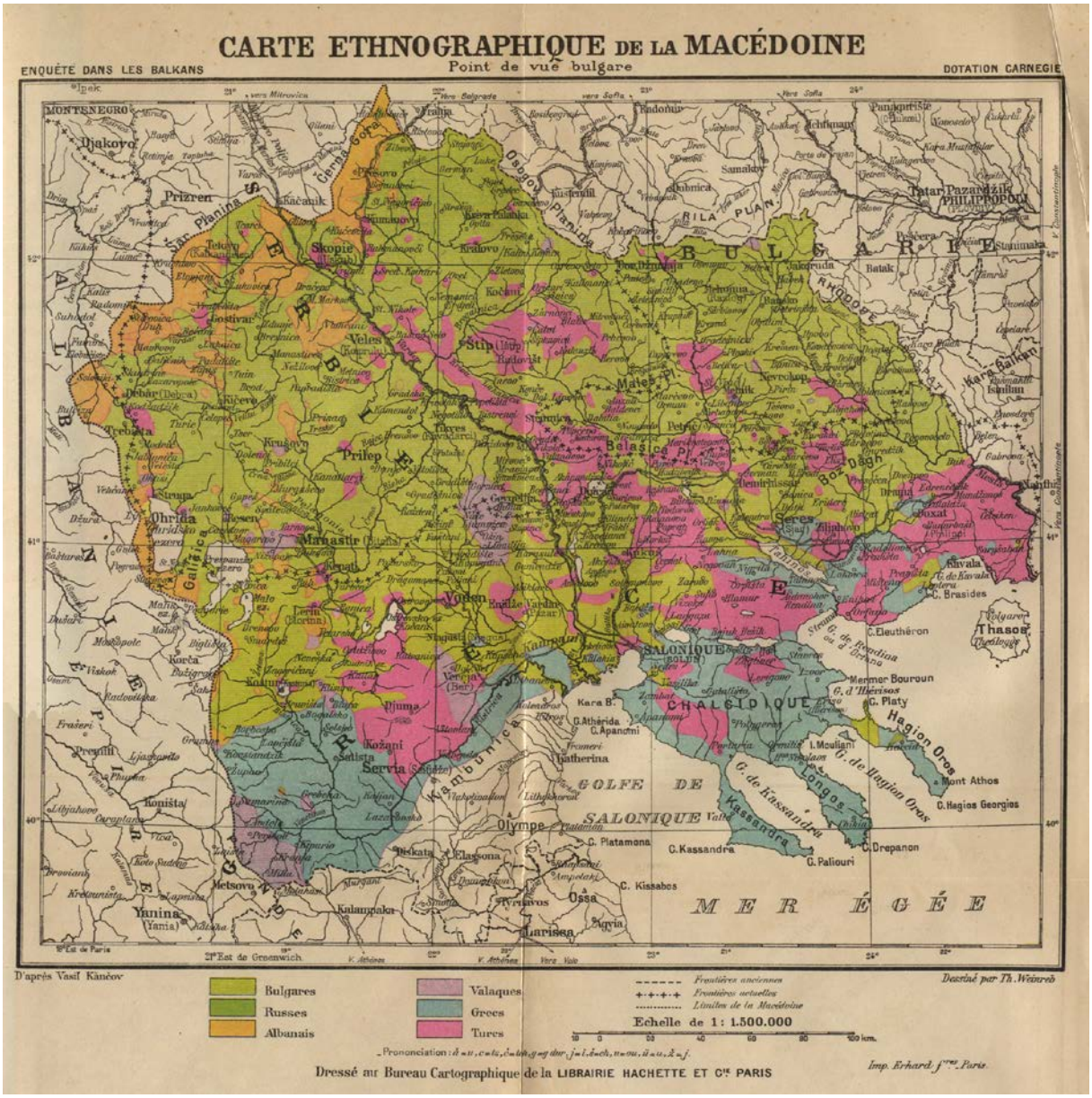
Хтео се насмејати... Али је било суђено да и он, последњи од педесеторице, прође као и остали.....

Један куршум га оборе.

---

[1] ..., Balkanski Rat Je poceo, Politika, Beograd, 25.09.1912, s.1.

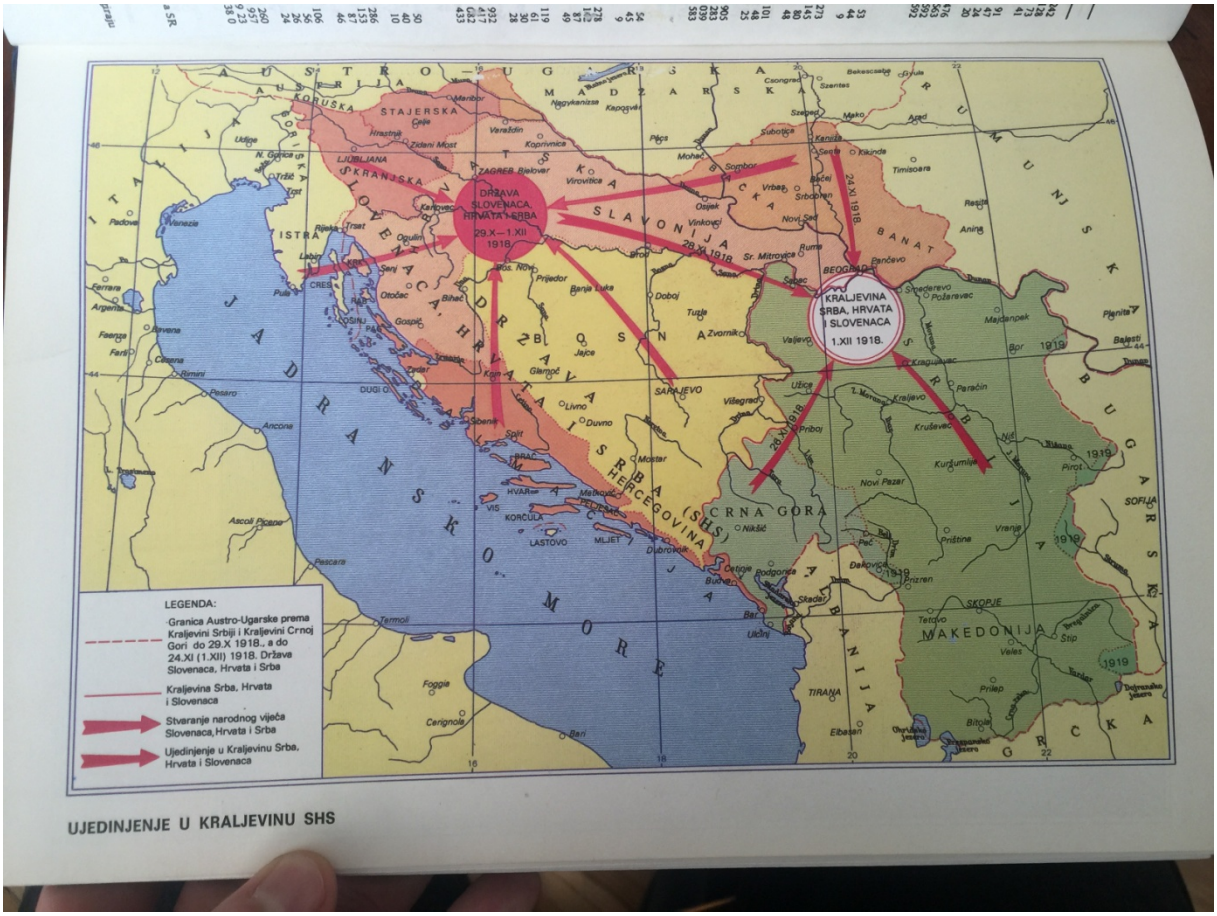
EK- 6 Balkan Savaşlarından sonra Makedonyada Türklerin yaşadığı bölgeler pembe renk ile belirtilmiştir



EK-7 Sırbistan Krallığı Siyasi Haritası 1913



EK-8 SHS Krallığının Birleşmesi ve kurulma aşaması[666]



[666] Sosjalisticka Jugoslavija 1918 – 1990, Zavod Za Statistika, Beograd, 1990, s.31.

EK-9 1921 yılında Nüfus sayımlarında Vardar Makedonyasının etnisitelere göre Dağılımı[667]

Табела 1

ЖИТЕЛИ ПО МАЈЧИН ЈАЗИК ВО ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЈА ЗА ВРЕМЕ НА ПОПИСОТ 31 ЈАНУАРИ 1921 ГОДИНА

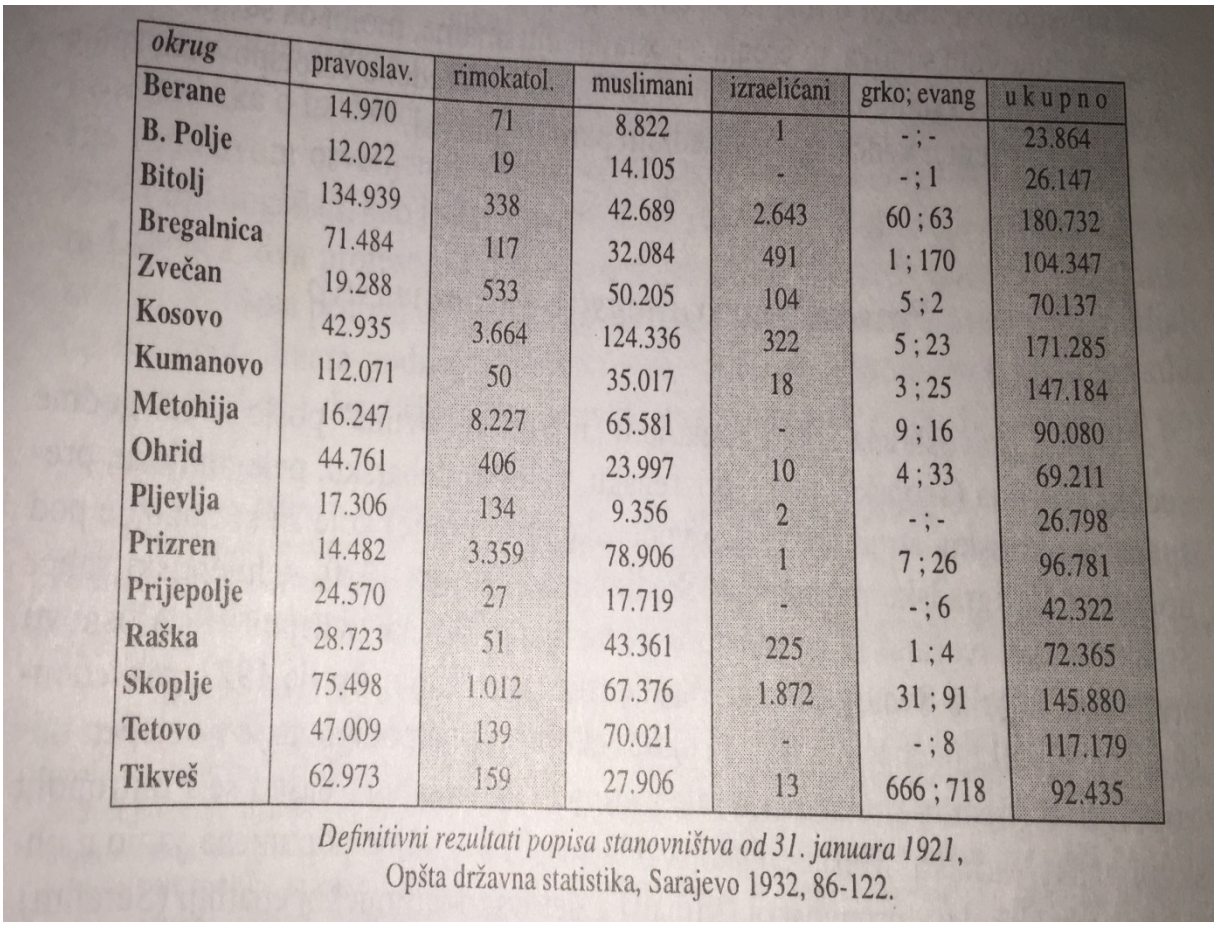
ОКРУГ	„Срби или Хрвати"	Словенци	Чехословаци	Русини	Полјаци	Руси	Унгарци	Германци	Албанци	Турци	Романци Власи	Италијанци	Французи	Англичани	Останати и непознати	Вкупно
1. БИТОЛСКИ	134.535	69	38	—	—	37	20	19	19.209	18.007	4.425	3	15	9	4.346	180.732
2. БРЕГАЛНИЧКИ	72.764	43	12	—	2	6	4	10	71	29.011	1.197	—	—	—	1.227	104.347
3. КУМАНОВСКИ (без Прешев. околија)	91.863	21	2	—	—	18	4	2	9.944	6.013	271	1	—	—	1.528	109.667
4. ОХРИДСКИ	48.460	68	17	8	1	3	6	8	11.448	7.506	1.597	2	1	5	81	69.211
5. СКОПСКИ (без Качаничка околија)	81.901	44	63	—	10	102	35	64	21.569	26.336	645	23	39	5	4.317	135.153
6. ТЕТОВСКИ	53.688	6	—	—	—	1	2	2	48.399	14.547	70	1	—	—	463	117.179
7. ТИКВЕШКИ	73.210	19	11	—	1	7	8	35	34	17.338	882	1	1	3	885	92.435
ВКУПНО:	556.421	270	143	8	14	174	79	140	110.674	118.758	9.087	31	56	22	12.847	808.724
КРАЛСТВОТО НА СХС	8.911.509	1.019.997	115.532	25.615	14.764	20.568	467.658	505.790	439.657	150.322	231.068	12.553	1.163	453	68.262	11.984.911

ЗАБЕЛЕШКА: Прешевската и Качаничката околија, кои се наоѓале во составот на Кумановскиот, односно Скопски округ, не се околии на Вардарска Македонија.

299

[667] Jovanovic Marija, a.g.e., s.299.

EK-10 Vardar Makedonyasında Dini Mensubiyetlere ilişkin tablo[668].



okrug	pravoslav.	rimokatol.	muslimani	izraelićani	grko; evang	u k u p n o
Berane	14.970	71	8.822	1	- ; -	23.864
B. Polje	12.022	19	14.105	-	- ; 1	26.147
Bitolj	134.939	338	42.689	2.643	60 ; 63	180.732
Bregalnica	71.484	117	32.084	491	1 ; 170	104.347
Zvečan	19.288	533	50.205	104	5 ; 2	70.137
Kosovo	42.935	3.664	124.336	322	5 ; 23	171.285
Kumanovo	112.071	50	35.017	18	3 ; 25	147.184
Metohija	16.247	8.227	65.581	-	9 ; 16	90.080
Ohrid	44.761	406	23.997	10	4 ; 33	69.211
Pljevlja	17.306	134	9.356	2	- ; -	26.798
Prizren	14.482	3.359	78.906	1	7 ; 26	96.781
Prijepolje	24.570	27	17.719	-	- ; 6	42.322
Raška	28.723	51	43.361	225	1 ; 4	72.365
Skoplje	75.498	1.012	67.376	1.872	31 ; 91	145.880
Tetovo	47.009	139	70.021	-	- ; 8	117.179
Tikveš	62.973	159	27.906	13	666 ; 718	92.435

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921,
Opšta državna statistika, Sarajevo 1932, 86-122.

[668] Jovanovic Vladan, a.g.e., Jugoslovenska Drzava I Juzna Srbija, s.361.

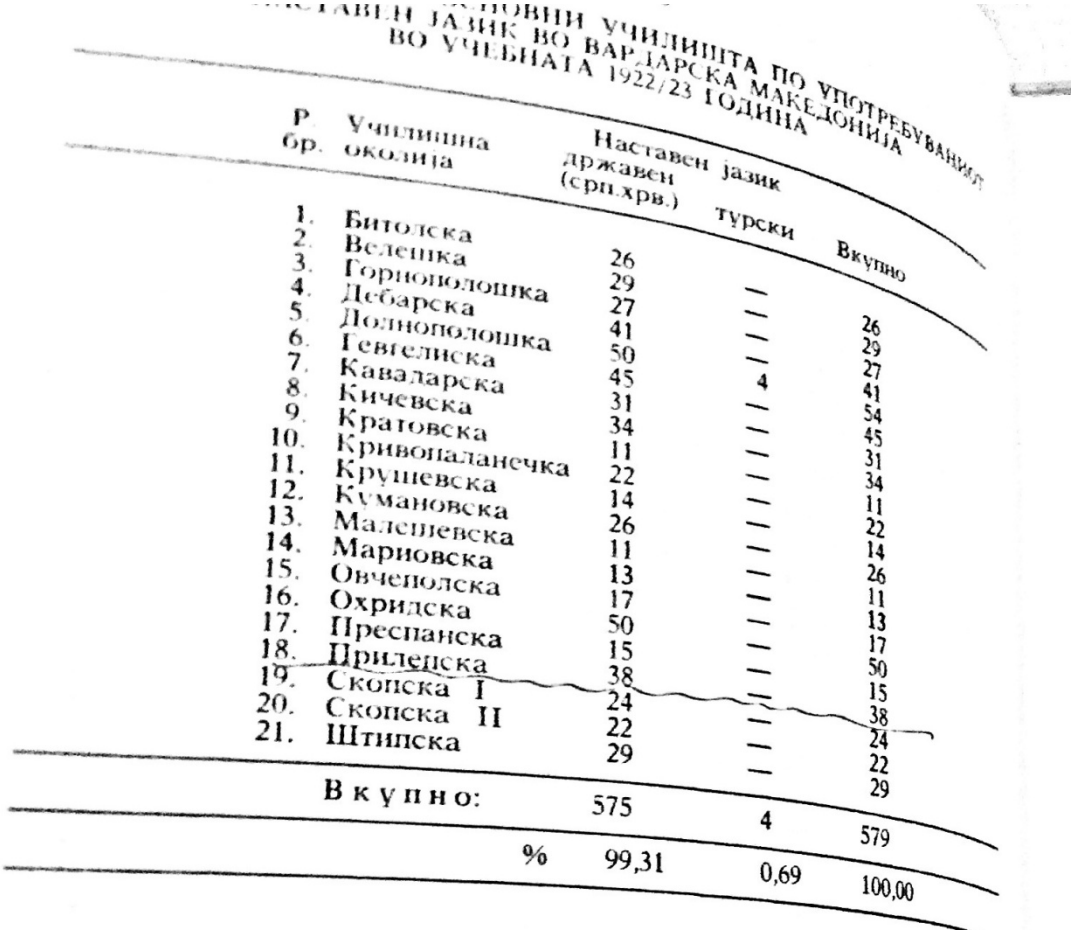
EK-11 1910 yılından 1931 yılına kadar makedonyanın büyük şehirlerinde demografik yapıyı gösteren tablo[669]

Broj stanovnika nekih varoši Južne Srbije 1910-1931. godine[48]

	1910. god.	1912/14. god.	1921. god.	1931. god.
Skoplje	47.384	?	41.066	68.334
Bitolj	48.370	50.000	28.410	33.024
Ohrid	11.038	10.051	9.603	9.754
Veles	15.624	15.000	14.183	13.445
Štip	15.314	12.342	11.191	11.895
Debar	10.199	10.200, 3.198*	7.060	7.198
Priština	18.174	?	14.290	16.358
Prizren	21.244	?	16.433	18.955

[669] Jovanovic Vladan, a.g.e., s.49.

EK-12 1922/23 eğitim yılında Makedonya genelinde ilkokulların hangi dilde eğitim verdiğini Gösteren tablo[670].



НАСТАВЕН ЈАЗИК ВО ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА ПО УПОТРЕБУВАНИЛ ВО ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЈА ВО УЧЕБНАТА 1922/23 ГОДИНА

Р. бр.	Училишна околија	Наставен јазик државен (срп.хрв.)	турски	Вкупно
1.	Битолска	26	—	26
2.	Велешка	29	—	29
3.	Горнополошка	27	—	27
4.	Дебарска	41	—	41
5.	Долнополошка	50	—	54
6.	Гевгелиска	45	4	45
7.	Кавадарска	31	—	31
8.	Кичевска	34	—	34
9.	Кратовска	11	—	11
10.	Кривопаланечка	22	—	22
11.	Крушевска	14	—	14
12.	Кумановска	26	—	26
13.	Малешевска	11	—	11
14.	Мариовска	13	—	13
15.	Овчеполска	17	—	17
16.	Охридска	50	—	50
17.	Преспанска	15	—	15
18.	Прилепска	38	—	38
19.	Скопска I	24	—	24
20.	Скопска II	22	—	22
21.	Штипска	29	—	29
	Вкупно:	575	4	579
	%	99,31	0,69	100,00

[670] Jovanovic Marija, a.g.e., s.324.

БРОЈ НА НАРОДНИТЕ ОСНОВНИ УЧИЛИШТА ПО УПОТРЕБУВАНИОТ НАСТАВЕН ЈАЗИК ВО ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЈА ВО УЧЕБНАТА 1923/24 ГОДИНА

Р. бр.	Училишна околија	Наставен јазик државен (срп.хрв.)	турски	Вкупно
1.	Битолска и Мариовска	43	—	43
2.	Велешка	32	—	32
3.	Горнополошка	31	—	31
4.	Гевгелиска	29	—	29
5.	Дебарска	41	—	41
6.	Долнополошка	58	—	58
7.	Кумановска	28	—	28
8.	Кавадарска	32	—	32
9.	Кичевска	16	—	16
10.	Кратовска	6	—	6
11.	Кривопаланечка	18	—	18
12.	Крушевска	15	—	15
13.	Малешевска	13	—	13
14.	Овчеполска	9	—	9
15.	Охридско-Струшка	53	—	53
16.	Преспанска	13	—	13
17.	Прилепска	36	—	36
18.	Скопска I и II	46	—	46
19.	Штипска	22	—	22
	Вкупно:	541	—	541
	%	100,00	—	100,00

EK-13 1923/24 eğitim yılında Makedonya genelinde ilkokulların hangi dilde eğitim verdiğini Gösteren tablo

БРОЈ НА НАРОДНИТЕ ОСНОВНИ УЧИЛИШТА ПО УПОТРЕБУВАНИОТ НАСТАВЕН ЈАЗИК ВО ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЈА ВО УЧЕБНАТА 1924/25 ГОДИНА

Р. бр.	Училишна околија	Наставен јазик државен државен и (срп.хрв.)	турски	Вкупно
1.	Гр. Битола	11	—	11
2.	Бит. и I-а 1/2 Мариовска	4	—	4
3.	Бит. и II-а 1/2 Мариовска	33	—	33
4.	Велешка	23	—	23
5.	Галичка	19	—	19
6.	Горнополошка	26	—	26
7.	Гевгелиска	29	—	29
8.	Дебарска	22	—	22
9.	Долнополошка	50	—	50
10.	Кумановска	28	—	28
11.	Кавадарска	34	—	34
12.	Кичевска	26	—	26
13.	Кратовска	11	1	12
14.	Кривопаланечка	24	—	24
15.	Крушевска	17	—	17
16.	Малешевска	19	—	19
17.	Овчеполска I	13	—	13
18.	Овчеполска II и 1/2 Велешка	16	—	16
19.	Охридско-Струшка	54	—	54
20.	Преспанска	20	—	20
21.	Прилепска	31	—	31
22.	Скопска I	22	—	22
23.	Скопска II	25	—	25
24.	Струмичко-Радовишка	22	—	22
25.	Штипско-Кочанска	16	—	16
	Вкупно:	595	1	596

EK-14 1924/25 eğitim yılında Makedonya genelinde ilkokulların hangi dilde eğitim verdiğini gösteren tablo[671].

[671] Jovanovic Marija, a.g.e., s.325.

Табела 63

СТРУКТУРАТА НА УЧЕНИЦИТЕ ПО НАЦИОНАЛНИОТ СОСТАВ ВО НАРОДНИТЕ ОСНОВНИ УЧИЛИШТА ВО ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЈА ВО УЧЕБНАТА 1924/25 ГОДИНА

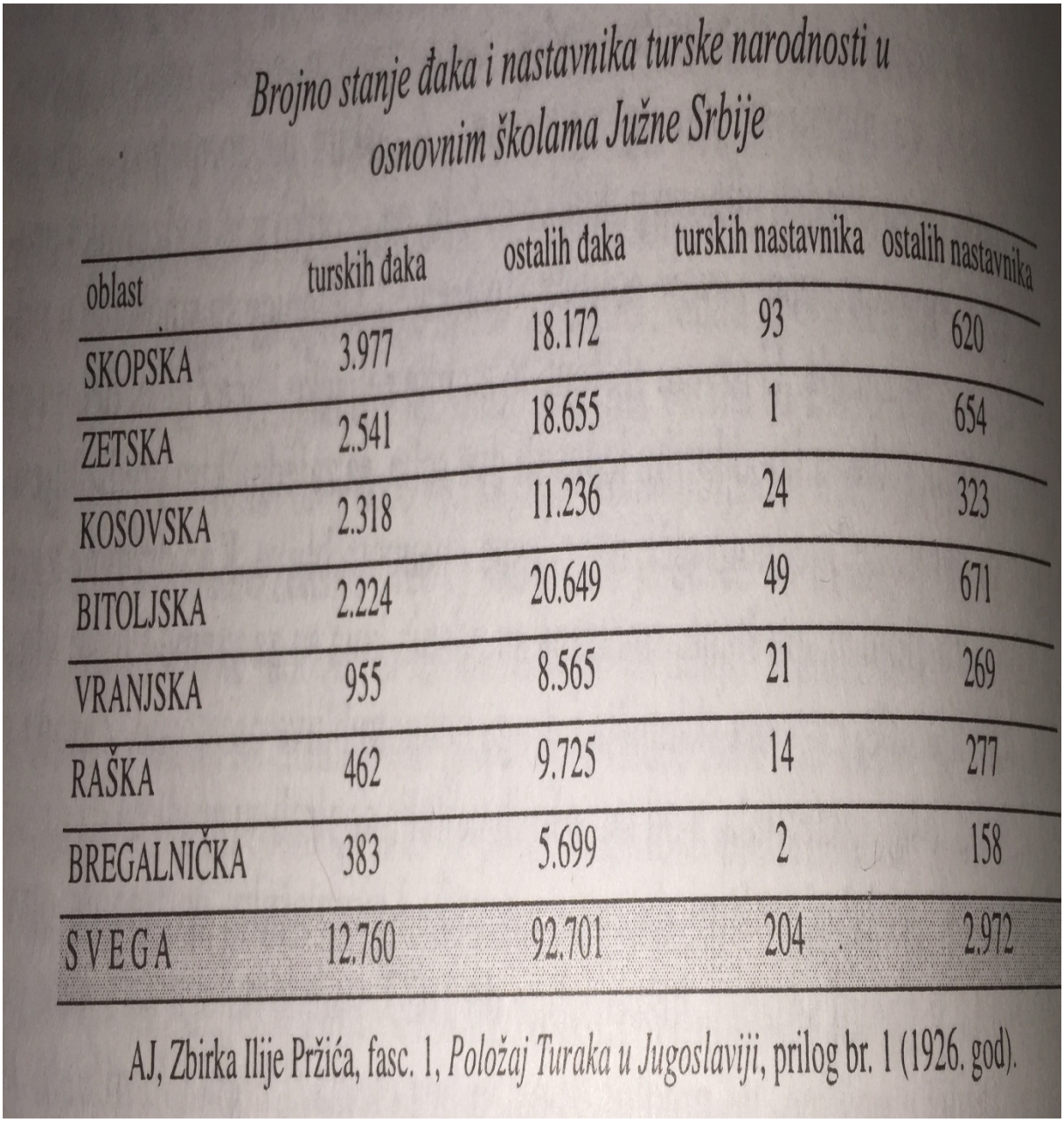
Р. бр.	Училишна околија	Број на учениците по национална припадност: Срби	Хрв.	Слов.	Тур.	Мус.	Евр.	Власи.	Алб.	Руси	Чеси	Вкупно
1.	Гр. Битола	1.254	6	—	244	—	418	—	—	—	—	1.922
2.	Бит. и I-ва 1/2 Мариовска	187	1	—	—	—	—	—	—	—	—	188
3.	Бит. и II-а 1/2 Мариовска	1.636	—	—	—	—	—	—	52	—	—	1.688
4.	Велешка	1.742	—	—	103	—	—	—	—	—	—	1.845
5.	Галичка	656	—	—	—	—	—	—	—	—	—	656
6.	Горнополошка	796	—	—	830	—	—	—	—	—	—	1.626
7.	Гевгелиска	1.709	—	—	277	—	—	—	—	—	—	1.986
8.	Дебарска	922	—	—	—	—	—	—	—	—	—	922
9.	Долнополошка	2.085	—	—	624	—	—	—	—	—	—	3.781
10.	Кумановска	2593	1	2	29	—	—	—	245	—	—	2.870
11.	Кавадарска	2.272	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.272
12.	Кичевска	Нема податоци!										635
13.	Кратовска	696	—	—	24	—	—	—	—	—	—	720
14.	Криво-паланечка	1.918	—	—	—	21	—	—	—	—	—	1.939
15.	Крушевска	1.428	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.428
16.	Малешевска	1.264	—	—	—	91	—	—	—	—	—	1.355
17.	Овчеполска I	641	—	—	43	—	—	—	—	—	—	684
18.	Овчеполска II и 1/2 Велешка	583	1	—	84	—	—	—	—	2	—	670
19.	Охридско-Струшка	2.680	3	—	—	—	—	—	139	—	—	3.110
20.	Преспанска	1.279	—	—	278	—	—	—	—	—	—	1.557
21.	Прилепска	1.574	—	—	79	—	—	—	—	—	—	1.653
22.	Скопска I	2.346	4	3	42	—	55	—	102	—	—	2.552
23.	Скопска II	1.485	—	1	705	—	253	—	51	3	2	2.500
24.	Струмичко-Радовишка	1.583	—	—	—	139	—	—	—	—	—	1.722
25.	Штипско-Кочанска	1.753	—	—	307	—	—	—	—	—	—	2.060
	Вкупно:	35.082	16	6	3.957	251	726	/	1.661	5	2	42.341
		%	84,12	0,01	9,49	0,60	1,74	/	3,98	/	/	

ЗАБЕЛЕШКА: (42.341 — 41.706 = 635) Бројката 635 се однесува за Кичевската околија. Процентот е сметан на бројката 41.706. Бројките 5 и 2 не се земени предвид за пресметување.

343

EK- 15, 1923/24 eğitim yılında ilkokullardaki öğrencilerin milli mensubiyetlerini belirten tablo[672]

[672] Jovanovic Marija, a.g.e., s.343.



Brojno stanje đaka i nastavnika turske narodnosti u osnovnim školama Južne Srbije

oblast	turskih đaka	ostalih đaka	turskih nastavnika	ostalih nastavnika
SKOPSKA	3.977	18.172	93	620
ZETSKA	2.541	18.655	1	654
KOSOVSKA	2.318	11.236	24	323
BITOLJSKA	2.224	20.649	49	671
VRANJSKA	955	8.565	21	269
RAŠKA	462	9.725	14	277
BREGALNIČKA	383	5.699	2	158
SVEGA	12.760	92.701	204	2.972

AJ, Zbirka Ilije Pržića, fasc. 1, *Položaj Turaka u Jugoslaviji*, prilog br. 1 (1926. god).

EK- 16, 1946 yılında Vardar Banovinasında Türk öğrenci ve Türk öğretmenlerinin sayısı[673]

[673] Jovanovic Vladan, a.g.e., s.316.

EK- 17, Azınlıkların ana dillerinde eğitim gördüğü, Makedonya genelindeki İlkokul ve Ortaokulları belirten tablo[674].

Табела 100

ОСНОВНИ И СРЕДНИ УЧИЛИШТА СО НАСТАВЕН ЈАЗИК НА МАЛЦИНСТВАТА

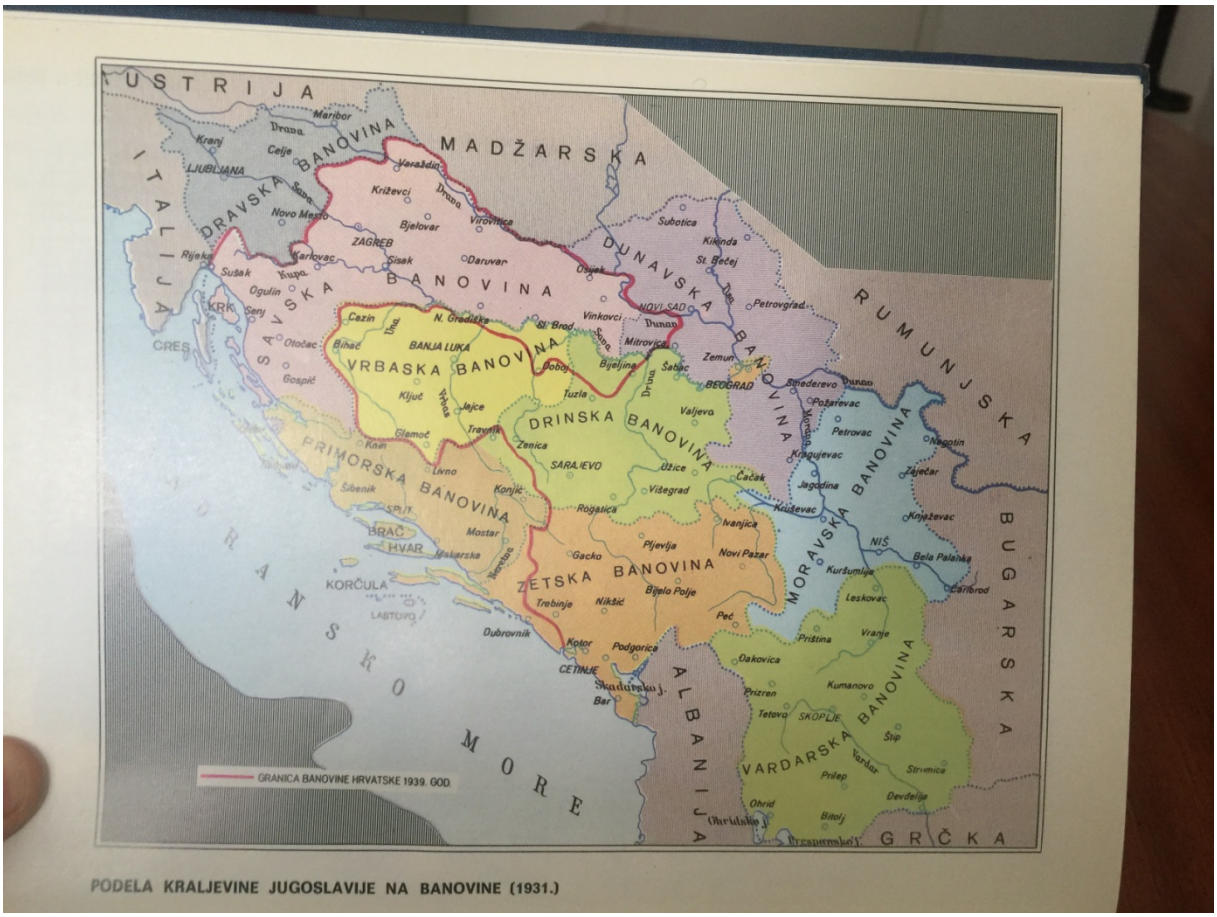
Ред. број	Област	Број на основни училишта														
		Со наставен јазик само							Со наставен јазик државен и							
		Германски	Унгарски	Романски	Словачки	Русински	Италијански	Чешки	Француски	Вкупно	Германски	Унгарски	Романски	Словачки Гер. и Унгар.	Словач. Гер. и Унгарски	Русински Русин. и Гер.	Турски	Италијански	Еврејски	Чешки	Вкупно
1.	Битолска						нема					нема				13	—	1	—	14
2.	Брегалничка						нема					нема				5	—	—	—	5
3.	Скопска						нема					нема				52	—	1	—	53
	Вкупно:						нема					нема				70	—	2	—	72

		Број на средни училишта														
		Со наставен јазик само							Со наставен јазик државен и							
		Германски	Унгарски	Романски	Словачки	Русински	Италијански	Чешки	Француски	Вкупно	Германски	Унгарски	Романски	Словачки Гер. и Унгар.	Словач. Гер. и Унгарски	Русински Русин. и Гер.	Турски	Италијански	Еврејски	Чешки	Вкупно
1.	Битолска						нема					нема								
2.	Брегалничка						нема					нема								
3.	Скопска						нема					нема								
	Вкупно:						нема					нема								

373

[674] Jovanovic Marija, a.g.e., s.379

EK- 18 SHS Krallığı'nın – Krallık Yugoslavyanın Banovinalara ayrılması.[675]



PODELA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE NA BANOVINE (1931.)

[675] Sosjalisticka Jugoslavija,Drzaven Zavod Za Statistika, Beograd, s.32.

EK- 19 Türkiye Cumhuriyeti Devleti İsmet İnönünün Yugoslavya'ya göç meselesi işin gerçekleştirdiği ziyaret [676].



Турски председник владе Исмет Инени и министар спољних послова Ружди Арас у посети индустрији аеромотора у Раковици, 1937. (AJ, ОЗФ 820–88)

[676] Jovanovic Vladan, a.g.e., s.341.

EK-20 Türkiye Cumhuriyeti Devleti İsmet İnönünün Yugoslavya'ya göç meselesi işin gerçekleştirdiği ziyaret[677].



Турски премијер Исмет Инени и шеф дипломатије Ружди Арас
у десетодневној посети Југославији, априла 1937. (АЈ, ОЗФ 38–391)

[677] Jovanovic Vladan, a.g.e., s.342.

Ek 21 Azınlıkların Eğitim Gördüğü İlkokul ve Orta Okulların Sayısı

Табела 100

ОСНОВНИ И СРЕДНИ УЧИЛИШТА СО НАСТАВЕН ЈАЗИК НА МАЛЦИНСТВАТА

Ред. број	Област	Број на основни училишта														
		Со наставен јазик само							Со наставен јазик државен и							
		Германски	Унгарски	Романски	Словачки	Русински	Италијански	Чешки	Француски	Вкупно	Германски	Унгарски	Романски	Словачки	Гер. и Унгар.	Словач. Гер. и Унгарски	Русински	Русин. и Гер.	Турски	Италијански	Еврејски	Чешки	Вкупно
1.	Битолска	нема									нема								13	—	1	—	14
2.	Брегалничка	нема									нема								5	—	—	—	5
3.	Скопска	нема									нема								52	—	1	—	53
	Вкупно:	нема									нема								70	—	2	—	72

		Број на средни училишта														
		Со наставен јазик само							Со наставен јазик државен и							
		Германски	Унгарски	Романски	Словачки	Русински	Италијански	Чешки	Француски	Вкупно	Германски	Унгарски	Романски	Словачки	Гер. и Унгар.	Словач. Гер. и Унгарски	Русински	Русин. и Гер.	Турски	Италијански	Еврејски	Чешки	Вкупно
1.	Битолска	нема									нема												
2.	Брегалничка	нема									нема												
3.	Скопска	нема									нема												
	Вкупно:	нема									нема												

373

Ek 22 1931 Yılında Gerçekleşen Nüfus Sayımına Göre Makedonya'da (Vardar Banovinası) Hayatını Sürdüren Türklerin Yaşadığı Bölgeler

